

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BURCU KARAKAŞ

“Biz Her Şeyiz”

Diyanet’in İşleri

Türkiye'nin gündeminden düşmeyen, hemen hemen her konuyla ilgili fikrini belirtmekten çekinmeyen ve kamuoyunda bütçesiyle sık sık eleştirilerin hedefi olan Diyanet İşleri Başkanlığı, Burcu Karakaş'ın titiz çalışmasıyla masaya yatırılıyor. *"Biz Her Şeyiz"* - Diyanet'in İşleri, AKP döneminde güçlenen Diyanet'in bütçesini, personelini, özellikle aile, çocuk ve gençlikle ilgili projelerini, kendi medya araçlarıyla iletmediği mesajlarını, toplumsal cinsiyet ve kadın konularında takındığı tavrı, iktidarla sıkı ilişkileriyle yakından inceliyor, birebir görüşmeler yürüttüğü saha çalışmalarıyla verilerini destekliyor. Diyanet'in dününü, bugününü, amaçlarını, bu amaçlar doğrultusunda ilerlediği yolu ve bu yolda aldığı desteğin yanı sıra toplum nezdindeki yansımalarını da merceğe alıyor.

"Diyanet'in her geçen yıl artış gösteren faaliyetleri, mevcut iktidar tarafından arzu edilen toplumsal değişime ivme kazandırma amacıyla hayata geçiriliyor. Aile kurumunun bütünlüğünü korumaya yönelik çalışmalar, kadınların boşanmalarını engelleme amacıyla gerçekleştirilen etkinlikler, çocukları kavramakta zorlandıkları dinî kavramlarla tanıştıran eğitimler, gençlere KYK yurtlarında verilen manevi danışmanlık hizmetleri, üniversite kampüslerinin tamamına cami/külliyeye yapılması, tahayyüllerdeki toplumu inşa etmek için atılan adımlar arasında yerini alıyor. Bu çalışmaların bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı himayesinde yürütülmesi, kurumun Cumhuriyet tarihinde belki de hiç olmadığı kadar araçsallaştırıldığını ortaya koyuyor."

Burcu Karakaş

BURCU KARAKAŞ • “Biz Her Şeyiz”

BURCU KARAKAŞ Mesleğini çok seven gazeteci. Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün ardından uluslararası ilişkiler ve gazetecilik üzerine aldığı yüksek lisans eğitimini Boston Üniversitesi'nde tamamladı. *Milliyet* gazetesinde başladığı mesleğini, Deutsche Welle Türkçe Servisi'nde sürdürüyor. *Erkeklik Ofsayta Düşünce: Futbol, Eşcinsellik ve Halil Ibrahim Dinçdağ'ın Hikâyesi* (Bawer Çakır ile birlikte, İletişim Yayınları, 2013); *Manşetleri Gör Aklını Kaçırırın: 90'lı Yıllarda Gazetecilik* (Imge Kitabevi Yayınları, 2016), *Yalan Dünya: Reytingler, Tıklar ve Şimdi Reklamlar!* (P24 Kitaplığı, 2016); *Evrin Alataş Kitabı: Ne Olmuş Göl-düysek* (Ayizi Kitap, 2018) kitaplarının yazarı. 2015 ve 2019 Avrupa Birliği Araştır-macı Gazetecilik Ödülü, İstanbul Tabip Odası Yazılı Basın Haber Ödülü, Musa Anter Jüri Özel Ödülü, Çağdaş Gazeteciler Derneği Röportaj Ödülü, Halkevleri Dayanışma Ödülü sahibi. Logan Nonfiction Fellowship Programı 2019 bursiyeri.

İletişim Yayınları 3019 • Bugünün Kitapları 256

ISBN-13: 978-975-05-3112-5

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDITÖR Merve Öztürk

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Ozan Köse

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

BURCU KARAKAŞ

“Biz Her Şeyiz”

Diyanet'in İşleri

İÇİNDEKİLER

Başlarken...	7
Diyanet büyüyor	
“Biz her şeyiz”	11
Diyanet A.Ş.	
“Bir bardak suda fırtına koparıyorlar”	37
“Son umudumuz ve son kalemiz: Aile”	71
“Çocuklar, sizce cennet nasıl bir yerdir?”	127
Gençlik faaliyetleri:	
“Milletimizin bekası için zorunluluk halini almıştır”	171
Diyanet Medya	
“Ailenizin Kanalı”	207
“Diyanet eleştirisi, din eleştirisi değildir”	
Prof. Ali Bardakoğlu ile söyleşi	251
Sonuç yerine	259

Başlarken...

Diyanet İşleri Başkanlığı, Cumhuriyet tarihinin en tartışmalı kurumlarından biri. Kurulduğu günden bu yana farklı tartışmaların odağında olan Diyanet, Türkiye'nin değişen siyasi ikliminin de etkisiyle özellikle son on yıldır gündemden düşmüyor. Diyanet'in toplumsal ve siyasal süreçlerde üstlendiği rolün giderek güçlendiği ise tartışılmayacak kadar aşikâr. Bir gazeteci olarak, “Diyanet İşleri Başkanlığı nasıl oldu da bu konuma geldi?” sorusu kadar, “Diyanet eriştiği ayrıcalıklı konumda nasıl çalışmalar yapıyor?” da, uzun süredir kafamı kurcalayan ve bende merak uyandıran sorulardan biriydi. Dolayısıyla bu kitap da diğer kaleme aldığım kitaplar gibi öncelikle kişisel merakımı giderme arzusuyla ortaya çıktı. Araştırdıkça, çoğu zaman parçalı bir şekilde basına yansıyan Diyanet çalışmalarının yalnızca buz dağının görünen kısmı olduğunun ayırdına vardım. Elinizdeki kitap, kişisel merakla başlayan araştırmalarımı kamuoyunda da görünür kılmak istememle hayata geçti. Ülkenin yoğunluğu dinmeyen gündemi içinde gözden kaçanları derli toplu bir şekilde kayda geçmek, dağınık parçaları birleştirerek

Diyanet İşleri Başkanlığı'na dair büyük resimden anlamlı bir kesit sunmak istedim. Bana motivasyon sağlayan amacı gerçekleştirdiğime inansam da bunun takdiri pek tabii okuyucunun, yani sizlerindir.

Kitapta, kamusal ve siyasi alanın vazgeçilmez aktörlerinden birine dönüş(türül)en Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yaptığı harcamaları, Türkiye Diyanet Vakfı'nın çalışmalarını, Diyanet'in aile, kadın, çocuk ve gençlere yönelik geliştirdiği faaliyetleri, kamu kurum ve kuruluşlarıyla imzaladığı işbirliği protokollerine dayanarak ürettiği politikaları, imzalanan protokollere açılan davaları, kendine ait medya araçları ile topluma ilettiği mesajları okuyacaksınız. Kapanışta, eski Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Bardakoğlu ile yaptığım söyleşi yer alıyor. "Kadın" ve "aile" çalışmalarının ayrı birer bölüm olarak değil, aynı başlık altında yer almasının nedeni, Diyanet'in kadın ve aileyi çoğu zaman birlikte değerlendirmesinden, yani aslında kadını aile içinde konumlandığı için ikisi arasında özellikle ayırma gitmemesinden kaynaklanıyor.

Kitap çalışmam için memleket gündemiyle zihinsel olarak mümkün olmasa da fiziki mesafe kurmama olanak sağlayan Logan Nonfiction Programı'na ve başta Josh Friedman olmak üzere programın tüm sevecen ekibine, dimağımı açan Rensselaerville kasabasının dinginliğine ve penceremden eksik olmayan dünya güzeli geyiklerine minnettarım. Bilgi, belge, akıl ve sabır verdikleri için Çiğdem Toker, Iştar Gözaydın, Pınar Ecevitoğlu, Tanıl Bora, Gökçer Tahincioğlu, Feray Aytekin Aydoğan, İlker Akcasoy, Çınar Livane Özer, Hale Gönültaş, Oya Yeğen, Yıldız Tar, Tuğçe Duygu Köksal, Burcu Meltem Arık, Ayşe Çavdar, Ertan Keskinsoy, Bahadır Özgür ve elbette Kazım Kızıl'a teşekkürü borç bilirim. İsimlerini saklı tutmam kaydıyla konuşmayı kabul eden ve anlattıklarıyla kitaba katkı sağlayanlara da

sonsuz teşekkürler... Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'na röportaj talebimi kırmadığı için ayrıca teşekkür ederim. Kapağa can veren kareyi, fotomuhabiri arkadaşım Ozan Köse'ye borçluyum. İlk kitabımı yayımlayan İletişim Yayınları'na böyle bir çalışmayla dönmüş olmanın mutluluğunu yaşadığımı da belirtmek isterim. Son olarak, sevgili editörüm Merve Öztürk, kitaba verdiği emek kadar dostluğu için de ayrı bir teşekkürü hak ediyor. Güveninizi ve desteklerinizi boşa çıkarmadığımı umuyorum.

Diyanet büyüyor

“Biz her şeyiz”

Bu kitabın yazıldığı günlerde, Ayasofya ve Kariye Müzesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'na devredilerek camiye dönüştürüldü. Diyanet'e devredilen tarihî Bomonti Bira Fabrikası bir gün ansızın yıkıldı, harabeye döndü. Covid-19 pandemisi sürerken Heybeliada Sanatoryumu'nun da Diyanet'e tahsis edildiği ortaya çıktı. Toplumsal konulara ilişkin açıklamalarıyla gündemden düşmeyen Diyanet, kent hafızasının orta yerinde tartışmalarla da anılır oldu. Kariye Müzesi'nin ibadete açılmasına dair kararın *Resmî Gazete*'de yayımlandığı gün, akademisyen Ayşe Çavdar ile kısa bir röportaj yapmıştım. Ayşe, Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) yerel seçimlerde kaybettiği İstanbul'a büyükşehir belediyesi aracılığıyla müdahale etme şansının kalmadığını hatırlatarak, kıymetli bir tespitte bulundu: “AKP, büyükşehir belediyesinin yokluğunda oluşan siyasi boşluğu Diyanet ile dolduruyor.”

Diyanet 2021 yılı itibarıyla iktidar için yalnızca yerel seçimlerden sonra İstanbul'da oluşan siyasi boşluğu doldurma işlevi görmüyor. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın AKP iktidarının

da önlenemez bir yükselişe geçtiği uzunca bir süredir herkesin malumu. Ancak Diyanet'in bugün geldiği konumu tartışmaya açmadan AKP iktidarı öncesinden bahsetmek gerekiyor. Doç. Dr. Murat Sevinç, 27 Mayıs darbesi sonrası 1961 Anayasası için toplanan Temsilciler Meclisi'ndeki görüşmeler sırasında anayasa hukukçusu Bahri Savcı'nın "Diyanet İşleri Reisliği Teşkilâtı ancak ve ancak toplumun dinî vasfındaki bazı işlerini, dağınıklıktan ve düzensizlikten kurtarmak için bu işleri bir merkeze bağlayarak kanalize etmekten ibarettir. Bu iş bir âmme hizmeti tesisi değil, ancak bir düzenin temin edilmesi işidir," dediğini aktarır.¹ 1961 Anayasası yapım sürecinde Diyanet kurumunun gerekliliğine vurgu yapan Bahri Savcı'nın, 1965'te kurumun yetkileri ve örgütlenmesini genişleten yasaya tepki göstererek, "Türkiye'de Diyanet İşleri Başkanlığı artık Mustafa Kemal'in istediği üzere yalnızca ibadet ve itiyat işleri ile uğraşır, bu alan dışına çıkarılmamasını sağlayacak bir tayin ve denet usulü altına konmuş bir örgüt değildir," der.² Savcı, 1965 kanununa kadar dar bir teşkilat halinde kaldığını ifade ettiği Diyanet'e bu kanunla topluma dinsel yön verme faaliyetlerinde bulunma yetkisi ile milli kültürü bile din çerçevesinde inşa imkânı verildiğini söyler. Bahri Savcı'ya göre, bu durum Atatürk laikliği anlayışına ters düşmektedir. Hukukçu Bahri Savcı'nın bu günleri görseydi yapacağı yorumları tahmin etmek zor değil. Nitekim 1965'ten bu yana gerek Türkiye gerekse Diyanet açısından pek çok şey değişti. Yaşanan değişimde en önemli kırılma noktalarından birinin 12 Eylül olduğunu söylemek yanlış olmaz.

1961 Anayasası'nda "Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı özel kanununda gösterilen görevleri yerine

1 <http://www.diken.com.tr/12-eylul-darbecilerinin-genclere-lenin-mao-ve-kastro-yerine-din-ogretme-arzus/>

2 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/410/4503.pdf>

getirir” şeklinde olan madde, 1982 Anayasası’nda, “Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edineyerek görevleri yerine getirir” olarak değiştirildi. Böylece devletin ideolojik aygıtı olarak değerlendirilen Diyanet’e, Türk-İslâm sentezinin kurumsallaştığı 12 Eylül sonrası milli kimliği koruma görevi verildi. Doç. Dr. Pınar Kaya Özçelik, Diyanet’in 12 Eylül sürecinde Türklüğün İslâmileştirilmesi ve İslâm’ın Türkleştirilmesi sürecinde kilit işlev üstlendiğini, yeni nesilleri ateist ve komünist ideolojilere karşı korumak ve devlet ideolojisini yaymakla görevli bir kurum olarak tanımlandığını söyler.³ Prof. Dr. Iştar Gözaydın da, “milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinmek” görevi ile Kürt meselesinin bir arada düşünülebileceğini ifade eder.⁴

12 Eylül sonrası yeni anayasa kapsamında önemli bir gelişme daha yaşandı ve okullarda din kültürü ve ahlâk bilgisi dersi zorunlu hale geldi. Öte yandan, Cumhurbaşkanı Kenan Evren, halka seslendiği konuşmalarında dinî referanslara ve Kuran ayetlerine yer vermeye başladı. Evren, 7 Kasım 1982 tarihinde anayasa oylamasının hemen öncesinde Eskişehir’de yaptığı konuşmada, mülkiyet hakkının kutsal olduğuna dikkat çekmek için “Dinimiz bunu böyle emrediyor,” sözlerini sarf eder.⁵ Din, 1980 darbesi sonrası devletin ülkedeki ayrışma ve çatışmaların önüne geçme maksadıyla giriştiği toplum mühendisliğinin önemli bir unsuru olarak siyaset sahnesinde yerini almıştır.

1982 Anayasası’nın yürürlüğe girmesinden bir sene sonra yeni Siyasi Partiler Kanunu kabul edildi. 1983 tarihli ka-

3 <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/1595/17227.pdf>

4 <https://t24.com.tr/k24/yazi/istar-gozaydin-turkiye-cumhuriyeti-siyasi-iktidarini-dini-otoriteyi-hakimiyet-altinda-tuttugu-bir-cografyada-yeserdi,2991>

5 https://www.youtube.com/watch?v=ViN7kkHor4Q&ab_channel=Jarre76

nunun “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yerinin korunması”nı düzenleyen 89. maddesinde, “Siyasi partiler Diyanet İşleri Başkanlığı’nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasa’nın 136. maddesi hükmüne aykırı amaç güdemezler” ibaresi yer aldı. Bu madde, siyasi partilerin Diyanet’in kaldırılmasına yönelik faaliyette bulunamayacağı anlamına geliyordu.

2004 yılında “AK Parti dini bir toplumsal değer olarak önemsemekle birlikte, din üzerinden siyaset yapmayı, devleti ideolojik bir dönüşüme uğratmayı, dinî sembollerle örgütlenmeyi doğru bulmamaktadır,”⁶ diyen Recep Tayyip Erdoğan’ın, 2012 yılına gelindiğinde dindar gençlik yetiştirme arzusunu dile getirerek, “Muhafazakâr demokrat kimliğine sahip bir partiden ateist gençlik yetiştirmemizi mi bekliyorsunuz?” sözleri, Diyanet’e özellikle 2010’dan sonra biçilen rolü anlamamızı kolaylaştırıyor. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 70. Yıl Kutlama Töreni’nde yedi yıl önceki sözlerini yineleyen Erdoğan, “Dindar neslin olduğu bir ülkede inanıyorum ki tüm manevi değerler bir anda yüksek bir sıçrama yapacak ve birbirini menfaat, makam, mevki için değil, Allah için seven bir millet ortaya çıkacaktır,”⁷ diye konuştu. En önemli görevlerinden biri dinî konularda toplumu aydınlatmak olan Diyanet’in, AKP döneminde 2010 sonrası yapılan değişikliklerle yetki ve faaliyet alanlarının genişlemesiyle iktidarın toplumu dönüştürme sevdasına ve devlet yönetimine ortak edildiğini görüyoruz.

Diyanet için AKP döneminde dönüm noktalarından biri de hiç şüphesiz 15 Temmuz darbe girişimi oldu. “Paralel diyanetlerin”, Diyanet’e zarar vereceği tespiti devamlı ola-

6 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-din-uzerinden-siyasete-karsi-yiz-38556005>

7 <https://www.akparti.org.tr/haberler/cumhurbaskanimiz-erdogan-ankara-universitesi-ilahiyat-fakultesi-70-yil-kutlama-toreni-nde-konustu-06-11-2019-16-51-35/>

rak tekrarlanıyor.⁸ Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Ejder Okumuş'a göre, din görevlilerine gönderdiği mesajla ezan ve salâ okunmasını salık vermesi, halkı darbeye karşı direnmeye çağıran notun okunmasını isteme-
siyle darbe girişiminin başarısızlığa mahkûm edilmesini sağ-
layan Diyanet'in 15 Temmuz'dan önceki pozisyonuna ge-
ri dönmesi mümkün değil. Okumuş, "Kurumun darbe kar-
sıtı devrimci duruşu ona, sonraki hayatında artık kendisiy-
le, kendi iradesiyle sınırlandırılmayacak bir boyut ve derin-
lik kazandırmıştır," diyor.⁹ Okumuş'a göre, Diyanet'in gel-
diği konumda son 10 yıl içinde toplumun bütün kesimleri-
ne açılması, toplumsal konulara daha duyarlı olmasının çok
büyük etkisi var. Haksız sayılmaz.

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın her sene artan bütçesini, top-
lumu dizayn etmeye yönelik faaliyet ve açıklamalarını ko-
nuşmak neredeyse gündelik hayatımızın rutin bir parça-
sı haline geldi. Kadınların kaç çocuk doğurması gerektiği-
nin bile artık Diyanet İşleri Başkanı'na sorulduğu günlerden
geçiyoruz.¹⁰ "Cami dışı din hizmetlerine ağırlık vermek" ve
"Toplumsal sorunların çözümünde etkin rol almak" ilke-
leriyle hareket eden Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün
kanun ve yönetmeliklerle düzenlenmiş 42 görevi var. Ai-
le, kadın, gençlik ve çocuklarla ilgili dinî konularda toplu-

8 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-gormez-paralel-diya-netler-ulkeye-paralel-devlet-kadar-zarar-verir/823564>

9 "15 Temmuz darbe girişimi ve Diyanet'in tarihi rolü", <https://www.aa.com.tr/tr/15-temmuz-darbe-girisimi/15-temmuz-darbe-girisimi-ve-diyanet-in-tarihi-rolu/660288>

10 "Mutlaka ikinin üzerinde, üç, dört gibi geliştirerek nüfus yapımızı hem sağlam hem nicelik hem de nitelik olarak geliştirmemiz ve sağlam hale getirmemiz gerekiyor. Bu konuda toplumumuzun tüm kesimlerinde bir farkındalık oluşturmamız lazım. Çünkü aile toplumun bel kemiğidir. Aile hem sayısal hem de nitelik olarak sağlam olursa biz toplum olarak da sağlam bir yapıya sahip oluruz. Millet, devlet olarak vatanımız, birliğimiz ve beraberliğimiz noktasında da her zaman iyi bir noktada oluruz." <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/diyanet-isleri-baskani-erbastan-cocuk-sayisi-aciklamasi/1698827>

mu aydınlatmak, aile ve dinî rehberlik büroları açmak, ailenin güçlendirilmesi için toplumsal farkındalık oluşturmak adına etkinlikler düzenlemek ve aile konulu materyaller hazırlamak bu görevlerden bazıları. Milli ve manevi değerlerin canlı tutulması için sosyal ve kültürel içerikli çalışmalar yapmak da müdürlüğün vazifelerinden biri. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü ayrıca, cezaevleri, huzurevleri, çocuk eğitim evleri gibi kurumlarda din hizmeti sunmakla da yükümlü. Sosyal ve kültürel içerikli din hizmetlerinin yaygınlaşması için üniversitelerle işbirliği yapmak da yine Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün görevleri arasında yer alıyor.

Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı Sedide Akbulut, 2017 yılında Diyanet TV'ye verdiği röportajda, Diyanet'in sorumluluk alanlarının cami dışına çıkmasının önemine vurgu yaparak, çalışmalarını sosyal ve kültürel içerikli din hizmetlerinin yaygınlaşması yönünde artırdıklarını söylüyor.¹¹ Çalışmaları cami dışına taşımak demek, elbette camiye ihmal etmek demek değil. Diyanet, talep ve arz odaklı hizmet veren bir kurum. Ancak esas amaçlarının, arz odaklı hizmetin rağbet görmesi olduğunu da açıkça dile getiriyorlar. Bunun da ancak, toplumun Diyanet'e duyacağı güvenle artacağını düşünüyorlar. Sedide Akbulut'un "Asıl hedefimiz camiye hayatın merkezi haline getirmek," sözleri, zamanın ruhunu kavrayarak özellikle çocukları, gençleri ve kadınları camiyle buluşturmaya işaret ediyor. Diyanet'in hem camiye merkez aldığı hem de cami dışına taşıdığı çalışmalarla amaçladığı ise kamusal hayatta söz sahibi olarak etki alanını genişletmek olduğu kadar genişlettiği alanla toplumun güvenini kazanmak. Akbulut'un, "Diyanet toplumdan ne bekliyor?" sorusuna verdiği, "Slogan olacak ama Diyanet güven bekliyor toplumdan. Bizle buluşmalarını sıklaştırmalarını bekliyoruz," cevabı, kurumun Diyanet hakkında çıkan ha-

11 <https://www.youtube.com/watch?v=GkGcbXX3grA&spfreload=1>

ber ya da eleştirilere verdiği sert tepkilere de açıklık getiriyor. Diyanet'in itibarı hiç olmadığı kadar önemseniyor, kurumu itibarsızlaştırdığı düşünülen yayın ve açıklamalar dikkatle takip edilerek onlara ânında yanıt veriliyor.

Diyanet bugüne kadar kamusal alana yaptığı farklı müdahalelerle türlü zamanlarda karşımıza çıktı, çıkmaya da devam ediyor. 2008 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı'nın internet sitesinde *İlmihal 2-İslâm ve Toplum* adlı eserin "Kadın Hakları" başlıklı bölümünde yer alan "Feminizm, ahlâki ve sosyal bakımdan çok olumsuz sonuçlar doğurmaktadır," ifadeleri başta kadın örgütleri olmak üzere kamuoyunda tartışma konusu oldu. Diyanet tepkiler üzerine açıklama yaparak kadın hakları konusunda duyarlılık oluşmasını çok önemsediklerini duyurdu ve "Kadın hakları, cinsiyet ayrımcılığı, kadınlara yönelik şiddet, kadınların eğitimi ve benzeri konularda yanlış anlaşılmaya meydan verecek her türlü söz ve tavırdan kaçınmakta duyarlı olacağımızı da bilmenizi isteriz," dedi.¹² Tepkiler üzerine kitap bölümünde değişiklik yapıldı ama kadın düşmanı tutum dinmedi.

2013 yılında Gezi Parkı eylemleri sırasında polis saldırısından kaçmak için Dolmabahçe'deki Valide Sultan Bezmi-alem Camii'ne sığınanlarla ilgili olarak dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, "Üç günlük kamera kayıtları bizim elimizde. Sadece yaralılar yok, sadece masum olarak oraya sığınanlar yok. Herhangi bir Müslümanın kabul edemeyeceği başka davranışlar da var," dedi. Camide içki içildiği iddia edilmesi üzerine Diyanet, müfettiş görevlendirerek bir rapor hazırladı. Raporda, camide alkollü kişilerin bulunduğu, bazı eylemcilerin ise seviştiği öne sürüldü. Müezzin Fuat Yıldırım ifadesinde bu iddiaları reddetti. Diyanet tara-

12 "Diyanet, feministleri kızdırdı" <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyanet-feministleri-kizdirdi-8434696>, "Diyanet'in açıklaması öfkeyi yatıştıramadı" <https://www.milliyet.com.tr/gundem/diyanet-in-aciklamasi-ofkeyi-yatistiramadi-505197>

findan hazırlanan raporu yalanlamasının ardından sürülen din görevlisi, kuruma dava açtı.¹³

2015 yılına gelindiğinde, Mehmet Görmez'in başkanlığa tahsis edilen Mercedes marka makam aracını kullanması uzun süre kamuoyu gündemini meşgul etti. Görmez tepkiler üzerine "ibret-i alem olsun diye" aracı iade etti. Diyanet yaptığı açıklamada aracın maliyetinin iddia edildiği gibi 1 milyon lira değil, 322 bin lira olduğunu ve ayrıca zırhlı olmadığını söyledi. Erdoğan, "Bilgim olsa 'Mehmet hocam ne yapıyorsun, niye satıyorsun? Senin bineceğin Mercedes'in fiyatı ne ya, gazetelerin attığı manşetlere niye bakıyorsun?' derdim," dedi ve Cumhurbaşkanlığı envanterinde bulunan S-600 Mercedes'i Mehmet Görmez'e gönderdi.¹⁴

2016'da Diyanet'in fetva hattına gelen "Öz kızını öperken şehvet duymanın nikâha etkisi olur mu?" sorusuna internet sitesinde verilen cevap tepki topladı. Cevapta, "Babanın kendi öz kızını öperken şehvet duyması durumunda nikâhın ne olacağı konusunda görüş ayrılığı vardır. Bazı mezheplere göre, babanın şehvetle kızını öpmesi ya da şehvetle ona sarılmasının nikâha bir etkisi yoktur. Kalın elbiselerden tutarak ya da vücuduna bakıp düşünerek, şehvet duymak bir haramlık oluşturmaz. Ayrıca kızın 9 yaşından bü-

13 "Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez: O caminin 3 günlük kayıtları elimizde" <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyanet-isleri-baskani-mehmet-gormez-o-caminin-3-gunluk-kayitlari-elimizde-24359184>, "Diyanet: Camide sevişenler vardı" <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diyanet-camide-sevisenler-vardi-431594>, "'Camide içki içtiler' iddiasını yalanlayan müezzin: Teşekkür beklerken tenzil edildim" <https://t24.com.tr/haber/camide-icki-ictiler-iddiasini-yalanlayan-muezzin-tesekkur-beklerken-tenzil-edildim,277963>

14 "Mehmet Görmez yeni Mercedes'le geldi" <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/mehmet-gormez-yeni-mercedes-le-geldi-29354694>, "Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, yeni arabasıyla iftara katıldı" <https://www.sozcu.com.tr/2015/gundem/diyanet-isleri-baskani-mehmet-gormez-yeni-arabasiyla-iftara-katildi-866231/>, "Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'e: Senin bineceğin Mercedes'in fiyatı ne ya?" <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogandan-diyanet-isleri-baskani-mehmet-gormeze-senin-binecegin-mercedes-in-fiyati-ne-ya-28974071>

yük olması gerekir,” ifadeleri yer alıyordu. Diyanet yaptığı açıklamada, verilen cevabın tahrif edildiğini iddia etti.¹⁵ Aynı yıl “Müziğin dindeki yeri nedir?” sorusuna karşılık kurumun internet sitesinden, cinsel arzuları tahrik eden ve haramı teşvik eden müzik yapmanın ve dinlemenin günah olduğu yönünde görüş bildirildi.¹⁶ Alevilerle evliliğin caiz olup olmadığı sorusuna, “Müslüman olanla evlenilir, olmayanla evlenilmez,” diye verilen yanıt da 2016 yılına rastlıyor.¹⁷

Diyanet’in Alevilerle ilgili açıklamaları bununla sınırlı kalmadı. Mehmet Görmez’in “Cemevlerinin caminin alternatifi, başka bir inancın mabedi gibi gösterilmesi kırmızı çizgimizdir,” sözlerinden iki sene sonra 2018 yılında dönemin Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın “Devletimizin üniter yapısı dolayısıyla Müslümanların ibadethanesinin cami olması münasebetiyle cami hem Sünninin hem Alevinin ibadet yeridir,” sözleri Alevilerin tepkisini çekti.¹⁸ Alevi Bektaşî İnanç Kurulu Başkanı Pir Hüseyin Güzelgül, “Diyanet, toplumumu kutuplaştırmaya, ayrıştırmaya yönelik saygısız hamleler yapıyor,” sözleriyle karşılık verdi.¹⁹

2019’da bu kez LGBTİ’lere yönelik nefret söylemi ve nikâhsız birliktelikler Diyanet’in hedefindeydi. Cuma hutbesinde, “Meşru ve muteber bir nikâh olmadan yaşanan birliktelik, Allah tarafından haram kılınmıştır. Cinsiyet seçimini kişisel bir özgürlük alanı gibi göstererek ilahi iradeyi yok saymak,

15 <https://www.evrensel.net/haber/269532/diyanetten-fetva-babanin-oz-kizina-sehvet-duymasi-haram-degil>

16 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/muzik-cinsel-arzulari-tahrik-ediyor-sa-gunahdir-481575#:~:text=Diyanet'in%20fetvas%C4%B1nda%2C%20E2%80%9Cm%C3%BCzi%C4%9Fin,ve%20onlar%C4%B1%20dinlemek%20g%C3%BCnaht%C4%B1r%E2%80%9D%20dedi.>

17 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diyanetten-skandal-soru-skandal-cevap-458004>

18 <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2018/03/12/ali-erbas-fikih-guncellenmeye-musaittir>

19 <https://www.sivilsayfalar.org/2018/03/16/camide-cem-yapilabilir-mi/>

haddi aşma ve kulluktan sapmadır,” sözleri yer aldı.²⁰ Bu hutbenin yayımlanmasından üç gün önce de Ali Erbaş, Onur Yürüyüşü’nü “sapkınlık” olarak nitelendirmiş, “Aileyi tahrip eden, insani ve ahlâki değerleri hiçe sayan söz konusu propagandanın, özgürlük, onur gibi kavramlarla servis edilmesi bir algı operasyonu ve aldatmacadır,” demişti.²¹

Diyanet’in LGBTİ’leri hedef alan söylemleri 2020’de de sürdü. Ramazan ayının ilk Cuma hutbesinde eşcinsellik ile nikâhsız yaşamı, Covid-19 pandemisi günlerinde kötülüklerin ve salgın hastalıkların kaynağı olarak gösterdi. Erbaş, salgınla mücadeleyi hatırlattıktan sonra, “İslâm zinayı en büyük haramlardan kabul ediyor. Lutiliği, eşcinselliği lanetliyor. Nedir bunun hikmeti? Hastalıkları beraberinde getirmesi ve nesli çürütmesidir,” dedi.²² Aynı sene Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından uygulanan Sosyal Konut Projesi’nin dinî hükmünün ne olduğuna dair verilen yanıt da gündem oldu. Din İşleri Yüksek Kurulu, İslâm’da faizin kesin olarak haram kılındığını ancak bu projenin kamu bankaları vasıtasıyla kredilendirildiği ve devletin borçlandırmadaki amacının faiz geliri elde etmek olmaması nedeniyle TOKİ uygulamasından yararlanmamanın caiz olduğu ileri sürüldü. Diyanet bir kez daha açıklama yapmak zorunda kaldı ve basına yansıyan eleştirilerin kurumu yıpratmaya yönelik “algı operasyonu” olduğu ifade edildi.²³ Ali Erbaş ay-

20 <https://www.dw.com/tr/diyanet-nikahs%C4%B1z-birliktelikleri-ve-lgbtileri-hedef-ald%C4%B1/a-49490549>

21 <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/07/02/diyanet-isleri-baskani-onur-yuruyusu-algi-operasyonu>

22 <https://www.dw.com/tr/korona-g%C3%BCnlerinde-diyanete-nefret-su%C3%A7u-tepkisi/a-53260541>

23 “Diyanet’ten TOKİ fetvası: Kamu bankasının faizi caizdir” <https://www.indyurk.com/node/117246/haber/diyanet%E2%80%99ten-toki-fetvas%C4%B1-kamu-bankas%C4%B1n%C4%B1-faizi-caizdir>, “Diyanet İşleri Başkanlığı Basın Açıklaması” <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26257/basin-aciklamasi>

nı yıl, yani pandemi döneminde bir kez de toplumu “sigara virüsü” ile mücadeleye çağırarak, “Gelin, İslâm’a göre haram olan sigara ile topyekûn mücadele edelim,” açıklamasında bulundu.²⁴

Kamuoyunda Diyanet tartışmalarının önemli bir kısmı kamusal alana yönelik açıklamalar ve kurumun bütçesi üzerinden yürüdüğü gibi, bir kısmı da cami, külliye, dinî tesis gibi yapılara gösterilen ayrıcalık üzerinden ilerliyor. Bodrum’a yapılmak istenen “İslâm Tanıtım Merkezi”, ayrıcalık tanınan yapılardan biri. Diyanet’in “Türkiye’de yapacağı ilk merkez” olarak tanıtılan mekân hayırseverler tarafından yapılacak. Bodrum Müftülüğü’nün internet sitesinde “Tesis, Selçuklu ve Osmanlı Cami ve Külliye mimarisiyle yapılacaktır” ibaresi var ancak bunun ne anlama geldiğine dair ayrıntı bulunmuyor.²⁵ “Dinî ve Kültürel Tesis Alanı Kapsamında Uygulanacak Programların Detay Özeti” adlı kısa bölümde kullanılan ifadeler, projenin aleladeliliğini gözler önüne seriyor: “Halk oyunları, el sanatları gibi kültürümüzün bir parçası olmuş görsel öğeleri öğretirken, lokma, gözleme, mantı, yaprak sarma gibi geleneksel lezzetlerimizin yapımını yabancı misafirlerimize öğretmekle Türk mutfağının tanıtımını geleneksel ikramları ‘Bir fincan kahvenin kırk yıl hatırı vardır’ sözünden yola çıkarak geleneksel yiyecekleri misafirlere ikram ederek uzun yıllar hatırdakalmak.”²⁶

Ortakent Kargı koyuna yapılması planlanan İslâm Tanıtım Merkezi’nde turistlere İslâm’ı tanıtmak ve doğru bilgilerle anlatmak da amaçlanıyor. İçinde cep sinemasından sergi salonuna birçok etkinlik alanının bulunacağı merkeze, ne Ortakent Yahşi Belediye Meclisi ne de Bodrum Belediyesi gerekli izinleri verdi. Merkezin yapılacağı araziye Çevre ve Şe-

24 <https://twitter.com/DIBAliErbas/status/1333486574248538115?s=20>

25 <http://bodrum.gov.tr/islam-tanitim-merkezi>

26 Anlatım bozuklukları değiştirilmemiştir-y.n.

hircilik Bakanlığı'nın resen görüşü ile Muğla Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü tarafından ruhsatlandırma yapıldı.²⁷ Bodrum Mimarlar Odası'nın eski Başkanı Cevat Kalfa, arazinin Ortakent Yahşi Belediyesi tarafından sosyal, kültürel ve dinî alan olarak ayrıldığını, daha sonra plan tadilatı değişikliği yapılarak ilçe müftülüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından "Dinî Kültür ve Bilgilendirme Tesisi" alanına çevrilmek istendiğini, Bodrum Belediyesi'nin ruhsat vermeyi reddettiğini çünkü yapının Bodrum mimarisine aykırı olduğunu anlatıyor.²⁸ İlk olarak 2016'da gündeme gelen yaklaşık 100 milyon TL'ye mal olacak proje için yapılması istenen arazi- de açılan dava henüz sonuçlanmadan geçen sene inşaat çalışmaları başladı.

Diyanet son yıllarda yurtdışında yürüttüğü faaliyetlerle de gündeme geliyor. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'a göre, sebze ve meyvelerin yetişmesi için toprak suya ne kadar muhtaçsa bugün dünya da İslâm dinine o derece muhtaç.²⁹ Erbaş, Diyanet'in yurtdışındaki çalışmalarının ne kadar önemli olduğunu vurgulamak için bu benzetmeyi kullanıyor ve "Kuraklaşmış, çoraklaşmış yürekleri inşallah İslâm'la yeşerteceğiz," diyor.³⁰ Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü'nün Mayıs 2018'de güncellenen internet sitesinde yer alan bilgilere göre, 52 ülkede din hizmetleri müşavirliği, 38 ülkede din hizmetleri ataşeliği ve 12 ülkede din hizmetleri koordinatörlüğü bulunuyor. Uluslararası çalışmalarıyla Müslüman topluluklara rehber olduğu ifade ediliyor.³¹

27 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyanetten-bodruma-30-milyon-tllik-dev-tesis-40069830>

28 <https://www.sozcu.com.tr/2020/gundem/diyanet-bodrumdaki-kulliye-icin-hafriyata-yeniden-basladi-6166341/>

29 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-erbas-kuraklasemis-coraklasemis-yurekleri-islamla-yesertecegiz/1869293>

30 A.y.

31 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-erbas-diyanet-islam-topluluklarinin-rehberi-oldu/1006002>

Yurtdışı çalışmalarının hatırı sayılır bir kısmı da Türkiye Diyanet Vakfı üzerinden yürüyor. “Belçika Diyanet Vakfı” ve “Hollanda Diyanet Vakfı” 1982’de, Almanya’daki “Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği” ve “İsveç Diyanet Vakfı” 1984’te, “Danimarka Türk Diyanet Vakfı” 1985’te, “Fransa Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği” 1986’da, “İsviçre Türk Diyanet Vakfı” 1987’de, “Avusturya Türk İslâm Birliği” 1990’da ve “İngiltere Türk Diyanet Vakfı” 2001’de kuruldu.³² Diyanet, 1985 yılından beri yurtdışına din görevlisi gönderiyor. Hizmet verdiği ülke ve bu ülkelerde görev yapan personel sayısı 2010’dan beri artıyor.³³ Laik bir ülkede yıllardır çalışmalar yapan bir kurum olarak Diyanet’in başka ülkelere de örnek olması isteniyor. Bu arzu zaman zaman dile de getiriliyor: “İslâm Konseyi’nin destek ve örnek alması gereken Türkiye ve Diyanet İşleri Başkanlığı modelidir. Diyanet İşleri Başkanlığı laik bir ülkede bu konuda yıllardır çalışma yapan bir kurumdur. Onun için Fransa’nın bu konuda hazır bir örneği var. Sadece Fransa’nın bunu uygulaması lazım.”³⁴

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın TBMM Darbe Komisyonu’na gönderdiği belgelerde 15 Temmuz darbe girişiminin ardından Gülen yapılanmasının yurtdışı faaliyetleri ve yapılanması hakkında 38 farklı ülkede din görevlileri aracılığıyla istihbarat raporları hazırladığı ortaya çıktı.³⁵ Cumhuriyet gazetesinde Aralık 2016’da yayımlanan habere göre, belgeler arasında Almanya’da görevli imamların hazırladığı raporlar da vardı. İddiaya göre, Diyanet İşleri Türk İslâm Birliği (DİTİB) imamları 28 kişi ve 11 kurum hakkında Ankara’ya bilgi aktarmış, Türkiye’nin Köln, Düsseldorf ve Münih’teki kon-

32 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/86118>

33 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-102-ulkede-hizmet-veriyor-/735322>

34 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/fransada-diyanet-modeli-ornek-alinmali-/853938>

35 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diyanet-mit-gibi-641909>

solosluklarındaki din hizmetleri ataşeleri tarafından üç rapor hazırlanmıştı. Kuzey Ren Vestfalya hükümeti, DİTİB'in, devlet okullarında çalışan en az beş öğretmeni Türk makamlarına Gülen yapılanmasına mensup oldukları gerekçesiyle ihbar ettiğini doğruladı.

Belgelerin Alman basınında da haber olmasının ardından DİTİB bir açıklama yaparak iddiaları reddetti. Ancak bir hafta sonra DİTİB Genel Sekreteri Bekir Alboğa, söz konusu iddiaları doğruladı. DW Türkçe'ye konuşan Alboğa, imamların hata yaptığını söyleyerek, "Bin imamdan sadece üçü bir hata sonucu bilgi paylaşmış," dedi.³⁶ Almanya'daki Sol Parti, imamları "Erdoğan'ın ajanları" diye niteledi, imamların sınır dışı edilmeleri gerektiğini ve DİTİB ile işbirliğine son verilmesini savundu. Yeşiller Partisi ise "yanlışlıkla casusluk" iddiasını gerçekçi bulmadığını dile getirdi. Bekir Alboğa, olayın detaylarını şu şekilde anlatıyor:

Diyanet İşleri Başkanlığı Dışişleri Dairesi Başkanı, 9. Avrasya İslâm Şurası'nda radikalizm ile mücadele ile ilgili bir sunum yapmaya hazırlandığı sırada, bilgi toplamak amacıyla din ataşelerine yazı gönderiyor. Orta Asya'da bildiğiniz üzere FETÖ hareketi çok yaygın olduğu için bu konuda yapacağı sunum için bilgi toplamak istiyor. Ataşelere giden yazı bazı imamlarımızın eline geçiyor. Kendilerini muhatap görmüş iyi bir şey yaptıklarını düşünerek, bilgilendirme amacıyla bulundukları yerlerdeki dershaneler ile oralarda hizmet verenlerin isimlerini bilgi olarak göndermişler. Bize Diyanet'ten böyle bir talep gelmiyor zaten. Ama buna rağmen biz konuyla ilgili bilgi sahibi olur olmaz imamlarımıza, görevlilerimize "Bu işin muhatabı siz değilsiniz, biz DİTİB olarak bu konuda bir şey yapmayacağız," dedik. Bu mesajımı

36 <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-imamlar-casusluk-mu-yapt%C4%B1/a-37114196>

zın ulaşmadığı üç imamımız iyi bir şey yaptıklarını zannederek kendilerini muhatap görerek bilgi göndermişler. Ama bu herhangi bir istihbarat faaliyeti değil. Devlete, devletin kurumlarına istihbarat amaçlı gönderilmiş bilgiler değil, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın bilgi toplama arzusuna kendilerini muhatap görüp bilgi paylaşmışlar. Önemli olan nokta şu: Diyanet bizden böyle bir talepte bulunmadı. Biz DİTİB olarak, camilerimizde çalışan görevlilerimizden böyle bir talepte bulunmadık. Bu bizim işimiz değil, bir din görevlisinin görevi zaten belli. İşimiz namaz kıldırmak, öğrencilere Kur'an öğretmek, cemaate İslâm'ı anlatmak, cenaze namazı kıldırmak, nikâh kıymak. Bunlar dışında bir görevi yoktur.³⁷

Alboğa, DİTİB'in bir Alman kuruluşu olduğunu, Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı ile paydaş olarak çalıştıklarını, her siyasi partiye eşit mesafede durduklarını da söyledi. Yaklaşık 900 cami derneğini bir araya getiren ve Almanya'nın en büyük İslâmî kuruluşu olan DİTİB, ülkedeki dernekler yasasına bağlı faaliyet gösteriyor. DW Türkçe'de yayımlanan habere göre öğreniyoruz ki, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın DİTİB üzerindeki etkisi Alman siyasetçilerin sert eleştirilerine neden oluyor. Bu eleştirilerin nedenlerinden biri, Türkiye'deki siyasi gerilimin DİTİB üzerinden Almanya'ya yansımından duyulan endişe.

Alman siyasiler, imamların Milli İstihbarat Teşkilatı (MIT) için değil, Diyanet için istihbarat faaliyeti yürüttüklerini iddia etti. Yeşiller Partisi'nin din işlerinden sorumlu sözcüsü, milletvekili Volker Beck'in DİTİB imamlarının casusluk yaptığı iddialarıyla ilgili suç duyurusunda bulunmasının ardından 18 Ocak 2017 tarihinde "yabancı bir ülke adına casusluk yapmak" suçlamasıyla soruşturma başlatıldı. 19 imam hakkında başlatılan soruşturma kapsamında

37 <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrk-imamlar-casusluk-mu-yapt%C4%B1/a-37114196>

Kuzey Ren Vestfalya ve Rheinland Pfalz eyaletlerinde dört imamın evlerine polis baskını düzenlendi.³⁸ Ancak söz konusu soruşturma 10 ay sonra kapatıldı. Karlsruhe'deki Federal Savcılık, 7 şüpheli imamın Almanya'yı terk etmiş olmaları ve nerede olduklarının bilinmemesi nedeniyle haklarında dava açılmasının mümkün olmadığını, diğer 7 şüpheli hakkında kuvvetli suç şüphesinin yetersizliği ve 5 şüpheli hakkında da delil yetersizliği nedeniyle soruşturmanın kapatıldığını bildirdi.³⁹ Savcılık açıklamasında ayrıca, imamların Türkiye'nin Köln Başkonsolosluğu'na Gülen yapılanması hakkında genel bilgiler içeren raporlar sunduğunun tespit edildiği fakat bu raporların belirli kişileri hedef almadığı, Diyanet'in verdiği görevi yerine getirmemeleri halinde Türkiye'deki devlet birimleri tarafından yoğun baskıya maruz kalmaktan kaygı duyduklarının tahmin edildiği dile getirildi.

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Diyanet'e yönelik eleştirilere oldukça sert bir üslupla yanıt veriyor. Erbaş'ın Ramazan ayının ilk Cuma günü verdiği, eşcinselliği hedef alan hutbesinin ayrımcılık olduğunu savunarak suç duyurusunda bulunan Ankara Barosu'na yönelik, "Herkes yerini, haddini bilecek. Diyanet İşleri Başkanımıza yapılan saldırı devlete yapılan bir saldırdır,"⁴⁰ sözlerini sarf etti. Bu sözler şüphesiz ki Erdoğan'ın, Diyanet'i eleştirenlere ilk tepkisi değildi.⁴¹ Ancak gerginliğin devamı geldi. Önce Ankara Barosu yöneticileri

38 <https://www.dw.com/tr/be%C5%9F-soruda-ditibin-casusluk-soru%C5%9Fturmas%C4%B1/a-37563354>

39 <https://www.dw.com/tr/ditib-imamlar%C4%B1na-y%C3%B6nelik-casusluk-soru%C5%9Fturmas%C4%B1-kapat%C4%B1ld%C4%B1/a-41682087>

40 <https://www.iha.com.tr/haber-cumhurbaskani-erdogan-diyanet-isleri-baskanimiza-yapilan-saldiri-devlete-yapilan-bir-saldiridir-841699/>

41 "Diyanet İşleri Başkanlığı'nı hedef almış durumdalar. Ana muhalefet partisi seçim bildirgesine 'Diyanet İşleri Başkanlığı tüm inançlara eşit mesafede olacak' diye yazmış. Ya bu milletin inancı belli. Diğer inanç sahiplerinin kendi kurumları var, onlar da belli" <https://www.cumhuriyet.com.tr/amp/haber/diyanet-isleri-neden-her-inanca-esit-mesafede-olacakmis-bu-milletin-inanci-belli-262365>

hakkında başlatılan soruşturma ve sonrasında baroların yapısında değişiklik öngören kanun teklifinin Meclis'e getirilmesi elbette kurumun itibarını koruma çabalarından daha fazlasını söylüyor. Erdoğan'a göre, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın milli birlik ve beraberliğin sağlanmasındaki rolü inkâr edilemez bir gerçek.⁴² 15 Temmuz darbe girişimine işaret ederek, "Halkımız bu menfur olayı, minarelerden okunan salâlardan aldığı cesaret ile püskürtmeyi başarmıştır," diyor.

Ali Erbaş da Diyanet'in her zaman devletin bekasını önemseyen, milletin, devletiyle irtibatını kuvvetlendiren bir kurum olduğunu söyler.⁴³ AKP iktidarı, Diyanet'in varlığını milli birlik ve beraberliğin en önemli çimentolarından biri olarak görüyor.⁴⁴ Tam da bu nedenlerle Diyanet, iktidarla kurduğu ilişkiden aldığı destekle toplumsal olaylar karşısında sözünü söylemekten sakınmıyor. Yakın zamanda Boğaziçi Üniversitesi eylemlerine müdahil olması, işlevselliğini ortaya koyması açısından önemli. Boğaziçi Üniversitesi'ne Melih Bulu'nun rektör olarak atanması üzerine başlayan öğrenci eylemleri, 29 Ocak 2021 tarihinde yeni bir boyut kazandı. Olaylar, Boğaziçi Üniversitesi İslâm Araştırmaları Kulübü'nün öğrenci sergisi kapsamında hazırlanan ve üzerinde Kâbe, Şahmeran ve LGBTİ bayrakları bulunan kolajı hedef göstermesiyle başladı. Kulüp, "Üniversitemiz dahilinde İslâmi değerlerimizin fütursuzca alaya alınmasına müsaade etmeyeceğiz," sözleriyle eylem yapan öğrencileri hedef gösterdi. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı, Kâbe fotoğrafının bulunduğu kolajın yere serildiği iddiasına ilişkin resen soruşturma başlattı. Soruşturmanın ardından bir grup öğrenci gö-

42 http://www.sp.gov.tr/upload/xSPStratejikPlan/files/e5ze4+Stratejik_Plan_2019-2023.pdf

43 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-erbas-diyanet-islam-topluluklarinin-rehberi-oldu/1006002>

44 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/basbakan-yardimcisi-bekir-bozdog-diyanete-iftira-atiliyor/955466>

zaltına alındı, ikisi tutuklandı. Tutuklamalardan önce Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, kişisel Twitter hesabından “Boğaziçi Üniversitesi önünde Müslümanların mukaddes mekânı, kiblemiz Kâbe’ye ve İslâmi değerlerimize yönelik yapılan hadsiz saldırıyı kınıyorum. Diyanet İşleri Başkanlığı olarak konunun takipçisi olacağız ve bu saygısızlığı yapanlar hakkında yasal yollara başvuracağız,” paylaşımında bulundu. Erbaş’ın mesajının ardından Türkiye Diyanet Vakfı da yaşayanlara, “Müslümanların mukaddes mekânı, kiblemiz Kâbe’ye ve İslâmi değerlerimize yönelik yapılan hadsiz saldırıyı kınıyoruz,” sözleriyle müdahil oldu. Diyanet’in konuyla ilgili açıklaması, LGBTİ+ haklarını savunanlar arasında tepkilere neden oldu. Öte yandan, kamuoyu gündemine oturan Boğaziçi Üniversitesi eylemlerine öğrencilerin dine hakaret ettiği iddiasıyla müdahale edilmesi tartışma yarattı.

Diyanet’in LGBTİ+ nefret söyleminde bulunduğu açıklamaları Türkiye’de henüz herhangi bir yaptırımla karşı karşıya kalmasa da, Avrupa’da gösterdiği faaliyetler için durum farklı. Son olarak basına, kişisel Facebook hesabından, Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın eşcinsellik karşıtı vaazını da hatırlatarak eşcinselliğin hastalık olduğunu paylaşan Belçika’da görevli bir imamın başına gelenler yansıdı. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Türkiye’den gönderilen imamın Belçika Göçmen Bürosu’na oturma ve çalışma izninin yenilenmesi için yaptığı başvuru, eşcinsellik karşıtı görüşleri nedeniyle reddedildi.⁴⁵ İmam hakkında, “kamu düzeni ve ulusal güvenliğe zarar verebileceği” gerekçesiyle soruşturma başlatıldı. Federal hükümetin İltica ve Göçten Sorumlu Devlet Bakanı Sammy Mahdi, üç yıldır Belçika’da olan imamın oturma iznini uzatmama kararı aldıklarını belirterek, “Toplumumuza nefret ekmek için gelenlerin burada yeri yoktur. Eşcinsel topluluğunu damgalamaya ve bu tür mesajları yay-

45 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55836080>

maya daha fazla tahammül edemeyiz. Bir imam olarak Belçika'da çalışma hakkına sahipseniz, örnek bir göreviniz vardır. Değerlerimize uymak istemeyen herkes, sonuçlarına katlanmak zorunda kalacak,” açıklaması yaptı. Türkiye’de de benzer şekilde örnek bir görevde bulunan din görevlilerinin eşitlik karşıtı söylemleri ise insan hakları savunucuları haricinde eleştiriyile karşılanmıyor.

Prof. Dr. Rıdvan Akın, AKP’nin 2007 sonrasındaki hamlelerini bir siyasi partinin olağan icraatları olarak yorumlamanın zor olduğunu belirterek, partinin devletleştiğini söyler. Akın’a göre, günümüz Türkiye’sinde AKP iktidarının hem meşrulaştırılması hem de siyasal gücün konsolidasyonu Diyanet üzerinden yürütülüyor. Bu bağlamda Diyanet, yeni devletin ideolojik hegemonya aygıtına dönüştürülmüştür.⁴⁶ AKP iktidarı döneminde, Diyanet haricinde devlet kurumlarının hemen hepsinin yürütme lehine güç kaybedip gerilediğini savunan Akar, Diyanet İşleri Başkanı’nın kamusal alandaki görüntüsüyle meşrutiyet döneminin Şeyhülislâmı rolünü üstlenmiş gibi görüldüğünü, siyasi iktidarın dinsel politikalarından sorumlu bir aktör rolünü oynar hale geldiğini ve bu durumun yasalarla çeliştiğini ifade eder.

Dr. Ceren Lord ise Diyanet’in sadece siyasal iktidarlar tarafından kullanılan bir araç değil, aynı zamanda sahip olduğu tarihsel ajandasını hayata geçirmek üzere bulunduğu koşullara uyum sağlayan devletin diğer aygıtlarından farklı, özgün bir kurum olarak düşünülebileceğini, dolayısıyla genişleyen etki alanının sadece AKP dönemine ait yeni bir olgu olarak düşünülmemesi ve tarihsel süreklilik içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunur.⁴⁷ Lord’a göre, Diya-

46 <https://dosya.gsu.edu.tr/docs/hukukfakultesi/tr/fakultedergisi/GSUHFD-2020-2.pdf>

47 “Diyanet’i ve Cumhuriyet’i Yeniden Düşünmek”, <https://ayrintidergi.com.tr/diyaneti-ve-cumhuriyeti-yeniden-dusunmek/>

net'in ve dinî altyapısının kurumsal olarak genişlemesi her ne kadar iktidarın Diyanet'i kullandığı ve kurumun devlet politikasının uygulanması için araçsallaştırıldığı şeklinde yorumlansa da, bu değerlendirme tek başına eksik kalıyor: Diyanet, kendi gündemini sürdürmek için iktidarın yarattığı fırsatlardan faydalaniyor ve yetki alanını artırırken din konusunda tekel olma konumunu güçlendiriyor.

Darbe girişiminden sonra Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'na bağlı İnanç ve Dinî Oluşumlar Komisyonu tarafından hazırlanan ve basına sızdırılan "Türkiye'deki Dinî-Sosyal Teşekküller, Geleneksel Dinî-Kültürel Oluşumlar ve Yeni Dinî Akımlar" başlıklı raporda, "Devlete ve onun din politikalarına duyulan büyük kuşku, toplumda kabul görmüş olan cemaat yapılarını güçlendirdi," denildikten sonra, cemaatlerin nasıl da okul, şirket ve holdingler vasıtasıyla rant kapısına dönüştüğü hatırlatılıyor.⁴⁸ Türkiye'nin bir an önce "Tekke ve Zaviyeler Kanunu" ile yasakladığı dinî yapıları yasallaştıracak çözümler üretilmesi önerisinde bulunulan raporda, cemaatlerin birer başlık altında ayrıntılı olarak incelendiğini görüyoruz. Rapor, Diyanet'in 15 Temmuz darbe girişiminden sonra işbirliği yapılabilecek cemaatleri listelediği ve tamamını "fişlediği" bir çalışma olarak görülebilir.⁴⁹ Diyanet, darbe girişiminden sonra din alânında tekel olma yolunda attığı adımları sıklaştırsa da, 2016

48 Kitap için röportaj yaptığım ve isminin saklı kalması kaydıyla konuşan bir imam: "Çok eleştiriyoruz ama Diyanet Türkiye'de olmasaydı İŞİD gibi yapılanmalar alır başını giderdi. Ama bu eski Diyanet için! Şimdi geçerli değil. Şimdi ilişkiler çok çetrefilleşti. Diyanet şu an Türkiye'deki bütün cemaatlerle bağlantılı. Cemaatlerin Diyanet'le ilişkisi parasal değil, politiktir. Kadro açısından faydalanır. Ama Diyanet'in mali konularında, bizim bilmediğimiz, ulaşamadığımız her şey Türkiye Diyanet Vakfı üzerinden yürüyor." Raporun tamamına buradan ulaşılabilir: <https://medyascope.tv/2019/05/31/turkiyedeki-dini-sosyal-tesekkuller-geleneksel-dini-kulturel-olusumlar-ve-yeni-dini-akimlar-baslikli-raporun-tam-metni/>

49 İsmailağa Cemaati için yazılan notlardan biri şöyle: "Cemaatin dini görüş ve fetvaları genellikle Diyanet İşleri Başkanlığı ile uyum arzeder."

yılından çok önce genişlemeye başlayan yetki alanıyla kamusal hayatta söz sahibi olmaya başlamıştı.

1924 yılında kurulan “Diyanet İşleri Reisliği”nin görevi, “İslâm dininin itikat ve ibadet alanıyla ilgili işleri yürütmek ve dinî kurumları idare etmek” idi. 1935 yılında teşkilat kanunu çıktı. 1950 yılında kurumun ismi, “Diyanet İşleri Başkanlığı” olarak değiştirildi. 1965 yılında “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki 633 Sayılı Kanun” kabul edildi. 2010 yılında getirilen yasal düzenlemeyle, başkanlık genel müdürlük seviyesinden müsteşarlık seviyesine yükseldi. Aynı zamanda birçok dinî hizmetin önündeki engeller kalktı ve iki sürekli kurula ilaveten 9’u genel müdürlük seviyesinde 14 hizmet birimi kuruldu. Diyanet personelinin özlük hakları iyileştirildi. Diyanet, kendi medya kuruluşlarını kurma fırsatı elde etti. 2010’dan sonra uluslararası faaliyet alanı gün geçtikçe genişledi. 2017 yılında il ve ilçe müftülüklerine evlendirme memurluğu görevi ve yetkisi verildi.

“Camiler ve Din Görevlileri Haftası Programı” kapsamında din görevlilerini Cumhurbaşkanlığı Külliyesi’nde misafir eden Erdoğan, “Maalesef toplumun belli bir kesimi, Diyanet İşleri Başkanlığımızın görev alanının sadece cami ile sınırlı olduğunu düşünüyor,” dedi ve aslında Diyanet’in insani yardım çalışmalarından eğitim ve irşat faaliyetlerine kadar çok önemli roller üstlendiğini söyledi.⁵⁰ Diyanet’in kamusal hayatın her alânında görev ve yetkilerinin arttığı doğru. Cami dışı din hizmetlerinin önünün açılmasıyla, faaliyetleri de artmaya başladı. 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı’na bağlanan kurumun, başta Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı olmak üzere kamu kurumlarıyla imzaladığı işbir-

50 <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cumhurbaskani-erdogan-turkiye-yabanci-karsitligi-islam-dusmanligi-kulturel-irkcilik-ve-asirilikla-mucadelede-batili-ulkelerin-en-buyuk-imkanidir>

liği protokolleri çoğalıyor. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan stratejik planlarda, toplumsal sorunların çözümüne katkı sunmak bir sorumluluk olarak tanımlanıyor. 2019 yılında düzenlenen “6. Din Şurası: Sosyokültürel Değişim ve Din Hizmetleri” toplantısından çıkan kararlar, sorumluluk alanlarından bahsediyor.⁵¹

- Sosyokültürel değişimin en fazla etkilediği alanlardan biri ailedir. Her geçen gün evliliklerin ve aile başına düşen çocuk sayısının azalması, aile içi şiddet, boşanmış ve parçalanmış aileler gerçeği bunun en açık göstergesidir. Başkanlık, gerek yurtiçi ve yurtdışı irşad faaliyetleriyle gerekse de yazılı ve görsel yayınlarla aile kurumunun güçlendirilmesine yönelik sağladığı katkıları artırmalıdır.
- Aile, toplumun temel taşıdır. Bundan dolayı İslâm; nesli, dolayısıyla aileyi, korunması zaruri olan beş unsurdan biri olarak saymıştır. Aileyi ve aile değerlerini tahrip eden her türlü anlayış, yönelim ve sapkın söylemler, değerlerine bağlı insanımız arasında hiçbir zaman maki bulamayacaktır. Dine, fıtrata, ahlâka ve toplumsal değerlere aykırı olan ve bunu ifsad eden söz konusu anlayışlara karşı Başkanlık, paydaş kurum ve kuruluşlarla işbirliğini artırarak faaliyetlerini devam ettirmelidir.
- Başta gençlere yönelik olmak üzere inanç karşıtı akımlara karşı uyarıcı ve onlara verilecek cevapları içeren yazılı, görsel ve dijital yayınlar hazırlanmalı; bu metinler söz konusu akımları doğuran felsefî, tarihsel ve kültürel arka planı da ortaya koyucu nitelikte olmalıdır.
- Çocuklara yönelik basılı, sesli, görüntülü ve dijital yayınlarda dinî ve millî değerleri benimsetici politikalar

51 <https://kurul.diyaret.gov.tr/Duyuru-Detay/Duyurular/630/vi--din-surasi-kararlari>

daha da geliştirilmeli, çocuk psikolojisi dikkate alınarak hiçbir yayının türünde yabancılaştırıcı, fıtrata aykırı temalara ve şiddeti özendirici unsurlara yer verilmemelidir.

Diyanet, kamusal alanı düzenleme yönünde artan rolü ile Milli Eğitim Bakanlığı, Aile Bakanlığı ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın yetkilerini paylaşan bir kuruluş haline geldi. Gündemden düşmeyen bütçesinin en şişkin kalemini, personel giderleri oluşturuyor. Diyanet kadrosunun her geçen gün büyümesinin sebeplerinden biri, dinî eğitim görenlere iş alanı yaratma ihtiyacından da doğuyor. Milli Eğitim Bakanlığı Yurt Dışı Lisansüstü Öğrenim Bursluluk Programı (YLSY) için 2019 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na 6, Diyanet İşleri Başkanlığı'na ise 49 kontenjan ayrıldı.⁵² Bu karar, YLSY bursları kapsamında Diyanet'in ilk kez yurtdışına yüksek lisans ve doktora öğrencisi göndermesi anlamına geliyor. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Dr. Selim Argun'a göre karar, "devrim niteliğinde".

Öğrenciler diğer ülkelerdeki dini yapıları inceleme, İslâm hukuku ve fıkıhı alânında yeni gelişmeleri takip etme, İslâmî finans, helal gıda sektörü, dini azınlıklar hukuku, din sosyolojisi, radikalleşme, azınlık fıkıhı, biyoetik ve ibadet vakitlerinin tespiti, modern İslâmî akımlar, modern düşünce akımları, deizm ve ateizm gibi alanlarda çalışma yapabilecek. Eğitimlerini tamamlayıp yurda döndüklerinde yurtdışında geçirdikleri sürenin iki katı kadar zorunlu olarak kurumda hizmet edecekler. Yüksek lisansını bitiren adaylar Diyanet İşleri Başkanlığı ve Din İşleri Yüksek Kurulu'nda uzman yardımcısı, doktora öğrenimini tamamlayıp dönen

52 https://yyegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_08/08093318_2019_YLSY_KYlavuzu_Guncelleme.pdf

adaylar ise uzman olarak görev yapacaklar. Dolayısıyla iş garantisi olan cazip bir burs programıdır.⁵³

Diyanet'in etkinliğinin artması, kamusal hayatı düzenleme kudretinin de artması anlamına geliyor. Prof. Dr. İhtar Gözaydın, Diyanet bütçesinin devlet bütçesi içindeki payının 2003 yılından itibaren tekrar artış trendine girdiği, bütçenin 2011'den itibaren yeniden % 1'in üzerine çıktığını hatırlatarak, "Kurumun faaliyet alanının genişlediği, diğer bir ifadeyle dini alanda kamu hizmeti sunmakta olan bu yapı dolayısıyla kamu politikalarındaki dönüşümün gözlemlenebildiği söylenebilir," diyor.⁵⁴ Diyanet, 2010'da değişen kanunla, "aile, kadın, gençlik ve toplumun diğer kesimlerine yönelik dini konularda aydınlatma ve rehberlik yapma" yetkisine sahip oldu. Ancak görevler arttıkça sorunlar da büyüyor. Kurum içi düzenlenen eğitimler kapsamında Diyanet personeli ile bir araya gelen ve ismini vermek istemeyen bir uzman psikoloğun da sohbetimiz sırasında dediği gibi, kuruma dair en önemli sorunlardan biri, yetki alanı genişledikçe din görevlilerine atfedilen görev tanımının muğlaklaşması.

Diyanet'in en büyük meselesi, sınırla ilgili. Nerede sınır koyabileceğini bilmiyor. Kurum içinde iki farklı profil var. Bir grup, "Biz her şeyi yapabiliriz. Biz her şeyiz. Savcı, hâkim, polis, psikologuz," şeklinde düşünüyor. Diğer grup, "Biz din insanıyız, görevimiz sınırlı," diyor. Çoğunun sınırı çok kaybolmuş, önlerine gelen konularla ilgili ne yapmaları gerektiğini hiç bilmiyorlar. Bilmediği için onlara gelenleri yanlış yönlendirenler var. Ben, "Siz psikolog ya da sosyal hizmet uzmanı değilsiniz. Dolayısıyla biri size geldiğin-

53 <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/meb-ilk-kez-diyamet-adina-yurt-disina-ogrenci-gonderecek/1554101>

54 "Sosyo-Ekonomik Politikalar Bağlamında Diyanet İşleri Başkanlığı", <https://hyd.org.tr/attachments/article/64/hYd%20Diyanet%20Projesi-KITAP.pdf>

de onun her derdini çözmek zorunda değilsiniz,” dediğimde rahatlayanlar olmuştu. “Bunu duymak bize çok iyi geldi çünkü bizden her şey olmamız bekleniyor,” diyenler vardı. Diyanet, din görevlilerinden psikolog ya da sosyal hizmet uzmanı gibi davranmalarını bekliyor. Bu yüzden bir kısım Diyanet personelinin kafası çok karışık.

Diyanet personeline verilen eğitimler arasında yer alan “Din Görevlisinin Toplumu İnşa Etmedeki Rolü” başlığı, kurumun toplum mühendisliğine giriştiğine işaret eden göstergelerden sadece biri. Toplumların din ile kimlik kazandığı savunuluyor ve din görevlilerinin “her seviyeden, her statüden, her meslekten insanın sorunlarının çözümünde, insanlara aile, rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin verilmesinde büyük görevler üstlendiğine” inanılıyor.⁵⁵ “Camiden çevreye, çevreden de camiye diyalektik bir şekilde halk ile etki-leşim hâlinde olan ve çevresini caminin mana ve şekil dünyasıyla buluşturabilen insan”⁵⁶ olarak tanımlanan din görevlilerinin yetki alanlarının genişlemesiyle toplumsal konularda daha aktif davrandıklarını görüyoruz. Eğitimden kültüre farklı alanlarda görevlendirilmeleri neticesinde din görevlilerinin sayısı sürekli olarak artıyor ve Diyanet kurumu büyüyor. Bu büyüme, kamuoyunda en çok tartışılan meselelerden birini doğrudan etkiliyor: Diyanet bütçesi.

55 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=33910#>

56 A.y.

Diyanet A.Ş.

“Bir bardak suda fırtına koparıyorlar”

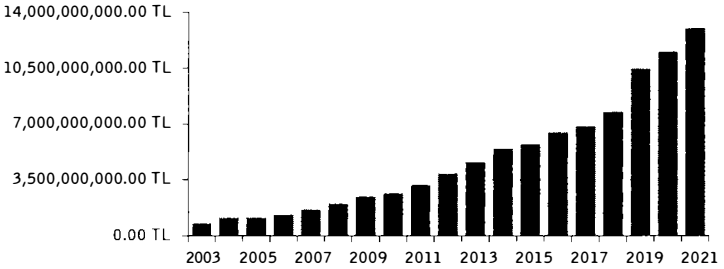
Diyanet’in bütçesi, kamuoyunda en çok tartışılan konu. Kurumun bütçesinin bakanlık ve diğer başkanlıklarla karşılaştırıldığı haberler, basında sıklıkla yer alıyor.¹ Raporlara bakıldığında, Diyanet bütçesi içindeki en yüksek kalemin personel giderlerine ait olduğu görülüyor. Bütçeye dair tartışmalarda Diyanet de savunmasını bu argüman üzerinden yapıyor. Diyanet İşleri Başkanlığı Müşaviri Ömer Aydın’ın bütçe görüşmeleri sırasında Diyanet’e saldırmanın alışkanlık haline getirildiğini belirterek, “Tamamına yakını personel giderleri harcamalarını içeren, yetkililerin inisiyatif kullanma imkânları çok çok sınırlı bir bütçe için bir bardak suda fırtınaları koparıyorlar,” demesi, bu sav örneklerinden biri.² Bekir Bozdağ ise bütçe tartışmasına yeni bir boyut getiren isim-

1 “Diyanet’in bütçesi 7 bakanlık ve 13 başkanlıktan fazla” <https://www.evrensel.net/haber/417041/diyanetin-butcesi-7-bakanlik-ve-13-baskanlik-tan-fazla>, “6 bakanlıktan büyük Diyanet bütçesi” <https://www.indyturk.com/node/105391/haber/6-bakanl%C4%B1ktan-b%C3%BCy%C3%BCk-diyanet-b%C3%BCt%C3%A7esi-1-y%C4%B1l-dolmadan-96-milyar-lira-harcand%C4%B1>, “Diyanet’in bütçesi istihbaratı 5’e katladı” <https://www.sozcu.com.tr/2018/ekonomi/diyanetin-butcesi-istihbarati-5e-katladi-2678028/>

2 <https://www.diyanethaber.com.tr/diyanete-neden-saldiriyorlar-makale,401.html>

lerden. Dönemin Başbakan Yardımcısı Bozdağ, 2013 yılında Meclis'teki bütçe görüşmeleri sırasında kurum bütçesinin “personel odaklı” olduğunu vurguladıktan sonra, “Bütçenin yüzde 94’ü personel giderlerine gidiyor, eleştirilmesini doğru bulmuyorum. ‘Diyanet İşleri Başkanlığı yurtiçinde ve dışında milletimizin birliği ve beraberliği için çok önemli görevler ifa ederken yatırım bütçesi niye bu kadar az? Bunu artırmak lazım,’ şeklinde bir eleştiri olsa onu kabul edeceğim,” sözleriyle bütçenin artırılması gerektiğini savunmuştu.³

GRAFİK 1
Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde
Diyanet’e Ayrılan Bütçe Ödeneği

Diyanet’e ayrılan bütçe ödeneği AKP döneminde görülmemiş bir şekilde artış gösterdi. En çok artış, 2019 senesinde yaşandı. % 34,36 artırılan ödenek, 7.774.183.000 TL’den 10.445.979.000 TL’ye çıkarıldı. Bütçe içindeki en yüksek kalem yine personel giderlerine aitti. Diyanet’in 2018 yılında 6.240.833.000 TL olan personel giderlerine ait ödeneği, 2019’da 8.520.953.000 TL’ye çıktı. Aynı sene merkezî yönetim bütçesi içinden Milli Eğitim Bakanlığı’na ayrılan bütçe ödeneği ise % 23 orânında kaldı.⁴ Merkezî bütçe için-

3 <https://www.aa.com.tr/tr/politika/diyanetin-butcesi-personel-odakli/206518>

4 <https://www.dogrulukpayi.com/iddia-kontrolu/ozgur-karabat/2019-yilinda-bu-yila-gore-diyanet-butcesi-milli-egitim-bakanligi-butcesine-gore-daha-fazla-oranda-artti>

de Diyanet’e ayrılan ödenek, birçok bakanlıktan fazla. Grafik 1’de, Diyanet’ten daha az ödeneye sahip bakanlıklar yer alıyor: İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı. Bazı bakanlıklara ayrılan ödenek bir önceki seneye göre sabit kalır ya da azalırken bu durum Diyanet için söz konusu değil.

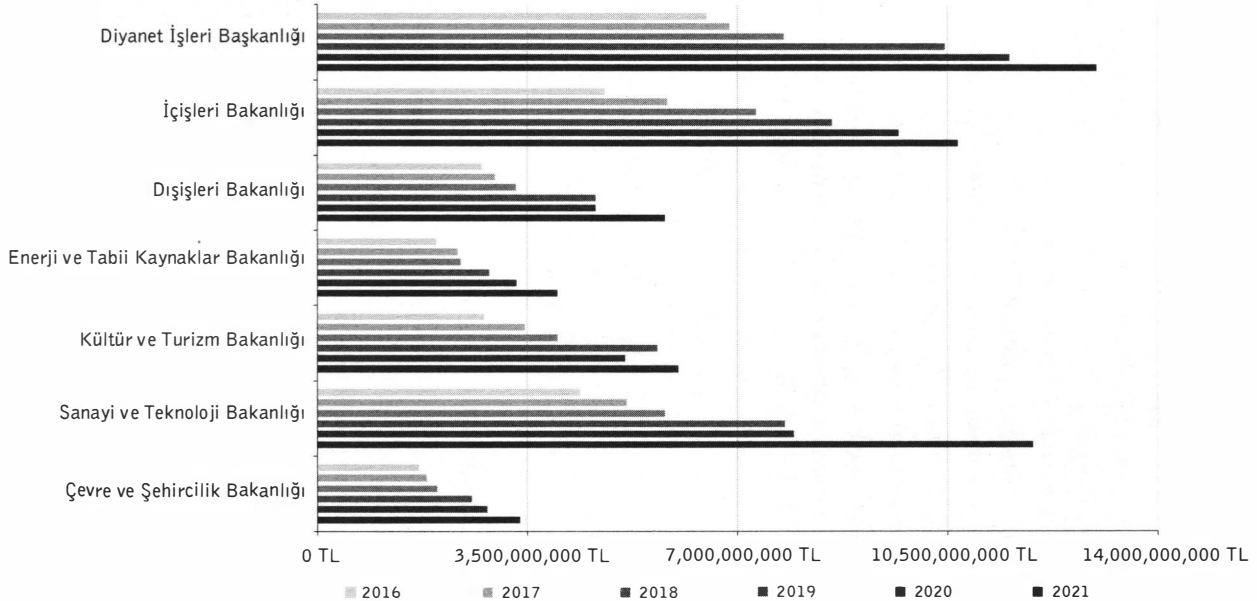
Örneğin, Kültür ve Turizm Bakanlığı’na 2020’de ayrılan ödenek düşürülmüş. Dışişleri Bakanlığı’na 2019 ve 2020 yıllarında ayrılan ödenekte pek bir farklılık yok. Ancak Diyanet İşleri Başkanlığı’na baktığımızda, son beş sene içinde duraksama olmaksızın bütçe ödeneğinin arttığını görüyoruz. Öyle ki, Grafik 2’de dikkat çekildiği üzere, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’na ayrılan ödenek 2021 yılında % 50 artış göstermesine rağmen Diyanet’in bütçesine yetişemiyor. Diyanet’e 2021 yılında merkezî bütçeden ayrılan ödenek 12.977.926.000 TL iken, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı’nın ödeneği 11.918.182.000 TL’ye ulaşıyor. Bütçeden ayrılan ödenek için Grafik 2’ye ek olarak bir de harcamalara bakalım.

Diyanet harcamaları

	2006	2019
Personel giderleri	1.118.623.754	8.296.492.512,47
Sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderleri	157.142.269	1.459.968.558,75
Mal ve hizmet alım giderleri	169.468.855	314.487.402,30
Cari transferler	1.277.985	36.416.739,24
Sermaye giderleri	6.261.452	104.315.155,07
Toplam	1.452.774.315	10.211.680.368

2006’da Merkezî Yönetim Bütçe Kanunu ile Diyanet’e ayrılan ödenek 1.308.187.000 TL iken 2019 yılı bütçe ödeneği, 10.445.979.000 TL. Aradan geçen 13 yıl içinde giderle-

GRAFİK 2
Diyanet ile Bazı Bakanlıklara Ayrılan Bütçe Ödeneklerinin Karşılaştırması

rin katlanarak arttığı görülüyor. Personel giderleri neredeyse sekiz katına çıkmış. 2019'da yayımlanan faaliyet raporunda, kamuoyundaki bütçe tartışmalarına cevap olarak nitelendirilebilecek bir ifade var. Raporda, “Bütçemize genel anlamda baktığımızda sosyal güvenlik kurumlarına devlet primi giderlerini de bir tür personel gideri olarak değerlendirirsek, ödenek bazında bütçemizin yüzde 96,8’inin personel giderlerinden oluştuğu görülmektedir. Gerçekleşen harcama açısından bakıldığında da durum paralellik arz etmektedir, bütçemizin yüzde 95,5’i personel giderlerinden oluşmaktadır,” diyor. Personel sayısının her yıl artmasına karşılık daha fazla nitelikli insana ihtiyaç duyulduğu, toplumda din hizmeti ihtiyacının arttığı iddia ediliyor.⁵ Diyanet, her sene kadro müjdesi veriyor.⁶ Diyanet’in harcama kalemlerinde personel giderleri yer alıyor. Peki personel sayısı açısından durum ne?

Personel sayısı⁷

	2006	2019
Merkez teşkilat	925	1.402
Taşra teşkilatı		
Müftülükler	78.036	102.081
Eğitim merkezi müdürlükleri	818	1.269
Yurtdışı teşkilatı		
Kadrolu	28	62
Din görevlisi	1.281	1.931
Toplam	81.088	106.745

5 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/nitelikli-insana-ihtiyacimiz-var/1589653>

6 “Diyanetten yeni kadro müjdesi” <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanetten-yeni-kadro-mujdesi-1246751>, “Bozdağ’dan Diyanet’e kadro müjdesi” <https://www.iha.com.tr/haber-bozdagdan-diyanete-kadro-mujdesi-696462/>, “Diyanet, 9 bin 500 personel alacağını açıkladı!” <https://www.sabah.com.tr/memurlar/haberler/2019/02/01/diyanet-9-bin-500-personel-alacagini-acikladi-basvuru-detaylari-belli-oldu>

7 Diyanet’in internet sitesinde faaliyet raporları 2006 yılından başladığı için karşılaştırma için 2006 yılı esas alınmıştır. <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/sayfa/22/Faaliyet-Raporlari>

Yukarıdaki tabloda Diyanet'in 2006 faaliyet raporunda sözleşmeli personel sayısına dair veri bulunmadığı için sözleşmeli personel yer almıyor. Yukarıdaki sayılara ek olarak, Diyanet'te 2019 itibarıyla çalışan sözleşmeli personel sayısı 26.060. Bu rakamla beraber Diyanet'in toplam personel sayısı 132.805 ediyor.

	Milli Eğitim Bakanlığı	Diyanet İşleri Başkanlığı
2017	58.552.662.000 TL	5.474.296.000 TL
2018	63.503.243.000 TL	6.240.833.000 TL
2019	81.622.485.000 TL	8.520.953.000 TL
2020	91.467.345.000 TL	9.450.570.000 TL

Bu tablo ise Milli Eğitim Bakanlığı'nın personel giderlerini Diyanet ile karşılaştırıyor. Diyanet'in Milli Eğitim Bakanlığı'na paralel bir şekilde personel giderlerinin artış gösterdiği görülüyor. Bu noktada, Sayıştay'ın 2019 raporuna göre eğitim sisteminin 138 bin 393 öğretmene ihtiyacı olduğunu belirtelim. CHP Ankara Milletvekili Yıldırım Kaya'ya göre, 2021 Milli Eğitim Bakanlığı bütçesiyle öğretmen açığının kapanması mümkün değil.⁸

Diyanet etkinliklerinin artmasıyla 2006 yılında 78 sayfa olan faaliyet raporu genişleyerek 2019'da 182 sayfa oldu. Merkez teşkilatın yıllar içinde büyüdüğü göze çarpıyor. Yurtdışı kadrosu 13 sene içinde 28'den 62'ye çıktı. 2006 yılı ile kıyaslandığında, 2019'da kurum içi diyetisyen, sosyolog, şehir bölge plancısı kadrolarının açıldığı görülüyor. Daha önce olmayan unvanlardan biri de, "Diyanet İşleri Uzmanı". Bu uzmanlık alanı 2012 yılında kadroya girdi. 2012'de kadroda 27 "Diyanet İşleri Uzmanı", 12 "Diyanet İşleri Uzman Yardımcısı" varken, 2019'a gelindiğinde uzman sayısı 51, uzman yardımcısı ise 20 oldu. Diyanet, 2010 yılından sonra

8 <https://bianet.org/biamag/egitim/233839-meb-in-2021-butcesiyle-ogretmen-atamasi-yapilamaz>

kurduğu televizyon kanalı ve radyolarla medya alânında aktif olmaya başladı. Bu alanda faaliyet göstermeye başlamasıyla kurum bünyesinde muhabir (3), baş kameraman (1), yayım ve yayın elemanı (2), baş montajcı (2) ve prodüktör (3), yayın denetmeni (3) kadroları açıldı. Öte yandan, taşra teşkilatında da merkez teşkilatta olduğu gibi personel sayısının arttığı görülüyor. Müftülük kadrolarına, daha önce olmayan unvanların girdiğini görüyoruz.

Müftülük personelinin dağılımı

	2006	2019
Daire başkanı	8	36
Müftülük personeli	78.036	102.081
Musahhih	12	35
Kuran kursu öğreticisi	3.810	18.879
Müezzin-kayyım	9.844	12.382
Müftülük şoförü	567	1.123
Şube müdürü*	67	409
Din hizmetleri uzmanı	47	428
Bekçi	54	142
Vaiz	1.210	2.790
Hizmetli	1.491	2.346
Veri hazırlama ve kontrol işletmeni	1.203	3.628
Murakıp (Denetçi)	177	501

(*) “Şube müdürü, kendisine tevdi edilen iş ve işlemlerle yazışmaların zamânında, mevzuata ve usulüne uygun olarak yürütülmesini sağlamak, evrak, dosyalama ve arşiv işlemlerini yürütmek, istatistiki bilgileri derlemek, yıllık çalışma programı ve faaliyet raporlarını hazırlamak ve görev alanı ile ilgili konularda verilen diğer görevleri yapmakla yükümlüdür.” <https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/Documents/Diyaret%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20G%C3%B6rev%20ve%20C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20Y%C3%B6nergesi.pdf>

“Kuran kursu öğreticisi” kadrosuna ilave olarak 2012’den sonra “Kuran Kursu Uzman Öğreticisi” ve “Kuran Kursu Baş Öğreticisi” eklendi.⁹ Çeşitlenen kadrolardan biri de vazirlere ait. “Vaiz” ve “Cezaevi Vaizi” olarak kadroda yer alan unvanlara, yine 2012’de “Baş Vaiz” ve “Uzman Vaiz” eklen-

9 2019 itibari ile “Kuran Kursu Uzman Öğreticisi” sayısı 101, “Kuran Kursu Baş Öğreticisi” ise 4.

di. Müftülük kadrosuna eklenen unvanlardan biri, “Araştırmacı”. 2011 yılında açılan kadroda yer alanların görev tanımı, “Başkanlığın görev ve hizmetleri ile ilgili konularda araştırma ve inceleme yapmak, bu sonuçları değerlendirerek çözüm üretmek, araştırma raporu hazırlamak, danışmanlık yapmak” olarak ifade ediliyor. 2019 yılında taşra teşkilatı bünyesindeki araştırmacı sayısı, 9.

Diyanet bünyesinde dikkat çeken kadrolardan bir diğeri, avukatlık. İlk kez 2012 yılında hukuk müşavirliğine ek olarak faaliyet raporunda “Avukatlık hizmetleri” için merkez teşkilata üç kadro tahsis edildiği görülüyor. 2014 yılında merkez teşkilatta 3 avukat kadrosu var. Bu sayı, 2019 yılına gelindiğinde merkez teşkilatta 7’ye çıkıyor ve aynı sene taşra teşkilatında da avukat kadrosu açılıyor. Müftülükler bünyesinde çalışan avukat sayısı, 20. Diyanet’in 2010 sonrası genişleyen faaliyet alanı ve bakanlıklarla yaptığı işbirliklerinin artmasıyla açılan dava sayısı da artış göstermiş. 2009’da Diyanet’e açılan 218 idari ve 38 adli dava varken on sene sonra yani 2019’a gelindiğinde, müftülükler dahil kuruma 2 bin 670 idari, 160 adli dava açıldığı görülüyor. Genişleyen Diyanet kadrosu, Meclis’teki bütçe görüşmelerinde de tartışma konusu oluyor. Bir sonraki bölümde, 2018, 2019 ve 2020 yıllarında TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu’nda Diyanet hakkında yapılan konuşmalar üzerinden bütçe tartışmasını ele alacağım. Ancak önce, 2003 yılına gidelim.

Bütçe görüşmelerinde Diyanet tartışmaları

Meclis bütçe tutanaklarında, kurumun personel sayısına dair tespit ve eleştiriler mevcut. Diyanet bütçesinin çoğunun personel giderlerinden oluştuğu argümanı, tutanaklardan anlaşıldığı üzere eskiye dayanıyor. Diyanet İşleri Başkanlığı

ğının bütçesinin tartışıldığı 2003 yılında AKP Grubu adına söz alan Mehmet Çiçek, “Bütçesine bakınız; bütçenin genel toplamı 771 trilyon; bu bütçenin 754 trilyonu personel giderlerine gitmektedir, ancak 4 trilyonluk yatırım planlanmış, proje yatırımları ise maalesef yok,” diyor.¹⁰ Çiçek, az yatırım olmasının ne kadar vahim olduğunu anlatmak için Türkiye’deki Hristiyanların misyonerlik faaliyetlerinden örnek veriyor.

Her yıl, 2 milyar İncil ücretsiz dağıtılıyor. Bizim din görevlilerimiz, namazlarını kıldırıp evlerine giderken, dinî görevlerinin camide başlayıp camide bittiğini zannederken, 4.000.000 misyoner, fert fert kapı çalıyor, muharref bir dini, Hristiyanlığı yaymaya çalışıyor. Kiliseler Birliği’nin denetiminden geçmiş programlarla, çizgi filmlerle, tiyatro eserleriyle, 3.400 radyo ve televizyon istasyonu, İslâm ülkelerinde, insanlarımızın beyni yıkanmaya çalışılıyor. 2000 yılında harcanan paranın 200 milyar dolar olduğu ifade ediliyor. Misyoner teşkilatlarının 2025 yılına kadarki programı ise; 870 milyar dolar harcanacak, 10.000 radyo ve televizyon istasyonu propaganda yapacak, 250 çeşit kitap dağıtılacak, 7.000.000 misyoner faaliyet gösterecek.¹¹

Çiçek’in 2003 yılında yaptığı konuşma, Diyanet’in gelecek yıllarda erişeceği yapı hakkında ipucu verir nitelikte. Medya kuruluşlarının sınır tanımadığı bir dönemde misyonerlik faaliyetlerinin önüne yasaklarla çıkılamayacağını belirterek, “rakip” olarak tanımladığı Hristiyanlardan daha organize, bilgiyle donatılmış ve asrın her türlü imkânıyla eğitilmiş kadrolara ihtiyaç olduğunu söylüyor ve ekliyor: “Diyanet İşleri Başkanlığı, kadrolarını bu hale getirmelidir.”

10 Türk lirasından 6 sıfır, 31 Ocak 2004 tarihinde atıldı.

11 <https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/cil1/bas4054m.htm>
Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://mailey.org>

AKP’li Mehmet Çiçek’in 18 sene önce Diyanet için Meclis’te dile getirdiği temennilere bakalım: Ayda 2 milyar Kuran dağıtabilecek kaynak sağlamak, Din İşleri Yüksek Kurulu’nun her hafta toplumun zihnini bulandıran konular hakkında açıklama yapmasına olanak sağlamak, kadro açıklarını kapatmak, yurtdışında bütün birimlerinin aktif hale gelmesinin önündeki engelleri kaldırmak, kurum personelinin özlük haklarını düzenlemek, il müftüsü maaşını il milli eğitim müdürü maaşına denkleştirmek. CHP Milletvekili İsmail Değerli ise Başbakanlık bütçesinin 697 trilyon, Diyanet’in ise 771 trilyon TL olduğunu hatırlatarak, Çiçek’in “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın 1920’den itibaren kademe kademe gerilediğini, adeta kaderine terk edildiğini görüyoruz,” sözlerine katılmadığını söylüyor.

Laik devlet bünyesinde örgütlenen Diyanet İşleri Başkanlığı, 88.516 kişilik kadrosu, 75.283 çalışanı, 81 il, 851 ilçe müftülüğü, 3.430 resmî Kuran kursu, 259 lojmanı, binlerce araç, ayrıca, yüzlerce vakıf, dernek, basın yayın kuruluşlarıyla dev bir kuruluş haline gelmiştir ve bu kuruluş, sadece, tek bir Sünnî mezhebine hitap etmektedir.¹²

AKP’li Mehmet Çiçek’e göre, Türkiye’nin şanlı ordusunu yenerek ülkeyi ele geçiremeyenler dini kullanarak toplumun mozağini çatlatmak istiyordu. Diyanet ise bu mozağin tamirini yapabilecek yegâne isimdi: “Hayallerimizi süsleyen, Diyanet İşleri Başkanlığı teşkilatının gerçekleştireceği mükemmel yapılanmayı inşallah Rabbimiz bizim dönemimizde nasip edecektir.” Aradan geçen yıllar Mehmet Çiçek’i haksız çıkarmadı ve yukarıda saydığı temenniler gerçek oldu. Meclis’te Diyanet bütçesine dair yaşanan tartışmalar ise sürmeye devam etti. Son dört sene içinde bütçe görüşmeleri sırasında yapılan konuşmalar bunu gösteriyor.

12 A.y.

Meclis'teki tartışmalar sırasında Diyanet'in nerelere har-
cama yaptığı Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay tara-
fından dile getiriliyor. Oktay, 2018 yılı bütçe komisyonun-
daki konuşmasında, Diyanet'in çocuk, gençlik, kadın, engel-
li ve yaşlılara yönelik çalışmaların yanı sıra çevre duyarlılığı
ve aile yapısının korunması gibi konularda toplumun bilinç-
lenmesi için çalıştığını, dinî ve millî günlerde özel çalışmalar
yaparak toplumu aydınlattığını anlatıyor. 2018 yılı itibarıy-
la Kuran kursuna giden öğrenci sayısının 761 bin 884 oldu-
ğunu belirterek, "Bütün bu kurslardaki öğrencilerin ders ki-
tapları ve eğitim materyalleri ücretsiz olarak dağıtılıyor," di-
yor. Aynı yıl ücretsiz dağıtılan dinî yayın sayısının, 19 mil-
yon 181 bin olduğunu ifade ediyor. Diyanet'in 100'den faz-
la ülkede başta din hizmeti olmak üzere insani ve sosyal yar-
dım faaliyeti yürüttüğünü, yurtdışında yaklaşık 2 bin per-
sonel ile hizmet verdiğini söylüyor. Fuat Oktay, kurumun
başarılarını sıraladıktan sonra, "2017 yılında Diyanet İşleri
Başkanlığı'na toplam 7 milyar 153 milyon 29 bin TL ödenek
tahsis edilmiştir. 2019 yılı için Diyanet İşleri Başkanlığı'na
10 milyar 445 milyon 979 bin TL ödenek tahsis edilmesi ön-
görölmüştür," diyor.¹³

Fuat Oktay'ın, fakir ülkelerde vekâlet yoluyla Diyanet ve
Türkiye Diyanet Vakfı iş birliğiyle çok sayıda kurban kesti-
rildiğini, 2018 yılında 430.008 hisse kurban kesimi yapıldı-
ğını, 145 ülkede 6 milyon aileye hizmet verildiğini açıkla-
ması üzerine CHP'li Bülent Kuşoğlu, hem Diyanet'i hem de
Türkiye Diyanet Vakfı'nı eleştiriyor:

Buradaki meblağları –bir önceki yıl da benzeri rakamlar
söz konusu– ortaya koyduğumuz zaman bağış ve yardım-
ların bunun çok üstünde olması lazım. Vakıf ile Diyanet İş-

13 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2195

leri Başkanlığı'nın bütçesi birbirine karışıyor. Vakıfla karıştırıyorsunuz birbirine, çalışanlar da karışıyor, hesapları da karışıyor, bağışları da karıştırıyorsunuz, vekâlet şeklinde verilen bağış ve yardımlar da karışıyor. Vakıf ile Diyanet İşleri Başkanlığı iç içe girmiş vaziyette. Olmaz, düzeltilmesi lazım.¹⁴

Aynı yıl bütçe komisyonunda gündeme gelen konulardan diğeri, Ekim 2018'de *Resmî Gazete*'de yürürlüğe giren kararla Diyanet'in yürüttüğü hac ve umre işlemlerinin denetiminde yapılan değişiklik.¹⁵ CHP'li Emine Gülizar Emecan, Diyanet'in hac ve umre için yaptığı harcamaların neden Sayıştay denetiminin dışına çıkarıldığını sorarak, "Ne özelliği var da Sayıştay denetiminin dışında tutuluyor?" diyor. CHP'li Cavit Arı ise söz konusu hesapların denetiminin neden özel bir denetim ekibinin inisiyatifine bırakıldığını anlamamanın mümkün olmadığını söylüyor.

Fuat Oktay, Diyanet bütçesinin % 90'dan fazlasının personel giderlerine ayrıldığını 2019 ve 2020 yılı görüşmelerinde vurgulamaya başlıyor. 2019 yılı bütçe görüşmelerine gelindiğinde, kurum bütçesinin yaklaşık % 97'sinin personel maaş ve SGK prim giderlerine ayrıldığını, personel giderlerinde artışın % 10,42, diğer giderlerde % 8,37, toplamdaki artışın % 10,28 olduğunu, yatırım ödeneklerinde artış olmadığını dile getiriyor. Bütçe görüşmeleri sırasında yurtlara yapılan harcama üzerinden tartışma yaşanıyor. Fuat Oktay din istismarıyla mücadele kapsamında gençlerin Gülen cemaati gibi dini istismar eden örgütlerin eline düşmemesi için Türkiye Diyanet Vakfı aracılığıyla son iki yıl içinde 51 öğren-

14 A.y.

15 "Hac ve umre seyahatleri ile ilgili iş ve işlemler ile Hac ve Umre Hesabından yapılan bütün harcamalar, her yıl hac mevsimi sonunda Başkanlık müfettişleri ve gerektiğinde Cumhurbaşkanlığınca görevlendirilecek denetim elemanları tarafından denetlenir." <https://hukukmusavirligi.diyamet.gov.tr/Documents/hac%20de%C4%9Fi%C5%9Fiklik%20karar%C4%B1.pdf>

ci yurdu açıldığını açıklıyor. CHP’li Sibel Özdemir, Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü’nün (KYK) varlığını hatırlatarak, “Bunu KYK yaparken neden Diyanet’e böyle bir kaynak aktarımı yapıyorsunuz?” diye soruyor. CHP’li Ali Mahir Başarır da Anadolu’da birçok öğrencinin yurt konusunda sıkıntı çektiğini belirterek, “Ama Diyanet’e bu konuda bir bütçe verilmiş. Bunu KYK yapabilir. Ciddi bir sıkıntı var, çocuklar sokakta,” diyor. AKP’li İbrahim Aydemir ise aksine, Türkiye Diyanet Vakfı’nın yurt çalışmalarının artırılması gerektiğini savunuyor. “(Yurt sayısını) ‘70’e çıkardık,’ demişsiniz, çok daha fazla olması lazım,” diyor.

HDP’li Garo Paylan ise Diyanet İşleri Başkanlığı bütçesinin vergilerden karşılandığını, bütün inanç gruplarının vergi verdiğini hatırlatarak, “Neden Diyanet İşleri Başkanlığı Hristiyanlara, Ezidilere, Musevilere, Alevilere de hizmet veren bir anlayışla hareket etmiyor? Ben bu anlamda hakkımı helal etmediğimi bu bütçede de söylemiş olayım,” diyor. AKP’li İsmail Güneş, Diyanet’in açtığı anaokullarının hayırsever vatandaşların katkılarıyla açıldığını belirterek, “Muhalefet partisindeki arkadaşlar sanki bu Diyanet’in bütçesinden harcanıyormuş gibi bir imada bulundular,” diyerek Fuat Oktay’dan açıklama yapmasını istiyor.

2020 yılı bütçe görüşmelerinde Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fuat Oktay, Diyanet’in 2020 yılı ödeneğinin 11,6 milyar lira olduğunu, 2021 yılı bütçesi için teklif edilen ödenek tutarının ise 13 milyar lira olduğunu belirterek, “Başkanlığın bütçesinin yüzde 96’sı personel maaş ve prim giderlerinden oluşmaktadır,” diyor.¹⁶ Personel sayısı ile ilgili olarak, CHP’li Kamil Okyay Sındır, 2002 yılı ile kıyaslandığında 2020’de din görevlisi sayısının % 71 artmış olduğuna dikkat çekiyor.

16 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/komisyon_tutanaklari.goruntule?pTutanakId=2622

CHP’li Mahmut Tanal ise söz konusu bütçeye rağmen Diyanet görevlilerinin seyyar mikrofon ve ses aleti gibi cihazları kendi ceplerinden ödeyerek aldığını söylüyor. “Bütçeden bu kadar para ayrılıyorsa neden cami hocaları bu ses cihazlarının parasını kendi ceplerinden ödesin?” diye soruyor. İYİ Parti Milletvekili İbrahim Halil Oral da personel konusuna dikkat çekiyor. Diyanet raporlarında “hizmet alanlarının bir kısmına yönelik uzman eksikliğinin olması” tespitini eleştirerek, “İnsaf diyorum işte bu ifadeye! Daha yeni 5.100 personel alımıyla alakalı ilanlar çıktı. 5.100 personel içinden uzman eksiğini tamamlayamıyorsanız bu personeli ne için alıyorsunuz?” diye soruyor. Oral, Diyanet’in bütçesiyle ilgili kamuoyunda yürüyen tartışmalar için “propaganda” denmesine de tepki gösteriyor.

Bütçenin yüzde 96’sı personel giderlerinden oluşmasına rağmen “kamuoyunun Diyanet bütçesi konusunda olumsuz propaganda ile yönlendirilmesi” ibaresi var. Kimse kusura bakmasın, personel giderleri bütçesinin yüzde 96’sı olan bir kurumun personel eksikliğinden, niteliksizliğinden şikâyet etmesi aymazlıktır. Olumsuz propagandayı Diyanet kendi kendine yapmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı yönetilememektedir, yönetilememesinin faturasını ise bütçe eksikliğine ve personele kesmektedir.¹⁷

Diyanet personeli tartışmalarına katılan AKP Karabük Milletvekili Niyazi Güneş, Diyanet’in bugün Türkiye’nin en ücra köşesine varıncaya kadar kamu hizmeti götüren tek kurum olduğunu, üstelik sadece Türkiye’de değil, yedi kıtada din hizmeti başta olmak üzere insani ve sosyal yardım faaliyetlerini dünya çapında yürüttüğünü belirtiyor. Güneş de bütçe içindeki personel payına dikkat çekerek tartışmalara dahil oluyor.

17 A.y.

Diyanet İşleri Başkanlığı, gelişen ve değişen şartlar karşısında halkımıza yeterli, donanımlı ve daha iyi eğitilmiş din görevlileriyle hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Bugün birçok İslâm ülkesinde üzümlere izlediğimiz kaos ortamı bizlere Diyanet İşleri Başkanlığı gibi bir kurumun ne anlama geldiğini anlatmaktadır. Bu sebeple, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın niçin kurulduğunu fark edersek niçin olması gerektiğini anlamış oluruz; bütçesinin yüzde 90'ının üzerindeki pay personel payıdır.¹⁸

Diyanet bütçesi, AKP'nin iktidara geldiği günden bu yana Meclis görüşmelerinde muhalefet tarafından sıklıkla eleştiriliyor. Siyasi iktidar ise görüldüğü üzere kamuoyu gündemine de oturan eleştirileri, bütçenin % 90'dan fazlasının personel giderlerine ayrıldığı, yatırımların az olduğu argümanı ile savunuyor. Ancak gelecek bölümlerde örnekleyeceğim üzere, Diyanet'in personel giderlerinin yanı sıra yaptığı harcamalar da azımsanacak boyutta değil.

Sayıştay raporlarında Diyanet

Bu bölümde 2011'den itibaren Sayıştay raporlarında Diyanet denetiminden çıkan tespitlere yer vereceğim. 2012 Sayıştay raporunda, Türkiye Diyanet Vakfı'nın uygun gördüğü bankalarda açılan, hac ve umreye gideceklerden alınan ücretler ile hac ve umre hizmetlerinin yürütülmesinden elde edilen diğer gelirlerin yattığı "Hac ve Umre Hesabı" üzerine bulgular var. Rapora göre, Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı teşkilatı tarafından tahsil edilen hac ve umre gelirlerinin bir kısmı bu hesaba aktarılmamış. Bunun üzerine, ataşelik ve müşavirlikler vasıtasıyla yurtdışından katılanlardan tahsil edilen hizmet bedellerinden bu hesaba aktarılmayanların il-

18 https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/genel_kurul.cl_getir?pEid=83873

gili ÷lkedeki m÷şavirlik ve ataşeliklerden talep edildiğı, bir kısmının ödendiğı ve henüz ödenmeyen tutarların takibinin yapıldığı belirtiliyor.¹⁹

Sayıştay'ın 2013 raporunda da hac ve umre hizmetleri konusunda tespit var. Yurtiçi ve yurtdışı hac ve umre hizmet bedellerini belirleme yetkisinin Bakanlıklararası Hac ve Umre Kurulu ile Hac ve Umre Komisyonu'nda olduğı ama uygulamada yurtdışından hacca veya umreye gidecekler için bu ücretlerin din hizmetleri ataşelikleri tarafından belirlendiğı ifade ediliyor. Bu durumun yasal dayanak olmaksızın m÷şavir ve ataşeliklerce belirlendiğı dile getirilerek, "Ücretlerin yasal olarak bu yetkiye sahip olan hac ve umre komisyonunca belirlenememesinin nedeni anlaşılama-maktadır. Komisyona verilen bir yetkinin kanuni dayanağı olmaksızın din hizmetleri m÷şavir ve ataşeliklerince kullanılmasında hukuka uyarlık bulunmadığı düşün÷lmektedir" deniyor.²⁰ Yani Diyanet'in yurtdışı teşkilatının hukuka aykırı davrandığı, Sayıştay raporuyla sabit.

2014 Sayıştay raporunda, Diyanet'in 2014 yılı faaliyet raporunda döner sermaye kaynaklarından kullanılan 23 milyon TL tutarındaki kaynağın kullanımına ilişkin bilgilere yer verilmediğı belirtiliyor. 2015 raporunda, bazı göstergelerin iyi tanımlama kriterini karşılamadığı belirtiliyor. Örneğın, "Ahlâki yozlaşmayı önleyici çalışmaları artırmak" hedefi için performans göstergesinin, "gençlere yönelik yayımlanan roman sayısı" olarak belirlenmesi eleştiriliyor. Sayıştay'ın "Gençlere yönelik yayımlanan her roman, ahlâki yozlaşmayı önleyici bir çalışma olarak kabul edilemez," tespiti-ne Diyanet İşleri Başkanlığı, "Gençlere yönelik yayımlanan

19 https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2012/Genel_Bütçe_Kapsamındaki_%20Kamu_Idareleri/DIYANET%20ISLERI%20BASKANLIGI.pdf

20 https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2013/Genel_Bütçe_Kapsamındaki_%20Kamu_Idareleri/DIYANET.pdf

her romanın, ahlâki yozlaşmayı önleyici bir çalışma olarak kabul edilemeyeceği; ancak Başkanlığımızca yayımlanması düşünülen romanların dini-ahlâki içerikli olması nedeniyle bireysel ve toplumsal erdemleri koruma ve geliştirmeye hizmet edeceği değerlendirilmiştir,” cevabını veriyor. Diyanet’in yanıtı, kurumun faaliyetlere yönelik bakışını ortaya koyduğu için önemli. Yani Diyanet tarafından hazırlanan her türlü yayın ya da etkinliğin, çocuk ve gençlerin yararına olacağı ön kabulüyle hareket edildiği görülüyor.

2016 Sayıştay raporunda göre, Diyanet’e tahsis edilen ödenek ve bütçe gideri arasındaki 71.993.343,83 TL’lik farkın maaş ve yolluk ödemelerinden kaynaklandığı belirtiliyor. Sayıştay’ın 2017 raporunda ise bu kez 111.988.234,97 TL olarak belirlenen ödenek üstü harcama için “Geçici personelin maaş ve sosyal güvenlik primi ödemelerinden kaynaklanmaktadır,” deniliyor. Diyanet’in kullanımında olan taşınmazların fiilî envanterinin eksik yapılması ve taşınmazlara ait bilgilerin muhasebe kayıtlarına eksik alınması durumunun devam ettiği de raporda dikkat çekilen konulardan. Yurtdışı geçici görevlendirmelerde firmaya ödenen uçak bileti bedellerinin bütçe sınıflandırmasının yurtiçi ekonomik kodundan ödendiği görüldüğü de, Sayıştay raporundaki tespitler arasında yer alıyor. Diyanet bu konuda, Sayıştay’a verdiği cevapta, “Uçak bileti bedelleri firmaya genellikle topluca ödendiği ve çoğunluğunu yurtiçi ödemeleri oluşturduğundan, yurtdışı uçak biletleri de zühulen (dalgınlıkla yapılan yanlışlık) yurtiçi geçici görevlendirmeler tertibinden ödenmiştir,” diyor.

2018 yılına geldiğimizde, Diyanet’in 3.191.084.725,83 TL ödenek üstü harcama yaptığı görülüyor. İYİ Parti Milletvekili Durmuş Yılmaz, bu harcama konusunda bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada, “Sayıştay raporundan gördüğümüz kadarıyla Diyanet İşleri Başkanlığı’na yılın

başında 6,2 milyar ödenek tahsis ediliyor, yıl sonunda toplam ödeneği 3,5 milyar deniliyor. Yılın sonunda tekrar 6,6 milyar, dolayısıyla 3 milyar TL'nin üzerinde bir ödenek aşımı var. Baştan bu ödenek niye verilmedi ve hangi zaruret-le bu ödenek aşımı ortaya çıktı?” diye soruyor. Sayıştay raporunda, ödenek üstü harcama için, “Yüzde 99’u persone-lin maaş ve sosyal güvenlik primi ödemelerinden kaynak-lanmaktadır,” deniliyor. 2019’da bütçenin % 95,5’ini per-sonel giderleri oluşturuyor. Kurumun yıl sonu harcaması, 10.211.680.367,83 TL.²¹

Taşınmaz tahsisi ve Diyanet

Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün faaliyet raporlarında, taşın-mazların kurumlara göre dağılımı 2015 yılından başlıyor. Taşınmaz tahsisi için, “Mülkiyetleri vakfına veya Vakıflar Genel Müdürlüğü’ne ait hayrat taşınmazlardan; medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, darüşşifa, bimarhane, imaret gi-bi hayrat binalar ile üzerindeki kültür varlığı çeşitli neden-lerle yıkılarak arsa haline gelmiş taşınmazlar ve üzerine ya-pılan binalar eğitim, kültür, sosyal vb. hizmetlerde kullanıl-mak üzere kamu kurum ve kuruluşlarına, benzer amaçlı va-kıflara ve toplum yararına çalışan derneklere belirli sürelerle tahsis edilmektedir,” deniliyor.

	Milli Eğitim Bakanlığı	Diyanet İşleri Başkanlığı
2015	10	140
2016	78	167
2017	113	161
2018	201	1.281
2019	203	899

21 https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2019/Genel_B%C3%BCt%C3%A7e_Kapsam%C4%B1ndaki_%20Kamu_%C4%B0da_releri/DIYANET%20ISLERI%20BASKANLIGI.pdf

Taşınmaz tahsisi, bakanlık, valilik, üniversite, belediye gibi kurum ve kuruluşlara yapılıyor. Ben yukarıdaki tabloda, Diyanet'e tahsis edilenleri karşılaştırmak için Milli Eğitim Bakanlığı'nı seçtim. Beş sene içinde Diyanet'e tahsis edilen taşınmazların Milli Eğitim Bakanlığı'ndan katbekat daha fazla olduğu görülüyor. 2018 yılında tahsisli taşınmazların değeri 384.938.609,14 TL²² iken 2019'da ise 656.782.679,44 TL'yi buluyor.²³ Bir yıl içinde tahsis edilen taşınmazlara ait mali değerın iki katına çıkması dikkat çekiyor.

Salgın döneminde kamuoyu gündemini meşgul eden konulardan biri, Diyanet'e tahsis edilen Heybeliada Sanatoryumu oldu. Sağlık Bakanlığı'na bağlı Heybeliada Sanatoryumu 2005'te kapandı. 2018'de Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından Diyanet İşleri Başkanlığı'na tahsis edildi. 200 dönümlük alanın sanatoryum binasının da içinde olduğu yaklaşık 134 dönümlük bölümünün tahsisi, 2019 yılında Milli Emlak Genel Müdürlüğü tarafından kaldırıldı ve Diyanet'e 60 dönüm civarında sanatoryumun idari hizmet binalarının bulunduğu bir alan kaldı. Kamuoyundan gelen tepkiler üzerine açıklama yapmak durumunda kalan Diyanet, "Salgınla mücadele kapsamında Heybeliada'ya yeniden bir pandemi hastanesi inşası planlanması halinde söz konusu araziyi de iade etmeye ve süreçle ilgili gerekli desteği vermeye hazırız," dedi.²⁴

22 <https://stratejigelistirme.diyagnet.gov.tr/Documents/MAL%C4%B0%20RAPOR%202018.pdf>

23 <https://stratejigelistirme.diyagnet.gov.tr/Documents/MAL%C4%B0%20RAPOR%202019.pdf>

24 <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29819/heybeliadadaki-pandemi-hastanesiyle-ilgili-basin-aciklamasi>

Stratejik planlamada Diyanet

Stratejik plan raporunda, Diyanet bütçesinin 2023 yılında 15.909.487.770 TL'ye çıkması öngörülüyor.²⁵ Raporda, “Güçlü-Zayıf Yönler-Fırsatlar-Tehditler” analizinde, “ülke nüfusunun yüzde 99'unun Müslüman olması”, “kamu kurum ve kuruluşlarının Başkanlığımızla işbirliği konusunda istekli olması”, “halkımızın dinî ve hayrî hizmetlere gönüllü olarak destek vermesi”, “toplumsal problemlerin çözümünde Başkanlığın hizmetlerine duyulan ihtiyacın artması”, fırsat olarak görülüyor.

“Güçlü yönler” arasında, “toplumun her kesimine yönelik yaygın din eğitimi programlarının bulunması ve toplumda teveccüh görmesi” sayılıyor. “İç kaynaklı riskler” bölümünde, “kurumsal aidiyet bilincinin gelişimi konusunda yeterince mesafe kat edilememesi”, “dinî yayınların toplumun tüm kesimlerine ulaştırılamaması”, “din hizmeti ve yaygın din eğitimi sunan personelin bir kısmında görülen formasyon eksikliği” ile “gençliğe yönelik hizmetlerde arzu edilen seviyeye ulaşılamaması” dikkat çekiyor.

“Dış kaynaklı riskler” bölümünde yer alan, “bütçenin yüzde 96'sının personel giderlerinden oluşmasına rağmen kamuoyunun Diyanet bütçesi konusunda olumsuz propaganda ile yönlendirilmesi” ve “kamuoyunu etkilemek üzere Başkanlık aleyhine yapılan karalama faaliyetleri” maddeleri nedeniyle medyada çıkan haberlerden rahatsızlık duyulduğu göze çarpıyor. 60 sayfalık stratejik plan, Diyanet'e biçilen rolü ve kuruma yönelik tahayyülü anlamak için önemli.

25 https://stratejigelistirme.diyaret.gov.tr/Documents/stratejik_plan_2019-2023.pdf

2019-2023 stratejik plan

	2018	2023
Birliğı ve beraberliğı pekiştirmeye yönelik özel nitelikli hizmet mekânı	5	30
Yurtdışında düzenlenen etkinliklere ve toplantılara gönderilen görevli	835	5.435
Yurtiçinde ücretsiz dağıtılan basılı, süreli, sesli ve görüntülü yayın	6.900.000	0 29.600.000
Müslümanları ilgilendiren konularda kongre, toplantı, çalıştay, seminer	9	55
Yaz Kuran kursları öğrenci	2.671.000	14.200.000
4-6 yaş Kuran kursu öğrenci	131.026	1.170.000
Yaygın din eğitimi sunulan öğrenci	3.961.612	21.220.000

Diyanet'in cami hizmetlerinin yanı sıra “sosyal ve kültürel içerikli” diye tanımladığı hizmetleri de var. Aile ve dinî rehberlik hizmetleri, gençlik hizmetleri, okuma salonları ve manevi destek²⁶ hizmetleri bu kapsama giriyor. “Özel nitelikli hizmet mekânı”, gençlik çalışmaları merkezleri, aile ve dinî rehberlik merkezleri, göç ve manevi destek merkezleri anlamına geliyor. Beş yıl içinde bu mekânların sayısını artırmak, hedeflerden biri. Yurtdışına gönderilecek görevlilerin “İslâm'ın barış, adalet ve özgürlük mesajının insanlığa ulaştırılmasında etkin rol alması” amaçlanıyor ve bu kapsamda gönderilecek görevli sayısının artırılması planlanıyor.

11. Kalkınma Planı'nın “Kültür ve Sanat” başlığı altında yer alan 642. maddesinde, “Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzuruna katkı sağlanacak ve yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır,” diyor. Bu kapsamda, toplumsal problemlere yönelik dinî içerikli yayınların toplumun daha geniş

26 “Manevi destek” olarak ifade edilen hizmet, sağlık kuruluşları, cezaevleri, sevgi evleri, huzur evleri, kadın sığınma evleri ile mevsimlik tarım işçileri, göçmenler, madde bağımlılları, engelliler, şehit yakınları, gaziler, denetimli serbestlik kapsamındaki vatandaşlar ve afet ve acil durumlarda veriliyor.

kesimine ulaştırılması ve manevi destek hizmeti ile ulaşılan kişi sayısının artırılması hedefleniyor. Bu görevleri üstlenen kurum, Diyanet İşleri Başkanlığı. Ücretsiz dağıtılan basılı, süreli, sesli ve görüntülü yayın sayısının artması hedefi, kalkınma planının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Bu hedefin, “Toplumun tüm kesimleri tarafından İslâm’ın doğru öğrenilmesi ve anlaşılmasına katkı sağlamak” adına hayata geçirileceği belirtiliyor. Stratejik plan raporunda, bu görevlerin yerine getirilebilmesi için dijital yayıncılığa özel bir önem verileceği, vatandaşlara hizmet ulaştıracak yeni merkezlerin kurulacağı ifade ediliyor.²⁷

Bir kara kutu: Türkiye Diyanet Vakfı

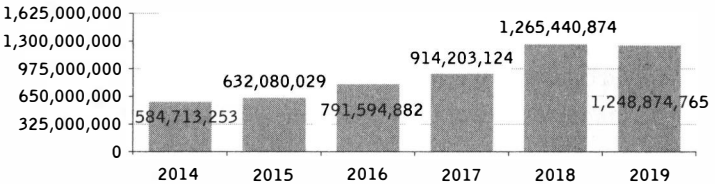
Diyanet’in Sayıştay denetimi yapılmadığı için kurumun “kara kutusu” olarak bilinen Türkiye Diyanet Vakfı, 1975 yılından beri hizmet veriyor. Türkiye’de 1.001 şubesi bulunan vakıf, Diyanet’in ihtiyaı olan ancak btce nedeniyle temin edemediği her türlü mal ve hizmet alımını gerçekleştiriyor. Örneklendirmek gerekirse, mülkiyeti vakfa ait olan 1.271 hizmet aracı müftülük hizmetleri için kullanılıyor. Vakfın, Diyanet’in yanı sıra, Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı ve üniversitelerle de işbirlikleri var. 1977 yılında Bakanlar Kurulu kararı ile vergi muafiyeti tanınan vakıf, 2005 yılında izin almadan yardım toplayan kuruluşlar arasına girdi. Vakfın 2016 raporuna göre, TDV yurtdışı yardımlar konusunda 2015 yılında 73.923.312,4 USD insani yardım sağlayarak Türkiye’deki sivil toplum kuruluşları arasında ikinci sırada yer aldı.²⁸

27 <https://stratejigelistirme.diyanet.gov.tr/Documents/Stratejik%20Plan%202019-2023.pdf>

28 <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202016.pdf>

Vakfa ait bir şirket de bulunuyor. Sermayesinin % 99,45'i Türkiye Diyanet Vakfı'na ait olan ve "Komaş Koyulhisar Madencilik ve Ticaret Anonim Şirketi" olarak kurulan KOMAŞ A.Ş., Mart 1990'da "Komaş Kocatepe Modern Mağazacılık İşletmeleri Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi" oldu. Şirketin kurucuları arasında Türkiye Diyanet Vakfı, Türkiye Vakıflar Bankası, Temsaş Bakım, Onarım, Pazarlama, Temizlik Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, Ülker Gıda Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi, Türedav Yatırım Holding Anonim Şirketi, Et ve Balık Kurumu Mensupları Sosyal Yardımlaşma Vakfı, Dr. Burhan Özfatura ve Mehmet Talat Şimdi var. Kuruluş amacı, "Yurtiçinde hayatın ucuzlatılmasını, yokluğu ve kıtlığı duyulan mal ve hizmetlerin serbest piyasa kurallarına uygun olarak temin edilmesini sağlamak, amacına uygun olarak süpermarket ve modern mağazalar ile her türlü ticari, sınai, zirai ve turizm faaliyetlerinde bulunmak ve sosyal amaçlı vakıflar kurmak" olarak ifade ediliyor. 2019 TDV raporuna göre, şirketin 5'i yurtdışında olmak üzere toplam 15 şubesi bulunuyor. Ankara Kocatepe Camii inşaatı ile başlayan şirketin ana faaliyet alanları, inşaat, ticaret ve eğitim. Misyonunu, "Kadim medeniyetimizin eğitim, kültür, sanat ve mimarisini Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı'nın misyonunu tamamlayıcı şekilde geliştirmek, zenginleştirmek ve yaymak maksadıyla sınai ve ticari faaliyetlerde bulunmak" olarak açıklıyor.²⁹

GRAFİK 3
TDV Gelir Tablosu (TL)

29 <https://www.komas-as.com.tr/kurumsal/tarihce.html>

Vakfın bütçesinden önemli bir pay inşaat faaliyetlerine ayrılıyor. 2019 faaliyet raporunda, “İnşaat İşleri” adlı ayrı bir başlık var. Vakıf, 2019 itibarıyla ülke genelinde 3.817 cami, 478 mescit, 2.956 Kuran kursu, 8 Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Merkezi yaptı. Aynı raporda, TDV’nin mali mevcutlarının piyasa şartlarında en iyi şekilde değerlendirilmesi için helal yatırım yöntemleri tercih ettiği, yenilikçi helal finansal enstrümanlar alânında çalışmalar yürüttüğü belirtiliyor.

TDV’ye bağlı 1988’de kurulan İslâm Araştırmaları Merkezi’nin (ISAM) 2003 yılında 3,5 milyon TL olan bütçesi, 2019’da 24,6 milyon TL oldu. TDV raporunda, “Bu artış, daha çok enflasyon oranlarıyla ve kısmen de yapılan proje sayısının artışıyla alakalıdır. 2012 yılından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan proje desteği kapsamında alınan miktar giderek artmış olup bütçenin yarısından fazlası bu kaynaktan, diğer kısmı Vakıf tarafından karşılanmaktadır,” deniliyor.

Nevşehir Belediyesi 2018 Sayıştay raporunda, Türkiye Diyanet Vakfı’na yapılan kaynak aktarımı eleştiriliyor. Raporunda, yapılan incelemede, belediye tarafından yapılabilecek yapım işi için bir vakfa kaynak aktarıldığının saptandığı belirtiliyor.³⁰ Sayıştay, belediyelere ibadethane yapım, bakım ve onarımı için verilen yetkinin başka bir dernek ya da vakfa kaynak aktarımının kanuna aykırı olduğunu hatırlatıyor. Ancak inceleme neticesinde, vakfa 500.000 TL ödendiğinin tespit edildiği ve vakfa ibadethane yapımı için bile olsa bağış veya yardımda bulunulmasının mevzuata aykırı olduğu ifade ediliyor. Nevşehir Belediyesi, Sayıştay’a verdiği cevapta, “Nevşehir Belediye Meclisi’nin kararı ile Belediye Kanunu’nun mabet yaptırabilme görevini yerine getirmek ama-

30 Raporda “Türkiye Diyanet Vakfı” ismi geçmiyor ancak “13.01.1978 tarih ve 16168 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan 20.12.1977 tarih ve 7/14433 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Vakfına vergi muafiyeti tanınmıştır” ibaresi, Türkiye Diyanet Vakfı’na işaret ediyor.

cıyla Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınmış ... Vakfı ile Nevşehir Külliyesi Cami inşaatının ortak hizmet proje olarak gerçekleştirilmesine karar verildiğinden işlemin mevzuata uygun olduğu düşünülmektedir,” diyor.³¹

Yıllara göre bağış tutarı

	2015	2016	2017	2018
TL	45.662.817 TL	130.451.512	83.728.915	452.955.122
Euro		6.987.263	1.449.984	
USD		434.799	224.546	

Vakfın internet sitesinde yayınlanan raporların ilki, 2015’e ait.³² 2015 raporunda yer alan bağış tablosu, TL üzerinden hazırlanmış. 2017 yılından itibaren bağışlarda kur dağılımı yapılıyor. 2018 raporunda türlerine göre bağış tutarları var ancak diğer raporlardaki gibi toplam tutara yer verilmemiş. 2019 raporunda ise diğer raporlarda yer alan, bağış tutarlarının bulunduğu “Kaynak Üretimi” başlığı yok. Kampanyalarda toplanan bazı bağışlara yer verilse de toplam tutara ait rakam bulunmuyor. “Eğitim”, “Endonezya” ve “Yemen” başlıkları altında bu alanda yapılan kampanyalara ilişkin rakamlar olsa da 2019’da toplanan toplam bağış miktarı raporda yer almıyor. Bu nedenle ben de tabloda 2019 yılına yer veremedim. Vakfa e-posta yoluyla gönderdiğim sorulara ise cevap alamadım.

TDV’nin mal varlığının hesaplanıp ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasına yardımcı olabilmek için otomatik zekât hesaplama sisteminin yer aldığı bir internet sitesi bulunuyor. zekathesapla.tdv.org adlı sitede, malınızın sınıfını seçerek

31 <https://www.sayistay.gov.tr/tr/Upload/62643830/files/raporlar/kid/2018/Belediyeler/NEV%C5%9EEH%C4%B0R%20BELED%C4%B0YES%C4%B0.pdf>

32 <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202015.pdf>

“Nakit ve Gayrimenkul” yahut “Zirai Mahsul” kutucuklarına girerek ödemeniz gereken zekât miktarını hesaplayabiliyorsunuz. TDV Genel Müdürü Mehmet Savaş Polat, “FETÖ gibi halkımızın hem dinî duygularını hem de maddi güçlerini sömüren yapılar üzerinden bu zekât müessesesi çok ciddi bir şekilde sömürüldü,” sözleri ile siteye duyulan ihtiyacı anlatıyor.³³

“Kuran’ın çağlar üstü evrensel mesajını olabildiğince geniş kitlelere ulaştırmak”³⁴ isteyen vakıf, toplumda suç işleme oranının azaltılması ve yeniden suç işlenmesinin önlenmesi amacıyla özellikle cezaevlerinde Kuran bulundurulmasının önemli olduğuna inanıyor ve bu kapsamda çocuk cezaevlerine Kuran bağışında bulunuyor. 2020’de cezaevleri, hastaneler, öğrenci yurtları ve okullara hediye edilen Kuran sayısı ise 35 bin 337.³⁵ 2015 yılından bu yana yürüttüğü “Hediyem Kuran Olsun” projesi kapsamında Ocak 2021 itibarıyla Türkiye dahil 80 ülkede 977 bin 101 Kuran hediye etti.³⁶ Proje gerekçesi olarak son zamanlarda artan Kuran talebi gösteriliyor. Malavi için Chichewa, Etiyopya için Amherice, Afganistan için Darice ve daha birçok ülke için farklı dillerde Kuran çevirisi yapılıyor.³⁷

Vakfın Ağustos 2020 itibarıyla Suriye’ye 300 milyon TL, Arakan’a 39 milyon 600 bin TL, Yemen’e 37 milyon 200 bin TL, Endonezya’ya 5,5 milyon TL ve Sudan’a 4 milyon 800 bin, Filistin’e 32 milyon 300 bin dolar tutarında yar-

33 <https://www.aa.com.tr/tr/ramazan-2019/tdvden-otomatik-zekat-hesaplama-sistemi/1467863>

34 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-diyanet-vakfi-253-cezaevine-11-bin-522-kuran-i-kerim-hediye-etti/2103232>

35 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-diyanet-vakfi-80-ulkede-977-bin-101-kuran-i-kerim-hediye-etti/2098532>

36 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-diyanet-vakfi-253-cezaevine-11-bin-522-kuran-i-kerim-hediye-etti/2103232>

37 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/tdvden-afrikadaki-muslumanlara-yerel-dilde-mealli-kuran-i-kerim/1327285>

dım ulaştırdığı iddia ediliyor.³⁸ Afrika ülkelerine 44 yılda ulaştırılan toplam yardım tutarı ise 111 milyon 600 bin dolar.³⁹ Ancak Asya'dan Güney Amerika'ya 149 ülkeye kurban eti yardımında bulunmanın sadece yardıma muhtaç olanlara el uzatmak anlamına gelmediğini Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş da dile getiriyor. “Bu, sadece bir parça eti o insanların sofrasına ulaştırmak değil, Türkiye sevgisini ulaştırmak, Türk bayrağını 149 ülkede tanıtmak demektir. Hem hayri yardımlarda hem de eğitim yardımlarında elhamdülillah, vakıflarımızın çok büyük katkısı oluyor. Büyük devlet, millet olmak böyle oluyor,” diyor.⁴⁰ Türkiye de büyük devlet olmanın gereğini Diyanet aracılığıyla yerine getiriyor.

“Uluslararası Anadolu İmam Hatip Lisesi”, “Uluslararası İlahiyat Programı”, “Uluslararası Öğrenci Programı” adlı projelerle yurtdışında öğrencilere eğitim de veriyor. Vakıf, öğrencilere maddi destek sunmasına ilaveten dil kursu, sanat atölyesi, kültür gezileri ve kamp faaliyetleri de yürütüyor. Bu çalışmalar kapsamında, Diyanet'in yanı sıra Milli Eğitim Bakanlığı, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) ve üniversitelerle de işbirliği yapıyor. Tüm maddi kaynaklar vakıf tarafından karşılanıyor. TDV Genel Müdürü Mehmet Savaş Polat'a göre, darbe girişiminden sonra yurtdışı çalışmalarına daha fazla önem atfedilmesi gerekiyor.⁴¹ Bu arzu kapsamında, hemen her sene yurtdışında yapılan camilere bir yenisi ekleniyor.

38 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiye-yardimlariyla-mazlum-cografyalar-daki-ihitiyac-sahiplerine-umut-oluyor/1945267>

39 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/tdvnin-afrika-yardimi-hiz-kesmedi/1624763>

40 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/bu-yil-149-ulkeye-kurban-eti-ulastirdik/1589066>

41 <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/tdv-egitim-faaliyetleriyle-gonul-kopruleri-kuruyor/1255373>

Yurtdışı camileri

Türkiye Diyanet Vakfı'nın, ABD, Almanya, Haiti, Rusya, Kırım, Belarus, KKTC, Filistin, Somali, Kazakistan, Kırgızistan, Filipinler, Cibuti, Kosova, Makedonya, Arnavutluk, Bosna Hersek, İngiltere'de cami inşaatları var. Vakfın tanıtımında, Türkiye'de ve yurtdışında cami inşasının bayraktarlığını yaptığı ve “ezan sesine hasret Müslümanlar için” sevgi mekânı camiler inşa ettiği belirtiliyor. “Türkiye Diyanet Vakfı: Camiler Hamilik Dosyası”na göre, vakfın yurtdışında 20 cami projesi var.

Tamamlanan camiler

KKTC Lefkoşe Hala Sultan Camii ve Külliyesi (2019)	49.720.924 TL
Kırgızistan Bışkek Cumhuriyet Merkez İmam Serahsi Camii ve Külliyesi (2018)	27.755.952 USD
Cibuti Sultan II. Abdulhamid Han Camii (2019)	7.980.749 USD
Kazakistan Hoca Ahmet Yesevi Camii (2015)	10.461.000 USD
Belarus Minsk Camii (2016)	7.000.000. USD
İngiltere Cambridge Camii (2019)	30.000.000 USD
Amerika Diyanet Merkezi (2016)	100.000.000 USD
Mali Eyüp Sultan Camii (2013)	1.940.000 Euro
Moskova Merkez Camii (2015)	170.000.000 USD

Vakıf, Sayıştay denetimi dışında olduğu için camilerin hangi bağışlarla ne kadar kaynak ayrılarak yapıldığını bilemiyoruz. Tek sorun bu da değil. Çoğu zaman camilerin ne kadara mal olduğuna dair net rakamlar da yok. Örneğin, Belarus'ta yapılan caminin maliyeti için “yaklaşık 7 milyon dolar,” deniyor.⁴² Belarus Minsk Camii gibi maliyeti tam olarak bilinmeyen başka örnekler de var.

Amerika Diyanet Merkezi, isminden de anlaşılacağı üzere bir camiden fazlası. “Cami eksenli kompleks” olarak tarif edilen merkezde, eğitim, sanat gibi alanlarda da hizmet

42 <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/cumhurbaskani-erdogan-belarus-ta-40274803>

veriliyor. Öyle ki, merkez bünyesindeki İslâm Araştırmaları Merkezi'nde ABD'ye eğitim için gidecek öğrencilere yönelik danışmanlık hizmeti dahi var. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a, Amerika Diyanet Merkezi'nin ne kadara mal olduğu sorulduğunda, "Burası arsası dahil 100 milyon dolar civarında bir harcamayla tamamlandı," diyor ve ekliyor: "Ancak bu merkezin maddi değeri ölçülemez. Bedelin yüzde 90'ı Diyanet Vakfı ve hayırseverlerin katkılarıyla karşılandı. Sadece yüzde 10'u Diyanet bütçesinden sağlandı."⁴³ Burada da yine maliyetini tam olarak bilemediğimiz ve bu maliyetin % 90'ının hangi kaynaklardan karşılandığını öğrenemediğimiz bir durum söz konusu.

İngiltere'de yapılan 1.300 kişilik kapasiteli Cambridge Camii hakkında basına yansıyan haberlerden ilk öğrenebildiklerimiz arasında, Müslüman olduktan sonra ismini Yusuf İslâm olarak değiştiren müzisyen Cat Stevens'in 2013 yılında Erdoğan'dan finansal destek istediği ve caminin "çevre dostu" bir cami olarak inşa edildiği yer alıyor.⁴⁴ Türkiye Diyanet Vakfı'nın yaptırdığı camiye çoğu 10 binden fazla kişi ve kurumun destek verdiği bilgisi haberlerde ve caminin resmî internet sitesinde var. Öte yandan, Anadolu Ajansı bu bağışçıların çoğunun Türkiye'den olduğunu yazsa da ayrıntı yok. Caminin bağışçıları arasında göze çarpan biri daha var: Katar Ulusal Fonu.⁴⁵

Moskova Merkez Camii de maliyeti "yaklaşık" olarak bilinen yapılardan. Diyanet İşleri Başkanlığı ve TDV'nin yaptığı cami, 10 bin kişi kapasiteli. Caminin mihrabı KOMAŞ

43 <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/vahap-munyar/diyanet-center-of-america-100-milyon-dolara-yapildi-islamofobiye-cevap-olacak-40080089>

44 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-48375197>, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/erdoganin-acacagi-cambridge-camisi-avrupanin-ilk-cevre-dostu-camisi/1664509>

45 <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/erdoganin-acacagi-cambridge-camisi-avrupanin-ilk-cevre-dostu-camisi/1664509>

A.Ş., iç dekorasyonu ise TDV tarafından yaptırıldı. Kırgızistan Bışkek Cumhuriyet Merkez İmam Serahsi Camii ve K l-
liyesi de büyüklüğüyle dikkat çekiyor. Orta Asya'nın en b -
y k camii olma  zellikliini taşıyan caminin duvarında, “Bu
cami Türk milletinden Kırgızistan halkına hediye olarak Di-
yanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından
yaptırılmıştır” yazıyor.⁴⁶ Cami, Türkiye'nin Bışkek B y kel-
cisi Cengiz Kamil Fırat'ın, Bışkek Müftülüğü tarafından d -
zenlenen iftara Gülen cemaatine mensup bir kişinin de ka-
tılması  zerine, “Biz burada 35 milyon dolara cami yaptıra-
lım, siz bizi teröristlerle aynı masaya oturtun,” sözlerinin ar-
dından iftari terk etmesiyle gündem olmuştu.⁴⁷ Kapalı alan-
da 9 bin kişinin namaz kılabilindiği camide, açık alanlar ile be-
raber 30 bin kişi ibadet edebiliyor.

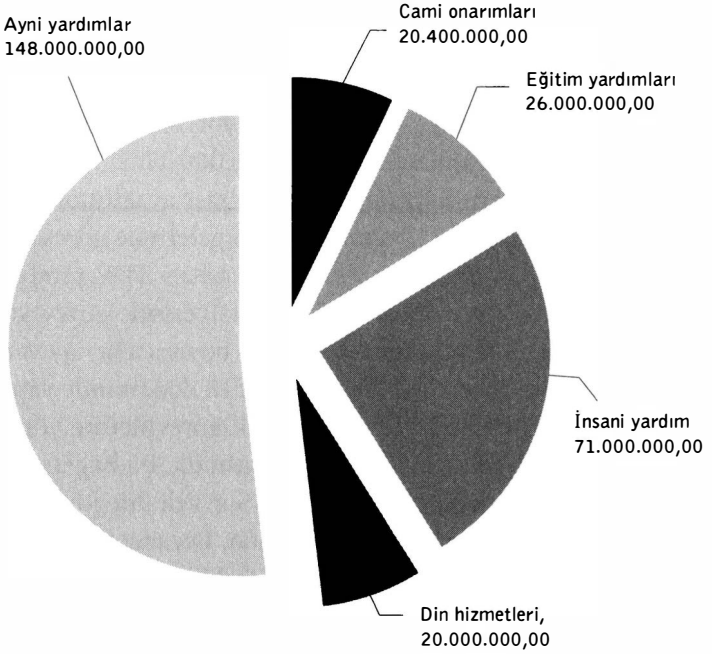
Türkiye Diyanet Vakfı'nın 2016 yılında yayınladığı *Cami-
lerimiz* adlı bir katalogu var. Bu katalogda, 51 ülkede 209 ca-
miye 47 milyon dolar 755 bin euro maddi yardım, 60 cami-
ye 690 bin dolar malzeme yardımı yapıldığı belirtiliyor. “Bu-
güne kadar camilerin yapımı için 48,5 milyon dolar, cami-
lerin onarımı içinse 4 milyon dolar kaynak aktarıldı” deni-
yor. Bu kaynakların nereden elde edildiğine dair ise ayrıntı
yok. TDV'nin camilerle ilgili bir *Yurtdışı ve  niversite Cami-
leri* adlı bir yayın daha var. Bu kataloga göre, 2012-2018 yıl-
larında yurtdışı camilere Diyanet tarafından gönderilen yar-
dım tutarı, 448.825.000 TL. Vakıf aynı zamanda Haiti, Ro-
manya, Bulgaristan, Gürcistan, Azerbaycan, Kırgızistan, Ka-
zakistan, Pakistan, Moğolistan, Bangladeş, Malezya, Somali,
Filistin ve KKTC'de Kuran kursu ve  ğrenci yurtları da in-
ça ediyor.

46 <https://www.diyanehaber.com.tr/gundem/orta-asyanın-en-buyuk-camisi-cumhurbaskani-erdogan-in-h1498.html>

47 <https://www.yenisafak.com/dunya/turkiye-buyukelcisi-teroristle-ayni-masa-ya-oturmam-diyerek-iftari-terk-etti-3470666>

GRAFİK 4

TDV'nin 2012-2018 Yıllarında Suriye'ye Yaptığı Yardımlar

TDV, Suriye'de iç savaşın başladığı günden bu yana oldukça faal. Türkiye Diyanet Vakfı tarafından Suriye'ye 2012-2018 yılları arasında yapılan yardım tutarı, 285 milyon TL. Bu tutarın içinde, ayni yardımlar ilk sırada yer alıyor. Diğer harcamalarda olduğu gibi, bu paraların da kaynağı yani hangi kişi ya da kurumlardan ne kadar bağış toplandığına dair ayrıntı bilinmiyor.⁴⁸

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan "Fırat Kalkanı ve Zeytin Dalı Faaliyet Raporu"nda, Diyanet İşleri Başkanlığı ve TDV'nin 2017

48 <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV-Faaliyet-Raporu%202019.pdf>

ve 2018 yıllarında Suriye’deki etkinlikleri anlatılıyor.⁴⁹ Cami onarımı, bu faaliyetlerden biri. Cerablus, Azez, El-Bab, Rai, Mare, Türkmenbareh, Ihtimlat ve Ahterin’de 108 caminin onarımı için 10 milyon TL’den fazla harcama yapıldı. Tadilatı planlanan camiler ve tadilatı yapılan dinî müesseseler ile birlikte bu tutar, 16.900.000 TL’yi buluyor. Afrin ve Cindere’te üç cami için yapılan harcama, 321.000 TL.

Eğitim faaliyetleri, harcamaların bir diğer ayağını oluşturuyor. “Fırat Kalkanı” ve “Zeytin Dalı” bölgelerinde görev yapan toplam 1.856 din görevlisinin masrafları TDV tarafından karşılandı. TDV, “Fırat Kalkanı” bölgesinde görev yapan 1.472 mahalli din görevlisine iki yıl boyunca her ay yardımda bulundu. Mayıs 2017-Haziran 2018 döneminde yapılan harcama, 5.465.050 TL. Suriyeli din görevlilerine yönelik eğitim programları da faaliyetler arasında. Bu bağlamda, Antalya, Urfa, Kayseri ve Antep’te 607 Suriyeli din görevlisine Türkiye’de eğitim verildi. Programda, Diyanet faaliyetlerinden İslâmofobiye, “TDV’nin Suriyeli Misafirlere Yönelik Hizmetleri”nden “İslâm Dünyasında Ateist ve Etnik Temelli Ayrılıkçı (PYD, PKK vb.) Akımlar”a kadar geniş bir yelpaze var. Bu eğitimler için ne kadar harcama yapıldığı raporda yer almıyor. Fakat Türkiye’nin milli gelir oranına göre en fazla insani yardım yapan ülkeler arasında ilk sırada yer aldığı, “Milli gelirin yüzde 0,85’ine denk gelen insani yardımlar Türkiye’yi dünyadaki ‘En cömert ülke’ konumuna getirdi,” diyor. Raporda, Diyanet’in siyasetle nasıl iç içe geçerek araçsallaştırıldığını anlatan olaylara da yer verilmiş. “Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, 2. Ordu Komutanlığı’nı ziyaret ederek harekâtın başarıyla sonuçlanması için dua etmiştir”, “Diyanet İşleri Başkanlığı harekâtın başarıya ulaşması için ilk günden itibaren tüm imkânlarını sefer-

49 <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/ResimKitapligi/FKB-ZDB%20Faaliyet%20Raporu.pdf>

ber etmiş, Zeytin Dalı Harekâtı'nın başlangıcında Hatay, Kilis ve Şanlıurfa illerinde salâlar okutulmuştur” örnekleri verilebilir.

Bütçe bölümüne son verirken, kamu kaynaklarına dair harcamaları yakından takip eden gazeteci Çiğdem Toker'in sözlerini hatırlatalım: “Her bütçe aynı zamanda siyasi iktidarların kaynak dağıtım tercihlerinin belgesidir.”⁵⁰ Diyanet'in her geçen sene büyüyen bütçesi, AKP iktidarının tercihini ortaya koyduğu kadar kurumun gelecek bölümlerde ele alacağımız üzere daha fazla araçsallaştırılmasının da önünü açıyor.

50 <https://t24.com.tr/yazarlar/cigdem-toker/bir-haddini-asma-yazisi-diyanet-maliyeden-yedek-odenek-istiyor,7491>

“Son umudumuz ve son kalemiz: Aile”

Ankara'nın muhafazakâr ilçelerinden biri olan Pursaklar'dayım. İl müftülüğünün kapısından eşim olarak tanıttığım arkadaşım ile beraber giriyoruz. Öğretmen bir çiftiz. İzmir'de yaşıyor, Ankara'ya taşınmayı düşünüyoruz. Ancak beş sene yi tamamlayan evliliğimizdeki sıkıntılar nedeniyle ben ane evine dönmüşüm. Boşanmayı düşünüyorum. Çocuğumuz yok. Çift olarak Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'na müracaat etmek benim fikrimdi. Belki bir yardımı dokunur diye düşündüm. Kapıdaki görevli tarafından Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'ndan bir vaizeye yönlendiriliyoruz. “Burası aile danışmanlık merkezi değil. Önce onu söyleyeyim,” diye söze giren Diyanet personeli, psikolojik destek vermediklerini, sadece dinî rehberlik anlamında yardımcı olabileceğini söylüyor. Başka sorularımız olduğu takdirde gerekli yerlere yönlendirme yapacak. Boşanmanın eşiğinde bir çift olarak katılabileceğimiz seminer ya da eğitim var mı? Bunu merak ediyorum.

“Seminerler oluyor zaman zaman. Bugün bir babalık seminerimiz başlayacak. Yeni evlenenler için aile okulu ça-

lışmamız olmuştu. Zaman zaman yapıyoruz aile okulları. Hem evlilik öncesi nişanlı çiftler için yapıyoruz hem de yeni evli çiftler için yapıyoruz. Profesyonel aile iletişim uzmanı gibi destek veremeyiz size. Ama buraya gelip problemlerini paylaşıp bizim rehberliğimizi isteyen vatandaşlar da oluyor. Nasihat anlamında yani, sonuçta dinî rehberlik adımız. Bu konuda destek isterseniz elimden geleni yaparım.”

Birazdan büroya babalık seminerini vermek üzere ODTÜ mezunu bir psikoloğun geleceğini, bizi onun çalıştığı danışmanlık merkezine yönlendirebileceğini öğreniyoruz. Eşimle nasıl tanıştığımızı soruyor. Görücü usulü tanıştık. Vai-ze, Allah'ın kadın ve erkeği farklı fıtratlarda yaratmış olması nedeniyle olaylara farklı cephelerden baktığını söylüyor. “Sizinle yalnız görüşelim mi?” deyince odada ikimiz kalıyoruz. Kocanın ev işlerine en azından yardım etmesini beklediğimi, beklentimin karşılanmadığını, ayrıca fevri hareketleri olduğunu anlatıyorum. Bana kalsa boşanacağım ama işte, aileler var arada...

“Beş yıl, 30-40 senelik evliliklere göre çok kısa. Ama yeni evlenmiş bir çift için de bayağı bir mesafe. Herkes kendi tecrübesini yaşıyor. Başka tecrübeler de baktınız mı? Ben büroda çalışmaya başladıktan sonra evliliğe bakışım değişti. O kadar farklı hikâyeler dinledim ki... Önceden daha kolay problem edeceğim şeyleri evliliğimde artık büyüttümüyorum. Aldatma olabiliyor, şiddet olabilir, hakaret olabiliyor. Olumsuz örnekler çok fazla var.”

Boşanmayı düşünmemi gerektiren bir olay yaşıyıp yaşamadığımızı soruyor. Sorusunun cevabı hayır. Eşimden daha katılımcı olmasını bekliyorum ancak bana terslenerek karşılık veriyor. Ben ise terslenmeye dayanamıyorum. Bir yandan da, “Kocamdır,” diyorum tabii. Sabretmem mi gerekiyor?

“Çocuk olmaması problem oldu mu ilişkinizde?”

Dinlemeye devam ediyorum. Vaizeye göre, düzelmeyecek ilişki yoktur, düzelmesi istenmeyen ilişki vardır. İki taraf da isterse düzelir. Bir çocuğumuz olsaydı belki kafaya taktıklarım önemsiz kalırdı. Fiziksel olarak çocukla meşgul olacağımız için bugün sorun ettiklerimi o zaman etmeyebilirdim.

“Onun hayatı, onun okulu, onun beslenmesi, onun sağlığı derken... Bir de ortak bir şey aynı zamanda. Olumlu tarafı olabilir.”

Ancak kocamın hakarete varan ifadeleri olabiliyor. Fiziksel şiddet görmekten korkuyorum. Vaize, öfkelendiğim zaman öfkemi nasıl ifade ettiğimi soruyor. Sinirlendiğimde sesimi ben de yükseltmiyor muyum? Olabilir ancak son dönemde sıklıkla fevrileştiğini söylüyorum. O zaman kocamı o raddeye getiren şeyi çözmek gerekiyor. Yani öfkelenmesine neden olan nedir? Neticede bazı insanlar öfkelerini kontrol edebiliyorken bazıları edemiyor ve karşısındakine ya da çevresine zarar verebiliyor. Vaizeye göre, bu kontrol da, aileden gelen terbiyeye göre değişebiliyor.

“Diyorsunuz ya, ‘Fiziksel şiddete gidebilir mi?’ diye. Bu bir tahmin ya da yargı diyebiliriz buna biz. Böyle bir değerlendirme yapmanız bence eşiniz için haksızlık olur. Sesinin yükselmesi, insani şeyler.”

Cinsel hayatımızda da problemler var. Canım istemiyor her zaman, yorgun geliyorum eve bazen. Zorla olacak şey mi? Vaizeye göre, seks elbette zorla olacak bir şey değil ama evliliğin de en doğal beklentilerinden biri tabii. Bir de fitratlarımız farklı olduğu için kadın ve erkeğin cinselliğe yaklaşımı da cinsel istekleri de farklı.

“Evlendiğim yıllarda benim de anlayamadığım şeylerden bir tanesiydi. Şunu söyledi uzman: ‘Evlilik hayatınızda ilk beşi söylerseniz, nedir önemli olan? Hanım çocuk der mesela, evin düzenli tertipli olması der. Cinsellik üçüncü, dördüncü sırada gelir kadınlar için genel olarak, istisnaları ol-

makla beraber. Ama bir erkek için ilk beş sıralaması yaptığı-
nız zaman cinsellik birinci sırada yer alır genel olarak' dedi.
O bilgi benim için dönüm noktası oldu. Ekstra bir şey talep
ediliyor diye düşünmedim o zaman. Benim için ekstra ama
onun için ekstra değil, onun fitratının gereği o."

Sohbetimiz devam ediyor. Çaylarımızı yudumlarken ko-
camın cinsel beklentilerini onun fitratı gereği karşılamak
durumunda olduğumu öğreniyorum. Kocam ayrıca eve ge-
liş saatlerimi de sorun eden bir erkek. Bunu dile getirdiğim-
de beklemediğim bir soruyla karşılaşıyorum.

"Eşiniz nereli?"

Bu soruyu beklemediğim için yaşadığım ufak duraksama-
dan sonra ailesinin Erzurumlu olduğunu söylüyorum. Vai-
ze, eşimin nereli olduğu bilgisinin onun hayata yaklaşımı-
nı etkilemiş olacağı için önemli olduğunu anlatmaya başlı-
yor. Mesela, İzmir'de doğup büyüyen bir insan bunu sorun
etmez ama Erzurum söz konusu olduğunda iş değişir. Erzu-
rumlular için bir kadının eve beklendiği saatte gelmemesi
çok büyük bir problemdir.

"Biz sonuçta ataerkil bir toplumuz. Modernlik, evet gü-
zel. Kadın hakları açısından da güzel ama toplumun da bir
gerçeği var. Ne kadar güzel olursa olsun bazı şeylerin kar-
şılığı olması lazım toplumda da. Onun için keşke sorumlu-
luklar eşit görülebilse ama ataerkil toplum böyle görmüyor.
Eşinizin o aileden gelen kodları... Orta yol aramak gerektiği-
ni düşünüyorum. Karşılıklı fedakârlık yapacağız. Dinde bu-
nun alt yapısı var, onu söyleyeyim yalnız. 'Kadın kocasından
izinsiz çıkarsa, evine dönene kadar melekler lanet eder' hadi-
si var ama başka türlü hadisleri de var Hz. Peygamber'in.
Onun için tek taraflı okumamak lazım."

Benim sorularım bu kadar. Pursaklar Müftlüğü Aile ve
Dinî Rehberlik Bürosu'ndan boşanmak isteyen bir kadın ola-
rak aldığım dinî rehberlik hizmeti yaklaşık yarım saat sürü-

yor. Müftülükten ayrılmadan Diyanet'in işime yarayabilecek yayınlarından edinmek istiyorum. O sıra benim ihtiyacımı karşılayacak bir şey yok ama vaize *Evliliğe İlk Adım* adlı 40 sayfadan ibaret bir kitapçık veriyor. Kocam rolünde büroya beraber geldiğimiz arkadaşım beni kapıda bekliyor. Yanına gitmeye davrandığımda Diyanet personeline son bir nasihat işitiyorum.

"Hiçbir evlilik mükemmel olmayacağı için onu düzeltmeye çalışmak önemli çünkü bir daha evlendiğinizde de muhtemelen aynı şeyler olacak. O yüzden olanı olduğu gibi kabul etmek hayrınıza olacaktır!"

Diyanet İşleri Başkanlığı da aynı düşünceyle aile odaklı faaliyetlerine her gün bir yenisini ekliyor. Diyanet'e göre, boşanmalar hangi sebeple olursa olsun toplumu zayıflatan tehlikeli bir olgu. Tam da bu nedenle evlilikleri güçlendirmek, boşanmaların önüne geçmek gerekiyor. Taksiye ilerlerken bürodan çıkarken aldığım kitapçığı karıştırıyorum. Daha ilk sayfada, toplumun inşasında bir kadın olarak önemli bir görev edindiğimi öğreniyorum.

"Adem ile Havva. Biri yaratılmasa diğeri yarım kalacaktı. Tek başına yapayalnız. En şerefli varlık olarak yaratılan insana yeryüzünü imar görevi verilmişti. Bu görevi tamamlayabilmesi için bir eş şarttı. İki can bir olmadan insanoğlu kiminle ne yapacak, neyi başaracak ve kendinden sonraya ne bırakacaktı?"¹

Aile kurumunun ilk insandan beri var olduğu, Diyanet'in farklı mecralarında da sıklıkla dile getiriliyor. Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu üyesi Ahmet Yaman, *Diyanet* dergisinin "Peygamberimiz ve Aile" sayısında, Müslüman ailenin özelliklerini sıraladığı yazısında, "Bazı sosyologların iddia ettiği gibi ilk aile, içgüdüsel ve rastlantı sonucu oluşmuş değil; tersine Yüce Allah'ın iradesiyle ilk insan,

1 *Evliliğe İlk Adım*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.

bir aileye sahip olarak yaratılmıştır,” diyor. Dolayısıyla bir milleti tarih sahnesinden silmek isteyenler aileyi hedef alıyor ve bu da tesadüf olamaz.² Diyanet’e göre, aile kurumunun korunması ve kuvvetlendirilmesi, sadece huzurlu ve sağlıklı bir toplum için değil, aynı zamanda devletin ve milletin bekası için de gerekiyor.

Diyanet yayınlarında, ailedeki roller söz konusu olduğunda baba için “alın teri”, “helal kazanç”, “azim” kelimeleri kullanılırken, anne için “af”, “şefkat” ve “hoşgörü” tanımlamalarına rastlanıyor. 2008 yılında düzenlenen *Aileye İlişkin Sorunlar-İstişare Toplantısı* yayınından, Diyanet’in aile tahayyülüne dair kıymetli bir resim çıkıyor. Aileye ilişkin problemlerin çağın en önemli sorunu olarak sunulduğu toplantıda, “Eğer sağlıklı bir toplum istiyorsak o zaman aile problemleri bütün problemlerin önünde çözüm bekleyen bir problem olarak önümüzde duruyor,” deniyor.³ Katılımcılardan 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Prof. Nihat Dalgın, “Aile Kurumunun Nikâh Aşamasıyla İlgili Sorunları ve Kaynakları” başlıklı sunumunda, nikâh akdinin şartlarıyla ilgili sorunlara İslâm hukuku çerçevesinde açıklamalar getiriyor. “Kızın İstemediği Biriyle Evlendirilmesi”, “Kızın Velisinden İzinsiz Evlenmesi”, “Eşlerin Birbirlerine Denk Olmaması”, “Eşinden Habersiz İkinci Evlilik”, “Farklı Bir Dinden Bir Kimse İle Evlenmek”, “Nikâhın Tescil Ettirilmemesi, İmam Nikâhıyla Yetinilmesi” olmak üzere sıralanan altı sorun, fikhî dayanaklarla açıklanıyor.

Din İşleri Yüksek Kurulu uzmanı Sabri Akpolat, Din İşleri Yüksek Kurulu’na aile hayatıyla ilgili son beş yıl (2003-

2 “Aileyi Ayakta Tutan Değerler”, Bünyamin Albayrak, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32873>

3 <https://www2.diyanet.gov.tr/dinisleriuyuksekkurulu/Documents/Aileyeiliskinsorunlar.pdf>

2008) içerisinde yaklaşık 16 bin soru geldiğini, bu soruların 6 bin 500'ünün evlilik ve nikâh konusunda olduğunu söylüyor. Söz konusu rakamlara telefonla sorulan sorular dahil değil. Toplantı notları boyunca, toplumda evliliğe olumsuz bakanların artış gösterdiği, yalnız yaşayan “yaşı ilerlemiş erkek ve bayan vatandaşların” çoğaldığı, evlilik yerine beraber yaşamının yaygınlaştığı, bekârlığın özgürlük olarak algılandığı dile getiriliyor. Toplantıda dile getirilen görüşlerden biri de, örgün eğitimde aile olmanın öneminin anlatılmaması. Bu görüşe göre, müfredata ilköğretimden itibaren “aile olma eğitimi” konulması bir ihtiyaç. Diyanet’in anne-baba okulları ile evlilik okullarının oluşturulması da yine toplantıda dile getirilen görüşler olarak karşımıza çıkıyor.

İstisare toplantısında, toplumda kaybolan değerler olduğu, bu değerlerin yerine neler konulabileceği, ailenin nasıl güvence altına alınabileceği üzerine kafa yormak gerektiği vurgulanıyor. Toplumda ailenin hem “sorunun kaynağı” hem de “çözümün aracı” olmak üzere ilginç bir işlev üstlendiği ifade ediliyor. Kontrol edilmesi zor bir değişimden geçen toplumda “kale” görevi gören ailenin korumasız bırakılması halinde tehlikelerin büyüyeceği tespiti yapılıyor. Ancak bu tespit, bir başkasını da beraberinde getiriyor: Sorumluluğu sadece devlete bırakmak olmaz. Burada Diyanet’in rolüne dikkat çekildiği kadar, her kurumun ve her bireyin aile yapısını korumak adına yapabileceği bir şeyler olduğu vurgusu da var. Vatandaş, toplumun geleceğini düşünerek aile bütünlüğünü tehlikeye atmamak konusunda sorumlu davranmalı. Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanı Ekrem Keleş de, Diyanet TV’de yayınlanan “İlmihal” programında aileyi kaleye benzetiyor ve bireyin modern dünyada karşılaşabileceği tehlikelere karşı sığınacağı bir yer olarak tanımlıyor:

Kalenin insan hayatında önemli bir yeri vardır. İnsanlar tarih boyunca kendilerini düşman saldırılarına karşı korumak üzere kaleler yapmışlardır. Manevi kaleler de vardır. Manevi kalelerin en önemlilerinden biri kuşkusuz ailedir. Kalenin en önemli özelliklerinden biri sığınma yeri olması ve içindekileri korumasıdır. Kalenin yapılmasındaki amaç, kişileri düşmana karşı korumaktır. Aile de aile bireylerini, aile üyelerine zarar verebilecek unsurlara karşı koruyan bir kaledir. Kalenin koruyucu işlevi vardır, ailenin de koruyucu bir işlevi vardır. Erkeği korur, kadını korur, çocukları korur, aile bireylerini korur. Kalede tehlikelere karşı dayanışma vardır, ailede de dayanışma vardır. Ailenin birtakım sırları vardır, ifşa edilmemesi gerekir. Ailenin sırlarının korunması dini bir vecibedir. İffetini en iyi koruyacak kurum ailedir.⁴

Diyanet tarafından aile odaklı çalışmalara ilişkin hazırlanan belgelerde “tehdit” ve “tehlike” kelimeleri sıklıkla kullanılıyor. Aile bütünlüğünün korunmasına yönelik tehditleri ortadan kaldırmaya yönelik hedefler konması, aile kurumunu kuşatan tehlikelerle mücadele edilmesi gerekiyor. Tüm bunlar, aile yapısı güçlendirilerek yapılabilir. Aile her cepheden saldırıya uğradığı için uyanık olunmalı. Teknolojik gelişmeler, mesela, aileye yönelik tehditleri büyütüyor. Teknolojinin aile kurumunu çözdüğü, ailesiz topluma doğru endişe verici bir gidişat olduğu ve önüne geçilmezse ailenin sonsuza kadar yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğu ilahiyatçılar tarafından kullanılan argümanlardan biri.

Cinsiyetsiz giysiler, renkler, oyuncaklar, tuvaletler, okullar, tabelalar... Tüm bunların daha da yayılması için Hollywood, küresel medya ve modanın devleri devreye sokulmuştur. Bu amaçla, filmler, diziler, çizgi filmler hazırlanı-

4 “Aile Bir Kaledir Aslında”, <https://www.youtube.com/watch?v=gXjShVVNfxs>

yor. Hedef, LGBT evliliklerinin önündeki kanuni engelleri bertaraf etmektir. Hedef, aç, işsiz, fakir nüfusları çoğaltan aile kurumunu topyekûn devreden çıkarmaktır. Sözün özü şudur. Biyolojik zekâ, yani insan, kendisini kadavra beden kabul eden teknolojinin dizginlerini elinden kaçırmıştır. Şayet dizginleri tekrar ele geçiremezse, en büyük sığınağı olan ailesini ilelebet kaybedecek ve yerini gün gelecek robotlara terk edecektir. Böyle giderse, geleceğin dünyasında ailesiz toplumlar, anne-babasız çocuklar, bedensiz zekâlar, ruhsuz kadavralar robotların esiri olacaktır.⁵

“En kutlu sözleşme” olan nikâhın olmadığı evlilik dışı birliktelikler, Allah tarafından haram kılınmıştır ve insan için zarar, toplum için ziyan olan haramla yürünen yoldan hayır gelmez.⁶ “Fıtratımıza uygun, nezih bir hayat yaşamaya gayret edelim,” diyen, “Azgınlıkları sebebiyle helak edilen kavimlerden ibret alınması” çağrısı yapan Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş bu sözleriyle evlilik dışı birlikteliklerle eşcinsel ilişkileri hedef alıyor.

Erbaş’a göre, kendi deyişiyle, “cinsiyet seçimini” kişisel özgürlük alanı olarak tanımlamak, ilahi iradeyi yok saymak ve kulluktan sapmaktan başka bir şey değil. Tam da bu nedenle, toplumun geleceğini tehlikeye atmamak için aile birliğinin temellerini güçlendirmek gerekli. Aile bizi “sapkın” ilişki ağlarından da kurtaracak. Konya İl Müftü Yardımcısı Betül Şimşek Öztürk’ü katıldığı bir televizyon programında Diyanet’in aile odaklı çalışmalarının sebeplerini sıralarken görüyoruz.

Son umudumuz ve son kalemiz aile. Aileyi acaba nasıl daha kuvvetlendiririz, bağları daha iyi tesis ederiz, işte hep

5 “Teknoloji ve Kadavra Bedenler”, <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32883>

6 <https://www.diyanethaber.com.tr/diyanet-haber/mesru-ve-muteber-nikah-olmadan-yasanan-birliktelik-haram-kilinmistir-h6350.html>

bunun üzerine aslında İl Müftülüğümüz olarak kafa yoruyoruz. Projelerimizi bu dayanaklardan destek alarak üretmeye çalışıyoruz. İffetimizi ve şahsiyetimizi koruduğumuz bir yapıdır aile. Kuran'ın rehberliği doğrultusunda bizim bekârlarımızı evlendirme teşviği vardır. Bekârlarımız mümkün merteye evlendirilmelidir. Aile kıyamet sabahına kadar devam edeceğini düşündüğümüz bir yapı.⁷

Kıyamete kadar devamlılığı şüphe götürmese de aile kurumunun parçalanma ihtimaline karşı önlemler alınmalı. Konya İl Müftülüğü Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'nun "bayanlara yönelik" düzenlediği "Huzurlu Aile Huzurlu Toplum" projesinin açılışını yapan müftü yardımcısı Öztürk, amaçlarının evlilik hazırlığında olan ve yeni evlenen çiftlerin İslâm ahlâkı doğrultusunda bilgilendirilmesi, aile kurumunun daha sağlam temellere dayandırılması olduğunu söylüyor.⁸ Ancak bu konuda yapılan dinî bilgilendirme, sadece kadınlara yapılıyor çünkü yuvayı yapanın dışı kuş olduğuna inanılıyor.

Diyanet'in "Aile Okulu" programının açılışında konuşan dönemin İstanbul Müftüsü Hasan Kamil Yılmaz da aile kurumunu varoluşun temel öğelerinden biri olarak nitelendiriyor. Evlilik kurumunun yerini "birlikte yaşama" konseptinin almasını eleştirerek, bu durumun aile kurumuna zarar verdiğini belirten Yılmaz'a göre, canın, dinin, malın, aklın ve neslin en iyi şekilde korunacağı yer, aile. Bu yüzden evlenmeye gücü olmayanların evlendirilmesi de toplumun bir sorumluluğu ve bu sorumluluğun göz ardı edilmemesi gerekiyor.⁹ Müftülere verilen resmî nikâh yetkisi, aile ku-

7 <https://www.youtube.com/watch?v=8tKkRjVOVHw>

8 <http://konya.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=1454>

9 <https://istanbul.diyamet.gov.tr/Sayfalar/contentdetail.aspx?ContentId=1241&MenuCategory=Kurumsal>

rumuna yönelik çalışmaların bir parçası olarak görülebilir. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, müftülere nikâh kıyma yetkisine dair çıkan genelgenin yürürlüğe girmesi ile birlikte 2018 yılında 65 il ve 396 ilçe müftüsü tarafından ülke genelinde müftülükler tarafından yapılan nikâh sayısı, 6.757.

Ali Erbaş, 2019 yılında Diyanet tarafından yayımlanan *Peygamberimiz ve Aile* kitabındaki sunuşunda, kutsal bir kurum olan ailede yaşanan çözümlerin yarattığı sonuçların endişe verici boyutlara ulaştığını söylüyor. “Dolayısıyla,” diyor Erbaş, “temel ilkelerini yüce dinimiz İslâm’dan alan, kültür ve geleneğimiz içinde karakteristik özelliklere sahip olan aile yapımızı, özünü yitirmekten ve yozlaşmaktan korumak hepimizin müşterek ve yegâne sorumluluğudur.” Kitapta, ailenin ayakta durmasını zorlaştıran en önemli etkenin modernizm ve sonrasında yaşanan zihniyet dönüşümü olduğu, evliliğin zorlaştırılmasının veya ertelenmesinin ahlâki sapmalara ve sosyal problemlere yol açabileceği ifadeleri var. Nikâhsız birliktelik “çirkin davranış” olarak tanımlanırken, serbest cinsel yaşamın “sapkınlık” olduğu ve insanın fitri dengesini bozarak ahlâki çöküş getireceği belirtiliyor. Anlatıma göre, ailenin kurucu unsuru “iffet”. Tam da bu nedenle, yani iffetin korunması adına aile kurumunun devamlılığını sağlamak önemli: “Nikâhın örselenmesi, ilişkilerimize yön veren kavramlarımızın genetiğiyle nasıl oynandığını göstermektedir.”

Diyanet’in Türkiye genelinde başlattığı “Huzurlu Aile, Güçlü Toplum, Güvenli Gelecek” projesi, Aile ve Dinî Rehberlik Büroları’nın düzenlediği seminerler aracılığıyla gerçekleşiyor. “Evliliğe İlk Adım” seminerleri, örneğin, bu proje kapsamında hayata geçiyor. Nikâh başvurusu yapanlara ve en fazla beş yıl evli olan çiftlere öncelik veriliyor. Seminer başvurularını il müftülükleri alıyor. Amaç, yeni evli ve

evliliğe adım atacak çiftlere sevgi, merhamet, adalet ve emanet bilinci gibi aileyi ayakta tutan değerler hususunda Kuran ve sünnet ışığında bilgi vermek. “Ailemin İletişim Dili”, “Yuvamız Merhamet Ocağı Olsun”, “Nikâh ve Sorumlulukları”, “Evlilikle Büyüyen Ailem”, “Ailede İffet ve Mahremiyet”, “Çocukla Şenlenen Yuvalar”, “Çevre Bilinci ve Tüketim Ahlâkı”, “Evlilik: Ahirete Uzanan Birliktelik”, evlilik seminerlerinde anlatılan sekiz konu başlığı. Dört hafta içinde tamamlanan seminerlerin sonunda müftülükler tarafından katılım belgesi veriliyor: “Kadının Aile İçindeki Hak ve Sorumlulukları”, “Evliliğe İlk Adım”, “Aile İçi İletişimde Kadının Rolü”, “Peygamber Efendimizin Eşleri”, “Mutlu Aile Huzurlu Toplum”, “Bilinçli Aile Mutlu Toplum”, “Ailede Mahremiyet Bilinci”, “Günümüzdeki Aile Sorunlarına Kuran’daki Aile Örneklerinden Çözümler”, “Cami-Kadın-Aile Buluşmaları”, “Aile Kurmak Aile Kalmak”, “Bir Yastıkta Bir Ömür”, “Aile Forumu”, “Haydi Ailece Camiye”, “Eşler Arası İletişimde Dinî Değerlerin Rolü”, “İslâm’da Kadının Onuru”, “Aile Okulu”, “Onurlu Aile Huzurlu Toplum”, “Ailede Sevgi ve Samimiyet”, “Baba Okulu”, “Aile İçi İletişim Problemleri ve Çözüm Odaklı Yaklaşımlar”, “Adalet ve İhsan Bağlamında Aile”, aile birliğini ve bilincini güçlendirmeye yönelik hazırlanan diğer proje ve etkinliklerden bazıları. Diyanet’in kadın ve aile çalışmalarının bir bölümü de, Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Aile ve Gençlik Merkezi (KAGEM) üzerinden yürüyor. Merkez, “Kuran-ı Kerim Seminerleri”, “İlim ve Hayat Seminerleri”, “Koruyucu Aile Projesi”, okuma grupları, anne-baba okulu, evlilik okulu gibi etkinliklerin yanı sıra, söyleşiler, tasavvuf sohbetleri, atölyeler, dil seminerleri, gençlik fuarları, yaz okulları, fotoğraf, ebru, resim sergileri de düzenliyor. Sosyal etkinliklere ek olarak, psikoloji ve tamamlayıcı tıp konulu seminerler de var. Psikoloji alanında uzman psikologlar, depresyon, tükenmişlik send-

romu, kaygı bozuklukları gibi konular üzerine, uzman doktorlar ise kalp hastalıklarından romatizma ağrılarına çeşitli konularda seminerler düzenliyor.

Özellikle 15 Temmuz darbe girişimi sonrası Diyanet'in ailenin önemine dair geliştirdiği söylemlerden bir diğeri ise din eğitiminin ailede başlaması ile gençlerin "sapkın düşünceler" olarak tanımlanan radikal görüşleri benimsemesinin zorlaşacağı... Ailede sağlam dinî bir yapı olmadığında "İŞİD" ve "FETÖ" gibi örgütlenmelere katılımın kolaylaşacağı, 2015'ten bu yana tekrarlanan savlardan biri. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı Sedit Akbulut'un, çocukların dinle kuracağı ilişki için, "Diyanet'in 4-6 yaş Kuran kursları bu anlamda çok önemli ama ailedeki rol model de çok önemli. Bu yüzden ailenin eğitimiyle çocuğu eğiteceğimize inanıyoruz," sözleri de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Aile sağlam olduğu zaman milletin en önemli müessesesi olduğu için toplumun da sağlam kalacağı,¹⁰ dinî ve milli değerler ışığında evlilik ve aile olma konusunda farkındalık oluşturmak gerektiği ve aile bütünlüğünün sürdürülebilirliği için eğitimin oldukça önemli olduğu sıklıkla dile getiriliyor. 12 Eylül döneminde de Diyanet'in aile kavramına dair söylemlerin benzerlerine rastlıyoruz. Kenan Evren, ailenin bir milletin temelini oluşturduğunu, ailenin güçlü olması halinde milletin de güçlü olacağını, dinsel kuralların Türk aile yapısının güçlü olmasında etkili olduğunu, milleti yıkmak isteyenlerin öncelikle Türk aile tipini yıkmaya yöneldiklerini söyler. Askerî darbe öncesi gençlerin millet ve devlet düşmanlarının "eline düşmesi" nedeniyle yeni anayasada genel ahlâkın korunmasına yönelik hükümlerin başlıca hedefinin Türk ailesinin sağlamlığını korumaya yönelik oldu-

10 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/ailenin-guclendirilmesi-icin-is-birligi-protokolu-/1309996>

ğunu ifade eder.¹¹ Bugün de dinî eğitimlerin aileleri parçalayan ya da aile karışıklığını doğuran sorunlara merhem olacağı düşünülüyor. Diyanet tarafından düzenlenen, dinî referanslarla bezeli seminer, sohbet, konferans ve panellerin sayısı her geçen gün artıyor. Bu eğitimler, “İslâm’ın ailenin kurulması, korunması ve güçlendirilmesine dair rahmet yüklü mesajları ışığında, danışmanlık ilke ve tekniklerini kullanarak toplumsal sorunlara çözüm odaklı manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunan”¹² Aile ve Dinî Rehberlik Büroları bünyesinde gerçekleşiyor.

Aile ve Dinî Rehberlik Büroları:

“Mutluluğunuza rehber”

Diyanet, yukarıda özetlemeye çalıştığım sebepler nedeniyle, toplumdaki değişim ve dönüşümden geri dönüşü zor bir şekilde etkilendiği görüşü ile aile kurumu bilincini pekiştirecek çalışmalara ehemmiyet gösteriyor. Aile eksenli din hizmetlerinin amacının, “millî ve manevi değerlere bağlı aile yapısının korunması, hızla değişen toplumsal, teknolojik ve ekonomik şartlar karşısında ailenin maruz kalabileceği riskler ve sorun alanları konusunda dinî bilgi ve manevi destek hizmeti sağlamak” olduğu belirtiliyor. Aile bütünlüğünü dert edinen Diyanet’in çalışmalarına müftülükler bünyesinde 2003’ten beri faaliyet gösteren “Aile ve Dinî Rehberlik Büroları (eski ismiyle Aile İrşat ve Rehberlik Büroları) öncülük ediyor. Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü birimlerinden biri olan Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı, “Türk aile yapısını da korumanın bilinci içerisinde” aileye ve aile bi-

11 https://www.youtube.com/watch?v=ViN7kkHor4Q&ab_channel=Jarre76

12 <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Detay/223/aile-ve-dini-rehberlik-b%C3%BCrolar%C4%B1nda-g%C3%B6rev-yapan-personeler-y%C3%B6nelik-hizmet-i%C3%A7i-e%C4%9Fitim-seminerleri22nin-ikincisi-antalya'da-ba%C5%9Fad%C4%B1>

reylerine yönelik çalışmalar yapıyor. Dinî Rehberlik Büroları'nın kuruluş amaçları arasında, "toplumun aile hakkındaki dinî açıdan doğru bilgilendirilmesini sağlamak", "aile yapısının korunmasına katkıda bulunmak", "halkın özellikle aile ve aile bireyleriyle ilgili dinî içerikli soru ve sorunlarına çözüm üretmek, bu bağlamda gerektiğinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşlarıyla ortak çalışmalar yapmak" var. Büroların her türlü giderleri müftülükler tarafından karşılanırken dinî rehberlik faaliyetleri için gerekli ödenek Türkiye Diyanet Vakfı ve yerel imkânlarla sağlanıyor. Türkiye Diyanet Vakfı, fuarlarda Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'nın tanıtımı için stant açıyor.

Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu koordinatörlerine yönelik verilen eğitimlerde "Aile Ahlâkı", "Çocukla İletişimde Temel İlkeler", "Toplumsal Cinsiyet Adaleti", "Aile İçi Şiddetle Mücadelede Dinî Referanslar", "Ailede Büyüklerle Yaşamak", "Gençlik Dönemi ve Aile", "Aile ve Akrabalık İlişkileri", "Boşanma ve Boşanma Sonrası Süreç Yönetimi" gibi konular işleniyor. Bürolara atanan din görevlilerine ise, "Aile Hukuku Bağlamında Güncel Fıkıh Problemleri", "Kriz Odaklı Dinî Danışmanlık", "Aile Danışmanlığı Kuramları", "Bireyi Tanıma Teknikleri", "Kuran ve Sünnet Işığında Model Aile", "Aile Sorunlarının Çözümünde Dinî Danışmanlık", "İslâm Hukukunda Aile ve Güncel Meseleler", "Aile İçi İletişim Teknikleri ve Problem Çözme Becerileri", "Aile İçi Şiddet", "Çocuk İhmali ve İstismarı", "TCK ve Medeni Kanun'da Kadın ve Aile ile İlgili Düzenlemeler", "Danışan/Mağdur ile Görüşme Teknikleri", "Boşanma ve Sonuçları" konulu eğitimler veriliyor.

Büroların açılmasındaki çıkış noktası, kadınların özellikle aile ile ilgili sorunlarında dinî rehberliğe ihtiyaç duyduğu görüşü... Şubat 2020 verilerine göre, Türkiye'de 81 il ve 326 ilçe müftülüğüne bağlı 407 Aile ve Dinî Rehberlik Bü-

rosu¹³ hizmet veriyor. Diyanet'in 2018 faaliyet raporuna göre, kadınların dinî konulardaki soru ve sorunlarını daha rahat ortamlarda aktarabilmelerini sağlayabilmek için büro sayısının artırılması şart. Diyanet İşleri eski Başkanı Ali Bardakoglu'na göre, büro açma fikri Diyanet'in kadınlara yönelik pozitif ayrımcılığından kaynaklanıyordu. Eski başkan, Diyanet'in ailelere ve kadınlara dinî rehberlik yapmasından değil, yapmamasından rahatsızlık duyulması gerektiğini söylemişti. Sonuçta kimse dinî rehberlik bürolarına başvuru için zorlanmayacaktı.

Hukuki bir konu varsa hukukçulara, tıbbi bir konu varsa doktora, psikolojik bir sorun varsa psikoloğa gitmelerini zaten tavsiye ediyoruz. Aile İrşat ve Rehberlik bürolarında aileye, kadınlara ve gençlere, kadının hiçbir zaman ayrımcılığa maruz bırakılmayacağı, kadına şiddetin günah olduğu, kız çocuklarının eğitim hakkının engellenmesinin, sosyal ve kültürel haklarda, toplumsal hayatta kadının ikinci sınıf olarak görülmesinin, küçük yaşta evliliklerin dinen doğru olmadığı yönünde mesajlar veriyoruz. Bu bilgilerin yanlış olduğunu söyleyen varsa gelsin bizimle konuşsun.¹⁴

Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'na 2013-2020 yılları arasında yapılan başvuru sayısı, 66.625.¹⁵ Başvuruların 25 bin 820'si evlilik, nikâh ve boşanma, 20 bin 800'ü aile, 6 bin 289'u sağlık, 4 bin 747'si çocuk, 2 bin 548'i kadın, 3 bin 444'ü genç ve 2 bin 977'si sosyal durum konularını içeriyor. Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'na yardım istemek için yapılan başvurular da var. "Kadına yönelik şiddeti içeren aile içi

13 "Diyanetin Aile ve Dini Rehberlik bürolarına 66 bin başvuru yapıldı", <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanetin-aile-ve-dini-rehberlik-burolarina-66-bin-basvuru-yapildi/1746487>

14 <http://www.radikal.com.tr/hayat/diyanet-evlilik-terapisti-oldu-896682/>

15 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanetin-aile-ve-dini-rehberlik-burolarina-66-bin-basvuru-yapildi/1746487>

şiddet, aldatma, çocuk ihmal ve istismarı, küçük yaşta zorla evlilik ile töre ve namus cinayetleri gibi konularda yapılan 4 bin 794 başvuruda yardım talebinde bulunuldu,” deniyor. Aldatma konusunun çocuk yaşta evlilikler, kadına şiddet ve çocuk istismarı gibi konularla bir arada telaffuz edildiği görülüyor.

Başvuruların çoğu, “ev hanımları” tarafından yapılıyor. En fazla başvuru, 25-40 yaş aralığından geliyor. Danışmanlık için başvurulmuş konuların çoğu, “evlilik-nikâh-boşanma” ve aile üzerine. 2018 yılında en fazla başvuru İstanbul, Ankara, Bursa, Adana, İzmir ve Mersin’den alınmış. Tunceli, başvuru yapılmayan tek il. 2018’de alınan 14.083 başvurunun 704’ü Din İşleri Yüksek Kurulu’na, 597’si Aile Bakanlığı, emniyet, baro, aile toplum merkezleri, ŞÖNİM (Şiddeti Önleme ve İzleme Merkezi) ve Çocuk İzlem Merkezi’ne yönlendirilmiş. Başvuranların 186’sı aile okulu, 49’u evlilik okulu seminerlerine davet edilmiş. Geriye kalan 12.547 kişiye ise gerekli bilgilendirmeler din görevlileri tarafından yapılmış. Müracaat edenlerin % 52’si ile yüz yüze görüşme gerçekleştirilirken, % 47’si telefonla, % 1’i ise e-posta ile ulaşmış. Kadına yönelik şiddetle ilgili 125, cinsel taciz ve tecavüzle ilgili 55, kürtajla ilgili 232, farklı cinsel “tercihlerle” ilgili 85, aile içi şiddetle ilgili 357, töre-namus cinayetleriyle ilgili 11, küçük yaşta ve zorla evliliklerle ilgili 50 başvuru kayda geçmiş.¹⁶

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı Sedide Akbulut, Aile ve Dinî Rehberlik Büroları’nda şiddetle mücadelede “dinî referanslar” başlığı altında eğitimler planladıklarını söylemişti.¹⁷ Şubat 2020’de bilgi edinme

16 <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Icon/SagSlider/2018%20Din%20Hizmetleri%20Raporuu.pdf>

17 “Diyanet eğitimler vererek şiddetle mücadele edecek”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-egitimler-vererek-siddetle-mucadele-edecek/1679957>

kapsamında yaptığım başvuruda, bu bürolarda kadına yönelik şiddet konusunda bilgilendirme yapıp yapılmadığını ve yapıyorsa kimlerin bilgi verdiğini sordum. Aldığım cevapta, şöyle denildi:

Kadına ve çocuğa yönelik şiddet başta olmak üzere tüm aile bireylerine yönelik şiddete büyük bir hassasiyetle yaklaşılmakta ve çözümüne katkı sağlanmasında aktif rol üstlenilmektedir. Her türlü ayrımcılığın karşısında yer almakta ve kadınları eğitime yönlendiren ve birey olduğu vurgusunu dile getiren çalışmalar Başkanlığımızın diğer kurumlarla imzaladığı protokoller çerçevesinde de görev ve sorumluluk alanına girmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı çatısı altında görev yapan personelin bu konuda gerekli hassasiyet ve gayreti göstermesi sağlanmakta, personele yönelik eğitim ve yayın çalışmalarıyla bu anlayış desteklenmektedir. Başkanlığımızın konu ile ilgili görüş ve yaklaşımlarının yer aldığı *Diyanet İşleri Başkanlığının Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Yaklaşımları* kitabı hem din görevlilerimize hem de vatandaşlarımıza dağıtılmaktadır. Aile problemlerine yönelik çözüm arayışlarına katkı sağlamak amacıyla hazırlanan ve halkımızın hizmetine sunulmuş olan “Ailem” serisinde *Ailemde Merhamet İstiyorum* başlıklı broşür de kadın ve çocuğa yönelik şiddetin doğurduğu olumsuz sonuçlara değinmektedir. Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu’nda dinî yükseköğretim mezunu “Vaiz, Din Hizmetleri Uzmanı, Kuran Kursu Öğreticisi ve İmam-Hatip” unvanlarında görev yapan personel çalışmaktadır. Ailenin korunması kadına yönelik şiddetin önlenmesi gibi projelerde Başkanlığımızca seçilen gerekli alan eğitimlerinin uzman personel tarafından verildiği vaiz gibi unvanlarda görev yapan personel tercih edilmektedir. Bu bilgilendirmeler Aile Bakanlığı ile işbirliği içinde

yapılan eğitici eğitimine katılan görevlilerimiz tarafından yapılmaktadır.

Bürolara müracaat edenlere dinî referanslarla yol gösteriliyor. İstatistiklere göre, erkek başvuruvcuların sayısı kadınlara kıyasla çok az. Kocalar “kabul ederlerse” büroya gelerek vaiz ya da vaizeyle görüşüyor. Yani ailede kocadan kaynaklı bir sorun varsa onu çözmek de yine kadına düşüyor.

Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu tarafından hazırlanan tanıtım broşürlerinin sloganları, “İyilik Ailede Başlar” ve “Sevgi merhamet el ele, huzur için aile”. Tanıtımda, aile “tabii ve fitri” bir ihtiyaç; büroların vizyonu ise doğru dinî ve ahlâki bilgilere sahip, aile olmanın sorumluluğunu taşıyan, bilinçli bireylerle huzurlu ve sağlıklı bir toplum oluşturmak olarak ifade edilirken, misyon kısmında ise Kuran ve sünnet ışığında aile hakkında topluma doğru dinî bilgiyi sunarak aileyi ve aile bireylerini tehdit eden problemlerin çözümüne dinî açıdan katkı sağlamak dile getiriliyor. Evlilik öncesi eğitimler, aile okulu seminerleri, çocuklara ve gençlere yönelik değerler eğitimi, boşanma sürecinde ve sonrasında dinî danışmanlık veriliyor. Hizmet veren kişilere “aile uzmanları” deniyor. “Mutlu Aile, Huzurlu Toplum”, “Bilinçli Aile Mutlu Toplum”, “Günümüzdeki Aile Sorunlarına Kuran’daki Aile Örneklerinden Çözümler”, “Evlilik Öncesi Aile İçi İletişim”, “Aile Kurmak Aile Kalmak” ve “Bir Yastıkta Bir Ömür”, “Aile Okulu Seminerleri” bürolar tarafından düzenlenen projelerden bazıları. “25 Kasım Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Günü” ve “8 Mart Dünya Kadınlar Günü” vesilesiyle de etkinlikler düzenleniyor. Din Hizmetleri 2013 Raporu’nda, Diyanet’in, “Dünya Kadınlar Günü çerçevesinde 81 il müftülüğüne gerçekleştirilecek olan faaliyetlerin Kutlu Doğum konseptiyle uygun biçimde ‘İslâm ve Kadının Onuru’ başlığı altında icra edilmesi” yönünde talimat verdiği ifadesi var.

Aile ve Dinî Rehberlik Büroları tarafından düzenlenen aile, ahlâk, ibadet, sosyal ve toplumsal hayat, itikat, kadın, sağlık, temizlik, helal-haram, çalışma hayatı gibi konularda yürütülen faaliyetlerin (seminer, konferans, ziyaret, gezi, panel vb.) katlanarak arttığı görülüyor. Yıllara göre faaliyet sayıları şöyle:

2011: 2.878

2012: 2.720

2013: 9.110

2014: 15.519

2015: 15.611

2016: 14.605

2017: 32.504

2018: 53.540¹⁸

Büroları tanıtmak için hazırlanan filmde, müftülüğe giriş yapan endişeli genç bir çift görüyoruz. Burada kadın bir yetkili tarafından karşılanan çift, sorunlarını anlatmaya başlıyor. Bir sonraki karede çiftimiz, bir sınıfta başka çiftlerle beraber ders dinliyor. Dış sesin, “Bilgi ve manevi destekle sizleri çözüme yönlendirir. Sıkıntılarınıza hakem, kararan dünyanızda ışık olur. Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu uzman kadrosuyla şuna inanır: Bazen yaşanan çok büyük bir problem çok küçük bir bilgi ve ilgiyle çözülebilir. Gelin, siz de size uzanan bu ele el verin. Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu, mutluluğunuza rehberlik eder,” dediğini duyuyoruz.

Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanı Sedide Akbulut, büroların başarısını, “Bu olay bürolarımızdan birine ait bir re-

18 “Bu faaliyetler ile 2018 yılında Başkanlığımız sadece bürolar vasıtasıyla 2.325.954 vatandaşımıza ulaşmıştır.” <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Icon/SagSlider/2018%20Din%20Hizmetleri%20Raporuu.pdf>

sim karesidir, buna benzer pek çok hayata Allah ve Rasulün örnekliğiyle dokunulur,” diyerek, kürtajdan vazgeçirilen bir çiftin öyküsü üzerinden anlatmayı tercih ediyor.

Soguk bir kış günü il müftülüğünden içeriye ürkek ve çaresizlikleri yüzlerinden okunan genç bir çift girer. İkinci kattaki Aile Bürosu’nda bir hanımefendi onları ayakta karşılar, birazdan yıkılacak bedenlerine bir yer gösterir koltukta. Beyefendi bir solukta anlatır; birkaç yıllık evli olduklarını, eşinin bu süre içerisinde antidepresan ilaçlar alırken hamile kaldığını, şimdi doktordan geldiklerini ve doğacak çocuklarının muhtemelen sakat olacağını, kürtajın uygun olabileceğini... Aslında kendisinin tereddüt etmediğini ama eşinin korku içerisinde yarınki randevuya gitmeden bir de buraya uğramak istediği için geldiklerini söyler. Genç kadın dudakları titreyerek “Anne olmak istiyorum,” diyebilir sadece. Hoca hanım bilgilerini, dinî rehberlik ve manevi danışmanlık ölçüleri içerisinde paylaşır misafirleriyle. Dünyaya gelmek hakkının artık o ceninde olduğunu ifade eder. Son cümle babaya yeter: “Evet, artık onun hayatı başlamış demek ki. Bize düşen sabırla yaşamak ve yaşatmak,” diyerek kürtaj kararından vazgeçilir. Günler günleri kovalar, müftülük her günkü temposunu yaşarken birinin kucağında bir bebek, diğerininse bir demet çiçek bir çift girer kapıdan. Sevinçleri yüzlerine o kadar yansır ki içeriye sadece onlar değil bir de huzur girer. Hanımefendi bebeği gösterir: “Size teşekkür etmeye geldik. Çünkü siz bize bir canın ne olduğunu öğrettiniz,” der.¹⁹

Kadın sığınma evlerinde de dinî rehberlik veriliyor. Nisan 2012’de Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü ile işbirliği çerçevesinde, sığınma evlerinde Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu

19 <https://webdosya.diyenet.gov.tr/mevlidinebi/UserFiles/00000000-0000-0000-0000-000000000000/2019/10/30/94fa0022-16f4-4a4f-b713-894e1cc81c6f.pdf>

personeli tarafından manevi destek hizmeti sunulmasına karar verildi.²⁰ “Din görevlilerimiz kadın konuk evlerinde kalan şiddet mağduru kadınlara hayatın anlamını ve amacını bulma noktasında yardımcı olmakta, yaşadıkları travmayı atlatmalarına katkı sağlayarak huzursuzluklarını, korkularını ve endişelerini gidererek geleceğe güvenle, umutla bakmalarında dinî rehberlik yapmaktadırlar,” diyen Diyanet’in kadrosundaki manevi danışmanlar haftanın belirli günlerinde sığınma evlerinde kadınlarla bir araya geliyor. Diyanet’in hazırladığı raporlarda, personelinin sığınma evlerinde yürüttüğü hizmete dair kapsamlı bilgi bulunmuyor. İletişime geçtiğim kadın örgütlerinin de sığınma evlerindeki dinî rehberlik konusunda neler yapıldığı hakkında detaylı bilgisi yoktu. 2015 Din Hizmetleri Raporu’nda “Kadın Sığınma Evlerine Yönelik Çalışmalar” başlıklı bir bölüm bulunuyor.

26 Mayıs 2015 tarihinde müşterek faaliyetler yürütülen kamu kurum ve kuruluşlarının Başkanlığımızın görüş ve yaklaşımları konusunda bilgilendirilmesini sağlamak ve Aile ve Dinî Rehberlik Büroları’nda görev yapan personelimizin istifadesine sunulmak üzere Diyanet İşleri Başkanlığı’nın *Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Uygulamaları* adlı eser basılarak 81 İl Müftülüğüne 4.500’er adet gönderilmiştir. 29 Kasım-2 Aralık 2015 ve 30 Kasım-3 Aralık 2015 tarihleri arasında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile müştereken yürütülen “Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması” projesi kapsamında Doğu Anadolu Bölgesi’nde görev yapan personele yönelik olarak Ankara’da iki eğitici eğitimi yapılmış; 9 İl Müftülüğünden 69 personel katılmıştır. Bu eğitimler ile 4

20 <https://www2.diyenet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Raporlar/2012%20Din%20Hizmetleri%20Raporu.pdf>

bölgede eğitici eğitimleri tamamlanmıştır. 7 Temmuz 2015 tarihinde 2015 yılı Ramazan ayı “Vakit İyilik Vakti-Bu Ramazan ve Her Zaman” teması çerçevesinde, Başkanlık Merkez binamızda Sosyal Hizmet İl Müdürlüklerine bağlı konuk evlerinde ikamet eden kadın, çocuk ve yöneticilerden oluşan 150 kişilik bir heyete iftar yemeği verilmiştir. 25 Haziran 2015 tarihinde oluşturulan bir ekiple ASP İl Müdürlüğü 3 No’lu Kadın Konukevi, 9 Temmuz 2015 tarihinde ikinci bir ekiple ASP İl Müdürlüğü 2 No’lu Kadın Konukevi, 2 Temmuz 2015 tarihinde üçüncü bir ekiple ASP İl Müdürlüğü 1 No’lu Kadın Konukevi ziyaret edilmiştir.²¹

Diyanet’in 2018 Faaliyet Raporu’nda ise sığınma evlerinde dinî rehberlik veren personelin hizmet kalitesini artırmak için çalıştay düzenlendiği, personelin çalışma usul ve esasları ile dinî rehberlik programı hazırlamak üzere komisyon oluşturulduğu belirtiliyor. Sığınma evlerinde verilen dinî rehberlik hizmeti için, “Desteklenmesi gereken gruplar içinde yer alan şiddet görmüş bireyin (kadının) kişilik bütünlüğünün korunması ve ruhsal travmayı atlatmasına katkı sağlanması hedeflenerek hazırlanan program, 2018 yılında 81 ilde bulunan kadın konuk evinde uygulanmaya başlanmıştır,” diyor. Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’ın Mayıs 2018’de sığınma evlerinde bulunan 350 kadın ve çocuğa iftar düzenlenerek hediye verildiği, ayrıca üç kadın sığınma evinde de Diyanet yöneticilerinin iftar ziyareti gerçekleştirdiği belirtiliyor. Mor Çatı Kadın Sığınağı Vakfı’ndan Gülsun Kanat Dinç, Diyanet’in şiddetin olmaması konusunda, sorumlululuğu kadına atfeden bir yaklaşımla kadrolarını yönlendirdiğini düşünüyor. Sığınaklara, sosyal hizmetlere ayrılması gereken bütçenin ise Aile ve Dinî Rehberlik Büroları’na ayrıldığını söyleyerek, “Sığınaktaki kadının vaizeye ihtiyacı

21 <https://www2.diyaret.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/Raporlar/2015%20Din%20Hizmetleri%20Raporu.pdf>

yok. Psikoloğa da ihtiyacı yok. Sosyal çalışmacılara ihtiyaç var. Vaize ya da psikolog ihtiyacı olabilir ve varsa karşılanmalı ama bu ihtiyaç dışarıdan karşılanabilir,” diyor.

Yüz yüze görüşmelerin yapıldığı dinî rehberlik bürolarına, e-posta ya da telefon yoluyla da soru iletilebiliyor. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesi Salih Aybey’in “Boşanma Sorunlarında Dini Danışmanlık ve Rehberlik: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği” makalesi, boşanmaların nüfusa oranla en yüksek olduğu Ege Bölgesi’ndeki sekiz il müftülüğüne 2005-2011 yılları arasında gelen boşanma sorularını inceliyor. “Biraz önce boşanma davamız sonuçlandı. Bana biraz teselli verir misiniz”, “Eşim gece yarılarında eve gelir. ‘Evden dışarı çıkmayacaksın,’ der. Boşanma davası açtım”, “Eşim ‘Dünyada farklı zevkleri de yaşamak lazım,’ diyerek başka bir hanımla yaşamaya başladı. ‘Bir şartla boşanmayı kabul ederim, benden boşandıktan sonra başkasıyla evlenmeyeceksin,’ diyor. Gidecek yerim yok, ne yapayım”, “Kocam harama bakmaktan vazgeçmiyor. Boşanmak istiyorum ama gidecek yerim yok. Katlanmalı mıyım,” sorulardan bazıları.²² Aybey’e göre, boşanma konusunda Diyanet görevlileri cevap vermekte ya zorlanıyor ya da yetersiz kalıyor. Bu çıkarımına da, bazı görevlilerin danışanları başka bir kişiye yönlendirmelerine ya da Din İşleri Yüksek Kurulu’nu arayarak bilgi almalarını gerekçe gösteriyor. Her ne kadar büroların boşanmalar üzerinde olumlu etkisi olduğu tespitini yapsa da bu ilerlemenin ne ölçüde ve nasıl gerçekleştiğine dair bir tablo çizmiyor. Başarılı ya da değil, bürolarda nasıl rehberlik yapıldığını merak ederek evliliğinde sorun yaşayan bir kadın olarak Konya, Çorum, Batman ve Niğde müftülüklerini arayarak Aile ve Dinî Rehberlik Büroları’na bağlandım:

22 “Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Nedenleri”, <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/229772>

Konya Müftülüğü ile görüşme

- *Selamunaleykum, iyi günler.*

- *Aleykumselam ve rahmetullah, buyrun.*

- *Üç senedir evliyim, bir çocuğum var. Eşimin son dönemde şiddet eğilimi oldu. Ne yapacağımı bilemiyorum. Çaresiz hissediyorum.*

- *Devletin bazı mekanizmaları geliştirildi. ŞÖNİM herhalde, yanlış olmasın, kadını ânında şeyapma merkezi...*

- *İsmi ne dediniz?*

- *Kadına şiddet hattı. Böyle bir hat geliştirildi. Tam açılımını bilmiyorum ama. Telefonlara indirildiği zaman uygulama olarak kadın tehlikeli bir durumdayken o tuşa bastığında kadının yerini tespit ediyor ve kolluk kuvvetleri gelebiliyor. Eşinizin öfke kontrolü yoksa uzmana başvuracaksınız.*

- *Ben aslında tavsiye açısından aramıştım. Boşanmayı da düşünüyorum açıkçası ama bilemiyorum.*

- *Üç yıllık evlisiniz, birlikte bir aile danışmanına gidebilirsiniz. Eşinizin öfke kontrolü yoksa tıbbi destek gerekir. Biz size dua tavsiye ederiz. Bir fiili dua vardır bir de kavli dua vardır. Kavli duamızda Allahutealaya yalvarırız, ondan derdimize çare olmasını isteriz. Ama bir tarafta da fiili dualarımızı yapacağız.*

- *Ne yapmam gerekiyor sizce?*

- *Aile ve Dinî Rehberlik Büro'muza gelin, yüz yüze görüşebiliriz. Daha sağlıklı olur.*

- *Dinî açıdan da yanlış bir şey yapmak istemiyorum ama zor durumdayım da.*

– Eşler birbirlerini tanımalılar. Tanımak nasıl olur? İletişimle olur. Aynı evin içerisinde beraber yaşayıp birlikte vakit geçiremeyen nice insan var. İletişim, eşimizi tanımak, bunlar çok önemli. Birbirinizi ne kadar tanıyorsunuz? İsteklerinizi anlayıp cevap verebiliyor musunuz? Bu bir süreçtir ve beraber aşılır. Siz dua edersiniz, sabredersiniz ama işin içerisine şiddet giriyorsa bunun nasıl çözüleceğine dair büyüklerinizden destek alarak bir şeyler geliştirmelisiniz. Çekilmez bir hale geldiği zaman boşanmak da caizdir, günah değildir ama gerçekten artık halk arasında derler ya ‘Teker taş a dayandı’, böyle bir şey olduğu zaman da Allah emrinde boşanmak da caiz.

• *Ne kadar sabretmek gerekir?*

– Kişi kendisi bunu tecrübe edecek. Dayanılmaz hale gel-diye, şiddet var ise aile büyüklerinizle oturur istişare eder ve karşı taraf sağaltılmayacak bir durumdaysa ve uyum sağlamıyorsa, kendi kafanıza göre değil ama büyüklerinizle istişare ederek bir karar alırsınız.

• *Peki büyüklere sormak mı gerekir? Ya onlar (boşanma) istemiyorsa?*

– Evlilikle ilgili Allahuteala Nisa suresinde buyurur ki; kadının tarafından bir hakem, bir büyük; erkeğin tarafından bir hakem, bir büyük, bu kişilerin arasını bulmaya, oradaki sıkıntıyı gidermeye çalışsınlar. Gençler genelde bu konularda tecrübesiz oldukları için birden kestirip atabiliyorlar. Ama biz diyoruz ki muhakkak aile büyükleriyle sıkıntıyı aşmaya çalışın.

Çorum Müftülüğü ile görüşme

• *Eşim kıskançlık gösterebiliyor, sesini yükseltebiliyor. Ailemden de uzaktayım, ne yapacağımı bilmiyorum. Size sormak geldi aklıma.*

– Ailenin rızası ile mi evlendiniz?

• *Onların da rızası var.*

– Bağırıyor mu demiştiniz?

• *Evet. Yemeğe bir şey buluyor, temizliğe bir şey buluyor.*

– Bunun altında muhakkak bir sebep var gibi gözüküyor. İş yerinde stres altında mı?

• *Varsa da paylaşmıyor zaten bilemiyorum.*

– Bir şeye tepki olarak veriyordur, başka bir şeyler vardır. Onun tepkisidir o, bir birikmişliği vardır. İş yeriyle alakalı olabilir, evin iç durumuyla alakalı olabilir. Onu suçlamadan, güzel bir dille uygun olduğunuz, onun sakin olduğu bir zamanda ‘Bazen bana şöyle davranıyorsun ama bu beni incitiyor. Acaba neden kaynaklanıyor, bunu da bilmediğim için sana karşı nasıl davranacağımı da bilemiyorum,’ şeklinde sorsanız... Denediniz mi hiç?

• *Bazen elini kaldırdığı da oldu. Masaya vuruyor, bana daha vurmadı ama vuracağından endişe ediyorum.*

– Hiç böyle neden olduğunu açıklayan bir cümlesi olmadı, değil mi? Anlayamadınız sebebini?

• *Yok. Yemeğin salçasını az bulmuş, çamaşır makinesinde tek çorap kalmış gibi... Böyle şeyler.*

– İsterseniz uygun bir dille bunun sebebini sorun. “Ben bu duruma üzülüyorum, nasıl davranacağımı bilmiyorum. Sen

benden tam olarak ne istiyorsun?” diye sorabilirsiniz. İletişime açık olun. Konuşun. Konuşarak halledebilirsiniz. Çok büyük bir sorun değil bu yaşadığınız. Uygun bir ortam oluşturun. Akşam mesela geldiğinde sevdiği şeyleri yapınız. Çayın yânında sakın bir anda konuşabilirsiniz.

• *Peki vurursa? Ne yapacağımı bilmiyorum.*

– O esnada hiçbir şey yapmayın, o esnada oradan biraz uzaklaşın. Sakin olun çünkü o anda çözemezsiniz sorununuzu.

• *Vurduğu zaman oradan uzaklaşayım mı?*

– Evet. O anda bir şey deseniz de ters teper, daha da büyür durum. Öyle bir durumda hiçbir şey yapmayın. Oradan uzaklaşın, sonra tekrar geldiğinizde “Nasıl istiyorsan öyle yapayım,” diye olayı örtmeye çalışın ama uygun bir zamanda açın. Tam kapatmayın.

• *Vurduğu zaman da tepki vermeyeyim yani?*

– Evet evet, tepki vermeyin. Ama olayı da kapatmayın, başka bir zaman açın. O anda tepki vermeniz olayı büyütecektir.

• *Polisi aramam gerekir mi?*

– Yok, bu tür şeyleri çözersiniz inşallah. Konuşmayın, biraz odanıza çekilin. “Ben birkaç dakikaya geleceğim, işim var,” deyin. Sakin bir zamanda da konuşun. Suçlayıcı bir dille değil. Burada ben dili önemli, sen dilinden ziyade. “Korktum, üzüldüm. Nasıl istiyorsun, ben bunu bilemedim. Daha önceden söyleseydin ona göre yapardım,” gibisinden...

Batman Müftülüğü ile görüşme

• *Nişanlıyım. Nişanlığımın biraz şiddet eğilimi var. Ne yapacağımı bilemiyorum. Evlenmeyi de çok düşünmüyorum. Nasıl bir yol izleyeceğimi bilemiyorum.*

– Nikâhınız var mı?

• *İmam nikâhımız var.*

– Bu eğilimi ciddi noktada mı gördünüz yoksa bir tahmin mi?

• *Kolumu sıkıştırıyor, yolda yürürken sanki etrafa bakıyormuşum gibi beni baskı altına almaya çalışıyor.*

– İbadet noktasında nasıl biri? İbadetlerini yapma noktasında? Allah’a iman noktasında?

• *Yani inancı var. Beş vakit namazını kılıyor, oruç tutmaya çalışıyor.*

– Peygamber Efendimiz diyor ya, “Siz ilk olarak dindar olmasına bakın”. İlk tercihiniz o olsun yani. Kişiyle dört şey için evlenilir diyor. Malı için, soyu için, güzelliği için ve dini için. Dindar olanını seçin yani. Eğer ibadet noktasında ibadetlerini yerine getiriyorsa, Allah’tan korkan biriye normal şartlarda aslında başkasına zarar vermez. Eşi olsun, çocuğu olsun, ailesi olsun. Ama siz şiddet eğilimi olduğunu bizzat görüyorsanız çevresinden de sordurabilirsiniz. Böyle bir endişe duyuyorsanız, bitirmeyi düşünüyorsanız düğünden önce bitirmeniz daha iyi olur. Ama eğer bu düşüncelerinizde kesin eminseniz...

• *Evlenince başka bir şeye dönüşür mü, bilemiyorum.*

– Ailesine, kardeşlerine davranışı nasıl, ona bakabilirsiniz. Bunlar sadece bir vesvese de olabilir. Belki öyle biri değildir, şu an nişanlılık süreci olduğu için belki kıskançlık yapıyor-

dur, siz öyle algılıyorsunuzdur. Ailesine, çevresindeki dostlarına hiç sordunuz mu?

- *“Sinirlidir ama iyidir,” diyorlar.*

– Siniri çok üst düzeyde mi?

- *Evet, bazen gözü dönüyor.*

– Anladım. Kendisiyle ya da ailesiyle konuşabilirsiniz. Bir şey için geç değil.

- *Müftülüğün düzenlediği evlilik seminerlerine katılmamız faydalı olabilir mi?*

– Evet, müftülüğümüz evlilik semineri düzenliyor. Tabii ki faydalı olabilir. Psikolojik olarak öfke kontrol edememe gibi bir şeyi yoksa seminerler faydalı olabilir.

Niğde Müftülüğü ile görüşme²³

- *Eşimle sıkıntılar oldu. Şiddet eğilimi var.*

– Şiddet derken, nasıl? Fiziksel mi?

- *İkisi de var. Hem sözlü şiddet hem de bazen fiziksel.*

– Şiddet göstermesinin sebebi ne? Durduk yere mi yoksa bir şeylere mi kızıyor?

- *İkisi de olabiliyor.*

– Ne iş yapıyor eşiniz?

- *Özel şirkette çalışıyor. Ben ev hanımıyım. Çalışmıyorum.*

– Eşler olarak birbirimizden ne bekliyoruz? Birincisi bu. Siz evdesiniz. Evde bir erkeğin eşinden beklediği ne? Ak-

23 Telefonu açan kişi, “Dini rehberlik bürosundan şu anda kimse yok,” diyerek vaize aktarıyor.

şam işten geldiği zaman güler yüz, yemeğinin hazırlanması... Değil mi? Hani biz acaba eşimize karşı nasıl davranıyoruz, birincisi burası. İkincisi, “Ben bir eş olarak elimden gelen her şeyi yapıyorum ama buna rağmen ben hâlâ eşime yaranamıyorum,” mu diyorsunuz? O zaman altında farklı şeyler aramak lazım. Başka bir ilişkisi olabilir mi? Yani bize niye böyle davranıyor? Bizden kaynaklanan bir sıkıntı yoksa ya başka birisi vardır ya işinde bir sıkıntısı vardır, bunları bize yansıtıyordur. Bunların hiçbirinin olmadığını söylüyorsak o zaman ikimiz beraber geleceğiz. Bizim burada müftülükte bayan hocamız var. Sizin birebir görüşebileceğiniz hocamız var. Onunla konuşacaksınız. Genelde eşle birlikte çağırıyoruz. Maalesef son günlerde erkeklerin kadınlara yönelik şiddet olayları çoğaldı. Bu da çoğunlukla iş hayatından kaynaklanan sıkıntıları eve aktarmamızdan kaynaklanıyor.

• *Bazen mesela saçımdan tutup bu tarz hareketleri oluyor. Başıma bir şey gelecek diye korkuyorum. Polis çağırırsam mı?*

– Dayanamayacak duruma geldiyse, eşinizin şiddetten vazgeçme gibi bir şeyi yoksa o zaman polise müracaat edebilirsiniz ama şunu da göze alarak müracaat edersiniz polise: Genellikle bu gibi durumlarda erkeğe evden uzaklaştırma verilir, değil mi?

• *Öyle mi oluyor?*

– Genellikle öyle oluyor. Erkeğe üç ay beş ay neyse, evden uzaklaştırma veriyorlar. Evden uzaklaştırmadan dönüşte hiçbir şey daha iyi olmuyor. Onun için önce polise müracaat etmeden biz bunu çözmenin yoluna başvuracağız. Eşinizi şiddete yönlendiren sebep ne? Siz acaba ters mi konuşuyorsunuz, ters mi davranıyorsunuz?

• *Bence davranmıyorum, o hiçbir şeyi beğenmiyor.*

– Hiçbir şeyi beğenmiyor... Bilemiyorum şimdi, biz de evliyiz. Yeri geliyor, “Çocuklar durmadı, yemek yapamadım,” diyor. “Çay-kahvaltı ile hallederiz,” diyoruz. Ama eşinizin sizden beklentisi ne? “Ben işten geldiğimde bana dört dört-lük sofra kursun,” mu istiyor?

• *Yaptığım yemeği beğenmiyorsa ben ne yapabilirim?*

– Yapabileceğiniz bir şey yok. Evlendiysek karı-koca bir hayat yaşayacaksak her zaman çok güzel şeyler olacak değil ki. Yeri gelecek olmayacak. Ev kadınlarının işi de hiç kolay değil. Evin temizliği var. Çocuk varsa zaten... Bütün bunlara rağmen beğenmeme şeyine gidiyorsa bilmiyorum yani. Karşılıklı konuşmamız lazım yani. Tek taraflı siz diyorsunuz ki “Bana göre ben yerli yerinde yaptığımı inanıyorum”. Eşiniz ne düşünüyor acaba?

• *Ben kendisinin de yardım etmesini istiyorum açıkçası. Her şeyi ben nasıl yapayım?*

– Eşinizin size ev işlerinde mi yardımcı olmasını istiyorsunuz?

• *Evet, ben de yoruluyorum.*

– Ama her insanın karakteri aynı değildir. Yetişme tarzı aynı değildir. Hele işi yorucuysa eve geldiği zaman “Dinleneyim” istiyor erkek. Olması gereken aslında beraber bir hayat-sa takıldığımız yerde eşimizin bize destek olması lazım ama yapmıyorsa biz de bir yola girmişiz, evlenmişiz, çocuk var, çocuğun hatırına... Hani biz yapabildiğimiz en iyisini yapmaya gayret edeceğiz. Buna rağmen hâlâ şiddet, sıkıntı devam ediyorsa, o zaman bir şeyler yolunda gitmiyor demektir. Farklı yollara müracaat etmek gerekir o zaman ama bu dediğim en son yapılacak iş. En son. Namaz kılıyor musunuz?

• *Bazen.*

– Eşiniz?

• *O da öyle.*

– Önce evimizde beş vakit namaz kılmaya gayret edelim. Kuran-ı Kerim biliyorsak okuyalım. Bilmiyorsak öğrenmeye gayret edelim. İslâmi olarak hayatımızı yaşamaya gayret edersek... Peygamberimizin hayatını okur, öğrenmeye gayret edersek, eşimize de okutturabilirsek o zaman daha iyi olacaktır diye inanıyorum her şey. İslâm'dan uzak bir hayat yaşadığımız zaman sıkıntıların ardı arkası gelmiyor. İslâmi hayatımızı yoluna koymaya gayret etsek inşallah düzelir diye ümit ediyorum ben. Rabbim sıkıntılarınızı gidersin inşallah. Mutlu huzurlu bir yuva nasip eylesin. Hayırlı cumalar, Allah'a emanet olun!

Yukarıda okuduğunuz görüşmelerin bir kısmı Deutsche Welle Türkçe'de "Kadına şiddetle mücadelede Diyanet tavsiyeleri" başlığıyla haber olarak yayımlandı. Haberin kamuoyunun tepkisini çekmesi üzerine Diyanet ertesi gün yazılı bir basın açıklaması yaptı. Açıklamada, basında çıkan Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'nda şiddet mağdurlarına yanlış yönlendirme ve telkinlerde bulunulduğu yönündeki haberlerin gerçeği yansıtmadığı belirtildi. Diyanet açıklamasında ayrıca, kadına yönelik şiddetin bir insanlık suçu olduğunu, hukuki, dinî ve ahlâki bakımdan hiçbir şekilde kabul edilemeyeceğini, şiddetle mücadelenin vazgeçilemez bir sorumluluk olduğunu her fırsatta dile getirdiklerini de ifade ediyordu. Diyanet kadının hakları ve saygınlığı konusunda toplumu bilinçlendirmek için kesintisiz bir şekilde faaliyet yürütüyordu.

Projeler, seminerler, konferanslar, televizyon programları, sohbetler, vaazlar ve hutbelerle ülkemizin dört köşe-

sinde kadına yönelik şiddeti sona erdirmek; adalet, sevgi ve saygı eksenli bir anlayışı güçlendirmek için çalışmaktadır. Başkanlığımız 2011 yılından bugüne “Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi” projesi kapsamında erkek ve kadın toplam 100 bin 80 personeline eğitim vermiştir. Kurumumuzun faaliyet alanı dikkate alındığında, bu eğitimin ne denli büyük çapta olduğu anlaşılabacaktır. Diğer yandan il ve ilçe müftülüklerimize bağlı olarak görev yapan 407 adet Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu’nda 3 bin 267 personelimiz aile sorunlarının başında gelen şiddet konusunda farkındalık çalışmaları yürütmekte, kendilerine başvuran vatandaşlarımıza dinî danışmanlık ve rehberlik yapmaktadır. Bu görevlilerimizin tamamı kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda alan uzmanlarından özel hizmet içi eğitimler almıştır. Dolayısıyla şiddeti mazur görmek, şiddet vakasını geçiştirmek, konuyu ibadet ya da sabır telkiniyle bastırmak kesinlikle kabul edebileceğimiz bir tutum değildir. Şiddet mağdurunun başvurusu karşısında sunduğumuz hizmet, ivedilikle ve profesyonel bir biçimde çözüm üretmek, konunun hukuki, psikolojik ve güvenlik boyutlarını ilgili kurumlara yönlendirmektir.”²⁴

Diyanet’in açıklaması üzerine ben de kişisel Twitter hesabımdan bir açıklama yaparak görüşmelerin kayıtlı olduğunu ve ses kayıtlarını sakladığımı ifade ettim. Bu açıklamama elbette herhangi bir dönüş sağlanmadı. Diyanet’in haberin gerçeği yansıtmadığını dile getirdiği açıklamasında kullandığı dil, resmî kurumların haberleri yalanlamak için kullandığı dille birebir aynı. Açıklamanın, haberin kurumun itibarını zedelediği düşüncesiyle yapıldığı ortada. Diyanet şüphesiz ki her geçen yıl biraz daha büyürken sadece yetki ve faa-

24 <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/28353/basin-aciklamasi>

liyet alanlarının genişlemesini değil, toplumdaki saygınlığını da önemsiyor. Tam da bu nedenle kuruma eleştirel yaklaşan haber, yorum ya da yazılar yayımlandığında hiç zaman kaybetmeden savunmaya geçiyor. Diyanet'e göre, ne kadın hakları konusunda üstlendiği vazifeler ne de bu vazifeleri yerine getiriş tarzında bir sorun var. Biz yine de soralım: Kadına şiddet konusunda elini taşın altına koyabilecek ama daha da önemlisi koyması gereken başka devlet kurumları varken bu görev Diyanet'e verilmeli midir? Her toplumsal meseleye dinî yaklaşım getirmek devlete bağlı bir başkanlığın görevi olmalı mıdır?

Hutbe ve vaazlarda aile ve kadın

Diyanet'in aile ve kadınla ilgili dinî konularda toplumu bilinçlendirme çabaları vaaz ve hutbelere de yansıyor. Aile konulu vaazlarda, evlilik hayatı, çocuk hakları ve eğitimi, anne-baba hakkı, aile içi şiddet, aile içi iletişim, değişen aile yapısı, nişan-nikâh-evlenme, aile hayatının önemi konuları işlenirken, kadın konusunda verilen vaazlarda İslâm'a göre kadın, kadın hakları ve kadına şiddet meseleleri var. Vaaz sayısında 2014 yılında oldukça yüksek bir artış yaşanıyor. 2013 yılında 834.334 olan vaaz sayısı, 2014'te % 140 artarak 2.132.961 oluyor. Diğer yandan, 2011 yılında 17.611 aile konulu vaaz verilmişken bu sayı 2019'da 82.998'e yükseliyor. Diyanet'e göre, değişen hayat şartları, yükselen eğitim seviyesi, şehirleşme gibi faktörler toplumda kadınların, çocukların ve gençlerin geleneksel rollerinde değişimler meydana getiriyor ve bu değişimin dinî ve ahlâki anlamda sağlam bir zemine oturması gerekiyor. "Söz konusu değişimlerin ortaya çıkaracağı muhtemel gerilimlerin azaltılması ve toplumsal yapının bu değişimden zarar görmemesi için, vaazlar yoluyla halkımızın irşat edilmesi geçmiş yıl-

larda olduğu gibi günümüzde de sürekli bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir,” deniyor.

Kadını konu alan vaazlar 2011 yılında 2.874 iken 2019’da “Kadın, çocuk ve genç” konulu vaaz sayısı 23.197’ye çıkıyor. 2019 Din Hizmetleri Raporu’nda ayrıca, “2018 yılındaki toplam vaazların yüzde 4’ünü oluşturan ‘Aile’ ana başlığı altında yapılan vaazların 2019 yılında bir önceki yıla göre yaklaşık yüzde 125 orânında artış kaydettiği görülmüştür,” ibaresi var. Bu artışta Mevlid-i Nebi Haftası’nın temasının “Peygamberimiz ve Aile” olarak belirlenmesi etkili. Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu’nda, “Ailenin Önemi ve Tarihsel Süreci”, “Kuran Perspektifinden Aile”, “Sünnet Perspektifinden Aile”, “Üsve-i Hasene olarak Peygamberimiz ve Aile”, “Aileyi Ayakta Tutan Değerler”, “Aile Sorunlarına Kuran ve Sünnetten Çözümler”, “Günümüz Dünyasında Aileyi Kuşatan Risk Alanları”, “Aileye Yönelik Tehditler ve Çözüm Önerileri” başlıklı oturumlarda aile konusu dinî bir yaklaşımla irdeleniyor.

Vaazlar gibi hutbelerde de aile ve kadın konusu sıklıkla işleniyor. Aile konulu hutbelerde çocuk hakları ve eğitimi, evlilik hayatı, anne-baba hakkı, aile içi şiddet, nişan/nikâh/evlenme, eşler arası hak ve sorumluluklar, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü ele alınıyor. Kadın konulu hutbelerde ise töre ve namus cinayetleri, kadına yönelik şiddet, İslâm’a göre kadın, kadın hakları konuları işleniyor. 2010 yılına kadar din hizmetleri raporlarında hutbelerde “Sosyal”, “İbadet”, “İnanç”, “Ahlâk” ve “Diğer” şeklinde konu dağılımı yapılırken, 2010’da bu başlıklara “Aile”, “Kadın” ve “Sağlık” konuları da ekleniyor.

2015 Din Hizmetleri Raporu’nda önceki yıllara ait raporlarda bulunan hutbe konularında yer verilen “kadın” başlığının çıkarıldığı görüldüğü görülüyor. 2016 raporunda da “kadın” başlığı yok. 2017 yılında “Kadın, Çocuk ve Genç” başlığı açılı-

yor. Din hizmetleri raporlarındaki bir diğer değişiklik, 2018 yılında yaşıyor. 2018’e kadar il müftülükleri bünyesindeki “İl İrşat Kurulları” tarafından hazırlanan hutbeler raporda analiz edilirken, 2018 yılından itibaren sadece Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü’nün hazırladığı hutbelerin değerlendirildiği göze çarpıyor. 2019 Din Hizmetleri Raporu’nda, “Aile, toplumun içinden geçmekte olduğu değişim ve dönüşümden en fazla etkilenen kurum olması hasebiyle özel bir önemi haizdir. Bu bağlamda hutbelerde aile olmanın ve aile kalmanın önemi vurgulanmakta; aile bağlarının zayıflaması, aile içi şiddet ve boşanmaların artması gibi problemlere sıklıkla dikkat çekilmektedir,” diyor. Cuma hutbelerinde, aile bütünlüğünün korunmasının önemine özellikle vurgu yapılıyor.

“Kadına El Kalkmaz!”: Kalplere Allah korkusu, vicdanlara “kul hakkı” duygusu hâkim olmadıkça, ahiret inancı ve hesap bilinci hayata yön vermedikçe sadece idari, hukuki ve sosyal tedbirler bu vahşetin önünü almaya yetmeyecektir. (Şubat 2015)

“Cana Can Olmak Aile”: İnsanlık, dünya serüvenine aileyle başladı. (Mayıs 2015)

“Öfkeye Hâkim Olabilmek”: Nice yuvalar, bir anlık öfke ateşiyle yanıp kül olmaktadır. (Nisan 2016)

“Mahremiyeti Yitirmek Mahrumiyettir”: Ailenin temelini oluşturan muhabbet, merhamet, sevgi, sadakat ve mahremiyet gibi değerleri korumak ve gelecek nesillere aktarmak hususunda hepimize düşen büyük görevler ve sorumluluklar var. (Mayıs 2016)

“Dünyadaki Cennetimiz: Aile”: Yüce dinimiz İslâm, sağlıklı bir evliliğe ve mutlu bir aile kurmaya büyük önem atfetmiştir. (Ocak 2018)

“İslâm’da Kadın: Adalet, Merhamet ve Hakkaniyet”: Kadın söz konusu olduğunda merhamet, adalet ve hakkaniyetten asla vazgeçmeyelim. (Mart 2018)

“Ailede Şefkat ve Nezaket Dili”: Eşlerimize ve evlatlarımıza karşı müşfik ve nazik olalım. Öfkeyle kalkıp zararlar oturmayalım. (Ekim 2018)

“Adalet ve İhsan Yuvası Aile”: Geliniz, Yüce Rabbimizin emaneti olan ailemizi gözümüz gibi koruyalım. (Mayıs 2018)

“Aile Huzur ve Güven Kaynağı”: Unutmayalım ki huzur ve güven önce ailede filizlenecek, oradan topluma ve bütün dünyaya yayılacaktır. (Nisan 2020)

“Aile Olmak Aile Kalmak”: Evlenerek bir aile kurmak, her şeyden önce yaratılışımıza uygundur. (Haziran 2019)

“Peygamberimiz ve Aile”: Peygamberimizden öğrendiğimize göre, bir aile sevgi ve güvenle kurulur, adalet ve merhametle korunur. (Kasım 2019)

Ailenin kutsallığına atıfta bulunulan hutbelerde, aile kurumu için “tehdit” görülen eşcinsellik de hedef alınabiliyor ve homofobik söylemler zaman zaman medyaya yansıyor.²⁵

25 “Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, Konya’da düzenlenen 8. Yurtdışı Din Hizmetleri Konferansı’nda homofobik nefret söyleminde bulundu. Konferansın açılışında yaptığı konuşmasında, “Cinsiyet eşitliği gibi sloganlar adı altında birtakım sapkınlıkların gündeme getirildiğini ve yaygara yapıldığını gör-

Diyanet, Temmuz 2019'da yayımlanan hutbede, cinsiyet seçimini kişisel bir özgürlük alanı gibi göstermenin ilahi iradeyi yok sayma, haddi aşma ve kulluktan sapma olduğunu iddia ederek, “Azgınlıkları ve haddi aşmaları sebebiyle helak edilen kavimlerden ibret alalım. Fıtratımıza uygun, nezih bir hayat yaşamaya gayret edelim. İnsanlık şeref ve haysiyetini canımız gibi aziz bilip koruyalım. Kadının ve erkeğin izzetini zedeleyebilecek aşırılıklardan ve çirkinliklerden uzak kalalım. Sağlıklı bir nesil yetiştirmenin çocuklarımızı, gençlerimizi sapkın anlayışlara karşı eğitmek, bilinçlendirmek ve korumaktan geçtiğini, bu noktada hepimize sorumluluk düştüğünü unutmayalım,” demişti.²⁶ Nisan 2020'de yayımlanan Cuma hutbesindeki, “İslâm zinayı en büyük haramlardan kabul ediyor. Lûtîliği, Eşcinselliği lanetliyor. Nedir bunun hikmeti? Hastalıkları beraberinde getirmesi ve nesli çürütmesidir, bunun hikmeti. Yılda yüzbinlerce insan gayrimuşru ve nikâhsız hayatın İslâmî literatürdeki ismi zina olan bu büyük haramın sebep olduğu HIV virüsüne maruz kalıyor. Geliniz, bu tür kötülüklerden insanları korumak için birlikte mücadele edelim,”²⁷ sözleri, LGBTİ'lere yönelik nefret söylemini körükleyen hutbelerden biri.²⁸ Ankara Baro-

mekteyiz,” dedi ve eşcinselliğin ‘yaradılışa aykırı bir sapkınlık’ olduğu homofobik söyleminde bulundu. Erbaş'ın Twitter hesabında da paylaştığı nefret söylemi içeren konuşması şöyle devam ediyor: “Anne olmayı devreden çıkaran bir kadın ve baba olmayı devreden çıkaran bir erkek tasavvuru, fıtrata, yaradılışa aykırı bir sapkınlıktır ve tarih boyunca bütün inançlar tarafından hem reddedilmiş hem de lanetlenmiştir. Yani annelik ve babalıktan vazgeçen cinslerin birbiriyle evlenmelerine varıncaya kadar ileri götürülen bu iş, bütün insanlığın meselesidir, sadece Müslümanların meselesi değil. Bu yüzden çocuklarımızı, gençlerimizi sapkın anlayışlara karşı eğitmek, bilinçlendirmek ve korumak hepimizin vazifesidir.” <https://kaosgl.org/haber/diyanet-isleri-baskanindan-nefret-soylemi>

26 <https://kaosgl.org/haber/diyanetin-cuma-hutbesinde-nefret-ahlaki-bozulma-ve-sapkinlik>

27 <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29501/diyanet-isleri-baskani-erbas-cuma-hutbesinde-tum-insanliga-cagrida-bulundu>

28 Eşcinselliği hedef alan hutbenin medyadaki yansımaları için İdil Engindeniz'in

su'nun Diyanet'in nefret söyleminde bulunduğu suçlamaları sonrasında kurumun yaptığı açıklamanın, Din Hizmetleri Müdürlüğü'nün görevlerini kamuoyuna hatırlatan bir açıklama niteliğinde olduğunu görüyoruz.

Anayasal bir kurum olan Diyanet İşleri Başkanlığı ve Başkanlığın dinî konularda en yüksek karar ve danışma organı olan Din İşleri Yüksek Kurulu, ilgili kanunda belirtildiği üzere 'din konusunda toplumu aydınlatmak' ve 'İslâm dininin temel kaynakları ve metodolojisi ışığında' topluma sahih dini bilgiyi ulaştırmakla görevlendirilmiştir. Bu sorumluluğun bir gereği olarak her türlü gayrimeşru cinsel ilişkinin dinen büyük bir günah olduğunun açıklanmasını, 'nefret söylemi' üretmekle veya ayrımcılıkla nitelemek, son derece haksız ve sorumsuz bir davranıştır. Kaldı ki böyle bir söylem, bütün insanlığa gönderilen son din İslâm'ın kendisini, bu dinin kitabı Kur'ân'ı ve peygamberi Hz. Muhammed'i 'nefret'in kaynağı olarak göstermek olduğundan büyük bir vebaldir. Aynı zamanda halkımızın benimsediği dinî ve manevî değerleri aşağılamak anlamına gelmektedir. Şu da bilinmelidir ki, Diyanet İşleri Başkanlığı ve Başkanlığa bağlı Din İşleri Yüksek Kurulu, İslâm dininin temel ilkeleri, kuralları ve amaçları konusunda halkımızı aydınlatmak için kanunun kendisine verdiği görev ve yetki çerçevesinde çalışmalarına devam edecektir.²⁹

Ankara Barosu'nun Danıştay başvurusu

Ankara Barosu, Diyanet'in Mart 2010 tarihinde yayımlanan "Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi"nin yü-

Kaos GL için hazırladığı rapora bakılabilir: <https://kaosgldernegi.org/images/library/diyanetin-hutbesi-2020.pdf>

29 <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/29510/din-isleri-yuksek-kurulundan-aciklama>

rütmesinin durdurulması ve iptali istemiyle dava açtı.³⁰ Baro dava dilekçesinde, yönergenin kadını terbiye etme anlayışıyla hazırlandığını, Diyanet'in aile ve kadın konusunda düzenleme yapma yetkisinin bulunmadığını, bu haliyle Anayasa'nın 10. maddesindeki eşitlik ilkesini ve 20. madde ile güvence altına alınan özel hayatın gizliliği ilkesini ihlal ettiğini ve ayrıca Avukatlık Kanunu'nun 48. maddesine aykırı olarak avukata iş getirmeye aracılık yapmasına izin verdiğini savundu.

Ankara Barosu'na göre, Aile İrşat ve Rehberlik Büroları'nın kurulması Diyanet'in görev ve yetkilerini aşan bir durumdu çünkü kadın ve aile konusunda düzenleme yetkisi Aile ve Sosyal Araştırmalar Genel Müdürlüğü ile Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'ne aitti. Danıştay'a göre ise Diyanet, "633 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun" uyarınca, aile irşat ve rehberlik hizmeti sunmak üzere bürolar açabilirdi. Büro personelinin vatandaşlarla yapacağı görüşmelere ilişkin bilgilerin kartekse işlenmesini, bu kartekslerin aylık periyotlarla müftüler tarafından daire başkanlığına gönderilmesini ve söz konusu bilgilerin sistematik bir şekilde arşivlenmesini düzenleyen 2. fıkrayı özel hayatın gizliliğini ihlal edeceği gerekçesiyle hukuka aykırı buldu. Aynı maddenin 3. fıkrasında da Danıştay'a göre hukuka uygunluk yoktu. "Büroya başvuran kişilerin sorunları dikkate alınarak gerektiğinde psikolog, sosyal hizmet uzmanı ve avukat gibi uzmanlara yönlendirilir" hükmünün, Diyanet'in görevinin din konusunda toplumu aydınlatmak ve ibadet yerlerini yönetmek olduğuna işaret ederek, söz konusu fıkranın hukuka aykırı olduğuna hükmetti. Böylece yönergenin 8. maddesindeki 2. ve 3. fıkralar oy çokluğuyla iptal edildi. Danıştay verdiği kararda, Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi'nin 8. maddesinin

30 <http://eski.ankarabarosusu.org.tr/Detay.aspx?SYF=9906>

2. ve 3. fıkrası dışında hukuka aykırılık bulmadı.³¹ 2013 tarihli Din Hizmetleri Raporu'nda "Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi'nin 8. maddesinin 2. ve 3. fıkralarının yürütmesinin ilgili İdare Mahkemesince durdurulduğu dava, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 20.11.2012 tarihli kararı ile sonuçlanmıştır. 01 Aralık 2013 tarihinden itibaren büro görevlilerine yöneltilen soruların ve verilen cevapların Din Hizmetleri Yönetim Sistemi'nde yer alan formlara işlenmesine yeniden başlanmıştır," diyor.

2017 Din Hizmetleri Raporu'nda, Aile ve Dinî Rehberlik Daire Başkanlığı'nın dinî Rehberlik Büroları'nın yürüttüğü hizmetlerin kalitesini ve işlevselliğini artırmak amacıyla karteks ve faaliyetlerinin değerlendirildiği raporlar hazırladığı belirtilerek, "Bu kapsamda bürolara müracaat edenlerin genel profil bilgileri ile soru ve sorunlarını içeren karteksler ile büro faaliyetlerinin yıllık çalışma takvimine uygunluğu değerlendirilerek yılda iki defa olmak üzere analizler hazırlanmaktadır. Analizler takip eden yılın Ocak ayında il müftülüklerine gönderilmektedir. Daire Başkanlığı tarafından bölgesel ihtiyaçların tespit edilmesi ve yeni hizmet modellerinin geliştirilebilmesi açısından önem arz eden bu çalışma ile bölgesel analizler hazırlanmaktadır," diyor.³² 2018 raporunda ise yapılan başvurulara ilişkin bilgilerin veri tabanındaki "karteks" sekmesinde bulunan forma işlenerek kaydedildiği, veri tabanına kayıt yapılırken özel hayatın gizliliği prensibine riayet edilerek kişisel bilgilerin istenmediği, öğrenilen bilgilerin kesinlikle başka bir amaç için kullanılmadığı not düşülüyor.³³ Büroların veri tabanına kaydedilen soru sayısı yıllar içinde artıyor.

31 <http://www.ankarabarosus.org.tr/Dosyalar/danistay.pdf>

32 <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Icon/SagSlider/2017%20D%C4%B0N%20H%C4%B0ZMETLER%C4%B0%20RAPORU.pdf>

33 <https://dinhizmetleri.diyaret.gov.tr/Icon/SagSlider/2018%20Din%20Hizmetleri%20Raporuu.pdf>

2011: 6.488
2012: ———³⁴
2013: 1.536
2014: 8.209
2015: 8.366
2016: 3.873³⁵
2017: 9.312
2018: 14.083

Peki kartekslere işlenen bilgiler ile neler yapılıyor? Aile ve Dinî Rehberlik Büroları'nda görev yapan Diyanet personeli, oluşturulan vaka analizleri üzerine kurum içi eğitimler alıyor. "Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'na Yönelik Proje Hazırlama ve Örnek Vaka Analizi Eğitimi" programının hedefi, "bölge bazlı aile sorunlarının çözümüne katkı sağlamaya yönelik projeler hazırlayıp uygulama ve bürolarda karşılaşılan sosyo-psikolojik vakaları doğru analiz etme ve ilgili kurumlara yönlendirebilmeye dair bilgi ve becerilerini geliştirme" olarak tanımlanıyor. Yani Diyanet personelinden eğitimlerin ardından ailelerin yaşadığı sorunları tespit etmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik projeler hazırlaması bekleniyor. Antalya'da düzenlenen eğitime katılan personelin, karteks sayıları yüksek olan İstanbul, Ankara, Kahramanmaraş, Kocaeli ve Muğla'dan seçilmesi bu nedenle tesadüf değil. Kahramanmaraş İl Müftülüğü Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu Koordinatörü Songül Haktan, programı şöyle anlatıyor:

34 "Aile İrşat ve Rehberlik Büroları Çalışma Yönergesi'nin 8. maddesinin 2. ve 3. fıkralarının yürütmesinin ilgili İdare Mahkemesi'nce durdurulduğu dava, Danıştay İdari Dava Daireleri Kurulu'nun 20.11.2012 tarihli kararı ile sonuçlanmıştır. 01 Aralık 2013 tarihinden itibaren büro görevlilerine yöneltilen soruların ve verilen cevapların Din Hizmetleri Yönetim Sistemi'nde yer alan formlara işlenmesine yeniden başlanmıştır."

35 "Fetva içerikli sorularda yaşanan sıkıntılar ve soru hatlarının kapatılması ve bununla birlikte 15 Temmuz darbe girişimi gibi olumsuzluklar nedeniyle bütün sorular sisteme kaydedilememiştir."

Antalya’da aldığımız eğitimler daha çok proje ve vaka analizi odaklıydı. Bizler bürolarımıza gelen kişilere nasıl davranacağız, nelere dikkat edeceğiz, bu konularda onlarla iletişime geçerken, süpervizyon çalışmaları vardı ve bölgesel projeler hazırladık. Akdeniz Bölgesi, Karadeniz Bölgesi ve Marmara Bölgesi olarak toplu ekip çalışmaları yaptık. Herkes bir konu üzerine çalıştı. Bizler Akdeniz Bölgesi olarak aile içi iletişim engellerini baz aldık. Marmara Bölgesi madde bağımlılığını baz alarak bir proje çalışması yaptı. Ve daha sonra bunlar başkanlığımıza gönderilecek. Oradan tekrar illere gönderilerek çalışmalarımızı ve faaliyetlerimizi devam ettireceğiz inşallah.³⁶

“Huzur’a Er Huzur Ver Projesi” (Muğla), “Değerlerimi Oynayarak Öğreniyorum Projesi” (Afyonkarahisar), “Herkes Okusun Diye Camimiz Çiçek Açtı Projesi” (Niğde), “İyilik ve Empatiyle Güçlenen Gencim, Gülen Geleceğim Projesi” (Çorum), “Benden ‘Bize’ İlk Adım: Aile Projesi” (Isparta), “Akşam Çayına Bize Buyrun Projesi” (İzmir) gibi, Aile ve Dinî Rehberlik Büroları tarafından “toplumsal problemlerin çözümüne yönelik” projeler geliştiriliyor. Diyanet tarafından bu maksatla 2015’te 54, 2016’da 50, 2017’de 81 ve 2018’de 107 proje hayata geçirildi.

“Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Projesi Eğitici Eğitimi”nde konuşan Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’a göre, aile bağlarını zayıflatarak ülkenin birlik ve beraberliğini tehdit eden en ciddi tehlikelerden birisi şiddet ve bununla mücadele edecek olan da din görevlileri.³⁷ Erbaş

36 <http://www.marasbolgegazetesi.com/diyanetten-aile-ve-dini-rehberlik-buro-suna-tesekkur/4708/>

37 <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/ankara/diyanet-isleri-baskani-erbas-siddetin-beslendigi-hicbir-referans-insani-ahlaki-hele-islami-olamaz-13099516>

aynı konuşmasında, Diyanet'in öncelikli hedefinin, şiddetin her türlüşünün önlenmesi mevzuunda farkındalık ve duyarlılığı artırmak, cami ve cami dışı mekânlarda vatandaş bilgi-lendirmek ve bilinçlendirmek, dinin adalet ve merhamet il-keleri ile Hz. Muhammed'in örnek hayatını toplumun bütün katmanlarına ulaştırmak olarak açıklıyor. Bu nedenle Diya-net personelini eğitmek gerekiyor. Kurum eğitimlerine katıl-an, ismini açıklamak istemeyen bir psikolog, eğitimler sıra-sındaki bakış açısını şu şekilde anlatıyor:

Bir katılımcı, "Şiddete uğrayan kadın size geldiğinde ne ya-pıyorsunuz?" diye sorduğumda, "Önce bir kadını dinliyo-rum, sonra kocasını çağırıyorum. Kocasına 'Ne oldu da sen bu kadını dövdün' diye soruyorum," demişti mesela. Birçok kişi bu anlatıma tepki gösterir diye bekledim ama hiç tepki gelmedi. Aksine, "Gerçekten kocayı dinlememek mi gere-kiyor," gibi sorular da geldi.

Kadına şiddetle mücadele aracı: "Merhamet"

2012 yılından beri hizmet veren Kars Müftülüğü Aile ve Dinî Rehberlik Bürosu'nun açıldığı yıl basına demeç veren Kars İl Müftüsü İlyas Gümüş, büroların kuruluş nedenlerin-den biri olarak aile içi şiddet vakalarındaki artışa işaret edi-yor. Dinî rehberlik büroları ile şiddet nedeniyle artan boşan-maların önüne geçilmesi de amaçlanıyor. Peki kadına şid-det vakalarının oldukça yüksek olduğu, özellikle şiddet ne-deniyile boşanmak isteyen kadınların her geçen gün arttığı Türkiye gibi bir ülkede, Diyanet personeli bu konuda neler yapabilir? Gümüş, sorunun cevabına kısmen yanıt veriyor:

Kadın şunu çok iyi bilmeli; evlilik hayatının en önemli ku-ralı sevgidir. Eşler arası bağlılıktır. Burada önemli olan şey iletişim kanallarını açık tutmaktır. Kadın eşinden şikâyet-

çi olduğu zaman kadını eşiyle beraber dinlemeye çalışıyoruz. Eğer koca kabul ederse onları beraber dinleyip bu konuda İslâm'ın aile hakkındaki görüşleri kendilerine aktarmaya çalışılıyor.³⁸

Diyanet, erkek şiddetinin politik olduğu söyleminin karşısına merhameti koyuyor. Kurumun bakış açısı, ailede şiddet sorununun merhametle çözülebileceği... Aile bağlarını zayıflatan en önemli tehlikelerden biri olan kadına şiddetle mücadelede Hz. Peygamber'in merhamet yüklü mesajlarının şiar edinilmesi gerektiği vurgulanıyor.³⁹ Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Huriye Martı, kadına şiddetle mücadelede merhameti ön plana çıkardıklarını söyleyerek, "Başkanlığımızın şiddetle mücadele konusunda yaptığı bütün çalışmalar aslında bir merhamet projesidir. Bizler kadına yönelik şiddetle mücadele ederken erkeği değil, şiddeti hedef alıyoruz. Din görevlilerimizi ailede merhamet ve toplumda huzur için tebliğ, eğitim ve farkındalık çalışmalarına katkı sağlamaya ve örnek olmaya davet ediyorum. Hedefimiz cinsiyetler arası çatışmayı ya da aile bireyleri arası güç mücadelesini değil, merhameti güçlendirmektir," diyor.⁴⁰

Kadına şiddetle mücadelede merhamet duygusunu kullanmak, ilahiyat fakültelerinde de işlenen bir konu olarak karşımıza çıkıyor. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Naci Kula'ya göre, kadına yönelik şiddeti önlemede etkileyici ve kolaylaştırıcı bir fonksiyonu olabi-

38 "Kars Müftülüğü'nde Aile İrşat ve Rehberlik Bürosu Açıldı", <http://www.karsmanset.com/haber/kars-muftulugunde-aile-irsat-ve-rehberlik-burosu-acildi-11117.htm>

39 "Dini Referanslar Bağlamında Aile İçi Şiddete Çözüm Odaklı Bakış", <https://www.diyane.gov.tr/tr-TR/Content/PrintDetail/11063>

40 "Bizim mücadelemiz erkekle değil, şiddetledir" <https://www.diyanehaber.com.tr/roportaj/prof-dr-marti-bizim-mucadelemiz-erkekle-degil-siddetledir-h8496.html>

lecek önemli değerler arasında şefkat ve merhamet yer alıyor.⁴¹ Kula, “Zira şefkat ve merhamet duyguları ile kadına bakışımız ve yaklaşımımız, onun bizden apayrı bir benlik ve kişilik özelliği olduğunu bilmekle birlikte onun sahip olduğu hal ve durumları içten sezinleyerek onu anlayan, ona empatik davranan bir tutum ve davranışa dönüşür. Böylece kadına şefkat ve merhametle yöneldiğimizde, onun daha iyi hayat şartlarına kavuşmasını sağlayabiliriz,” diyerek, şefkat ve merhametin adalet ve eşitlik duygusunun kaynağını oluşturabileceğini savunuyor.

Merhamet vurgusu, kadına şiddetin politikliğini görmezden gelerek erkek şiddetinin toplumsal nedenlerini inkâr ediyor. İslâm’da kadının fıtratı nedeniyle kadına şiddete yer olmadığı, Hz. Muhammed’in kadınlara karşı ince ve zarif davranışları örnek gösterilerek anlatılıyor. Kadına şiddeti tasvip etmeyen Hz. Muhammed’in davranışlarının örnek alınması halinde “sosyal hastalık haline gelen acı durum” olarak nitelendirilen kadına şiddet hiç yaşanmayabilir.

Her şeyden önce, kadına insan olduğunu hatırlatmış, ona onur, şeref ve iffet gibi değerleri geri iade [metinde aynen böyle] etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), kadınlarla erkeklerin farklı yapıda yaratıldıklarını, onların narin, zarif, hassas, duygusal ve kırılgan bir tabiatlarının olduğunu, onların bu psikolojilerini çok iyi bildiği için onlarla olan ilişkilerini ayarlama ve düzeyli, erdemli bir şekilde yürütmede son derece başarılı olmuş ve örnek davranışlar sergilemiştir. Hz. Peygamber, o derece nazik bir insandı ki hayvana binerken dahi hanımlarına yardımcı olurdu. Bir seferinde kendisi bir yemeğe davet edilmiş, bu daveti ancak ha-

41 “Kadına Şiddetin Önlenmesinde Dini Değerlerin Önemi” <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/308292>

nımıyla gelmesi şartıyla kabul edebileceğini beyan etmiştir. Bu da hanımına vermiş olduğu değeri ortaya koymaktadır. Hz. Peygamber, hanımlarıyla birlikte bir seyahate çıkmış, hanımları deve üzerindeyken sürücü, develeri hızlı sürmeye başlayınca o, hanımların nazik yapısına dikkat çekerek sürücüyü uyarmıştır. O, bu uyarısında kadınları kristale benzeterek onlara karşı ne denli nazik olduğunu göstermiştir.⁴²

Aile bütünlüğünü korumaya yönelik faaliyetlerini artıran Diyanet, ülke gündeminden düşmeyen kadına şiddete sessiz kalamıyor. Kadınların yaşam hakkını gözettiği için değil, kadına şiddet nedeniyle ailelerin parçalanmasını önleyebilmek için adımlar atıyor. “Diyanet İşleri Başkanlığının Ailenin Korunması ve Kadına Yönelik Şiddetin Önlenmesi Konusunda Görüş ve Yaklaşımları”, şaşırtıcı olmayacak şekilde aile vurgusuyla açılıyor.⁴³ “Allah’ın varlık dünyasına vurduğu ilâhî bir mühür” olarak tanımlanan ailenin toplum için vazgeçilmez olduğuna, aile bağlarının zedelenmesinin toplumun huzurunu kaybetmesine yol açacağına işaret ediliyor. Bir yandan kadına yönelik şiddet içeren davranışların “yaralı bilinçlerin ürünü” olduğu savunularak erkek şiddeti bireyselliğe indirgenirken, diğer yandan “‘Kadına el kalkmaz’ diyen bir geleneğin evlatları bugün ev içinde şiddeti mazur gören bir zihin dünyasına esir olmuşlarsa, bunun tek açıklaması ahlâk ve değer eğitiminden mahrum bırakılmalarıdır,” sözleriyle, kadına şiddet yeni bir olgu gibi resmediliyor ve şiddetin ahlâk yoksunluğu sonucunda vuku bulduğu savunuluyor. Diyanet’in kadını örseleyen ve ai-

42 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=584>

43 <https://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/YaziliYayinlar/Di%C4%9Fer%20Yay%C4%B1nlar%C4%B1m%C4%B1z/Ailenin%20Korunmas%C4%B1%20ve%20Kad%C4%B1na%20Y%C3%B6nelik%20C5%9Eiddetin%20C3%96nlenmesi%20Konusunda%20G%C3%B6r%C3%BC%C5%9F%20ve%20Yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1.pdf>

lenin bütünlüğünü tehdit eden her türlü şiddetin karşısında ve İslâm'ın kadın için merhamet ve adaleti öngören mesajını toplumun her tabakasına ulaştırma konusunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirme çabasında olduğu vurgulanıyor. Bu metinde yer aldığı üzere, dönemin Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez'e göre, kadın konusuyla ilgili üç perspektif var ve Müslümanların bu üç perspektifi göz önünde bulundurarak yeni bir bakış açısıyla kadın konusunu el alması gerekiyor.

Birincisi, meseleleri kadın sorununa indirgeyen cinsiyetçi perspektif; ikincisi dinin, özellikle İslâm'ın kadınla ilişkisinin sorunlu olduğu noktasından hareket eden oryantalist ve neo-oryantalist perspektif; üçüncüsü de "İslâm kadına tüm haklarını vermiştir," diyerek çağdaş problemleri görmezden gelen perspektif.⁴⁴

Kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek üzere hutbeler okunması, vaazlar verilmesi ve camilerde erkeklere yönelik zihniyet dönüşümünü sağlayacak eğitim programları düzenlenmesi, yine aynı belgeye göre, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın sorumlulukları arasında. Din görevlilerinin aile ile ilgili konularda sağlam ve uygulanabilir bir bilgi ve donanımına sahip olmalarının, kadına karşı şiddetin önlenmesi konusunda üstlendikleri sorumluluğu hakkıyla yerine getirmelerini kolaylaştıracağı düşünülüyor. "Kadının şiddet eksenli bir terbiye ile ıslah edilebileceği düşüncesi her şeyden önce kültürel bir yapıdır ve ne yazık ki bu kültür de gücünü başta dinin yanlış yorumları olmak üzere, sosyal şartlardan ve yüklenmiş bilgi müfredatından almaktadır," deniyor.

44 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/308292>

Aile Bakanlığı ile imzalanan protokoller

Aile Bakanlığı Mor Çatı ile protokol yapamaz. Yapamaz yani. Ama Diyanet ile protokol yapmasına en alttan en üste herkes onay verir.⁴⁵

Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Aile Bakanlığı ile yaptığı işbirlikleri, aile ve kadın alânında daha fazla söz sahibi olmasına neden oluyor. Diyanet'ten, "Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleriyle Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi İçin Alınacak Tedbirler" konulu 2006 tarihli Başbakanlık genelgesinde, kadına yönelik şiddetin önlenmesi konusunda toplumu bilinçlendirmek üzere hutbe ve vaazlar vermesi, yazılı ve görsel yayınlar yapması ve çeşitli etkinlikler düzenlemesi bekleniyor.⁴⁶ Aynı genelgede Diyanet'in ismi, şiddete uğrayan kadınların başvurabilecekleri, rehberlik ve danışmanlık hizmeti alabilecekleri merkezlerin tanıtımı ile kadınlara yönelik bilinç yükseltme ve eğitim çalışmaları konusunda ulusal bilgilendirme kampanyası için Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, valilikler ve yerel yönetimlerle beraber geçiyor. "Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesinde Din Görevlilerinin Katkısının Sağlanması Projesi Protokolü", Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Nisan 2010'da imzalandı. "2008-2013: Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı"nda,

- Kız çocuklarının okullaşma oranını artırmaya yönelik teşvik politikalarının yaygınlaştırılması
- Kız çocuklarının okullaşma oranının düşük olduğu yörelerde okullulaşma oranını artırmaya yönelik mikro politikalar üretilmesi, politika uygulanmasına katkı sağlayan kaymakamlıklar, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğinin güçlendirilmesi

45 Diyanet personeline eğitim veren bir psikoloğun anlatımı.

46 <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060704-12.htm>

- Kız çocuklarının okullulaşma oranlarını artırmak için toplumsal bilincin geliştirilmesi
- Kız çocuklarının okullulaşmasının sağlanması ve terklerin önlenmesi için Milli Eğitim Bakanlığı e-okul veri tabanı ile MERNİS adrese kayıt sisteminin etkinliğinin artırılması
- Aile rehberliği ve danışmanlığı eğitimlerinin standartlarının belirlenmesi
- Yaygın eğitim kapsamındaki meslek ve beceri kurslarındaki eğitimcilere “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği” konusunda duyarlılık kazandırılması
- Kadının ekonomik ve sosyal yaşama katılımını kısıtlayan zihniyet, geleneksel yapı ve diğer engellerin azaltılması için erkeklerin de katılımı ile toplumsal bilincin yükseltilmesi
- Kadınların sağlık hizmetlerine erişiminin önemini vurgulayan bilinçlendirme çalışmaları yapılması
- Erken evliliklerin ve akraba evliliklerinin kadın ve çocuk sağlığına olumsuz etkileri hakkında toplumun bilinçlendirilmesi

konularında Diyanet İşleri Başkanlığı, işbirliği yapılacak kurumlar arasında yer aldı.⁴⁷

Kasım 2011’de, Aile Bakanlığı ile 2008’de imzalanan protokol yenilendi.⁴⁸ Bu protokol kapsamında işbirliği konuları arasında, aile ile ilgili problemleri tespit ederek bu problemlerin çözümü amacıyla ailelere yönelik eğitim, danışmanlık ve sosyal hizmet modelleri geliştirmek, Türk aile yapısının karakteristik özelliklerini ortaya koymak, bu yapıda meydana

47 <http://www.keig.org/wp-content/uploads/2016/03/lusaleytemplani-2008-2013.pdf>

48 <https://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/isbirligiProtokolleri/Aile%20ve%20Sosyal%20Politikalar%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1.pdf>

na gelen değişimleri tespit ederek toplumsal etkilerini belirlemek amacıyla yurtiçinde ve yurtdışında çalışma konuları belirlemek var. Ayrıca, aile bireylerinin karşılaştıkları olay ve olgulara sağlıklı tepkiler verebilmelerini sağlamak amacıyla onları psikolojik, sosyolojik, ekonomik, hukuki, kültürel ve dinî konularda bilgilendirecek görevliler için eğitim programları düzenlemek de işbirliği çerçevesinde ele alınıyor. Ailelerin parçalanmasına yol açan göç, boşanma, aile içi ihmal ve istismar, ebeveynlerin ölümü, ekonomik güçlükler, sağlık gibi nedenlerin aile fertleri üzerindeki olumsuz etkilerini en aza indirmek için psiko-sosyal destek, eğitim ve istihdam konularında ihtiyaç duyulması halinde ilgili kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği yapmak da protokol kapsamında bulunuyor. İşbirliği konularından da görüldüğü üzere, Diyanet'in aile odaklı toplumsal meselelerde gittikçe söz sahibi olmasının önü her geçen gün biraz daha açılıyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile Bakanlığı ile Kasım 2018'de bir protokol daha imzaladı. Protokol kapsamında, Diyanet personelinin Aile Bakanlığı'na bağlı kuruluşlarda haftada en az iki saat ders vermesi, bakanlık personelinin hizmet içi eğitimlerinde din ve değerler eğitimi konularında Diyanet'in eğitimci sağlaması, aile içi iletişim, ailede rol paylaşımı, aile içi şiddet, çocuk eğitimi, çocuk yaşta evlilikler gibi konularda dinî bilgilendirme ve eğitim faaliyeti düzenlemek, Diyanet'in yükümlölükleri arasında yer alıyor.⁴⁹

“Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planları”nda da (2007-2010, 2012-2015, 2016-2020), Diyanet hem işbirliği yapılan kurumlar hem de sorumlu kurumlar içinde yer buluyor. Diyanet, 2017 yılında Aile Bakanlığı'nın hazırladığı “Çocuğa Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Strateji Belgesi ve Eylem Planı Taslağı” ile “Birleştirilmiş 4.

49 <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/PROTOKOL.pdf>

ve 5. Çocuk Hakları Taslak Ülke Raporu”na ilişkin görüş ve önerilerini içeren raporları bakanlıkla paylaştı. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan “Çocuk Hakları Strateji Belgesi ve Eylem Planı”na da katkıda bulunduğunu ekleyelim.

“Biz bu kafayla mı İslâm anlatacağız?”

Diyanet, “Kutlu Doğum” olarak anılan haftanın ismini darbe girişiminden sonra Gülen cemaatiyle ilişkili olduğu iddiaları nedeniyle “Mevlid-i Nebi” olarak değiştirdi. İlk olarak 2018’de “Peygamberimiz ve Gençlik” temasıyla düzenlenen “Mevlid-i Nebi Haftası”nın, 2019 teması “Peygamberimiz ve Aile” oldu. Sempozyumun internet sitesinde, ailenin toplumun en küçük fakat en önemli yapı taşı, hayatın bütün aşamalarına etki eden başlangıç noktası olduğu belirtilerek, “Ailenin kurulması, korunması ve sağlıklı bir şekilde geleceğe taşınması için çözüm üretmek hepimizin sorumluluğudur. Bu bağlamda Kuran ve sünnetten beslenen sağlam referanslarla ve değişmez sabitelerle bugünün ailelerine yol gösterecek akademik çalışmalara ihtiyaç vardır,” diyor.⁵⁰ Sempozyumun amacının ise Kuran ve Sünnet perspektifinden ideal aile modelini ortaya koymak, ailenin maruz kaldığı sorunlara dikkat çekmek ve bu sorunlara dinî referanslardan beslenen çözüm önerileri sunmak, Hz. Peygamber’in sünnetinden hareketle aile kurumuna destek olmak ve Diyanet’in aileye yönelik hizmetlerinin geliştirilmesine katkı sağlamak olduğu ifade ediliyor. “Kuran ve Sünnet Perspektifinden Aile”, “Aile Kurumunun Önemi ve Tarihsel Süreci”, “Üsve-i Hasene Olarak Peygamberimiz ve Aile”, “Günümüzde Aile Kurumunun Yaşadığı Sorunlar ve Sünnet Işığında Çözümler”, “Aile Kurumunun Geleceği”, “Diyanet İşle-

50 <https://mevlidinebi.diyamet.gov.tr/tr-TR/Sempozyum/Icerik/1195/sempozyum>

ri Başkanlığı'nın Aileye Yönelik Hizmetleri", sempozyumun konu başlıkları olarak sıralanıyor.

"Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu: Peygamberimiz ve Aile" buluşmasında konuşan Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Prof. Dr. Muhammet Şevki Aydın'ın, "Burada biz bizyiz," diyerek yaptığı eleştiriler, kıymetli. Ancak videoda, Aydın'ın konuşmasının izleyiciler tarafından takdir kazanmadığı açıkça görülüyor.

Son 20 yılda dindar camia olarak müthiş bir toplumsal hareketlilik yaşadık. Değişime paralel olarak dindarlık anlayışımızı güncelleyemedik. Her şey değişiyor ama bizim dindarlık anlayışımız aynı. Burada ciddi bir sorun var. Ahlâk alanı çok ihmal edildi. Bizim cinsiyet kültürümüz ne kadar İslâmî? Bunu sorgulamamız lazım. Mesela bir konuşmamda "Beşiği sallayan anne dünyayı sallar," diyorum, biraz sonra kadınla ilgili öyle laflar ediyorum ki o kadının o beşiği sallayarak dünyayı sallaması imkânsız bir şey. Ya bu kadar çelişkiyi nasıl hazmedebiliyoruz? Nasıl taşıyabiliyoruz? Beynini, düşünme yeteneklerini dumura uğrattığımız bir anne nasıl dünyayı sallayabilir? Anne deyince hemen cenneti ayaklarının altına yerleştirmeye çalışıyoruz, gerçi onu da ne kadar anlıyoruz o da ayrı konu, ama eş olunca, kız evladı olunca işler değişiyor. Bu kadar çelişkiler yumağı. Din anlatımımızda ciddi sorunlar bunlar. Mesela tecavüz olayı oluyor. Adam tecavüz olayını sorgulayacak yerde kadının tahrik edici olup olmadığını sorguluyor. Edebi kime yakıştırıyoruz hep? Kadına. Kadın iffetli olacak da erkek iffetsiz mi olacak? Arkadaşlar, tuhaf şeyler bunlar. Bunları hiç sorgulamıyoruz. Ahlâk kitaplarımızda bazı metinleri okurken erkek olarak gerçekten utanıyorum. Nasıl bir erkek algısı var bizim kafamızda? Erkek dediğin insan falan değil sanki. Bağını koparmış bir boğa, her an hata yapmaya hazır. Ya nasıl bir Müslü-

manlık algısı bu Allah aşkına ya? Bu nasıl bir ahlâk anlayışı? Lütfen ya. Çıldırtıcı bunlar. Bugün din anlatan insanlar kızı flört yapıyorsa çok perişan oluyor. Oğlu flört yapıyorsa övünüyor. Biz bu kafayla mı İslâm anlatacağız?⁵¹

Aynı toplantıda konuşan Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Huriye Martı, din görevlilerine seslenerek, ailenin korunması hususunda sadece dinî verilerle hareket etmenin yeterli olmadığını, sosyoloji ve psikolojinin de dikkate alınması gerektiğini, sadece dinî verilerle aileyi koruma çabalarından çelişkilerin doğduğunu ve bu çelişkileri gençlerin affetmediğini dile getiriyor.

Arada kurum içinde yükselen cılız karşı çıkışlara rağmen, Diyanet'in kadın haklarını dinî referanslarla yeniden ele alarak topluma kabul ettirme çabası tüm hızıyla devam ediyor. Bu noktada şüphesiz ki en büyük çelişki, Diyanet'in laik bir devlet yapılanması içinde hukuk devletinin sunduğu hakları İslâmi referanslarla yeniden tanımlama konusundaki ısrarıdır. Yapısal bir problem olan kadına şiddet sorununa “merhamet”, “vicdan”, “şefkat” gibi kavramlarla çözüm üretilebileceği fikri düzenli olarak dile getiriliyor. Kadınlara “en son çare” olarak boşanma telkin edilirken, çekilen her türlü eziyet karşısında sabretmeleri salık veriliyor. İstanbul Sözleşmesi'nden çekilme kararının ardında yatan temel nedenlerden birinin, kadınların artık tereddüt etmeden açtıkları boşanma davaları olduğunu belirtelim. Ve ne yazık ki, başta Diyanet'in faaliyetleri olmak üzere “kutsal aile” birliğinin dağılmaması için boşanmaların engellenmesine yönelik çalışmaların bedelini, kadınlar hayatlarıyla ödüyor.

51 <https://www.diyaret.tv/mevlid-i-nebi/video/uluslararasi-mevlid-i-nebi-sempozyumu--22-kasim-2019-ozel-yayin->

“Çocuklar, sizce cennet nasıl bir yerdir?”

Diyanet-Sen Genel Başkanı Mehmet Bayraktutar, 2010 yılında yaptığı bir konuşmada, çocuklara yönelik din eğitiminin önündeki engelleri eleştirdi.¹ “Ne yazık ki kurs kayıtlarındaki 12 yaş engeli devam ediyor. Gönül ister ki Kuran-ı Kerim seçmeli ders olarak ilköğretim müfredatına konulsun. Bilimsel verilere, pedagojiye uymayan bu saçma yasak bir an önce kaldırılmadır,” demişti. Bayraktutar’ın “saçma” bulduğu yasak, yani Kuran kurslarına 12 yaş sınırlaması getiren düzenleme, bu eleştirisinden bir sene sonra kaldırıldı.² Engelin kalkmasıyla Diyanet’e bağlı müftülükler 4-6 yaş grubu çocuklar için Kuran kursları açmaya başladı. Bayraktutar’ın Kuran eğitiminin müfredata girmesine yönelik arzusu da hayata geçti. Yaş sınırlamasının kaldırılmasından sonra müftülüklerle protokol imzalayan okullarda da okul öncesi çağda dinî eğitim başladı.

Yaş düzenlemesinin yürürlükten kaldırılmasının ardın-

1 <http://www.diyansen.org.tr/dergi/temmuz2010.pdf>

2 “Kuran kurslarında yaş sınırı kalktı”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kuran-kurslarında-yas-siniri-kalkti/412395>

dan Diyanet, anneleri Kuran kursuna giden 4-6 yaş grubu çocuklar için eğitim sınıfları açılmasını öngören “Kuran Kursları Okul Öncesi Din Eğitimi” adıyla bir proje hazırladı. 26 Ocak 2012’de başlayan proje, 2013-2014 eğitim-öğretim döneminde 10 pilot şehirde (Ankara, İstanbul, İzmir, Adana, Erzincan, Samsun, Diyarbakır, Gaziantep, Kayseri ve Rize) uygulamaya kondu. Bir sene sonra ise “4-6 Yaş Grubu Kuran Kursları Programı” Türkiye geneline yayıldı.

Kuran kursu öğretmenleri yani Diyanet’in kadrolu/sözleşmeli personeli sadece müftülüklerle bağlı kurslarda değil, okullarda da görevlendirildi. Devlete ait anaokulu ve ana sınıflarında Kuran eğitimi, müftülüklerle imzalanan protokoller kapsamında velilerin isteğine bağlı olarak bu şekilde başladı.

Ana sınıfı ve anaokullarında Kuran eğitimi için hazırlanan protokollerden bazıları “Değerler Eğitimi” adı altında imzalanıyor. Sakarya İl Milli Eğitim Müdürlüğü, Sakarya Müftülüğü ile “Okul Öncesi Değerler Eğitimi Protokolü”nü 2015 yılında imzaladı. Sakarya İl Müftüsü İlyas Serenli’ye göre, okul öncesi çağıdaki çocuklara Kuran eğitimi vermek önemli bir görev.³ Okul müdürüne göre ise küçük çocuklar Kuran öğrenme konusunda oldukça istekli.⁴ Ancak gerçekler, Sakarya’da görev yapan anaokulu öğretmenleri Esmâ’nın⁵ gözünden pek de müdürün gözlemlediği gibi değil.

Esmâ, bir gün okul idaresi tarafından bir toplantıya çağırıldı. Müftülük ve il milli eğitim müdürlüğü arasında imzalanan protokolden bu toplantıda haberdar oldu. Pilot illerden biri Sakarya’ydı. İdare, öğretmenlerden velileriyle konuşarak onlara durumu anlatmalarını istedi. Diyanet tarafından

3 <https://sakarya.meb.gov.tr/www/okul-oncesi-ogrencilerine-kuran-egitimi-ve-rilecek/icerik/973>

4 <https://www.hurriyet.com.tr/anasinifi-ogrencileri-okulda-kur-an-ogreniyor-37218886>

5 İsim değiştirilmiştir.

görevlendirilen Kuran kursu öğreticilerinin verecekleri derse çocuklarının katılmasına rızaları olup olmadığını sormaları gerekiyordu. Dersler, müftülükte görevli en az lisans mezunu, “alânında uzman” Diyanet personeli tarafından haftada 3 saat verilecekti. Katılım isteğe bağlı, yani zorunlu değildi. Kuran eğitiminin verileceği derslerde “sevgi, saygı, merhamet, adalet, hoşgörü, sabır, yardımlaşma, paylaşma, sabır, dua, şükür” gibi kavramların kazandırılması hedefler arasındaydı. Esmâ, “Dersi istemeyen veliler olduğunda ne yapacağız?” diye sordu. Okul yönetimi, “Dilekçe yazsınlar,” dedi.

Okul öncesi çağdaki çocukların din eğitimi almasının doğru olmadığını düşünen Esmâ öğretmen, internette zorunlu din eğitiminin hukuka aykırı olduğunu ortaya koyan emsal kararları araştırmaya girişti. Bulabildiği mahkeme kararlarına atıf yaparak kapsamlı bir dilekçe örneği hazırladı. Sınıfındaki öğrencilerin aileleriyle tek tek görüştü. Veliler, neye karar vereceklerine emin olamayınca öğretmene danıştı.

“Ben inanan bir insanım ama çocukların eğitimi düşünmek zorundayım. Bu yaşta verilen din eğitiminin çok erken olduğunu düşünüyorum. Söz konusu dersin, çocukların gelişim özelliklerine uygun olmadığını, derste soyut kavramların kullanıldığını ve 4-6 yaş grubunun kavramları kavramakta zorluk çektiklerini anlattım.”

24 kişilik sınıftan 18 veli, Esmâ öğretmenin söylediklerini dikkate aldı ve çocuklarının Kuran eğitimi almasını istemediklerine dair okul idaresine dilekçe yazmaya karar verdi. 2019 yılının Ekim ayında veliler tarafından imzalanan dilekçeler, önce müdüre, oradan da Milli Eğitim Bakanlığı’na gönderildi. Derken sürpriz bir haber geldi: Esmâ öğretmen hakkında soruşturma başlatılmıştı.

Velilerin dilekçeye, “Çocuğumun derse katılmasını istemiyorum” şeklinde yazması yeterliydi ancak Esmâ öğretmen ay-

rıntılı bir dilekçe örneği hazırlamıştı. Hazırladığı dilekçe birilerini belli ki rahatsız etmişti. Esmâ'ya göre bakanlık, çocukların din eğitimi dersini almaması için velileri kışkırttığını düşündü. Soruşturma kapsamında hem velilerin hem de onun ifadesi alındı. Öğretmene, "Neden böyle bir dilekçe hazırladınız?" diye sordular. O da dersin 4-6 yaş grubuna uygun olmadığını anlattı. Soruşturma neticelendiğinde herhangi bir ceza almadı ancak dilekçelerin yeniden hazırlanmasını istediler. Veliler bu kez yalnızca, "Çocuğumun derse katılmasını istemiyorum" yazarak dilekçelerini idareye teslim etti.

Esmâ öğretmen, veliler ona ders hakkında danıştığında bir sene önce yaşadıklarını aktarmıştı. Geçen sene Kuran öğreticisiyle tartışma yaşadığı için 4-6 yaş grubu sınıfının aldığı dinî eğitim, Diyanet personelinin sınıfa gelmek istememesi nedeniyle yarım kalmıştı. Ancak Esmâ öğretmen, öğreticinin derse bir daha gelmemeye karar verene dek çocuklara anlattıklarına tanıklık etti. Aslında Kuran öğreticisi sınıftayken öğretmenin de orada bulunması gerekiyordu ancak bazı öğretmenler sınıflarını hocaya bırakıp çıkıyordu. Esmâ öğretmen bunu hiç yapmadı, öğrencilerini yalnız bırakmadı. Derse karışmıyor, kenardan izliyordu. Çocukların kısa bir süre sonra sıkıldığını gözlemliyordu. Öğrenciler, Diyanet personeli sınıftayken onun yanına gelip, "Öğretmenim sıkıldık", "Öğretmenim ne zaman gidecek hoca?" diye söyleniyorlardı.

"Biz saygı, sevgi gibi soyut kavramları bile anlatırken drama ile anlatıyoruz. Allah, melek, cennet, cehennem gibi kavramlar soyut kavramlar ve çocukların korkabileceği kavramlar. Ayrıca gelen hocaların formasyonu yok, çocukların seviyesine inemiyorlar. Okul öncesi eğitimde bir çocuğu bir saat boyunca oturtamazsınız. En sevdiği oyun bile olsa 15 dakika sonra sıkılır. Hoca ise 'Onlar otursun, ben anlatayım' istiyordu."

Anaokulu öğretmenini Esmâ'nın, çocukların soyut kavramlardan korkabileceği endişesi, Diyanet'in hazırladığı kitaplarda değerlendirmeye alınmıyor. 4-6 yaş grubu için hazırlanan *Kuran Kursları Öğretici Kitabı*, bu tür yayınlardan biri:

Etkinlik: "Allah'ın Rahim İsmi"

Öğretici; çocuklara aşağıdaki soruları sorarak etkinliğe başlar:

Canımızın çok sıkıldığı ve herhangi bir şeye çok üzüldüğümüz anlarda kimden yardım isteriz? Bizi en çok kim korur? Peki, bizi annemizden babamızdan bile daha çok seven biri var, sizce o kimdir? Haydi, hep birlikte söyleyelim mi? Allah!

Ardından öğretici: "Bizi, annemizi, babamızı, çiçekleri, ağaçları, her şeyi yaratan Allah.

Sevgisiyle bütün dünyamızı kuşatan? Allah! Bizi anne ve babamızı en çok seven? Allah! Bizi bütün kötülüklerden koruyacak olan? Allah! Ve bizi, yaptığımız hataları affedecek olan? Allah!"

Etkinliğin değerlendirilmesi:

1. Çocuklar dünyada en çok kimi seviyorsunuz?
2. Onu neden seviyorsunuz?
3. Sevdiğimiz kişiye nasıl davranırız?
4. Allah'ın bütün canlıları sevdiğini nasıl anlarız?

Etkinlik: "Saygıyla Anıyorum Oyunu"

Öğretici çocuklara günlük hayatta "sayın, bey, hanım" gibi saygı ifadeleri kullanıldığını, Allah ve Peygamberimiz için de saygı ifadelerimizin bulunduğunu söyler ve örnekler verir. Allah için *Celle Celaluhu*, Peygamberimiz için "Hazreti" ve "Sallallahu Aleyhi ve Sellem" ifadelerinin kullanıldı-

ğını söyler ve bunları ezberletir. Bundan sonra öğrencilerle birlikte bir oyun oynanır. Öğretici, Allah ve peygamber sözcüklerinin sık geçtiği bir metni öğrencilere okur. Öğrencilerden koro halinde Allah kelimesini duyduklarında Celale Celaluhu, Peygamberimiz ya da Muhammed kelimelerini duyduklarında ise Sallallahu Aleyhi ve Sellem demelerini ister. Öğretici, çocuklara aşağıdaki soruları sorar ve etkinliğin değerlendirmesini yapar.

Etkinliğin değerlendirilmesi:

1. Allah'ın ismi geçtiğinde hangi saygı kelimesini söylememiz gerekir?
2. Peygamberimizin ismi geçtiğinde hangi cümleyi söylememiz gerekir?

Etkinlik: “Allah Görür Her Şeyi”

Öğretici çocuklara aşağıdaki şiiri okur ve birlikte tekrar ederler.

“Allah görür her şeyi/Korur gözetir bizleri/Sevgi dolu gönülleri/Kuşatır onun rahmeti

Allah duyar her şeyi/Boş çevirmez elleri/İşitir dua edenleri/Onu sevip bilenleri

Allah bilir her şeyi/Kalbimden geçenleri/Kapalı, açık ve gizliyi/Yalnız bırakmaz bizleri.”

Etkinliğin değerlendirilmesi:

1. Allah'ın her şeyi görüyor olması size ne hissettiriyor?
2. Allah'ın her şeyi duyuyor olması size ne hissettiriyor?
3. Allah'ın her şeyi biliyor olması size ne hissettiriyor?

Etkinlik: “Allah Bizi Duyuyor” Draması

Öğretici sınıfa girer masasına oturur. Ses çıkarmadan ellerini kaldırıp, çocukların duymayacağı bir şekilde dudaklarını

kıpırdatarak dua etmeye başlar. Bir süre sessizce dua etmeye devam eder. Çocukların dikkatini çeken öğretici, onların şaşkın bakışları üzerine duasını tamamlar ve konuşmaya başlar, “Çocuklar! Neden duama amin demediniz? Beni dinlemediniz mi?” diye sorar. Öğretici, çocukların “Ama biz sizi duyamadık,” demeleri üzerine, “Neden beni duymadınız?” diye sorar. Çocukların, “Çünkü siz yüksek sesle dua etmediniz,” dediklerinde, “Ben yüksek sesle dua etmediğim için sizler benim duamı duymadınız ve amin demediniz. Oysa Allahu Teâlâ ne kadar kısık sesle konuşursak konuşalım bizi duyar. Dualarımızı her zaman işitir. Sadece dualarımızı değil, bizim her konuştuğumuzu duyan bir Allahımız var. Her konuştuğumuzu bilen, dualarımızı işiten bir Allahımızın olması ne güzel, değil mi?” diye sorar. Çocukların bireysel olarak kısık sesle dua etmeleriyle etkinlik tamamlanır.

Etkinliğin değerlendirilmesi:

1. Dua edince ne hissedersiniz?
2. Her zaman her yerde dua ettiğinizde sizi duyan biri olduğunu bilmek size neler hissettiriyor?

Esma'nın sınıfında, yukarıdaki örneklerle benzer etkinliklerle çocuklara din eğitimi vermeye çalışan Kuran öğreticisi bir süre sonra sınıfı kontrol edememeye başladı. Bir daha derse gelmemesine neden olan tartışma ise Esma öğretmenin, hocaya din eğitiminin erken yaşta verildiğini söylemesiyle çıktı. Öğretmen, bu fikrini okul müdürüne de açmak için bir gün Kuran dersi öncesi müdürü sınıfa çağırmış ve kapıyı aralayarak, “Çocuklar, birazdan hoca gelecek. Gel-sin mi?” diye sormuştu. Okul müdürü o gün tüm sınıfın bir ağızdan, “Hayır,” diye bağırdığını duydu. Esma, “Bunu gör-menizi istedim sadece,” dedi ve müdürü odasına yolculadı.

Peki 4-6 yaş grubu çocuklara verilen dinî eğitimde neler anlatılıyor? Esmâ öğretmenin tanıklığına göre, okul öncesi eğitim çağındaki çocuklara Arapça dualar ve harfler ile namaz öğretiliyor. “Benim sınıfımda hoca, namaz eğitimine geçmeden okula gelmeme kararı almıştı ancak diğer sınıflardaki 4-6 yaşlarındaki öğrencilerin ellerinde seccade gördüm,” diyor. Arapça güne başlangıç duası öğretildiği sırada hocaya, “Çocukların anlamadıkları bir şeyi ezberlemelerini istemiyorum, Türkçe öğretin,” demiş. İpler de zaten, din eğitimi yaşının erkene çekilmesini doğru bulmadığını söyledikten sonra başlayan tartışma sırasında kopmuş.

Eğitim Reformu Girişimi’nden (ERG) Burcu Meltem Arık, bazı okul yöneticilerinin Kuran öğreticilerinin bulunduğu sınıflarda öğretmenlerin dışarı çıkmalarını istemesinin veliler ve öğretmenler tarafından kendilerine yansıtılan önemli meselelerden biri olduğunu dile getiriyor. Bu durumun çocuk gelişimini bilmeyen öğreticilerin çocuklarla baş başa kalması anlamına geldiğini hatırlatarak, öğretmenin sınıftan çıkarılamayacağını, çıkarılmasının ihmal ve istismar riskini artırdığını ifade ediyor.

4-6 yaş grubuna Kuran eğitimi verecek öğreticilerin Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü’ne bağlı halk eğitim merkezlerince yürütülen modüler eğitim programına katılarak sertifika alması gerekiyor. *Dini Araştırmalar Dergisi*’nin Ocak-Haziran 2020 sayısında yayımlanan “Kuran Kursu Öğreticilerine Göre 4-6 Yaş Kuran Kursu Öğreticisi, Öğrencisi ve Öğrenci Velisinin İhtiyaç ve Beklentileri” başlıklı makale, dinî kavramların çocuklar üzerindeki etkisini öğreticilerin anlatımıyla aktarması açısından önemli.⁶ Kırıkkale’de yapılan araştırmada, 4-6 yaş grubuna eğitim verecek öğreticilere yönelik seminerlerin çoğunun kuru bilgiyle doldurulduğu, uygulamaya çok az yer verildiği ve öğ-

6 <https://dergipark.org.tr/tr/download/issue-full-file/54789>

reticilerin hizmet içi eğitimlerde anlatılan bilgileri aynı yaş grubu çocuklara adapte etmekte zorlandığı tespitleri var. Araştırmaya katılan Kuran kursu öğreticilerinin anlattıkları, Esmâ öğretmenin söylediklerini destekliyor.

Bizim işimiz gerçekten çok zor. Çocuklar somut dönemde, öğrettiğimiz konuların çoğunu ise soyut konu ve kavramlar oluşturuyor. Yani benim bilgim ne kadar çok olursa olsun onu ben çocuklarımdan seviyesine indiremiyorsam ne işe yarar ki? Mesela ahiret, ölüm, cennet gibi kavramları anlatırken çok sıkıntı yaşıyorum. Çocuk o anda belki anlıyor. Arkasından somut düşündüğü için başka bir soru geliyor. Allah'ı anlatıyoruz. "Peki Allah büyük müdür? Beni görüyor mudur?" tarzı sorunlarla karşılaşyoruz. Yani bizim pedagojik formasyon konusunda kendimizi yetiştirmemiz gerekiyor.

Bazen kaş yapayım derken göz çıkarabiliyoruz. Bunun uzman, bilinçli ellerden güzel bir şekilde yapılması bence isabetli olur. Bu anlamda gerçekten çocukların seviyesine inmemiz çok önemli.

Ders kitaplarında geçen konular, ayet ve hadisler hakkında yeterince bilgim olduğuna inanıyorum ama bunları çocuklara nasıl anlatacağım konusunda zorlanıyorum. Bu konuda biraz dürüst olmamız gerekiyor. Çocuklara Allah'ın bizi her yerde gördüğünü söylediğim zaman bana, "Öğretmenim tuvalette de görüyor mu? Ben o zaman tuvalete gidemem ki," şeklinde karşılık veriyor. Yani çocuklara zarar vermekten endişeleniyorum işin doğrusu.

Çocukların her şeyi hemen kavramasını bekliyoruz. Çoğumuz empati yapmayı bilmiyoruz. Yani dediğim gibi çok yeterli olduğumuzu düşünmüyorum.

İl milli eğitim müdürlükleri ile il müftülükleri arasında imzalanan protokoller, haftada üç ders saati olmak üzere velinin onayı üzerine başlatılıyor. Üç ders saatinin iki saati “Değerler Eğitimi”ne ayrılıyor, bir saati ise Kuran kursu olarak yürütülüyor. Burcu Meltem Arık’a göre, okul öncesi eğitim kapsamında programa alınan Kuran eğitimi bir yana, “Değerler Eğitimi” dersinde anlatılanlar da çoğulcu ve kapsayıcı değerler olmaktan uzak. “Değerler Eğitimi” dersinde evrensel değerlerin değil, Türk-İslâm kültür ve değerlerinin temel alındığını belirtiyor. Türk-İslâm kültür ve değerleri temelli bir değerler eğitiminin verildiği durumda ise dinî ve kültürel değerler temelli eğitimi değerlendirmek için çocuk hakları ihlalinin özetleyen mevzuatlara bakmak önemli.

Bu mevzuatlar çocukların eğitimlerinin kendi kültür, inanç ve değerleri içinde verilmesi gerekliliği üzerinde durur. Din ve ahlâk eğitiminin “eğitim hakları ilkeleri” ile uyumlu olması da beklenir. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi Genel Yorum 13’te “öğrenim özgürlüğü hakkı” konusunda taraf devletlere, din ve inanç özgürlüğünün sağlanmasına ilişkin gereklilikler hatırlatılır. Bu gereklilikler arasında, ebeveyn ve vasilerin, çocuklarının kendi inançlarına uygun biçimde dinî ve ahlâki eğitim görmelerini sağlama özgürlüklerine saygı gösterme yükümlülüğü de bulunur. Yansız, nesnel, fikir, vicdan ve ifade özgürlüğüne saygılı bir biçimde kamuya ait okullarda ahlâk gibi konularda eğitim verilmesine olanak da tanınır. Ancak belirli bir din veya inanca ilişkin kurallar konusunda dersler içeren kamusal eğitim, ayrımcılık doğurmayan muafiyetler sunmalı; ebeveynlerin ve vasilerin istekleriyle uyumlu alternatifler sağlayan koşullar oluşturmalı. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi Genel Yorum 22, Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası

Sözleşmesi Madde 18’de belirtilen, “Anne-babaların çocuklarına, kendi inançları doğrultusunda din ve ahlâk bilgisi eğitimi verme hakkı”, okullarda din ve ahlâk bilgisi eğitimi verildiği durumda bu derslerin tarafsız ve nesnel bir şekilde verilmesi gerektiğini vurgular. Anne-babanın inançlarına aykırılık taşıyan dersler varsa, ayrımcı olmayan bir muafiyet sistemi tasarlanmasını veya anne-babanın inançlarına uygun alternatif başka bir eğitim verilmesini tavsiye eder.⁷

Burcu Meltem Arık, çocuklarla uygulanan her eğitim programında ideolojik ve politik kaygılardan ziyade, birincil öncelik olarak çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerektiğini özellikle vurguluyor. Her programda çocukların tam gelişimini sağlayacak mekanizmaların oluşturulmasının ana hedef olması gerektiğini savunuyor ve bunun için de dine dayalı olmayan bir ahlâk anlayışının benimsenmesinin tarafsızlık, nesnellik ve çoğulculuk ilkeleri açısından önemli olduğunu ifade ediyor.

Bursa Osmangazi’de bulunan Hülya Şahnaoğlu Anaokulu için hazırlanan “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Dinimi Seviyorum Öğreniyorum Projesi” tanıtımında, program için sunulan üç hedef, okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmak, “Değerler Eğitimi” kapsamında Hz. Muhammed’in hayatından örnekler sunarak model sağlamak ve erken çocukluk döneminde ahlâki değerleri kazandırmak olarak sıralanıyor. Diyanet’in 4-6 yaş grubu çocuklara ve kurs öğretmenlerine yönelik yayınlarında, sevgi, merhamet, saygı, sorumluluk, yardımlaşma, sabır, iyilik, doğruluk, dürüstlük ve adalet gibi kavramlar dinî bilgilerle çocuklara anlatılıyor. Diyanet’in Haziran 2019’da verdiği “Camiler çocuk dolsun, ahlâkı Kuran olsun”⁸ Cuma hutbesi, dine dayalı ahlâk anlayışı-

7 Burcu Meltem Arık ile yapılan görüşme, 2020.

8 <https://www.diyanet.gov.tr/TR-Kurumsal/Detay/25694/cuma-hutbesi-camiler-cocuk-dolsun-ahlaki-kuran-olsun>

nın esas alındığını gösteren örneklerden biri. “Yüce dinimizi öğrenmenin, namaz ve oruç gibi ibadetleri alışkanlık haline getirmenin, dürüstlük ve şefkat gibi erdemleri benimsemenin en güzel çağı çocukluktur,” denilerek, bu değerlerin öğretileceği iddiasıyla yaz Kuran kurslarının gelişi müjdeleniyor. Diyanet, “çocukların manevi değerleri içselleştirmeleri için” sosyal hizmet kurumlarında bulunan çocuklara yönelik etkinlikler de düzenliyor. Diyanet’e göre, manevi değerlerin içselleştirilmesi çocukların toplumla bütünleşme becerisi kazanmalarına katkı sağlayabilir.⁹ 10-15 yaş grubu çocuklara “Paylaşma ve Yardımlaşma”, “İnsan Sevgisi”, “Çevre Bilinci”, “Dua Etmek”, “Selamlaşma”, “Mahremiyet Bilinci”, “Kul Hakkı”, “Kanaatkâr Olmak”, “Güvenilir Olmak”, “Merhametli Olmak” başlıkları altında etkinlikler düzenleniyor.

Diyanet’in 4-6 yaş çocuklar ya da onlara ders veren öğreticiler için hazırladığı kitaplarda da dine dayalı ahlâk anlayışı olduğu görülüyor. 2018 yılında yayımlanan 4-6 yaş grubu için *Kuran Kursları Öğretim Programı* kitabında, “Söz konusu programla çocukların kendi seviyelerinde sevgi, saygı, yardımlaşma, iyilik, adalet, sorumluluk, doğruluk ve sabır gibi İslâm dininin temel değerlerini insan hayatına anlam kazandıran unsurlardan biri olarak fark etmeleri hedeflenmektedir,” deniliyor.¹⁰ ERG’den Arık, çocuklara nasihat verildiği, onlara evrensel, kültürel ve bireysel yargılarını kendilerinin geliştirebilmelerine alan açılmadığı kanaatinde. “Onların sorgulayarak, empati kurarak ve saygı duyarak değerlerini oluşturmaları ve var olan içsel potansiyellerini geliştirmeleri sağlanmıyor,” diyor.

9 <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Detay/405/%E2%80%9Cyaz%C4%B1yorum&%C3%A7iziyorum%E2%80%9D-etkinli%C4%9Fi-d%C3%BCzenlendi>

10 [https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/Kur'an%20Kurslar%C4%B1%20\(4-6%20Ya%C5%9F%20Grubu\)%202018.pdf](https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/Kur'an%20Kurslar%C4%B1%20(4-6%20Ya%C5%9F%20Grubu)%202018.pdf)

4-6 yaş grubuna yönelik dinî kurslar kapsamında çocuklara verilen eğitimde milliyetçi unsurlar da bulunuyor. Odunpazarı Müftülüğü'nün 4-6 yaş Kuran kursu için sosyal medyada yayınladığı tanıtımında, "Allah ve Rasulü'nün sevgisiyle en güzel şekilde tanışmak için, değerlerine bağlı, vatanını, bayrağını, milletini seven bir nesil yetiştirmek için Şehit Abdülkerim 4-6 yaş olarak sizleri bekliyoruz," deniliyor. Yaz Kuran kurslarının kamu spotu, "Haydi çocuklar, koşun camiye. Tutuşun el ele, gönül gönüle. Vatan sizin, yarınlar sizin," sözleriyle çocuklara sesleniyor. 4-6 yaş grubu Kuran kurslarında öğretilen ünitelerden biri, "Vatanımı Seviyorum". Bu ünite için sıralanan kazanımlar arasında, "Vatanın önemini fark eder", "Vatana karşı görevleri bilir", "İstanbul'un Fethi, Çanakkale Savaşı, 15 Temmuz gibi tarihi olayların önemini kavrar", "Vatan için çalışmanın önemini fark eder" var. Çocuk Kuran kurslarının sadece dinî bilgi vermek değil, aynı zamanda "milli birlik ve beraberlik bilincinin geliştirilmesi, sevgi, saygı ve dostluk bağlarının güçlendirilmesi, vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi milli ve manevi değerlerin kazandırılması" amacı bulunduğu da belirtiliyor.¹¹ Kuran kursları öğreticilerine yönelik hazırlanan kitaplardaki etkinlikler de milliyetçi unsurlar içeriyor.

Mart 2019'da Yalova İl Milli Eğitim Müdürlüğü ile Yalova İl Müftülüğü arasında imzalanan protokol kapsamında hayata geçirilen "Dinimi Seviyorum Öğreniyorum Projesi"¹² için okul öncesi eğitim çağındaki çocuklarda milli değerler etrafında milli bilincin oluşmasını destekleme ile çocukların kişisel gelişimlerinde Türk toplumuna özgü davranış ve de-

11 <https://egitimhizmetleri.diyaret.gov.tr/Documents/Yat%C4%B1l%C4%B1%20Yaz%20Kur'an%20Kurslar%C4%B1%20%C3%96%C4%9Fretim%20Program%C4%B1-2017.pdf>

12 http://yalova.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=3146

ğerlerinin İslâm ahlâkıyla bütünleşmesinin amaçlandığı belirtiliyor.

Türkiye genelinde kaç çocuk Kuran kursu olduğunu ve bu kurslara harcanan bütçeyi öğrenmek için Diyanet İşleri Başkanlığı'na bilgi edinme başvurusu yaptım. Aldığım yanıta, “Başvurunuzda istemiş olduğunuz bilgiler özel bir çalışma ve analiz neticesinde oluşturulabilecek türden bilgiler olduğundan başvurunuz değerlendirmeye alınamamıştır,” denildi. Konuya ilişkin bazı bilgiler, Diyanet raporlarında bulunuyor. Faaliyet raporlarına göre, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında din eğitimi gören 4-6 yaş grubu çocuk sayısı 15 bin 265 iken, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında bu sayı 170 bin 513'e çıktı. 2014-2015 eğitim-öğretim yılında 4-6 yaş grubu için 554 kurs açılmışken, 2018-2019 eğitim-öğretim yılında 7 bin 963 oldu.

Kurs sayısı arttıkça, sorunlar daha da görünür oluyor. “4-6 Yaş Grubu Kuran Kurslarının Eğitim-Öğretim Faaliyetleri ve Problemleri (Zonguldak İli Örneği)”, çocuk Kuran kursu öğreticilerinin yaşadığı sıkıntılara dikkat çeken akademik bir makale.¹³ Araştırmaya katılan Kuran öğreticilerinin % 31'i mesleki ve pedagojik formasyon açısından kendilerini kısmen yeterli görürken, % 24,1'i yeterli görmüyor. % 71,9'u uygulanan öğretim programının öğrencilerin gelişim dönemlerine uygun olmadığını, kazanımların 4-6 yaş çocukların seviyesinin üstünde olduğunu düşünüyor. Makalede, ailelerin kursları kreş gibi gördükleri tespiti var. Bu durumdan dert yanan Diyanet personeli, “‘Çocuğa bir şey öğretmenize gerek yok. Ben işten dönünceye kadar çocuklarla oynasın bana yeter,’ gibi cümlelerle bizi çocuk bakıcısı olarak görüyorlar,” diye dert yanıyor.

İktidara yakınlığı ile bilinen SETA (Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı) tarafından 2018 yılında hazır-

13 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/865793>

lanan “Okul Öncesi Dini Eğitim: ‘Kuran Kursları Okul Öncesi Din Eğitimi Projesi’ ve Öneriler” başlıklı raporda, “Dünyanın gelişmiş kabul edilen pek çok ülkesinde erken çocukluk döneminde din eğitimi gerek özel teşebbüs gerekse devlet eliyle sağlanmaktadır. Ortak amaçların başında çocukların ruhsal gelişimlerini (*spiritual development*) desteklemek yer almaktadır,” deniliyor.¹⁴

Diyanet yetkililerinin, öncelikli amacın hatim yaptırmak değil, çocuklarda dinî farkındalık oluşturmak olduğunu dile getirdiği söyleniyor. “Dinî farkındalık” kapsamında, çocuk Kuran kurslarında çocuklara onları cennete götürecek iyi davranışlar ile cehenneme götürecek kötü davranışlar da öğretiliyor. Yaş grubu belirtilmeyen ancak çocuklar için hazırlanan *Etkinliklerle Dinimi Öğreniyorum* kitabında,¹⁵ ahiret hayatına dair bilgiler bulunuyor. Kitabın “Ahiret Hayatına İnanıyorum” bölümünde çocuklara, “Sence cennet nasıl bir yerdir? Cennette neler olmasını isterdin? Kuran’da ve hadislerde cennetle müjdelenen kişiler olduğunu biliyor musun?” soruları yöneltilerek, araştırma yapmaları isteniyor. Aynı bölümde “İyi ki Ahiret Var” kutucuğunda, “Bir hakikattir ölüm var/Sana müjdeli sözüm var/İyilik yap sen üzülme/Sonsuz ikinci bölüm var” sözleri yer alıyor.

Diyanet’in 4-6 yaş grubuna ders verecek Kuran öğreticileri için hazırladığı kitaplarda çocuklara Kuran’ı rehber almaları gerektiğini salık veren çok sayıda etkinlik de var.

Etkinlik: Çocuklarla Kek Pişirme

Öğretici, çocuklara: “Şimdi birlikte kek pişireceğiz. Sizce masanın üzerindeki malzemelerden ne kadarını hamur ka-

14 <https://setav.org/assets/uploads/2018/07/247-Okul-%C3%96ncesi-Dini-E%C4%9Fitim-%E2%80%9CKur-%E2%80%99an-Kurslar%C4%B1-Okul-%C3%96ncesi-Din-E%C4%9Fitimi-Projesi%E2%80%9D-ve-%C3%96neriler.pdf>

15 Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, Nisan 2019.

bına koymalıyım?” der ve koyulacak malzemelerin miktarının ne olacağını sorar. Öğretici kekin hamurunu hem çocukların istediği ölçülerde hem de onların yardımını alarak hazırlar. Hamur, kıvamına gelince tepsiye döküp kursa getirilen fırına yerleştirir. Çocuklara: “Kek pişene kadar Allah’ın sözlerinden okuyalım,” der. Çocuklara Kuran-ı Kerim’den şu ayeti okur: “Kuran müminler için bir hidayet rehberi ve müjdedir.” (Neml, 27/2) ve anlamını çocukların anlayacağı bir şekilde açıklar.

Öğretici, çocuklara Kuran-ı Kerim’in, insanları dosdoğru yola ileten iyiliğe ve mutluluğa götüren bir kitap olduğunu anlatır. Kek piştikten sonra öğretici çocuklara; “Hadi çocuklar kendi ellerimizle hazırladığımız keki yiyelim,” der. Tarifine göre pişirilmeyen kek kabarmamış ve istenilen şekilde pişmemiştir. Çocuklar pişen kekin hiç güzel olmadığını söylerler. Öğretici tam bu noktada çocuklara kekin neden güzel olmadığını, niçin istenildiği gibi pişmediğini sorar. Öğretici, çocukları doğru cevabı bulmaları için sorular sorarak yönlendirir. Çocuklardan “Kek tarifine göre pişirmediği için güzel olmadı,” cevabı gelince, öğretici çocuklara; “Bakın çocuklar, kek tarifine göre pişirilseydi lezzetli bir keke dönüşecekti. Hayatta her şeyin bir tarifi ve rehberi vardır,” der. Eline Kuran-ı Kerim’i alır ve havaya kaldırarak, “Biz insanların da rehberi bu kitaptır. Eğer hayatımızı bu kitabın rehberliğinde yaşarsak ilk yediğimiz kekler gibi hayatımız çok lezzetli ve güzel olur. Fakat hayatımızı yaşarken hiçbir kurala ve rehberine uymadan yaşarsak, fırında pişirdiğimiz tarifi olmayan kek gibi kötü ve tatsız bir hayata dönüşür,” der.

Etkinliğin değerlendirilmesi:

1. Yediğimiz kekler neden lezzetliydi?
2. Bizim hazırladığımız kek neden güzel olmadı?

3. Bilmediğimiz bir konuda bir iş yaparken kime sormalıyız?

4. Bilmediğimiz işleri kimseye sormadan yaptığımızda neler yaşanır?

5. Kuran'a uyarak yaşayacağımız bir hayat nasıl olur?

Eğitim-Sen'e göre, eğitimin dinselleştirilmesi maksadıyla atılan hukuksuz ve fiilî adımlara her gün bir yenisi ekleniyor. Sendikaya göre, Milli Eğitim Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında sessiz sedasız imzalanan protokoller eliyle ayrımcılığı derinleştiren, tek tipleştirmeyi hedefleyen ve eğitimin dinselleştirilmesini amaç edinen uygulamalar yürürlüğe konuyor. "Protokoller yeni rejim inşasında kullanılan en temel araçlar haline getirilmiş durumda," diyen Eğitim-Sen Başkanı Feray Aytekin Aydoğan, imzalanan protokol ve işbirliklerinin art arda ve büyük bir hızla hayata geçirildiğini söylüyor. Aydoğan'a göre, eğitim alânında AKP iktidarı döneminde protokollerle iki temel hat yaşama geçiriliyor: Eğitim alanının sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda dizayn edilmesi ve yeni rejimin inşasını esas alan eğitim politikalarının dinî yapılarla imzalanan protokollerle uygulanması.

Aydoğan, il milli eğitim müdürlüklerinin müftülüklerle imzaladığı "Değerler Eğitimi" protokolü kapsamında okul öncesi ve ilköğretim kurumlarında ders verenlerin ön lisans eğitimi almış, sertifika sahibi kişiler olmasını eleştirerek, bu durumun hem öğretmenlik mesleğini hem de öğrencilerin eğitim hakkını hedef aldığını düşünüyor. "Okul öncesi eğitimin Milli Eğitim Bakanlığı tarafından haftada 30 saat olarak düzenlenmesine rağmen 6 saatinin dinî eğitime ayrılması, okul öncesi 30 saatlik ders programlarının 24 saate indirilmesi eğitim hakkı ihlalidir ve bakanlık mevzuatına da açıkça aykırıdır. Mevzuata net bir şekilde aykırılık teşkil etmesine rağmen bu protokoller yasalara, yö-

netmeliklere rağmen uygulanmaktadır,” diyor.¹⁶ Müftülükle protokol imzalamış bir okulda görev yapan öğretmenin, anaokulu öğrencilerinin soyut kavramları anlama konusunda zorluk çektiğini, Kuran öğreticisinin “kıyamet” hakkında söyledikleri üzerine çocukların sorduğu sorulara açıklık getirmekte yetersiz kaldığını söylediğini aktarıyor. Ancak tüm olumsuzluklara rağmen, Aydoğan’ın anlatımını aktardığı öğretmenın söylediğı gibi, veliler çocuklarını her ne kadar istek üzerine de olsa istemedenden de din dersine sokabiliyor.

Haftanın her günü 40 dakika süresince ailelerinin onay verdiği çocuklara müftülükçe görevlendirilen öğretmen tarafından din eğitimi veriliyor. Önceleri çocuklarının din der-si almasına karşı çıkan az sayıda da olsa aile vardı. Ancak din dersine katılmayan çocuklar eğitim hakkından mahrum kaldığı ve sınıfa alınmadığı için zamanla onlar da kararlarını değiştirmek zorunda kaldı.

Eğitim-Sen Başkanı Aydoğan, okul öncesi çağda din dersine giren çocuğı olan velilerden, erkek çocuğıun “günah” olduğı gerekçesiyle okul çıkışına gelen halasının elini tutmaması, bir başka çocuğıun tuvalet duasını unuttuğı için tuvalete girememesi gibi şikâyetler aldıklarını da aktarıyor.

“Minikler ailelerini hayra teşvik etti”

Diyanet, çocuk Kuran kurslarının yanı sıra çocukları camiyle buluşturabilmek için de farklı etkinlikler hayata geçiriyor. “Cami-Çocuk Okuma Programları”, “Cami-Çocuk Buluşmaları” bu etkinliklerden bazıları. Denizli’de gerçekleşen etkinlikte, cami imamının küçük çocuklara yaptığı konuşmada, “Seher vaktinde ‘Namaz uykudan hayırlıdır’ da-

16 Feray Aydoğan ile görüşme, 2020.

vetine icabet edip uykunun en tatlı ânında sıcacık yatakları-
nızı terk ederek camimize, cennete koşarcasına şehrin dört
bir tarafından geldiniz,” dediğini haberlerden öğreniyoruz.¹⁷
Program sonunda erkek çocuklarına mavi, kız çocuklarına
pembe seccade hediye ediliyor.¹⁸ Kuran kurslarına katılan
çocuklara sadece seccade değil, Cumhuriyet Altını verildiği
de oluyor.¹⁹ Ancak çocuklar yalnızca dine teşvik için ödül-
lendirilmiyor. Eskişehir Odunpazarı Müftülüğü’ne bağlı Şe-
hit Abdülkerim 4-6 Yaş Kuran kursuna ait sosyal medya he-
sabından yapılan video paylaşımında, “Simit yerken Yemen-
li kardeşlerimizle paylaştık” başlığı dikkat çekiyor. Videoda
kumbaraya para atan çocuklara Kuran kursu öğreticisinin,
“Allah kabul etsin,” dediği duyuluyor. Kuran kurslarına gi-
den çocuklarda yardımlaşma bilincini pekiştirmek iddiasıyla
Türkiye Diyanet Vakfı’na bağışta bulunmaları sağlanıyor.

Yalova İl Müftülüğü Davut Taşpınar Bilal Karahan 4-6 yaş
Kuran kursu öğrencileri Arakan’daki küçük arkadaşlarına
bağışta bulundu. Türkiye Diyanet Vakfı’na yapılan bağışı
İl Müftü yardımcısı Ayşe Betül Balıkcı teslim aldı. Minikler
ailelerini, akraba ve komşularını da bu hayra teşvik etti.²⁰

Sadece 2017 yılında her ilde merkezî bir camide gerçek-
leşen buluşmalara 61 bin 152 çocuk katıldı. “Darbe giri-
şiminin gelecek nesiller nezdinde bir ruha dönüştürülme-
si” amacıyla yaz Kuran kurslarında 15 Temmuz etkinlikle-
ri yapıyor. “Kutlu Doğum Haftası” kapsamında ise “Pey-

17 <https://www.diyanehaber.com.tr/denizli-muftulugu/yuzlerce-cocuk-sabah-namazinda-camiye-akin-etti-h8246.html>

18 <http://www.denizli20haber.com/haber-denizli-hilal-cami-de-450-cocuk-sabah-namazi-nda-bulustu-23200.html>

19 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/turkiyedeki-hafiz-sayisi-150-bini-gecti/1603171>

20 <https://www.muftulukhaberler.com/yalova-da-minik-yureklerden-buyuk-destek/9845/>

gamberimiz İnsanlara Merhametli Olmayı Nasıl Öğretmiştir”, “Merhamet Eğitiminin Kişi ve Topluma Kazandırdıkları”, “Merhameti Biz Ondan Öğrendik”, “Âlemlere Rahmet Peygamber”, “Merhamet Eğitimi ve Hz. Peygamber”, “Kişi ve Toplum Açısından Merhamet Eğitiminin Önemi”, “Müminler Ancak Kardeştir” konulu şiir, kompozisyon ve makale yarışmaları düzenleniyor. 2020 Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu’nun teması, “Peygamberimiz ve Çocuk” olarak belirlendi.²¹ “Kuran Penceresinden Çocuk”, “Peygamberimiz ve Çocuk”, “Bugünün Çocukları”, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Çocuklara Yönelik Hizmetleri”, sempozyumun başlıklarından. “Bugünün Çocukları” başlığında tartışılacak konular şu şekilde sıralanıyor:

- Günümüz Dünyasında Çocukların Temel Sorunları: Tespitler ve Teklifler
- Çocuklarda Dinî Duygu ve Düşünce Gelişimi
- Bugünün Çocuklarıyla Nebvî İlkelere Uygun İletişim
- Dijital Çağda Çocuk Olmak
- Katkı ve Zararlarıyla Sanal Alem ve Çocuklar
- Çocukları Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar ve Bağımlılıklar
- Sokağın Çocuklarına Manevî Destek
- Çocuk İhmal ve İstismarı ile Din Odaklı Mücadele
- Çocuğa Yönelik Şiddeti Önlemede Dinin Rolü
- Dünyevileşme ve Popüler Kültürün Çocuklar Üzerindeki Etkileri
- Parçalanmış Ailelerin Çocukları
- Mülteci Çocuklar
- Çocuk İşçiliğine İslâm Açısından Bakış
- Çocuk İçin Ailenin Önemi

21 <https://mevlidinebi.diyanet.gov.tr/tr-TR/Sempozyum/Icerik//1221/sempozyum>

- Hz. Peygamber'in Kız Çocuklarına Özel Hadisleri
- Ailede Verilecek Din Eğitiminin Önemi ve Temel İlkeleri
- Kişilik İnşasında Din ve Değer Eğitiminin Rolü
- Erken Çocukluk Dönemi Din Eğitimi ve Dünyadan Uygulama Örnekleri
- Çocuk-Dinî Mekân Buluşması
- Dinî Kavramların Çocuk Diline Aktarılması Sorunu

“Adaletli yöneticinin olduğu ülkede mutlu yaşamak kaderdir”

2017 yılında “Değerler Eğitimi” tüm kademelerde eğitim sistemine dahil edildi.²² “Değerler Eğitimi” programı, ortaokullarda Diyanet personeli tarafından *Etkinliklerle Değerler Eğitimi* kitabı esas alınarak uygulanıyor. Programın imam hatip ortaokullarının dışındaki ortaokullarda uygulanmasına öncelik ve önem veriliyor. Din Hizmetleri Raporu’nda, “Kitapta yer alan etkinlikler öğrencilerin yaş grubu ve psiko-sosyal gelişimleri göz önüne alınarak uygulanmıştır,” diyor. “İbadet Bilinci”, “Emanet Bilinci”, “Ümitvar Olma”, “Herkesin İyiliğini İstemek” konuları, drama, soru-cevap gibi teknikler kullanılarak işleniyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile ortaklaşa hazırlanan *Etkinliklerle Değerler Eğitimi I (7-15 yaş)* kitabında, “Allah Sevgisi”, “Peygamber Sevgisi”, “Melekleri Tanıyalım”, “Kuran-ı Kerim ve Diğer Kutsal Kitaplar”, “Kader”, “Ahiret Hayatı”, “Temizlik”, “İbadet Bilinci”, “Helal-Haram” ve “Mahremiyet Bilinci” olmak üzere 10 başlık var.²³ Kitapta çocuklara “değer” olarak tanıtılan

22 <https://www.egitimreformugirisimi.org/degerler-egitimi-nasil-verilmeli/>

23 <https://dinhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/ETK%C4%B0NL%C4%B0KLERLE%20DE%C4%9EERLER%20E%C4%9E%C4%B0T%C4%B0M%C4%B0%201.pdf>

kavramlar din üzerinden tanımlanıyor. Hedef kitlenin sosyal hizmetlerinde kalan çocuklar olduğu belirtilerek, “Kurum bakımı altındaki çocuklar psiko-sosyal olarak dezavantajlılar grubunda olup özel gereksinimi olan çocuklar içinde yer almaktadır,” deniliyor. Kitapta, bu çocuklara özel içerik oluşturulduğundan aile kavramına bilinçli olarak yer verilmediği ifade ediliyor. Aynı nedenden ötürü, birazdan paylaşacağım etkinliklerde kader, tevekkül, sabır kavramlarının öne çıktığını söylemek mümkün olabilir.

“Kader Allah’ın belirlemiş olduğu yasalardır,” denilen kitapta, fizikten biyolojiye kadar bilimsel açıklamalar kader olarak ele alınıyor. 7-12 yaş arası grubu için “Kader Kavramı” etkinliğinde, öğreticide kader konusunun kavranmasına yardımcı olacağı belirtilen fiziksel, biyolojik ve toplumsal yasalara örneklerin olduğu soru kartlarını renkli zarflara koyması bekleniyor. Çalışma kâğıdında “Yer çekimi olmasaydı ne olurdu?”, “Su buharlaşıp göğe yükselmese yağmur oluşmasa ne olurdu?”, “Suyun kaldırma kuvveti olmasaydı ne olurdu?” gibi sorular bulunuyor. Değerlendirme bölümünde ise “Allah’ın belirlemiş olduğu yasalar olmasa ne olurdu?”, “Kadere imanının insanın üzerindeki olumlu etkilerini sıralayınız” yazıyor. Öğreticiden, Allah’ın kâinatta olacak olan her şeyi bir ölçü, düzen ve uyum içinde önceden planlamasına kader denildiğini anlatması istenerek, “Örneğin yağmurun oluşmasının belli şartları olduğunu, bunların kader olduğunu ve bu şartlar yerine gelmediği takdirde kimsenin yağmuru yağdırma-ya güç yetiremeyeceğini söyler. Allah’ın kâinatta planladığı fiziksel, biyolojik, toplumsal kanunların varlığından bahseder,” deniyor ve kaderi “Güneş’in belli aralıklarla tutulması, gece ve gündüzün oluşması, Ay tutulması, vücudumuzdaki sindirim ve boşaltım sisteminin çalışması, yer çekimi kanunu, adaletli yöneticinin olduğu ülkede insanların mutlu ve huzurlu yaşaması” gibi olaylarla örneklendirmesi bekleniyor.

“Su Damlası” adlı öyküde ise yağmur yağmasının, Allah’ın çizdiği kader olduğu anlatılıyor. Öykünün değerlendirme bölümünde çocuklara, “Allah yağmur yağmasını dileyince insanlar gökyüzünde yağmur tanelerinin oluşmasını engelleyebilir mi?”, “Hava durumunda bugün ‘sağanak yağış’ var denildiği için mi yağmur yağıyor?”, “Yağmurun oluşması gibi Allah’ın değişmez yasalarına örnekler verir misiniz?” soruları yöneltiliyor. Suyun kaldırma kuvvetinin de Allah’ın değişmez kanunlarından yani “kader” olduğunun anlatıldığı bir başka etkinlikte, “Allah gemilerin batmasını, insanların zarar görmesini istemez. Bu nedenle suya kaldırma kuvveti vermiştir,” açıklaması yapılıyor. Çocuklara yönelik benzer etkinliklerde, kaderin insan hayatındaki olumlu etkilerini sıralamaları bekleniyor.

İslâm’ın temelinin Allah’a iman etmek olduğunun izah edilmesinin beklendiği bir başka etkinlikte, “Allah cennetlikleri cennete, cehennemlikleri cehenneme koyacak, sonra da bakın kalbinde hardal tanesi kadar imanı olan birisini bulursanız onu cehennemden çıkarın diyecektir” hadisiyle konunun detaylandırılması isteniyor. Ardından öğretici, hayvanlar hakkında bilgi vermeye başlıyor. Arıların mükemmel yaratıldığından bahsedilerek, Allah’ın varlığına ve Allah’a iman etmenin önemine vurgu yapılıyor.

Küçücük bir böceğin bu kadar detaylı bilgi sahibi olması da vücudunda bu işlemleri gerçekleştirecek bir laboratuvarı kendi vücudunda kuramayacağı oldukça açıktır. Bu küçük canlıyı Allah yaratmıştır ve arı Allah kendisine ne ilham ederse onu yapmaktadır. Bu gerçek Kuran’da Nahl suresinde haber verilmiştir. Allah, Kuran’da bal arısından şöyle bahsetmektedir: “Rabbin, bal arısına vahyetti: Dağlarda, ağaçlarda ve onların kurdukları çardaklarda kendine evler edin. Sonra meyvelerin tümünden ye, böylece Rabbinin sa-

na kolaylaştırdığı yollarda yürü-uçuver. Onların karınlarından türlü renklerde şerbetler çıkar, onda insanlar için bir şifa vardır. Şüphesiz düşünen bir topluluk için gerçekten bunda bir ayet vardır.” (Nahl, 16/68-69)

Ahiret hayatı da kitapta etkinliklerle anlatılan konu başlıklarından biri. “Mahşer”, “Berzah”, “Cennet”, “Cehennem” gibi kavramların anlatıldığı bölümde, öğrencilerden ahirete imanın insana kazandırdıklarını anlatmaları bekleniyor. 7-12 yaş grubu için önerilen etkinlik öncesi öğrenciler için hazırlanan notlarda, ahiret inancına sahip insanlardan meydana gelen toplumda kimsenin bir diğerine zarar vermeyeceği söyleniyor. Etkinlik kapsamında, ahirete iman etmenin hayatı kontrollü yaşamayı sağladığı, davranışlarımızı kontrol etmeye yardımcı olduğu, sabır ve sorumluluk duygusunu güçlendirdiği ve toplumsal fayda sağladığı öğretiliyor.

Ahirete inancı olmayanların ölüm ânında gerçekleri göreceği ve Allah’ın emirlerini yapmak için dünya hayatına geri dönmek isteyecekleri anlatılır. Ancak iş işten geçmiş olduğu için bu isteğin kabul edilmeyeceği, “Nihayet onlardan birine ölüm gelince, ‘Rabbim! Beni dünyaya geri gönderiniz ki terk ettiğim dünyada salih bir amel yapayım’ der” ayetiyle ahiret gününe inanmanın insanı teselli edeceği, üzüntüsünü azaltacağı vurgulanır.

Yalova Üniversitesi’nin “Manevi Rehberlik ve Değerler Eğitimi Sertifika Programı”na uzaktan eğitimle katılıp sertifika aldıktan sonra müftülüklerin aradıkları şartlara uyarsanız ilköğretimde ders verebiliyorsunuz. Bilgi almak için aradığım kurumdaki yetkili, “Bir standart yok, her ilçe müftülüğünün şartı ayrı oluyor. İstanbul’daki lisans şartı isterken, Sırnak ya da Hakkâri’de imam hatip lisesinden mezun ol-

mak isteniyor,” diyor. Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi de uzaktan eğitimle verilen “Sakarya Üniversitesi Değerler Eğitimi Eğitimci Sertifika Programı” düzenliyor. Programı bitirenler, okullarda ve Kuran kurslarında “Değerler Eğitimi” dersi verebiliyor.²⁴ Eğitim-Sen Genel Başkanı Feray Aytekin Aydoğan, Diyanet personeline emanet edilen “Değerler Eğitimi”nin, bilimi, bilimsel eğitimi tamamen yok sayan, “şükür, kanaat, ibadet” kavramları üzerinden oluşturulduğunu söylüyor. Okullarda gerçekleştirilen etkinliklerin de “Değerler Eğitimi” üzerinden oluşturulduğunu, bu etkinliklerin gerçekleştirilmesinde protokollerin araç olarak kullanıldığını ifade ediyor. “Yalnızca Diyanet personeli ile değil, vakıf, dernek adı altında dinî yapılarla da bu etkinlikler yaz okulu, sempozyum, panel vb. etkinliklerle yaşama geçiriliyor,” diyor. Ensar Vakfı, “Değerler Eğitimi” faaliyetlerinin yanı sıra okullarda, “Mevlid-i Nebi Haftası”, “Okul-Cami Kardeşliği Projesi”, “Kutlu Doğum Haftası”, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi”, “Namazla Diriliş Konferansı” gibi etkinlikleri Diyanet İşleri Başkanlığı ile ortaklaşa düzenleyen kuruluşlardan biri.²⁵

İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün sitesinde yer alan “Kadim Hasletlerimiz/Yol Işıklarımız/İlkelerimiz: Hayatımıza Yön Vermesi Gereken Değerlerimizden Bazıları” sözle-

24 <http://www.degerler.sakarya.edu.tr/tr/icerik/goster/52>

25 Eğitim-Sen’in Ensar Vakfı Antalya Şubesi ile Antalya İl Milli Eğitim Müdürlüğü arasında imzalanan “Değerler Eğitimi” protokolünün, Anayasa’ya ve Milli Eğitim Temel Kanunu’na aykırı olduğu gerekçesiyle iptali istemiyle açtığı davada, Antalya 4. İdare Mahkemesi protokolün iptaline karar verdi. Haziran 2020’de çıkan kararda, “Bir kamu hizmeti olan eğitim öğretim hizmetinin devletin hizmet alanı içerisinde ancak genel idare esaslarına göre memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle yürütülmesine ilişkin Anayasa’nın amir hükmüne ve Türk Milli Eğitimi’nin temel ilke ve kurallarına aykırı olduğu, dayanak hukuksal düzenlemelerin amaç ve kapsamını aştığı anlaşıldığından protokolün hukuka aykırı olduğu sonucuna varılmıştır” deniyor. <http://egitimsen.org.tr/wp-content/uploads/2020/07/Antalya-karar.pdf>

riyle sıralanan “Değerler Kavram Listesi” adlı belgede, “İffetli olmak”, “Devlet işini milletin hizmeti için kullanmak”, “Şehitlik”, “Ailemize sahip çıkmak”, “Nimete sahip çıkmak”, “Sevgi insanı olmak”, “Fakirliği sabırla karşılamak” gibi maddeler yer alıyor.²⁶ Uzun listenin, *Değerleri Yaşa(t)mak*, *Değerler Sözlüğü* adlı kitaptan oluşturulduğu notu var. İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Değerler Eğitimi Koordinatörü Mahmut Balcı tarafından kaleme alınan kitap, Ensar Vakfı’na ait Ensar Yayın Grubu’ndan yayımlanıyor. 2014 yılında İstanbul İl Milli Eğitim Müdürlüğü Strateji Geliştirme Bölümü tarafından düzenlenen “Değerler Eğitimi Çalışmaları” adlı toplantıda konuşan imam hatip lisesi ve ilahiyat fakültesi mezunu olan Balcı, şunları söylüyor.

Son zamanlarda kendisinden çok söz edilen şair ve yazar Nuri Pakdil “Batılılaşma karşıtı mısınız?” şeklindeki bir soruya şu şekilde cevap veriyor: “1923, değerlerimizden kopma dönemidir.” Nuri Pakdil, Batılılaşmaya ve Batı taklitçiliğine karşıdır. “Batı’nın edebi değerlerinin, düşünce hareketlerinin okunması, incelenmesi taraftarıyım,” der. Şair ve fikir adamı Sezai Karakoç’un “Masal” şiirinde söylediği gibi biz eğitimcilerin, altı oğlunu kaybettiği bir babanın direndiği gibi yedinci oğlu gibi üstümüze gelen [metinde aynen böyle] ve bizi değiştirmeyi kafasına koyan bir iradeye karşı değerlerimizle sağlam bir duruş sergilemeliyiz.²⁷

Eğitim Reformu Girişimi ve Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) tarafından hazırlanan “Türkiye’de Erken Çocukluk Eğitiminin Durumu ve Öneriler” adlı raporda, “Değerler Eğitimi”nin ne olmadığı konusunda gayet açık bir tablo ortaya konuyor.

26 http://www.istmem.com/upload/cms/degerler_kavram_listesi.pdf

27 <https://istanbul.meb.gov.tr/www/degerler-egitimi-istanbul-paylasim-toplantisi-yapildi/icerik/789>

“Değerler eğitimi” dendiğinde, ortak bir tanıma ulaşabilmek önemlidir. Belirli bir toplumda sık karşılaşılan âdetler (örneğin Türkiye’de büyüklerin elini öpmek, büyüklerin yanında ayak ayak üstüne atmamak vb.) evrensel değildir, hem toplum içindeki herkes için geçerli değildir hem de diğer toplumlarda görülmeyebilir. Değerler eğitiminde ele alınması gereken değerlerin, tüm toplumlarda “değer” olarak kabul edilen ve bu değerlerin yokluğunda başkalarına, kişinin kendisine veya diğer insanlarla birlikte uyum içerisinde yaşamaya olumsuz etkisi olabilecek olgulardan oluşması beklenir. Dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılan araştırmalar da çoğunlukla “değerler eğitiminin” bu tanımını benimsemektedir. Değerler eğitiminin dinî öğretiler üzerine inşa edilmesi, değerler eğitiminin asıl tanımına ve amaçlarına uymamaktadır. Belli bir dine yönelik tanıtılan öğeler (tanrı, dualar, cennet, cehennem, ibadet gibi) toplumdan topluma ve farklı inanç grupları arasında değişmekte ve aynı toplulukta bile herkes tarafından aynı şekilde algılanmamaktadır. Ayrıca, bilimsel alanyazında kanıtlandığı üzere, çocuklar yaklaşık 11 yaşına kadar soyut öğeleri anlamlandıramaz ve daha çok somut nesneler üzerinde düşünürler. 11 yaşından önce, değerler eğitimi veya farklı bir isim altında, bu öğelerin çocuklara tanıtılması ve/veya empoze edilmesi, çocuğun zihninde anlam veremediği düşüncelerin veya karışıklığın, kimi zaman da korkuların oluşmasına yol açabilir.²⁸

Ancak Türkiye’de çocuklara, soyut kavramları anlamlandıramadıkları dönemde din eğitimi verilmeye devam ediyor. “Erken çocukluk eğitimi” denildiğinde ilk akla gelen isimlerden Prof. Sevda Bekman’a²⁹ göre, Diyanet’in Kuran kurs-

28 http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_HERKES-%C4%B0C%C4%B0N-ESIT-FIRSAT-TURKIYEDE-ERKEN-COCUKLUK-EGITIMININ-DURUMU-VE-ONERILER.web_.pdf

29 “Doktora derecesini çocuk gelişimi alanında Londra Üniversitesi’nden almıştır. Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Fakültesi bünyesinde profesör olarak görev

larının programlarında bilimsel temeller dikkate alınmıyor.³⁰ Program içeriğinin çocuğun gelişim düzeyine uygun olarak planlanmadığını dile getiren Bekman, “Paylaşım, birlikte bir hedefe gitme, yardımlaşma gibi kavramlar insanların birbirine muhtaç olduğu üstünden anlatılmaktadır. Sabır, kulluk olarak tanıtılmaktadır,” diyor. Prof. Bekman, kurslardaki eğitimcilere çocuk gelişimi ve eğitimi konularında verilen kısa eğitimlerin yeterli olmadığını da dile getiriyor. Kullanılan yöntemlerin erken yaşlardaki çocuğun gelişim özelliklerinden dolayı onların sosyal, duygusal ve zihinsel gelişiminde olumsuz sonuçlara yol açabilecek nitelikte olduğunu hatırlatarak, “Din gelişim teorilerinin, bu dönemi din eğitimi için ‘hazırlık’, ‘farkında olma’ yılları olarak kabul etmelerine rağmen kurslar bunu gözardı ederek din eğitimi vermektedir,” diyor.

Diyanet İşleri Başkanlığı, üniversitelerde okul öncesi dinî eğitim programı açılmasını talep ediyor.³¹ Çocukların 7 yaşından önce alması gereken temel dinî bilgiler olduğuna inanan Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş’a göre, 4-6 yaş grubu Kuran kursları için bu bir talepten öte, ihtiyaç. Erbaş, ilahiyat fakültesi öğrencilerinin okul öncesi eğitim bölümlerinde çift ana dal programı yapmasını istiyor. Şu anda ise 4-6 yaş grubuna Kuran kursu verecek öğretmenlerin Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü ile yap-

yapmıştır. Ayrıca AÇEV’in (Anne Çocuk Eğitimi Vakfı) kurucu üyesi ve danışmanıdır. Başlıca ilgisi erken çocuklukta müdahale alanında iken alana yaptığı ana katkı, gelişmeye açık savunmasız çocuklar ve ebeveynleri için müdahale programlarının geliştirilmesi çalışmalarından oluşmuştur. Bekman, 3’ü ebeveynler 2’si de okul öncesi çocuklar için olmak üzere beş çocukluk dönemi eğitim programı geliştirmiştir. Bu programlar halihazırda Milli Eğitim Bakanlığı ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarının işbirliği ile ülke çapında uygulanmaktadır.” <https://pred.boun.edu.tr/tr/people/sevda-bekman>

30 <http://www.diken.com.tr/erken-cocukluk-doneminde-din-egitiminde-gozardi-edilen-gercekler/>

31 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/erbastan-okul-oncesi-din-egitimi-programi-talebi/1595897>

tıkları sertifika programını bitirmesi gerekiyor. Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Ramazan Muslu, öğrencilerin “sevgi merkezli yaklaşımla değerler ve Kuran-ı Kerim eğitimi verdiğini”, 4-6 yaş din eğitiminin, çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygun olması için ciddi gayret sarf edildiğini, çocuk eğitimi ve gelişimi sertifikası olmayanların kurslarda görev alamadığını söylüyor.³² Ancak 4-6 yaş grubuna yönelik din eğitimi veren öğrencilerin pedagojik formasyonu tartışma konusu. Peki 4-6 yaş din eğitimi verenlerin çocuk gelişimi konusunda donanımı ne durumda?

Diyanet İşleri Başkanlığı, okul öncesi kurumlarda dinî eğitim verilmesi kararının ardından seminerlere ve hizmet içi eğitimlere başladı. Kurumda verilen eğitimlerin yanı sıra, merkez teşkilatında açık bulunan kadrolar için üniversitelerin çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenliği, anaokulu öğretmenliği, çocuk gelişimi ve okul öncesi eğitimi öğretmenliği, okul öncesi öğretmenliği lisans programları ile çocuk gelişimi ve eğitimi bölümlerini bitiren adaylardan toplam 10 personel alınacağını duyurdu.³³ Sitedeki duyuruya göre, çocuk gelişimi ve eğitimi öğretmenliği, anaokulu öğretmenliği, çocuk gelişimi ve okul öncesi eğitimi öğretmenliği ile okul öncesi öğretmenliği bitirmiş 5 öğretmen ve çocuk gelişimi ve eğitimi bölümünden mezun 5 kişi alınacak.³⁴

2017 yılına kadar 4-6 yaş grubuna ders veren Kuran kursu öğrencileri için uzaktan eğitimle alınan sertifikalar da geçerliydi. Fakat 19 Ocak 2017’de uzaktan eğitimle alınan sertifikaların kabul edilmeyeceği duyuruldu. Kurum duyuru-

32 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kuran-kurslarinda-4-6-yas-ogrenci-sayisi-yarim-milyona-yaklasti/1608323>

33 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskanligi-ogretmen-ve-cocuk-gelisimcisi-alacak-/1879287>

34 <https://insankaynaklari.diyanet.gov.tr/Detay/607/2020-y%C4%B1%C4%B1-%C3%B6%C4%9Fretmen-ve-%C3%A7ocuk-geli%C5%9Fimcisi-al%C4%B1m%C4%B1>

sunda, “Kuran Kursu Öğretici Yeterlilikleri ve eğitimcilerin eğitimine yönelik gelişen ve değişen şartlar göz önünde bulundurularak Başkanlığımızca bir dizi çalışma yapılacak olması sebebiyle, çeşitli kurum ve kuruluşlardan 19.01.2017 tarihinden sonra alınacak ‘Kuran Kursları 4-6 Yaş Grubu ile İlgili Sertifikalar’ kabul edilmeyecektir,” denildi.³⁵ Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, “Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurs Programı” hazırladı. 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren 4-6 yaş grubu Kuran kurslarında görevlendirilecek öğretmenlerden, bakanlığın verdiği 380 saatlik programı bitirmeleri bekleniyor. Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü tarafından verilen “Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kurs Programı”na başvuru koşulu, lise ve dengi mezunu olmak. Programı bitirenlerin, 0-72 ay çocukların bilişsel, sosyal, cinsel, fiziksel, duygusal ve dil gelişimine uygun etkinlik hazırlayabilmesi, gelişim alanlarını destekleyen oyunlar geliştirebilmesi, fen ve matematik etkinlikleri hazırlayabilmesi, amaçlar arasında yer alıyor.³⁶

Sakarya Üniversitesi, alınan karar öncesi Sürekli Eğitim Merkezi’nin Diyanet İşleri Başkanlığı Eğitim Hizmetleri Genel Müdürlüğü onaylı uzaktan eğitim sertifikası verdiği kurumlardan biriydi. Ancak alınan karara rağmen 4-6 yaş grubu öğretmenlerine yönelik eğitim programları devam ediyor. “Sakarya Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi 4-6 Yaş Grubu Çocuk Eğitimi ve Etkinlikleri Sertifika Programı (Uzaktan Eğitim)” ücreti, 305 TL. Başvuru için herhangi bir mezuniyet şartı aranmıyor. Eğitim kapsamında,

35 <https://usak.diyaret.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=310>

36 http://orhangazihem.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/16/12/136093/dosyalar/2019_09/28151119_Cocuk_GeliYimi_ve_EYitimi_Okul_onesi_Cocuk_GeliYimi_ve_EYitimi_Kurs_ProgramY.pdf?CHK=22086b2a9db1595fea52fa35c8d52485

birey gelişimi, psikomotor gelişim, bilişsel gelişim, dil gelişimi, sosyal gelişim, duygusal gelişim, ahlâk gelişimi, çocukla iletişim öğretiliyor.³⁷ Eğitim sonrası yapılan sınava üç kez girme hakkı var, geçme notu ise 50.

“Yalova Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Sertifikalı Kurs Programı”nın ücreti ise 290 TL.³⁸ Tanıtımda, “İş garantisi vermez,” deniliyor. Başvuru için mezuniyet şartı yok. Sınav geçme notu, 70. Başvurmak isteyen biri gibi aradığım merkezdeki yetkiliye, alacağım sertifikayı Diyanet’in kabul edip etmeyeceğini soruyorum.

2019 Aralık ayına kadar biz dahil 4-6 yaş çocuk gelişimi sertifikası veriyorduk. Biz 2015 yılından beri 4-6 yaş çocuk gelişimi sertifikası verdik. Fakat bakanlık talimatıyla 2020 Ocak ayı itibariyle 4-6 yaş çocuk eğitimlerine ara verildi. O zamandan beri hiçbir kurum bu eğitimi vermiyor, tamamen kaldırıldı. Bunun yerine sadece Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi verilmektedir. Birçok ilçe müftülüğü de kabul ediyor. Ali Erbaş, Diyanet İşleri Başkanı olmadan önce Yalova Üniversitesi’nin rektörüydü. Bu noktada birçok ilçe müftülüğü personellerini bize yönlendirmektedir. Örnek veriyorum, Ankara Keçiören Müftülüğü, Kocaeli Başiskele Müftülüğü... Eğitimi sadece bizden almaları gerektiği, bizden almamaları durumunda kabul etmeyeceğini bildiren müftülükler arasında. Başka belgenin kabul görmeyeceğini belirtmişler. Müftülüğün değil, katılımcıların bize söylediği bir bilgi bu. Yalova Üniversitesi’nden alacağınız belgenin kabul görüp görmediği bilgisini aldıktan sonra başvuru yapmanız daha sağlıklı olacak. Bazı ilçe müftülük-

37 <https://sausem.sakarya.edu.tr/3/18/egitim/4-6-yas-grubu-cocuk-egitimi-ve-etkinlikleri-sertifika-programi-uzaktan-egitim>

38 <https://yusem.yalova.edu.tr/egitim-407-okul-oncesi-cocuk-gelisimi-ve-egitimi-sertifikali-kurs-programi>

leri bu sertifikayı kabul etmeyebiliyor. Uzaktan eğitim ayrı-
mı yok ama sadece sertifikada isim değişikliği yapıldığı için
bazı müftülükler kabul etmeyebiliyor. Aslında eğitim 4-6
yaşı da kapsıyor. Ama tekrar belirtiyorum, Ali Erbaş Diya-
net İşleri Başkanı olmadan önce zaten bizim rektörümüz-
dü. Bu nedenle aslında birçok ilçe müftülüğü kabul ediyor.
Şu anki başkan bizim rektörümüz olduğu için kabul edi-
yorlar. Sadece okul öncesi gelişimi değil, manevi rehberlik
alânında da bize yönlendiriyorlar sertifikaları almaları ko-
nusunda. Müftülük personel alımında, üniversite, yaş, cin-
siyet şartı arayabilir tabii.³⁹

Yalova Üniversitesi'ndeki yetkiliye 2017 yılından beri
uzaktan eğitimle alınan sertifikaların kabul edilmediğini ha-
tırlattığımda, bu konuyla ilgili kendilerine dönüş olmadığını
söylüyor. Tanıtımında, "Kişisel gelişim amaçlıdır, kesin-
likle iş garantisi vermez," yazan "Selçuk Üniversitesi Sürekli
Eğitim Merkezi Okul Öncesi Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Ser-
tifica Programı" ise 340 TL.⁴⁰ Çocuk gelişimi alânında faa-
liyet gösteren kamu ya da özel kurumlarda çalışan persone-
lin mesleki eğitim amaçlı kendilerini geliştirmek için sertifi-
ka programına katılım sağlayabileceği belirtiliyor.

Uzaktan eğitim şeklinde veriliyor. Eğitimi satın alıyorsunuz.
İstedığınız zaman bitirebiliyorsunuz, % 90'ını bitirince sınav
portalı açılıyor. Üç kere girme hakkınız var. 60 ve üzeri ala-
caksınız. Daha sonrasında adresinize sertifikanız götürülü-

39 Keçiören Müftülüğü'nü aradım ve aldığım yanıt: "Şu anda gelen en son uygula-
ma esaslarında hayat boyu öğrenmeden halk eğitim merkezlerinden alınan 380
saatlik sertifikanın geçerli olduğu yazıyor, tamam mı? Eğer programa yazılma-
dıysan halk eğitimden al. Yani yarın bir yazı gelir, 'Üniversitelerden aldığın ge-
çerli değil,' der. Daha önce üniversitelerin verdiğini kabul etmişler ama onu ne-
den kabul ettiler? Yeterli sertifikaya sahip öğretici olmadığı için onları da kabul
ettiler, tamam mı? Ama şimdi ederler mi etmezler mi, onu bilmiyorum."

40 <https://selcuksem.selcuk.edu.tr/egitim/okul-oncesi-cocuk-gelisimi-ve-egitimi-sertifika-programi-uzaktan-egitim/4823>

yor. Lise mezunu olmanız yeterli. Kişisel gelişim amaçlı veriliyor. Resmîyette Diyanet bize “Bu eğitimi veremezsiniz,” diye de bir ibare kullanmadı. Net bir şey söyleyemem ama.

Harran Üniversitesi Sürekli Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi’nin uzaktan eğitimle verdiği “4-6 Yaş Grubu Çocuk Eğitimi ve Etkinlikleri Sertifika Programı”nın ücreti, 350 TL.⁴¹ Eğitimi tamamladıktan sonra yapılan sınava üç kez girilebiliyor. Geçme notu, 50. Detaylı bilgi almak için aradığım yetkiliye, Diyanet’in uzaktan eğitimle alınan sertifikaları artık kabul etmediğini hatırlatıyorum ama telefonun ucundaki ses bu bilginin doğru olmadığını ima ediyor.

Eğitimi tamamladıktan sonra çok küçük bir sınav var. O sınavı da tamamladıktan sonra onaylı belgenizi adresinize gönderiyoruz. Kişisel gelişim programı olduğu için lise ve lisans mezunlarını alıyoruz. Lise mezunu olmak problem olmuyor, kayıt yapabilirsiniz. Üniversitenin vereceği belge her yerde geçerlidir. Zaten belgenizde de uzaktan eğitim yazmayacak. Müftülüğe gidip 4-6 yaş grubuna ders vermek için başvurabilirsiniz. Onunla ilgili bir problem olmaz, Diyanet kabul eder.

“Öğreticilere Göre Diyanet İşleri Başkanlığı ve Müftülüklerin 4-6 Yaş Grubu Kuran Kursları Çalışmaları” başlıklı makalede, Kuran kursu öğretmenleri 4-6 yaş grubuna yönelik öğretici alım kriterlerinin yetersiz olduğunu ve öğretici yeterliklerinin ölçülemediğini düşünüyor.⁴²

Çocuklara pedagojik anlamda yardımcı olamıyorum, kendimi yetersiz hissediyorum, vicdanen huzursuzluk duyuyorum.

41 <http://web.harran.edu.tr/harusem/tr/haber/14334/4-6-yas-grubu-cocuk-egitimi-ve-etkinlikleri-sertifika-programi-uzaktan-egitim/>

42 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1177091>

Yetişkinlere eğitim verirken buraya geçtim. 4-6 yaşa geçerken benim yeterli olup olmadığımı ölçmediler.

Çocuk gelişimiyle ilgili sorulara yer verilmiyor. Komisyon-
da bu alanda bilgili kişiler bulunmuyor. Sınavı yapan müf-
tüler bu konuda eksik kalabiliyorlar.

Sadece bir belge olarak göreve geldim ve çok zorlandım. Bi-
ze iyi bir eğitim verilmeliydi.

“2020-2021 Eğitim-Öğretim Yılı Kuran Kursları Uygula-
ma Esasları”nda, öğretici ihtiyacının mevcut kadrolu/sözleş-
meli öğretmenlerle karşılanamaması halinde, dinî öğrenim li-
sans mezunu kadrolu/sözleşmeli öğretmenlere de sertifikası ol-
masa dahi görev verilebileceği, eğitim-öğretim yılı içerisinde
kesinlikle sertifika almalarının sağlanacağı belirtiliyor.⁴³

Okul Öncesi Eğitim Protokolü: “Hukuka aykırılık yok”

Eğitim-Sen; Sakarya Milli Eğitim Müdürlüğü ve Sakar-
ya Müftülüğü arasında imzalanan, “Okul Öncesi Eğitim
Protokolü”nün, hukuka aykırı olduğu, okul öncesi eğitim
kurumlarının Kuran kursu niteliğinde olmadığı ve laiklik
ilkesinin dolaylı olarak ihlal edildiği iddialarıyla protoko-
lün iptali istemiyle Sakarya Valiliği’ne dava açtı. Protoko-
lün amacı, “okul öncesi eğitimi yaygınlaştırmak” olarak be-
lirtiliyor. Protokol, Kuran kursu öğretmenleri tarafından Di-
yanet’in hazırladığı “4-6 Yaş Grubu Kuran Kursları Öğretim
Programı”nın anaokulu ve ana sınıflarında isteğe bağlı uy-
gulanmasını öngörüyor. Ancak Sakarya 1. İdare Mahkemesi
verdiği kararda, davayı reddetti. Kararda, “iç hukukumuz ve
uluslararası sözleşmeler uyarınca idareye verilen takdir hak-

43 [https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/2020-2021%20Kuran%20Kurslar%C4%B1%20Uygulama%20Esaslar%C4%B1%20\(1\).pdf](https://egitimhizmetleri.diyanet.gov.tr/Documents/2020-2021%20Kuran%20Kurslar%C4%B1%20Uygulama%20Esaslar%C4%B1%20(1).pdf)

kı kapsamında yapıldığı anlaşılan ve temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasıyla örtüştüğü görülen dava konusu protokolde, laiklik ilkesine, kamu yararına ve hukuka aykırılık bulunmamaktadır,” denildi.

Sendika, “Kutlu Doğum Haftası” konulu genelgenin de farklı din ve mezhep mensuplarına belirli bir dinin ahlâki değerlerinin dayatılmaması gerektiği, eğitim sisteminin dinî referanslardan bağımsız olmamasının laiklik ilkesine ve Milli Eğitim Temel Kanunu’na aykırı olduğu iddiasıyla iptalini istedi. Milli Eğitim Bakanlığı, insanlığın ortak değerleri arasında yer alan merhamet temasının değer eğitimi alanına ilişkin olduğunu, belirli bir dinin ahlâki değerlerinin dayatılmasının söz konusu olmadığını ifade ederek, davanın hukuki dayanaktan yoksun olduğunu iddia etti. Danıştay Tetkik Hâkimi İbrahim Özerdem, 1739 Sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nda belirtilen hedeflerin gerçekleştirilmesi ve milli, ahlâki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen bireyler yetiştirilmesi adına ve tüm insanlığın ortak değerleri arasında bulunan merhamet duygusunun öğrencilere kazandırılması için okullarda katılımı isteğe bağlı yarışma ve etkinliklerin yapılmasına ilişkin davaya konu genelgede laiklik ilkesi ile Milli Eğitim Temel Kanunu’na aykırılık bulunmadığından davanın reddi gerektiği yönünde görüş bildirdi. Danıştay Savcısı Keziban Gülcan Kaya da, bireyin sevgi, saygı, merhamet, hoşgörü, yardımlaşma, paylaşma vb. manevi değerlerin farkında olması ve bu değerleri hayata geçirmesi gerektiği, manevi değerlerin belli bir dinin ahlâki değerleri olmayıp tüm insanlığın ortak değerleri olduğunu ifade ederek, manevi değerlerin dinî referanslı olmasının eğitim sistemi içerisinde gençlere öğretilmesinde herhangi bir sakınca bulunmadığını belirtti.

Danıştay, 2016 tarihli kararında, öğrencilere Hz. Muhammed’in temel insani özelliklerinden olan bütün insan-

lığı kuşatıcı sevgisi ile birlikte merhamet duygusunun güzelliğini yaşatmanın yollarını kazandırmak gerektiği, Diyanet'in "Kutlu Doğum Haftası"nda merhamet temasının öne çıkarılmasını kararlaştırdığı, merhamet duygusunun insanlığın ortak değerleri arasında olduğu ve okullarda katılımlı isteğe bağlı yarışma ve etkinlikler yapılması istenildiği belirtilerek, genelgede laiklik ilkesine ve Milli Eğitim Temel Kanunu'na aykırılık olmadığı gerekçesiyle davayı reddetti.

2019 yılında Bolu İl Milli Eğitim Müdürlüğu ile Bolu İl Müftülüğu arasında imzalanan "Okul Öncesi ve İlköğretim Kurumlarında Değerler Eğitim Protokolü"nın iptali iste-miyle açılan dava da, sendikanın başlattığı bir başka hukuk mücadelesi... "Dava konusu protokolle örgün eğitim kapsamındaki okul öncesi eğitim kurumları ve ilköğretim kurumlarındaki bir kısım etkinliklerin Milli Eğitim Bakanlığı personeli yerine Diyanet İşleri Başkanlığı personelince yürütölmesinin Danıştay kararında da yer aldığı üzere hukuka uyarlığı bulunmamaktadır," denildi. Başvuruda, dava konusu protokolle Diyanet'e Milli Eğitim Bakanlığı'nın okul öncesi eğitimdeki denetim ve gözetim yetkisini ortadan kaldırarak yetki verildiği ve protokolün açıkça hukuka aykırı olduğu belirtildi. Mahkeme, yürütmenin durdurulması istemini reddetti.

Diyanet'in çocuklara yönelik etkinliklerinin çocuk haklarına uygunluğuna dair Türkiye kamuoyunda güçlü bir tartışma yaşanmasa da, 2016 yılında bu meselenin Avusturya'da gündeme oturduğunu hatırlatalım. Avusturya'daki Müslüman dernekler için bir çatı kuruluş olan, Diyanet İşleri Başkanlığı ile bağlantılı Avusturya Türk İslâm Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Birliği'ne (ATİB) bağlı, Viyana'da bir camide Çanakkale şehitlerini anma maksadıyla düzenlenen oyunda, asker üniformalı çocukların Çanakkale'de savaşılan

askerleri canlandırdığı, şehit rolü için yerde yattıkları esna-
da üzerlerinin Türk bayraklarıyla örtüldüğü kareler basına
yansımıştı. Fotoğrafların Avusturya kamuoyunda tartışma
yaratmasının ardından Avusturya Başbakanı Sebastian Kurz,
bu tarz etkinliklere müsamaha gösterilmeyeceğini ve ATİB'e
bağlı camilerin kapatılabileceğini belirtmişti.⁴⁴ Ülkedeki ca-
miler hakkında araştırmalar başlatıldı. Avusturya İçişle-
ri Bakanı Herbert Kickl, 260 imamın 60'ının araştırıldığını,
40'ının ülke haricindeki kaynaklardan para alıp almadıkları
konusunun soruşturulduğunu söyledi.⁴⁵ Türklere ait cami-
nin kapatılmasına gerekçe olarak, Türk milliyetçiliğini yay-
dığı iddiası ve ülkedeki Müslümanları temsil eden Avustur-
ya İslâm Cemaati'nden izinsiz olarak faaliyet göstermesi su-
nuldu.⁴⁶ Dışişleri Bakanlığı gelişmeler üzerine, ATİB'e bağ-
lı görev yapan din görevlilerine oturum izni verilmeyeceğini
ve biri Türk toplumuna ait yedi caminin kapatılacak olmasın-
ı esefle karşıladığını açıkladı. Avusturya genelinde 100 bin-
den fazla üyesi ve 65 camisi olan ATİB, Avusturya devletin-
den dinî ödenek alıyor.⁴⁷

44 <https://www.dw.com/tr/avusturyada-yedi-cami-kapat%C4%B1%C4%B1yor/a-44122937>

45 "Avusturya'da yedi caminin kapatılması ve imamların sınır dışı edilmesinin temelinde 2015 yılında Avusturya'da yürürlüğe giren İslâm Yasası yer alıyor. Bu yasaya göre Avusturya içerisindeki Müslüman birliklerinin kendilerini finanse etmeleri gerekiyor ve yabancı kaynaklardan para almaları yasak. Kültür Bakanını Gernot Blümel bu yasaya atıf yaparak Avusturya hukukunun yabancı fonlamaya izin vermediğini, ancak ATİB'in bunu deldiğini söyledi." <https://www.dw.com/tr/avusturyada-yedi-cami-kapat%C4%B1%C4%B1yor/a-44122937> İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi ve Rotterdam İslâm Üniversitesi öğretim üyesi Prof. Dr. Özcan Hıdır'a göre, alınan kararlar akla Türkiye ve Erdoğan karşıtlığını getiriyor. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-nin-diyanet-camileri-ve-imamlariyla-imtihani/1172798>

46 <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/avrupa-nin-diyanet-camileri-ve-imamlariyla-imtihani/1172798>

47 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-44410584>

Çocuk Kuran kurslarında denetim(sizlik)

Yaşadıklarımız çok kötü, kabul edilmesi kolay değil. Hoca-nın aileyle ilişkileri iyiydi, eve girip çıkardı. İnsan kesinlikle böyle bir şey beklemiyor...

13 yaşındaki Ahmet, İstanbul Fatih'te yaz aylarında gittiği Kuran kursu hocasının istismarına maruz kaldı. 53 yaşındaki Kuran kursu hocası, aynı zamanda Ahmet'in eğitim gördüğü ortaokulda din öğretmenliği yapıyordu. Ahmet, okuldan sonra bir gün yine kursa gitti. Uykusu geldi, hoca "Odamda uyu," dedi. Ahmet, acı içinde uyandı. Eve koşarak gitti. Bir daha kursa gitmek istemedi. Durumu, annesine anlattı. Annesi, çocuğuna yaşatılanları hastaneye gittiklerinde fark etti. Olayın failini de karakolda öğrendi. "Kurs dediğim, camide tek başına ders veriyordu," diyen anne, oğlu ile ders almaya başlayan yaşıtı başka öğrenciler de olduğunu ancak onların bir süre sonra dersi bıraktığını söylüyor. Annenin aktardığına göre, kurs hocası Ahmet'le ilgilenmeye başlamıştı. "Sesi çok güzel, zeki çocuk," gibi sözler sarf ediyordu. Hoca, çocuğun annearne ve dedesiyle de sıkı ilişkiler kurmuştu. Aile evlerine gider gelir olmuştu. Ahmet'e kıyafetler alıyor ve onu bayram günleri hamama götürüyordu. Ailesi, Ahmet'in eve gelmediği gün, bir şeylerin ters gittiğini düşündü. Ailenin şüphelenmesiyle çocuğun istismara maruz kaldığı ortaya çıktı ve istismar hastane raporuyla da belgelendi.

Kuran kursu hocası, istismar suçlamalarını reddetti. Karakoldaki ifadesinden sonra tutuklandı. "Çocuğun nitelikli cinsel istismarı" ve "kişiyi hürriyetinden yoksun kılma" suçlamalarıyla yargılanan hocaya 28 yıl hapis cezası verildi. Ancak mahkeme heyeti, sanığın fiilden sonraki ve yargılama sürecindeki davranışlarını indirim sebebi kabul ederek ceza-yı düşürdü. Ahmet bir daha Kuran kursuna gitmedi. Tedavi

devam ediyor. Annesi, “Oğlumu görmeye gittiğimde psikolojik durumu daha iyiydi, kendine güveni gelmişti,” diyor.

Kuran kurslarının sayısı ile beraber denetimlerde yaşanan sıkıntılar da artış gösteriyor.

Diyarbakır’da 12 yaşında bir kız çocuğu, yaz tatilinde gönderildiği kursta kadrolu imam olarak çalışan hocasının tacizine maruz kaldı. İstismar, çocuğun dolabında bir cep telefonu bulunmasıyla ortaya çıktı. 22 yaşındaki hoca, 12 yaşındaki çocuğa “hediye ettiği” telefona, taciz içerikli mesajlar atmıştı. Durum mahkemeye yansıyınca, mesajları eşine gönderdiğini, telefonun çocukta ne aradığını bilmediğini söyledi. Sanığın, kız çocuğunu, “Bu durumları kimseye anlatma, rezil olursun,” diye korkuttuğu öğrenildi. Yaz Kuran kursundaki 18 öğrenciden biri olan mağdur çocuk ifadesinde, hocanın sınıfta cinsel içerikli öyküler anlattığını, hamiilelik ve tecavüz gibi konulardan bahsettiğini ifade etti. Davası sürecinde, hocanın izinsiz bir şekilde kız öğrencilere ders verdiği ortaya çıktı. Hoca, görevlendirme yapılmadan Kuran kursu dersi vermişti. Kadın öğreticinin gelmesiyle tacizde bulunan hoca da kız öğrencilere ders vermeyi bırakmıştı. Ancak kursta görev yapan bazı hocalar, kursun izin dahilinde düzenlendiğini, müftülüğün bilgisi olduğunu iddia ediyor. Avukatlar, Diyanet’e izinsiz ders verilmesi ile ilgili olarak tazminat talebiyle dava açmayı planlıyor. Ceza davası cephesinde ise yeni bir şey yok: Diyarbakır 1. Ağır Ceza Mahkemesi’nde “çocuğun cinsel istismarı” ve “kişiyi hürriyetinden yoksun kılma” suçlamalarıyla yargılanan hoca, 26 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yargıtay 14. Ceza Dairesi ise Temmuz 2019’da, “Sanığın mağdureye sarılmak ve telefonla mesaj göndermek dışında cinsel arzularını tatmin amacıyla hareket ettiğine ilişkin deliller bulunmadığı, basit cinsel istismar suçundan hüküm kurulması” gerektiğini belirterek kararı bozdu.

Kuran kurslarında, kursları denetlemesi gerekenlerin cezasız kalması da ayrı bir sorun. Adıyaman'da 9 ve 10 yaşında iki çocuk, Kuran kursu verilen bir yurttta 29 yaşındaki yurt müdürünün cinsel istismarına uğradı. Yurtta görevli olan müdür, yaz aylarında gönüllü olarak gelmek isteyen öğrencilere din dersi veriyordu. Olay, cinsel istismar mağduru çocuklardan birinin durumu, "Anne ben bir daha yurda gitmek istemiyorum, o adam sapık mı? Kuran kursuna gittiğimden beri 4-5 kez yaptı," sözleriyle anlatması üzerine ortaya çıktı. İddianameye göre, Kuran kursu hocası çocuklara yönelik cinsel içerikli istismarda bulunduktan sonra, "Kimseye söylemeyin, sırlar söylenmez. Yoksa cehennemde cayır cayır yanarsınız," demişti. İfade veren çocuklar kursta geçirdikleri zamanı, "Kuran okuyor, namaz kılıyor, ilmi hal çalışıyor, oyun oynuyorduk," diye anlattıktan sonra, "Günah yazılır diye kimseye söylemedik," sözleriyle anlatmıştı. Sanık hoca ifadesinde, çocukların başını okşadığını, sarılmış olabileceğini dile getirdikten sonra, "Ancak bu tamamen onlara duyduğum sevgiden kaynaklanmaktadır," sözleriyle savunma yaptı. Mahkeme heyeti sanığa her bir çocuk için "basit cinsel istismar" suçundan 15'er yıl hapis cezası verdi. Davanın avukatı, Kuran kursunu denetlemesi gerekenlerin de sorumluluğu olduğunu ancak bu konuda herhangi bir işlem yapılmadığını söylüyor.

Bu tür dosyalarda genellikle adı geçen kişiyi hızlıca cezalandırıp konuyu kapatma eğilimi var. O müdürün orada kalmasına kim izin veriyor? Bu yurt kimin denetiminde? Denetim yapıldı mı? Sorumlular cezasız kalıyor.

Diyanet personeline eğitim veren ve ismini vermek istemeyen bir psikoloğun görüşmemiz sırasında aktardıkları, Kuran kursu öğretmenlerine dair sorunun başka bir boyutunu gözler önüne sermesi açısından çarpıcı.

Bu eğitimlerin birinde bir imam anlattı: Bir kız çocuğu cinsel istismara uğruyor. Bunu imama anlatıyor. Ve fakat imam adli işlem başlatmıyor çünkü adli işlem başlatması gerektiğini bilmiyor. “Ben bunu bildirmeli miydim o zaman?” diye sordu. Gerçekten bildirim yapması gerektiğini bilmiyordu. Bir kişi ise “Hocam siz şimdi burada bunları anlatıyorsunuz da zaten anlattıklarınız Kuran-ı Kerim’de yazıyor, biz okuduğumuzda öğreniyoruz,” demişti. Diyecek hiçbir şeyim yok artık o noktada.

Ancak her konuda söz söylemekten çekinmeyen Diyanet’in bu konuda da diyecek sözü olmalı. Nitekim kurumun Kuran kurslarında yaşanan istismar vakalarına ilişkin yaptığı açıklamalar var. İstanbul Ümraniye’de Fıkıh-Der’e ait yatılı bir Kuran kursunda çocuklara cinsel istismarda bulunduğu ortaya çıktıktan sonra üç kişi tutuklandı.⁴⁸ Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, “Yüce dinimiz, çocuğun beden ve ruhen her türlü şiddet ve istismardan korunmasını emreder. Çocuğun varlığı değerli, hakları tartışılmaz ve mahremiyeti kutsaldır. Çocuğun dokunulmazlığı, dinî, ahlâki ve hukuki anlamda kırmızı çizgimizdir,” açıklaması yaparak, bu çizgiyi aşmaya cüret edenlerin, çocuğa uzanan kirli ellerin asla affedilemez olduğunu söylemişti. Benzer bir açıklama Uşşaki tarikatı lideri olarak bilinen Eyyup Fatih Nurullah Şağban’ın çocuğa yönelik cinsel istismar suçlamasıyla tutuklanmasının ardından yapıldı. Diyanet, kendisini Şağban’ın çocuk istismarından tutuklanmasına ilişkin, “Çocuk istismarıyla, masum yavrularımıza uzanan şeref yoksunu, hain ve zalim ellerle mücadele etmek hepimizin vazgeçilmez görevidir,” açıklamasında bulundu ve olayı takip edeceklerini duyurdu.⁴⁹

48 <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kuran-kursunda-ogrencilere-istismar-1559019>

49 <https://www.dha.com.tr/yurt/diyanet-seref-yoksunu-ellerle-mucadele-etmek-hepimizin-gorevi-/haber-1787576>

Konya’da devlete bağılı Medine Kuran Kursu’nda yaşananlar ise istismarla mücadele konusunda Diyanet’in tavrını gözler önüne sermesi açısından önemli. Basına yansıyan haberlere göre, kursa giden çocuklar maruz kaldıkları istismarı kurs görevlilerine ve müftülüğe bildirmiş ancak buna karşın herhangi bir önlem alınmamıştı. Resmî şikâyetlerden bir yıl sonra soruşturma başlatılmıştı. İddianamede, Kuran kursuna giden çocukların kendilerinden yaşça büyük öğrenciler tarafından istismara uğradıklarını anlattığı ifadeler yer aldı. İstismar vakaları üzerine konuyu araştırmak için müfettiş görevlendiren Diyanet, bir rapor hazırladı. Raporda, yaşanan istismar olayı “çocuklar arası gayriahlâki ilişkiler” olarak değerlendirildi. Kuran kursu yönetimi hakkında incelemenin ardından müfettişlik tarafından idari soruşturma başlatıldı.⁵⁰

Yasal düzenlemeler bir suç ortaya çıktıktan sonra nasıl bir yol izleneceğini göstermek için olduğu kadar suçun önüne geçmek için de var. Esas önemli olan da önleyici tedbirleri etkili bir şekilde hayata geçirebilmek. Bunun yolu da denetimden geçiyor. Denetim, istismar ve şiddet vakalarının önüne geçmek konusunda hayati önem taşıyor. “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran Eğitim ve Öğretimine Yönelik Kurslar ile Öğrenci Yurt ve Pansiyonları Yönergesi”nde yer alan “Kuran Kursu, Yurt ve Pansiyonların Denetimi ve Kapatılması”nı düzenleyen madde, Kuran kursları ile yurt ve pansiyonlarında denetimin Diyanet İşleri Başkanlığı müfettişleri, müftü, murakıp veya müftünün yetki vereceği personel tarafından yapıldığına işaret ediyor. Yönergede, “Kuran kurslarında eğitim-öğretimin devam ettiği süre içinde müftüler ile din hizmetleri ve eğitimi şube müdürleri her hafta bir Kuran kursunu denetlerler. Denetleme yetkisine sahip olanlar,

50 <http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/diyanet-cinsel-istismar-diyemedi-sucu-cocuklara-atti-688583>

denetleme sırasında gördükleri eksiklikleri ve tavsiyelerini kurstaki Rehberlik ve Teftiş Defteri'ne yazarlar,” deniyor.⁵¹ Son yıllarda Kuran kurslarında yaşanan, basına yansıdığı kadarıyla bildiğimiz istismar vakaları, çocukların kurslarda sömürü ve istismar tehlikesi ile karşı karşıya kaldığını gösteriyor. Bu tehlike, denetimsizlikle daha da artıyor.

51 <https://hukukmusavirligi.diyaret.gov.tr/Documents/Kur'an%20E%C4%9Fitim%20ve%20%C3%96%C4%9Fretimine%20Y%C3%B6nelik%20Kurslar%20ile%20%C3%96%C4%9Frenci%20Yurt%20ve%20Pansiyonlar%C4%B1%20Y%C3%B6nergesi.pdf>

Gençlik faaliyetleri:

“Milletimizin bekası için zorunluluk halini almıştır”

*Doğruluk var özümüzde
Yalan yoktur sözümüzde
Kardeşlik vardır yazımızda
Biz Diyanet gençleriyiz
Kuran deriz, sünnet deriz
Rabbimizi çok severiz
Biz Diyanet gençleriyiz¹*

“Buraya cami kondurmak düşüncesi, bitmeyen bir hikâye...”

Ege Üniversitesi kampüsünde iki akademisyenle beraberim. Tamamlanan bir hikâyeyi, üniversite yerleşkesine yapılan Bilal Saygılı Camii ve Külliyesi’ni konuşmak üzere beraberiz. Dev yapı, öğrenci turnikelerinin hemen ardında ihtişam içinde yükseliyor. Burası Türkiye geneline yapılan onlarca üniversite camiinden biri ve tüm üniversite camileri gibi sadece üniversiteliler için inşa edilmiş değil. 8 bin kişinin aynı anda namaz kılabileceği bir ibadet yeri olarak tasarlan-

1 2018 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından düzenlenen “Yazımda Kardeşlik Var” yaz kampı kapanış programında öğrencilerimiz tarafından seslendirilen “Diyanet Gençlik Marşı”. <https://www.youtube.com/watch?v=75lyBdPJcgY>

mış. Kasım 2019'da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açılışı yapılan 7 bin 500 metrekairelik alana sahip caminin 28 metre yüksekliğinde kubbesi ve 50 metre uzunluğunda iki minaresi var.²

Ege Üniversitesi'nden Eğitim-Sen üyesi akademisyenler, cami inşaatı başlamadan dört yıl önce rektörlükten görüşme talep etmiş. Ancak bu taleplerine olumlu ya da olumsuz dönüş olmamış. Rektörü de aşan bir durum olduğunu düşünüyorlar. Üniversite kampüsünde ibadet yeri sorunu olmadığını, hemen her fakültede kadın ve erkekler için mescit olduğunu, yani mekânsal ihtiyaç olmadığını anlatıyorlar. Üniversite öğrencileri ya da çalışanlarından gelen herhangi bir talep de olmamış.

Öyle ya da böyle, Ege Üniversitesi bir şeyi temsil ediyor. Seküler bir hayatın sembolü olarak görülüyordu üniversite. Siz de ısrarla buraya cami getirmek istiyorsunuz, bunun kimseye faydası olmaz. Amaç şeklen İslâmileştirmek, yani burayı Müslüman kılmak. Fetihçilik budur: "Sana başka türlüünün imkânını vermeyeceğim." Böyle hissetmemiz isteniyor. Cami ve külliyeinin hayatımızı gündelik anlamda değiştirebilme kudretini henüz bilmiyoruz çünkü daha çok yeni. Ancak ihtiyaç hasıl olduğunda saldırıya girişecek odakların buradan örgütlenmesi... Böyle bir endişemiz var en başından beri. Burası, ibadethane meselesi değil bizim için. Siyasi bir mesele.³

Eski Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, 2012 yılında "Üniversitelerimizin kampüsünde mutlaka mabet olmalı. Hiçbir üniversite asla mabetsiz olmamalı," demişti. İki sene sonra ise üniversite camilerini önemsediklerini, bu ca-

2 <https://www.diyanet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay/26132/bilal-saygili-camii-ve-kulliyesi-dualarla-acildi>

3 Ege Üniversitesi'nde görüştüğüm iki akademisyenin isimleri saklı tutulmuştur.

mileri sadece ibadet vaktinde açılıp kapanan mekânlar olmaktan çıkarmak istediklerini söyledi.⁴ 2016 yılına gelindiğinde, üniversitede cami tartışmalarının tarihi gömülmesini ve tüm medeniyetlerde üniversitelerin mabetlerden çıktığını savundu.⁵ Üniversitede cami tartışması tam da istenildiği gibi kapandı ve 2019 yılının Ekim ayında camisiz kalan son üniversiteye de temel atıldı. Trakya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erhan Tabakoğlu, “Üniversitemizin kalbi hükümetteki bu yere inşallah bu camimizi de koyarak eksikliğimizi tamamlıyoruz,” dedi.⁶ Ocak 2020’de bilgi edinme kanunu kapsamında ülke genelinde kaç üniversite camii bulunduğu, üniversite cami sayısının artırılmasına yönelik plan olup olmadığını sordum. Başvuruma bir sene sonra, “Yükseköğretim Kurulu olarak elimizde konuya ilişkin mevcut veri bulunmamaktadır,” cevabını aldım.

Diyanet sıklıkla, özellikle üniversitelere inşa ettiği merkezlerin sadece ibadet için olmadığı vurgusunu yapıyor. Uludağ Üniversitesi’ne yapılan proje için “kültür merkezi gibi cami” ifadesi kullanılması, bu vurgunun kullanıldığı örneklerden biri. Verilmek istenen mesaj şu: “Bir ibadethane-den fazlası.” Üniversite yerleşkesinde hayırseverlerin desteğiyle inşası devam eden Uludağ Üniversitesi Yeni Camii’nin Türkiye’nin en büyük üçüncü camisi olacağı müjdeleniyor. Anadolu Ajansı’nın geçtiği haberde, dört minareli caminin ibadet merkezi olmasının yanında sosyal, kültürel ve eğitim mekânlarını da barındıran modern bir külliye hüviyeti-

4 “Üniversite gençliğine ulaşmak istiyoruz” <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/universite-gencligine-ulasmak-istiyoruz/99785>

5 “Diyanet İşleri Başkanı Görmez: ‘Üniversitede cami olur mu’ tartışmalarını tarihi gömmeliyiz”, <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-gormez-universitede-cami-olur-mu-tartismalarini-tarihe-gommeliyiz/521652#>

6 “81 ilde kampüsünde camisi olmayan son üniversitede temel atıldı”, <https://www.iha.com.tr/edirne-haberleri/81-ilde-kampusunde-camisi-olmayan-son-universitede-temel-atildi-2416184/>

ni taşıyacağı dile getiriliyor.⁷ 20 bin kişinin ibadet edebileceği külliye, 1.500 kişilik konferans salonu yapılıyor. Uludağ Üniversitesi Rektör Yardımcısı Prof. Dr. Adem Doğan, projenin sıradan bir ibadethane niteliğinde olmayacağını, içinde sosyal etkinliklerin gerçekleştirileceği bir külliye şeklinde tasarlandığını söylüyor:

Üniversitenin içinde olması hasebiyle daha çok kültür merkezi yönü öne çıkıyor. Namaz kılınan kısım mevcut caminin 1,5 katı kadar büyüklüğünde. Çok aşırı büyük değil. 25 bin metrekare inşaat alanının 20 bin metrekaresi kültür merkezi olarak planlandı. Kültür merkezinde, toplantı salonları, konferans salonu, fuaye alanları, kütüphane olacak. Daha çok öğrencilerin sosyal etkinliklerini yapabilecekleri, kültürel etkinlikleri gerçekleştirebilecekleri mekânlar bulunacak. Bu bizim açımızdan önemli.⁸

Rektör yardımcısı, konuşmasının devamında bir kez daha projenin “kültür merkezi ve cami” diye değerlendirilmesinin daha doğru olacağını yineliyor. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ın, kendisine sunulan iki minareli ve şu an yapılandan daha küçük cami projesini kabul etmediğini, dört minareli olmasını istediğini aktarıyor. Devam eden projenin, 70 milyon TL’ye mal olacağı tahmin ediliyor.⁹

Erdoğan, 2012 yılında dindar gençlik yetiştirmek istediklerini söyleyerek, “Biz muhafazakâr ve demokrat, milletin, vatanının değerlerine, ilkelerine, tarihten gelen ilkelere sahip çıkan bir nesil yetiştireceğiz. Bunun için çalışıyo-

7 <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/universite-yerleskesindeki-kultur-merkezi-gibi-cami-projesinin-yuzde-35i-tamamlandi/1706268>

8 <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/universite-yerleskesindeki-kultur-merkezi-gibi-cami-projesinin-yuzde-35i-tamamlandi/1706268>

9 <https://www.aa.com.tr/tr/yasam/universite-yerleskesindeki-kultur-merkezi-gibi-cami-projesinin-yuzde-35i-tamamlandi/1706268>

ruz,” ifadelerini kullanmıştı.¹⁰ Bu sözlerini 2019 yılında yineleyerek, “Dindar neslin olduğu bir ülkede, inanıyorum ki tüm manevi değerler bir anda yüksek bir sıçrama yapacak ve birbirini menfaat, makam, mevki için değil, Allah için seven bir millet ortaya çıkacaktır,” demişti.¹¹ Gençler, Erdoğan’ın arzusu doğrultusunda, Diyanet’in faaliyet alanını genişlettiğinden beri kurumun odağında. Kurum, özellikle 15 Temmuz darbe girişiminden sonra din istismarına karşı gençliğe ulaşmanın türlü yollarını arıyor, gençlere yönelik hizmetlerini artırıyor. Genç neslin dini doğru öğrenmediğine, bu nedenle dini anlatmak konusunda Diyanet’e büyük sorumluluk düştüğüne, din görevlilerinin gençlik alânında daha aktif olması gerektiğine inanılıyor.¹² Diyanet’in neden gençlik çalışmaları yaptığına dair, 2017 Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü Raporu’nda şöyle bir anlatım var: “Kontrolsüz dünyevileşme, aşırı bireyselleşme, sınırsız özgürlük, haz ve çıkarı dayalı kısa vadeli hedeflere ne pahasına olursa olsun ulaşma mantığının giderek yaygınlaştığı bir dünyada, gençlerin bilgi, ahlâk, estetik, ruh güzelliği ve merhamet duygusuyla yetişmeleri, milletimizin huzur ve bekası için bir zorunluluk halini almıştır.”

Diyanet, 2015 yılında Gençlik ve Spor Bakanlığı ile işbirliği protokolü imzaladı. Protokolün amacı, bakanlığa bağlı kurum, yurt, spor tesisi, kamp ve gençlik merkezlerinde Diyanet personelinin moral, motivasyon, manevi rehberlik sağlaması, din ve değerler eğitimi vermesi olarak belirlendi.¹³ Bakanlığa bağlı kurumlarda yürütülen eğitim faaliyet-

10 <https://m.bianet.org/bianet/din/135875-dindar-genclik-yetistirmek-istiyoruz>

11 <https://www.evrensel.net/haber/390428/erdogan-dindar-nesil-hayalini-yineledi-toplumsal-sorunlarin-cozumunu-dine-bagladi>

12 <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/diyanet-deizme-savas-acti-40964168>

13 <https://www2.diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/SosyalKulturelIsbirligiProtokolleri/Gen%C3%A7lik%20ve%20Spor%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Protokol%C3%BC.pdf>

leri, “Kutlu Doğum Haftası”, “Camiler Haftası”, milli ve dinî günler ile bakanlık tarafından düzenlenecek ulusal ve uluslararası faaliyetler için müftülük personeli talep etmek, protokol kapsamında bakanlığın yükümlülükleri arasında yer alıyor. Diyanet, Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Aile Bakanlığı ile imzaladığı protokoller çerçevesinde “Değerler Eğitimi Kampları” ile “Ramazan Kampları” düzenliyor. Kamplarda, Kuran ve siyer dersleri veriliyor, umre ödüllü kompozisyon yarışması yapılıyor. İşbirliğine imza atıldığı yıl, Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı dört kampta 65 din görevlisi ve 1.761 gencin katılımıyla “Ramazan Kampı” düzenlendi. Aynı yıl Gençlik ve Spor Bakanlığı Yükseköğretim Kredi ve Yurtlar Kurumu Genel Müdürlüğü ile imzalanan protokol kapsamında Diyanet, yurtlarda açtığı 609 kursta 598 öğretici görevlendirerek 15.367 öğrenciye eğitim verdi. Diyanet’in Gençlik ve Spor Bakanlığı ile 2015 yılında imzaladığı protokole dayanan “Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları Yönergesi”nde “Temel Yaklaşımlar ve Metodoloji” şöyle anlatılıyor:

Gençlerin; bilgi, ahlâk, erdem, estetik, ruh güzelliği, adalet ve merhamet duygusuyla yetişmelerine, milletimizi bir araya getiren değerlerin, insani haslet ve faziletlerin nesilden nesile aktarılarak üretilmesine katkı sağlayacak; toplumun geleceğe umutla bakabilmesi için insani erdemlerle donatılmış, her yönden iyi yetişmiş, ruhen ve bedenen dinamik bir gençliğe sahip olmasını temin edecek bir yaklaşım benimsenir.¹⁴

Gençlik yönergesinde mahalle ve köylerde yürütülecek gençlik çalışmaları için “Diyanet Gençlik Merkezi” veya ca-

14 <https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/Diyanet%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Gen%C3%A7lik%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1%20Y%C3%B6nergesi.pdf>

milerin merkez olarak ele alınması, camilerin uygun bölümlerinin gençlerin namaz vakitleri dışında da bir araya gelebilecek ve gençlik çalışması yürütülebilecek şekilde düzenlenmesi, merkezlerin gençlerin ders ve sohbet saatleri dışında da uğrayabilecekleri mekânlar haline dönüştürülmesi bekleniyor. Gençliğe ulaşmanın önemli bir yolu da şüphesiz ki yükseköğretim kurumlarından geçiyor. Diyanet bu doğrultuda, üniversitelerde örgütleniyor. Üniversite kampüslerinde kurulan “Diyanet Gençlik Merkezleri”, gençlere ulaşma çabasının bir ürünü. Diyanet Gençlik Merkezleri, müftülükler ile üniversite rektörlükleri arasında imzalanan protokolün ardından açılıyor. İmzalanan protokoller aracılığıyla Diyanet, kampüslerde çalışma yürütebiliyor. Gençlik Çalışmaları Yönergesi’ne göre, Diyanet Gençlik Merkezleri’nin gençler için birer “cazibe merkezi” olması bekleniyor. İlgi çekici olması için gençlere yönelik aktiviteler düzenleniyor.

Hem camide namazlarını kılıp cemaatle ibadet etmenin manevi heyecanı ve sevabını alıyorlar, hem sosyal aktivitelere katılarak, gençleri bekleyen tehlike ve boş meşgalelerden uzak duruyorlar. Mersin’in Mezitli ilçesinde Mustafa Şahin Camii’nde kurulan gençlik merkezinde gençlerin zararlı alışkanlıklardan korunması için farklı aktiviteler ve çalışmalar düzenleniyor. Cami İmam Hatibi Abdulkadir Koçer langırt, masa tenisi, oturma alanları, mutfak ve kitaplığı bulunan bir merkezde gençlerin ilgisini çekmek için tüm ihtiyaçlarını karşılamış. “Gençleri buraya nasıl çekeriz, manevi ortamı nasıl teneffüs ettirebiliriz?” diye düşündük. Gençlerin sevdiği şeyleri araştırdık ve maç izlemeyi sevdikleri firkinde birleştik. Maç izlemek için kahvehanelere gittiklerini öğrendik. Bunun üzerine merkezde maç yayınları için abone olduk. Masa tenisi, langırt ve spor aletleri aldık.¹⁵

15 <https://www.diyamet.tv/mis-kokulu-camiler-ve-genclik-merkezi>

Gençlik merkezleri için üniversite yerleşkelerinde müftülüklerle mekân sağlanıyor. 2019 yılının Şubat ayında açılan Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Diyanet Gençlik Merkezi'nin açılışında konuşan üniversite rektörü Prof. Dr. Niyazi Can, müftülüğe tahsis ettikleri alandan maddi beklentileri olmadığını söyleyerek, "Manevi kazanç bizim için çok daha değerli," dedi.¹⁶ Diyanet Gençlik Merkezleri, kuruma üniversite öğrencilerini örgütlenme şansı vermesinin yanı sıra, din görevlilerinin üniversite kampüslerini ziyaret ederek onlarla bir araya gelmelerine de fırsat yaratıyor.¹⁷

2014 Din Hizmetleri Raporu'nda, "Camilerimizde gençlik kulübü, gençlik kollarının kurulması yönünde çalışmalar yürütülmelidir. Bu anlamda kulüpler kurulup Türkiye genelinde kulüplerin iletişimini sağlayacak üst organizasyonlar ve sosyal mecralar kurulmalıdır," diyor. Bu arzunun öncelikle üniversitelerde hayata geçirildiğini görüyoruz. Üniversitedeki gençlere ulaşma yolunda atılan adımlardan bir diğeri de, Diyanet grup ve kulüpleri. Diyanet, üniversitelerde öğrenci toplulukları ve kulüpler kuruyor. Bu örgütlenmelere müftülükler destek sağlıyor. Giresun Üniversitesi Genç Diyanet Topluluğu, Uşak Üniversitesi Diyanet Gençlik Topluluğu, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Diyanet Gençlik Kulübü, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Diyanet Genç Gönüllüler Topluluğu, söz konusu gruplardan bazıları. Diyanet kulüpleri, "gençlerin vatan, millet, ezan, bayrak gibi milli ve manevi değerleri doğrultusunda sosyal ve akademik gelişmelere katkıda bulunmak" amacıy-

16 <https://kahramanmaras.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=571>

17 "Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, Bursa'da üniversite öğrencileriyle bir araya geldi. Programın akabinde Uludağ Üniversitesi yerleşkesinde bulunan Diyanet Gençlik Merkezi'ni ziyaret etti." <https://bursa.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=615>

la faaliyet yürütüyor.¹⁸ AKP döneminde dillendirilen gençlik tasavvurunun, aile kurumu için olduğu gibi, 12 Eylül dönemine benzemesi oldukça manidar. Kenan Evren, milletin geleceğinin gençlerin yetiştirme tarzlarına bağlı olduğunu belirterek, “Gençlerimizi milli kültür içinde milli tarih şuuru ve Türk töresi ile yetiştireceğiz. Yani onları sapık ideolojilere, yabancı kültürlerle çaldırmayacağız,” der. Diyanet’in “güçlü aile güçlü toplum” söylemi gibi Evren de, solcular arasında milletin manevi ve dinî değerlerine aykırı birliktelik biçimleri olduğunu dile getirerek, “Gençler evlenmeyi reddeden, aile mefhumu tanımayan gözü kanlı eşkiya haline getirildi. Evlenmeyi reddetmişler, kendilerine göre evlenme icat etmişler, ismine de ‘devrim nikâhı’ demişlerdir,” diye devam eder.¹⁹

Diyanet’in Gençlik Çalışmaları Yönergesi’nde “Diyanet Genç Gönüllü Formu” bulunuyor. Formdaki beyanda, “Diyanet İşleri Başkanlığı’nın gençlere yönelik her türlü çalışmalarından haberdar olmak ve bu çalışmalarda gönüllülük esasına dayalı olarak görev almak istiyorum,” ifadeleri var. Diyanet Genç Gönüllüleri arasından belirlenen okul temsilcilerinden kampüslerde Diyanet çalışmalarını koordine etmesi bekleniyor. Üniversiteler dışında açılan gençlik merkezleri de mevcut. Cami bünyesinde kurulan merkezlerin yanı sıra, inşaatı çoğunlukla Türkiye Diyanet Vakfı’na yapılan bağışlar, belediye, valilik, iş insanlarının veya yerel halkın maddi destekleriyle tamamlanan gençlik merkezleri de var. Bu merkezlerde, sohbet, toplantı, okuma ve oyun salonları bulunuyor.

Gençlerin “milli ve manevi değerlere uygun yetişmesi”, Diyanet Gençlik Merkezleri’nin kurulma amaçları arasında en önemlisi. Türkiye genelinde 2019 itibarıyla 250 gençlik

18 <https://www.ohu.edu.tr/ogrencikulupleri/sayfa/diyanet-genclik-kulubu->

19 https://www.youtube.com/watch?v=ViN7kkHor4Q&ab_channel=Jarre76

merkezi ve 1.796 gençlik koordinatörü bulunuyor.²⁰ Görevlendirilen gençlik koordinatörleri, dinî, sosyal ve kültürel çalışmalar yürütüyor, geziler, sabah namazı buluşmaları gibi etkinlikler düzenliyor. 2018 Din Hizmetleri Raporu'nda, "Üniversitelerde kurulan öğrenci toplulukları marifetiyle yıl içinde birçok konferans ve etkinlikler icra edilmekte, gençlere yönelik yıl boyunca gençlik merkezlerimizde sosyo-kültürel aktiviteler, bilimsel okumalar yapılmaktadır. Âdâb-ı muaşeret, aile ile ilgili sıkça sorulan sorular, kitap kritikleri gibi birçok faaliyet gerçekleştirilmektedir," diyor.

2013 Din Hizmetleri Raporu'nda, çocuk ve gençlerin cami ile buluşmaları için 10.262 camide okuma salonu, 544 camide internet odası ve 1.434 camide oyun odası oluşturulduğu belirtiliyor. 2014 yılında "Camiler ve Din Görevlileri Haftası"nın teması, "Cami ve Gençlik" olarak belirlendi. Diyanet bu hafta vesilesiyle ODTÜ Mescit Grubu, Ankara Gençlik Spor ve İzcilik Kulübü Derneği, Hacettepe Gençlik Grubu, Semerkand Gençlik Grubu, Genç Dergisi Grubu, Vizyon Gençlik Derneği, Anadolu Gençlik Derneği, Selçuklu Akademik Düşünce ve Araştırma Merkezi, Diyanet TV-Kitap Okuyorum Programı Ekibi, Yunus Emre Gençlik ve Spor Kulübü ve Erguvan Gençlik Derneği ile bir araya gelerek gençlerin cami ile iletişimlerini güçlendirmeleri için neler yapılabileceğini konuştu. Aynı yıl 1.150 "Cami-Gençlik Buluşması" programı gerçekleştirildi. 21 ilde gençlere yönelik "Hz. Peygamber Dönemi Gençlik ve Mescit İlişkisi" ve "Modern Dünyada Gençlik, Din ve Değerler" konularında panel, konferans ve gençlik buluşmaları gerçekleşti; yurtlarda öğrenci buluşmaları düzenlendi. Aynı yıl "Cami ve Gençlik Çalıştayı" düzenlendi. 2015'te "Camiler ve Din Görevlileri Haftası"nda Denizli, Malatya, İzmir, Nevşe-

20 <https://www.diyaret.tv/mevlid-i-nebi-genclik-bilgi-yarismasi-cevaplari>

hir, Elazığ, Bilecik ve Tokat'taki üniversite ve yüksekokullarda "Diyanet Gençlik Buluşmaları" yapıldı. Gençlerin camiyle bağını güçlendirmek için "Cami-Genç Buluşmaları" düzenleniyor. 2018 yılında 282 camide "Cami-Genç Buluşması" yapıldı.

Kasım 2019'da Diyanet tarafından düzenlenen "Gençliğe Yönelik Yayıncılık" kongresinde konuşan Ali Erbaş, popüler kültürün gençler üzerindeki etkilerinden bahsederek, Diyanet yayıncılığının, gençleri salim fitratlarıyla buluşturması gerektiğini söyledi.²¹ Yeni neslin dinle bağlarının zayıfladığına dair yapılan tespitler, Diyanet'in gençleri odağa almasının sebeplerinden bir diğeri. Aksaray Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi'nden Zeynep Canan Koçak'a göre, gençlere sunulan Peygamber tasavvuru toplumun fizik ve metafizik düzlemdeki ihtiyaçlarını karşılayamıyor ve bu durum genç nüfusun inanç alânında boşluğa düşmesine neden oluyor.²² Düzce Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Yrd. Doç. Dr. Fatma Günaydın tarafından kaleme alınan "İmam Hatip Liselerinde İnanç Soru(n)ları" adlı makalede, Günaydın, görev yaptığı Esatpaşa Kız Anadolu İmam Hatip Lisesi'ndeki öğrencilerden gelen sorulara dikkat çekiyor. İmam hatip lisesi öğrencilerinde inanca dair ciddi sorgulamaların olduğunu, "dindar nesil" olarak yetiştirmeye çalışılan gençlere yönelik daha özenli çalışmalar yapılması gerektiğini vurguluyor. Soru soran gençlerin dindar ya da muhafazakâr ailelerden olduğunu da ekliyor.²³ Lise öğrencilerinden gelen sorulardan bazıları şöyle:

Allah bizi test amaçlı dünyaya gönderdi. Bu ego değil midir?

21 <https://diniyayinlar.diyanet.gov.tr/Detay/369/gen%C3%A7leri-i%C3%A7in-d%C3%BCnyalar%C4%B1na-temas-edebilen-yay%C4%B1nlarla-bulu%C5%9Fturmal%C4%B1y%C4%B1z>

22 <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/747509>

23 http://isamveri.org/pdfdrg/D266350/2017/2017_GUNAYDINF.pdf

Bizler Müslüman ailede doğduğumuz için mi Allah'a inanıyoruz? İnanmayan aileden doğanların suçu ne?

Kuran'da kadın ve erkek niçin eşit değil?

Kaderde ne zaman öleceğimiz belliyse neden sadaka ömrü uzatıyor?

Allah ne yapacağımızı bildiği halde neden bizi sınıyor?

İçki öncekilere yavaş yavaş yasaklanırken bizlere neden direkt haram kılındı?

Dünyanın her yerinde ezan farklı saatlerde okunuyorsa kıyamet nasıl kopacak?

Bu makalenin yayımlanmasından bir sene sonra, Mevlid-i Nebi Haftası'nın "Peygamberimiz ve Gençlik" temasıyla düzenlendiği 2018 yılında, 282 camide "Cami ve Gençlik Buluşması" gerçekleştirildi. Açılışında konuşan Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Ali Erbaş, camilerde "Diyanet Gençlik Merkezleri" kurduklarını belirterek, günümüz gençlerine Hz. Peygamber gibi yaklaşılabildiği takdirde gençlerin onlara ilgi göstereceklerini söyledi.²⁴ Erbaş, "Gençliğe Değer" projesi ile hizmet seferberliği başlattıklarını duyurmuştu. Diyanet'in "Gençliğe Değer" projesi ile her bir din görevlisinin en az 10 gence ulaşması ve onlara rehberlik etmesi amaçlanıyor. Din görevlilerinden kendilerine "emanet" edilen gencin eğitimi, dinî bilgisi, kitap okuma alışkanlığı ve ibadetleriyle ilgilenmesi bekleniyor. Müftülükler Diyanet personelinin, birbir ilgilendikleri gençlerin adı, yaşı ve adres bilgilerini dolduracağı bir formu teslim etmelerini istiyor.²⁵ Projenin he-

24 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanet-isleri-baskani-prof-dr-erbas-camilerimizde-diyanet-genclik-merkezleri-kuruyoruz/1314295#>

25 https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/sivas/UserFiles/Files/GENC%CC%A7LI%CC%87G%CC%86E%20DEG%CC%86ER%20PROJE_fl018422-bc74-4db2-ba5e-alef38a75832.pdf

defleri arasında, dinî rehberlik sunmanın yanı sıra, genç kit-
leler ile camiler arasındaki bağı sağlamlaştırmak, müftülük-
lere ve Türkiye Diyanet Vakfı'na ait hizmet alanlarının genç-
ler tarafından daha etkin kullanılmasını sağlamak, manevi
danışmanlık hizmetinin etkinliğini artıracak organizasyon-
lar yapmak ve okullarda din görevliliğinin itibarını güçlendi-
rici çalışmalar yapmak yer alıyor. Etkinlik maliyetleri, spon-
sorlar ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından karşılanıyor. Proje
kapsamında müftülükler, yarıyıl tatillerinde öğrenciler için
kamp programları organize edebiliyor.²⁶ “Gençliğe Değer”
projesi kapsamında 2019 itibarıyla 22 bin 710 din görevlisi-
nin ulaştığı genç sayısı, 410.640.²⁷

2018'den bu yana her yıl “Mevlid-i Nebi Haftası” kapsa-
mında umre ödüllü “Mevlid-i Nebi Gençlik Bilgi Yarışması”
düzenleniyor. 2019'da yarışmayı kazanan 208 genç umreye
gönderildi.²⁸ 2020'de yarışmaya başvuran öğrenci sayısı ise
54.961. Diyanet, yarışmaya katılacak öğrenciler için çalış-
malarını istediği bazı kitaplar belirliyor. Yarışma için müftü-
lüklerle başvuru yapan gençlerin, sınav için belirlenen kitap-
ları Türkiye Diyanet Vakfı'ndan ya da müftülüklerden satın
alması gerekiyor.²⁹ Bazı etkinliklerde, yarışmada çıkacak ki-
taplar öğrencilere hediye de edilebiliyor.

Erzincan'ın güzide camilerinden biri olan Gülabibey Ca-
mii'nin müstemilatında bulunan Diyanet Gençlik Merke-
zi'ndeki program, yatsı namazı ile başlayıp sohbet ve ikram
ile devam etti. Prof. Dr. İsak Emin Aktepe'nin sinevizyon su-
numu eşliğinde verimli bir şekilde anlattığı “Sünneti Anla-

26 <https://www.diyanehaber.com.tr/diyanet-haber/ogrenciler-muftuluk-kampla-rinda-bulustu-h8927.html>

27 <https://www.diyanehaber.com.tr/mevlid-i-nebi-genclik-bilgi-yarismasi-cevaplari>

28 <https://www.diyanehaber.com.tr/mevlid-i-nebi-genclik-bilgi-yarismasi-cevaplari>

29 <https://www.diyanehaber.com.tr/dini-haberler/mujde-umre-odullu-mevlid-i-nebi-yarismasi-basliyor-h8223.html>

mada Yöntem” konusunun işlendiği ders akabinde, sohbeti yoğun bir ilgi ile takip eden öğrenciler ve dekan bey karşılıklı soru cevaplar ile fikir alışverişinde bulundular. Hem sohbet ve ikramlardan hem de Erzincan’ımızın lise-üniversite gençliğine; mahiyeti, tasarımı ve diğer hususi özellikleri ile böylesine nezih bir mekânı kazandırdıklarından dolayı memnuniyetlerini dile getiren öğrenciler, Diyanet İşleri Başkanlığı’na, Erzincan İl Müftülüğü’ne ve Erzincanlı hayırseverlere dualar edip teşekkür ettiler. Erzincan Diyanet Gençlik Merkezi’nin işletmesi ile de bilgi veren gençlik hizmetleri koordinatörlüğü, merkezin 09.00-19.00 arasında hizmete açık olduğunu, gençlerimizin kütüphaneden, internet, çay, kahve ve sair ikram ve imkânlarından rahatlıkla faydalanaabileceklerini ifade ettiler. Gençlik Koordinatörlüğü, Erzincan Müftülüğü Diyanet Gençlik Merkezi’nin işletme müfredatında her Cuma akşamı erkek öğrencilere, Cumartesi akşamı ise kız öğrencilere alânında uzman kişilerce dersler verileceğini ifade ettiler. Çarşamba gününün akşamları ise, şehir gençliği için bir programın başlayacağını, hafta içindeki günlerde ise lise öğrencilerine yönelik programların başladığını anlatıp zaman içerisinde çeşitli zenginlikler içeren eğitim ve kültürel içerikli programlar ile hizmete devam edeceğini anlattılar. Programın sonunda 07.03.2020 tarihinde yapılacak olan Mevlid-i Nebi Bilgi Yarışması için Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kaynak kitap olarak hazırladığı ve peygamber efendimizin hayatını anlatan *Onun Gibi Yaşamak* adlı eseri, Erzincan Müftülüğü tarafından yarışmaya müracaat eden öğrencilere hediye edildi.³⁰

Diyanet’in gençlik çalışmalarını yürütmek için görevlendirilen kişilere, “Diyanet Gençlik Koordinatörü” deniyor. Cami, Kuran kursu, Aile ve Dinî Rehberlik Büroları,

30 <https://erzincan.diyamet.gov.tr/sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&ContentId=1478>

gençlik merkezleri, yurtlar veya müftülüğün uygun göreceği mekânlarda eğitici programlar, Diyanet gençlik sohbetleri düzenlemek gibi görevleri bulunan koordinatörler, müftülüklere bağlı çalışıyor. Müftülüklerin gençlik koordinatörlükleri tarafından umre ziyaretleri, namaz buluşmaları, film gösterimleri, dinî konferans veya toplantılar düzenleniyor. Marmara Bölgesi'nde bir şehirde gençlik koordinatörü olarak görev yapan din hizmetleri uzmanına, müftülüğe bağlı Diyanet Gençlik Koordinatörlüğü'nün Instagram hesabı üzerinden ulaşıyorum. Görüşme talebimi kabul eden Selim Bey,³¹ gençlerle iyi iletişim kurabilen bir din görevlisi. Dini, sanatla, özellikle de ilgi alanı olan müzikle anlatmayı tercih ediyor. Sinema, fotoğrafçılık, tiyatro ile de iç içe bir insan. 2004 yılından beri Diyanet kadrosunda olan Selim Bey, din hizmetleri uzmanı olarak gençlik koordinatörü görevine başlamadan önce üniversite camisinde imamlık yapmış. Kendisine Diyanet'in neden gençlik yönergesi yayınlayarak gençlere yönelik faaliyetlerini artırdığı konusunda fikrini soruyorum.

Bir sürü vakıf, sivil toplum kuruluşu varken Diyanet neden bu işe girdi? Din konusu, bizim işimiz. Eğer biz gençlere din konusunda doğru bilgiyi vermezsek meydan, bir tuhaflığı dinmiş gibi anlatan tüccarlara kalır, onlara karşı tedbir olarak düşünüyorum. Din herhangi bir tarafa değil, Allah'a yakındır. Bu anlamda arayışta olan, soran, dini öğrenmek isteyenlere doğru cevabı doğru zamanda verebilmek için kurulduğu kanaatindeyim. Ben üniversite camisinde imamken sabah namazından sonra simit getirir, çay demlerdik. Bunun karşılığını beklemezdik.

Peki Diyanet Gençlik Koordinatörlüğü nasıl çalışıyor? Selim Bey, görevli olduğu gençlik koordinatörlüğünde çalışma

31 İsim değiştirilmiştir.

şeklini gençlerin belirlediğini söylüyor. Bir üye formu olduğunu ancak gençlere bu formu doldurmaları yönünde bir baskı uygulamadıklarını anlatıyor. İktidar ya da muhalefet fark etmeksizin bulunduğu şehirde tüm belediyelerle işbirliği yapabildiklerini, organizasyonlara gençlerin öncülük etmesinin bu işbirliğini kolaylaştırdığını düşünüyor.

Biz onlara mihmandarlık ediyoruz. “Hocam dil kursları çok pahalı, bize kurs açar mısınız?” diyen oluyor, ayarlıyoruz. Diyelim “Çince kursu istiyorum,” dediniz. Önce yerel imkânlarla yapabilir miyiz diye bakıyoruz çünkü Türkiye Diyanet Vakfı yurtlarında onlarca devletten gelen öğrenci var. Destek de alabiliyoruz. Mesela, Halk Eğitim’e anlatıyoruz durumu ve kurs açıyoruz. Milli Eğitim Bakanlığı’ndan izin alarak bir köy okulunu restore ettik, okuma evi yaptık. Tarihî, kültür gezileri düzenliyoruz. “Biz Diyanet’iz, hadi gelin gençler. Dua seansı yapıyoruz,” şeklinde değil yani. Yedi sene yanımda olan gence nereli olduğunu sormamışım, çok sonra hemşerim olduğunu öğrendim! Ben insan olarak bakıyorum.

Görev yaptığı şehirde öğrenciler Diyanet Gençlik Koordinatörlüğü’nden ilk olarak İngilizce kursu talep etmiş. Kursu, uzun süre yurtdışında yaşamış gençlik koordinatörlüğü üyelerinden bir vaiz vermiş. “Kurs derken, İngilizce ilmi-hal dersleri yaptık,” diye ekliyor. Öğrencilerin ayrıca Arapça ve Farsça dil kursu talepleri de olmuş. Pandemi nedeniyle Farsça ve Arapça kurslarının devam ettiğini, bu kursların herhangi bir maliyetinin olmadığını anlatıyor. Maliyet çıktığı zaman ne yapılıyor?

Bizden olanın daha para istediğine rastlamadım ama hayır yapmak isteyen birisi olursa, “Şu faaliyetimizi desteklemek ister misiniz?” diye soruyoruz. Babanız diyelim ki bir hayır-

sever. Ona diyorum ki, “Ahmet amca, Diyanet Vakfı Bursa Şubemiz var. Oraya bu bağışı yapabilirsiniz.” Böylece, “İngilizce kursu öğretmenine verilmek üzere bağış yapıyorum,” diye yazıyor babanız. Yani bağışı belgelendirerek alıyoruz. Diyanet’in “Gençlik için şu kadar ayırdık,” diye bir bütçesi yok ama bunun mücadelesini veriyoruz.

Diyanet’in “Gençliğe Değer” projesi kapsamında din görevlilerine yaptıkları faaliyetler soruluyor. Ben de Selim Bey’e bugüne kadar kaç gence ulaştıklarını soruyorum. Düzenli olarak form doldurulmadığı için sayıyı bilmiyorum. Ancak bir de ufak özeleştiriy yaparak, “(Gençler) Bizi çok takıyorlar gibi bir şey diyemem. 80 bin kişinin olduğu yerde 500 kişiye simit ikram etmişsin, nedir?” diyor. Selim Bey’e göre, çalışmaların amacı gençlerin onlara ihtiyaç duydukları anda hazır olmaya çalışmak. “Sayı problemimiz yok. ‘İhtiyaç duyduklarında hazır olalım’ mantığıyla gidiyoruz,” diye ekliyor. Sosyal medya kullanımının gençlere ulaşmak için elzem olduğu görüşünde. Bu nedenle görevlisi olduğu Diyanet Gençlik Koordinatörlüğü’nün aktif sosyal medya hesapları var. Sohbetimiz sırasında Diyanet’in de artık bu konuyu ciddiye aldığını dile getiriyor.

Ben size 1 saat vaaz ederim, siz üç saniye gençlikle ilgili bir video izlersiniz ve benim vaazımı çöpe atar gidersiniz. Diyanet bizlerden sosyal medya çalışmaları için daha kaliteli, estetik, cezbedici çalışmalar yapmamızı istiyor. Ama çalışmalarımızın ne kadar etkili olacağını zaman gösterecek.

Selim Bey’e göre, Diyanet medya araçlarının önemini kavramış durumda. Televizyon kanalı açmasını da buna bağlıyor. Selim Bey’in de dikkat çektiği üzere, Diyanet son dönemde medyanın gücünü etkili bir şekilde kullanmaya ça-

lııyor. Üniversite kampüsünde yahut müftülük bünyesinde faaliyet gösteren Diyanet gençlik yapılanmalarının Twitter, Facebook ve Instagram hesapları var. Kurumun medya araçlarını nasıl kullandığını bir sonraki bölümde ele alacağım. Ancak “Diyanet Gençlik Merkezi Tanıtım Filmi” adıyla Youtube’da bulunan beş dakikalık video, bu konuda fikir verebilir. Necip Fazıl Kısakürek’in “Bir gençlik, bir gençlik, bir gençlik.. ‘Zaman bendedir ve mekân bana emanettir!’ şuurunda bir gençlik’. ‘Kim var?’ diye seslenilince sağına soluna bakmadan fert fert ‘Ben varım’ cevabını verici, her ferdi ‘Benim olmadığım yerde kimse yoktur’ fikrini besleyici bir dava ahlâkına kaynak bir gençlik” sözleriyle açılıyor.³² Tanıtım filmine göre, kampüs içinde oluşturulan ilk “Diyanet Gençlik Merkezi” Uludağ Üniversitesi’nde açıldı ve 2018 yılında faaliyete geçti. Merkezin bütün hızıyla gençlere ulaşmak için çalışmalarını sürdürdüğü, çalışmalar kapsamında ergenlikten ilk gençliğe geçiş döneminde gençlerin manevi açıdan desteklendiği, öğrenciler arasında gönül birlikteliğinin tesis edildiği anlatılıyor. Merkezin çalışmalarından kesitler sunulan videoda, ortaöğretim öğrencilerine yönelik faaliyetler olduğu da görülüyor. Hafızlık programlarından bahsedilirken, artık ressam, sporcu, mühendis, tıpcı, sanatçı hafızlar olmasıyla övünüyor.

Üniversitelerde Diyanet görevlilerinin katılımıyla “Allah’ın varlığının delilleri”, “Ateizm ve deizmin sorularına cevaplar” gibi sunumlar da düzenleniyor. Diyanet’in sosyal medyanın etkin kullanılmasına yönelik talebinin bazı müftülükler tarafından bu alanda yerine getirildiğini ortaya koyan örnekler var. Ankara Müftülüğü Gençlik Koordinatörlüğü, Instagram hesabı üzerinden canlı yayın yapan oluşumlardan biri. “Sanal Dünyanın Seyyar Ateistleri”, “Med-

32 https://www.youtube.com/watch?v=WiBeGbbc_58&ab_channel=Bursa%C4%B0lM%C3%BCft%C3%BCl%C3%BC%C4%9F%C3%BC

yanın Dinî Hayata Etkisi”, “Allah’ı Unutmanın Adı: Dünyevileşme”, “Deizmi ve Ateizmi Besleyen Önemli Faktör: İbadetsizlik” gibi konuları ele alan yayınlarla gençler bir yandan dine yaklaştırılmaya çalışılırken diğer yandan kafalarına takılan soruların olabileceği varsayımı üzerinden hareket ediliyor.

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi’ndeki “Diyanet Gençlik Kulübü” de Twitter ve Instagram’ı aktif olarak kullanan kulüplerden biri. “Niğde Diyanet Gençlik” isimli hesabın Twitter sayfasında, #DiyanetGençlik ve #GençDiyanet etiketleriyle paylaşılan bir videoda çalan şarkıya kulak veriyorum:

*Haydi Diyanet gençliği / Vatan için ölenleri sakın unutma /
Zalimin zulmünü yanına koyma / Cennet vatani namerde, zalimin eline bırakma / Haydi uyan kardeşim / Mazlumun ahı için dualarda buluşalım / Hepimiz birimiz için.*³³

Hesaplarda, gençlik etkinlikleri ve dinî paylaşımlar yapılıyor ancak paylaşım yapılan tek konular bunlar değil. Diyanet’e yönelik eleştirilere verilen cevaplar ya da Türkiye Diyanet Vakfı kampanyalarına dair duyurular da var. Twitter’de #DiyanetKapatılsın etiketiyle paylaşılan mesajlara karşı başlatılan #DiyanetimizdenSizeNe etiketli sosyal medya kampanyasına destek de veriliyor. “Aile kurumunu mukaddes sayıp, yıkımına fırsat verenleri eleştirdiği, meşru evlilik olan Nikâhı desteklediği için #DiyanetimizdenSizeNe”, “Mukaddes değerlerimize sahip çıkan ve Millet için gayret sarfeden #DiyanetimizdenSizeNe Bilin ki #AliErbasYalnızDeğildir”, “Yurtiçi ve yurtdışında en ücra yerlere kadar hizmet sunmaya gayret eden din görevlileriyle hizmet ifa edip yüreklerle dokunan, Ümmete nefes olmaya çalışan #DiyanetimizdenSizeNe”, bu mesajlardan bazıları. Öte yandan, Azerbay-

33 <https://twitter.com/NDiyanet/status/1337302396549132288?s=20>

can-Ermenistan savaşı döneminde, “Şüphesiz, biz sana apa-
çık bir fetih verdik!’ Selam kutlu sabaha!”, “Her Zaman ya-
nınızdayız, Azerbaycan” ya da “18 Mart Çanakkale Zaferi ve
Şehitleri Anma Günü” vesilesiyle paylaşılmış “#Çanakkale-
Geçilmez” gibi tweetler de var. Yani Diyanet’in gençlik ya-
pılanması yalnızca gençlere yönelik etkinlik duyurusu ya da
dinî paylaşımlarda bulunmuyor. Diyanet’e yönelik eleştirile-
re karşı kurumu destekleyen paylaşımlar yaptığı gibi milli-
yetçi söylemi pekiştiren mesajlar da atıyor.

“Diyanet Okuma Salonu”, gençlere yönelik düzenlenen
projelerden bir diğeri. Bu proje ile gençlik merkezleri ve ca-
milerde okuma salonları açılıyor. Bu salonlardan, ön eleme
sınavı sonucu seçilen belirli sayıda ortaokul, lise veya üni-
versite öğrencisi faydalanabiliyor. Projenin amacı, özel eği-
time tabi tutulacak öğrencilerin topluma faydalı, donanımlı,
temel ahlâki değerlere sahip, ailesi ve çevresi ile sağlıklı ile-
tişim kurabilen, geleceğe dair ufuk sahibi gençler olmaları-
nı sağlamak.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın “Diyanet Okuma Salonları”
projesi kapsamında Somuncubaba Camii’nin altında Kuran
kursu olarak kullanılan mekân baştan aşağıya tamir edile-
rek okuma salonu haline dönüştürüldü. Bu bağlamda, bir
yönetici odası, bir sınıf, bir kütüphane, bir mutfak, mes-
cit alanı ve serbest dolaşım alanı olmak üzere mekânın ze-
min hahları bütünüyle değiştirildi. Duvarlar tamamen özel
ve dekoratif bir boya ile yeniden boyandı, kütüphane tefriş
edilerek özel çalışma alanına dönüştürüldü. Lambalar özel
ve dekoratif şekilde değiştirildi, tavanlara süsleme yapıldı,
duvarlara hat yazıları yazıldı, serbest oturma alanlarına
oturma grupları yerleştirildi. Yapılan bu altyapı çalışmasın-
dan sonra Barbaros Kız İmam Hatip Lisesi ile irtibata geçi-
lerek çalışan, başarılı ve ilahiyat fakültesi okumayı hedef-

leyen öğrenciler arasından 40 kız öğrenci seçildi ve derslere başlanıldı. Bu kız öğrencilerin 20'si lise 1. sınıf öğrencisi, 20'si de lise 3. sınıf öğrencisidir. Belirlenen takvime göre derslere başlanmış olup, personelimiz içerisinde alânında başarılı olan iki Kuran kursu öğreticisi ile iki imam hatip öncülüğünde dersler işlenmektedir.³⁴

Türkiye Diyanet Vakfı Kadın Aile ve Gençlik Merkezi'nin (KAGEM) de gençlik çalışmaları var. KAGEM'in 2014 yılından beri düzenlediği, açılışını Diyanet İşleri Başkanı'nın yaptığı Kocatepe Gençlik Fuarı, her sene farklı bir temayla gerçekleşiyor: "Kalem, Kitap, Hikmet" (2015), "Bilgi, Eylem, Ahlâk" (2016), "Akıl, İlim, Marifet" (2017), "İrade, Erdem, Hürriyet" (2018), "Kimlik, Şuur, İstikamet" (2019). Fuarda, üniversite kulüplerinden sivil toplum kuruluşlarına çok sayıda stant açılıyor. "Akıl, İlim, Marifet" temasının işlendiği sene, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez hız ve haz çağının kötülüklerine bulaşmadan yaşayan her gencin bir kahraman olduğunu söylüyor.³⁵ "İrade, Erdem, Hürriyet" temasıyla açılan fuarda konuşma yapan Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş, modern zamanın en popüler kavramlarından biri olan hürriyetin daha kapsamlı bir muhasebeyle yeniden ele alınması gerektiğini ifade ediyor.³⁶ TRT muhabirinin 2019'da düzenlenen fuarda neden "Kimlik, Şuur, İstikamet" temasının belirlendiğini sorduğu KAGEM Müdürü Nurcan Yavuziğit, "15 Temmuz'da Türk gençliği bize bir istikametinin olduğunu, bir bilincinin ve şuurunun olduğunu gösterdi. Biz de bunu bu temayla perçinleyelim istedik," diyor. Aynı haberde mikrofon uzatılan bir genç, insan-

34 <https://denizli.diyanet.gov.tr/merkezefendi/Sayfalar/contentdetail.aspx?MenuCategory=Kurumsal&contentid=276>

35 <https://www.sabah.com.tr/ankara-baskent/2017/05/08/kocatepede-genclik-fu-ari>

36 <https://www.trthaber.com/haber/kultur-sanat/gencler-irade-erdem-ve-hurriyet-temasiyla-bulustu-364065.html>

lara milli bilinci aşlamaya çalıştıklarını söylüyor. Kocatepe Gençlik Fuarı'nın internet sitesinde yer alan videoda, Diyanet İşleri Başkanı Ali Erbaş'ın haberde anons edildiği üzere “gençleri kırmayıp dart oynadığı” görüntüler var.³⁷ Kurum gençlere yaklaştıkça, daha önce Diyanet tarihinde görülmemiş bir şekilde hem söylemde hem de davranış biçimlerinde değişimler ortaya çıkıyor.

Diyanet yurttta: Manevi danışmanlık hizmeti

Diyanet'in öğrencilere yönelik çalışmalar yürüttüğü önemli kurumlardan biri de, yurtlar. Ali Erbaş, Diyanet'in özel önem verdiği alanlardan birisinin de gençlere yönelik manevi rehberlik çalışmaları olduğunu dile getirmişti.³⁸ Gençlik ve Spor Bakanlığı ile 2015'te imzalanan protokolden beri Kredi ve Yurtlar Kurumu (KYK) ve Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) yurtlarında ve TDV öğrenci evlerinde³⁹ manevi danışmanlar görevlendiriliyor. Pilot uygulamanın ardından 2016 yılında ülke geneline yayılan görevlendirmelerle, Diyanet personelinin gençlere manevi rehberlik hizmeti vermesi, gençlerin milli ve manevi değerler doğrultusunda sos-

37 https://www.youtube.com/watch?v=pdIT8YzdOUk&ab_channel=TDV_KAGEM

38 <https://www.risalehaber.com/her-hocamiza-10-genci-emanet-ettik-348414h.htm>

39 “TDV öğrenci evlerinde barınan öğrencilere yönelik manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti sunmak üzere nitelikli personel görevlendirilir. Öğrenciler, manevi danışman, gençlik koordinatörü ve ev sorumlularının planlamaları çerçevesinde manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmeti kapsamında Müftülüklerce gerçekleştirilecek etkinliklere teşvik edilir. TDV öğrenci evlerinde Başkanlıkça yürütülecek manevi danışmanlık ve dini rehberlik hizmetlerinin, öğrenci evi bazında takibini yapmak üzere erkek öğrenciler için erkek, kız öğrenciler için kadın ev sorumlusu ve ihtiyaç olması halinde ev sorumlusu yardımcısı Müftülükçe görevlendirilir.” <https://hukuk-musavirligi.diyaret.gov.tr/Documents/Diyaret%20%C4%B0%C5%9Fleri%20Ba%C5%9Fkanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20Gen%C3%A7lik%20%C3%87al%C4%B1%C5%9Fmalar%C4%B1%20Y%C3%B6nergesi.pdf>

yal ve akademik gelişimlerine katkı sağlamak üzere eğitsel materyaller geliştirmesi ve gençlere “rol model” olması bekleniyor. Din hizmeti uzmanları, vaiz(e)ler, Kuran kursu öğreticileri, müezzin-kayyımlar, yurtlarda görev almak üzere manevi danışmanlık için başvuru yapabiliyor. Görevlendirilen Diyanet personeli, hafta içi 4 gün 5 saat boyunca yurtlarda, 1 gün ise müftülüğün uygun gördüğü yerde gençlere hizmet veriyor.

2018 yılında 450 KYK yurdu ile 19 TDV yurdunda 588 manevi danışman görevlendirildi. Ayrıca TDV bünyesinde hizmet veren 387 öğrenci evinde kalan 2.773 öğrenciye manevi danışmanlık hizmeti verildi. 2019 yılında, 711'i KYK, 19'u Türkiye Diyanet Vakfı'na bağlı üniversite öğrenci yurtları ve 12'si Diyanet Gençlik Çalışmaları Merkezi'nde olmak üzere toplam 742 manevi danışman görevlendirilmesi yapıldı. 2020-2021 eğitim-öğretim yılının ilk 6 ayı için yurt ve gençlik merkezlerinde 922 manevi danışman görevlendirildi.⁴⁰ 2017 Din Hizmetleri Raporu'nda, personel, öğrenci, aile ve ilgili yetkililerinin verdiği geri bildirimine göre, KYK yurtlarında verilen manevi danışmanlık hizmetinin hayati önem taşıdığı belirtilerek, “İllegal örgütlerin tuzakına düşmek üzereyken görevlilerimizin yakın ilgisiyle bu tehlikelerden kurtarılan gençlerimiz, derdini yurdundaki manevi danışman hocamızla paylaşırken gözyaşlarına boğulan gencimiz, yapılan çalışmaların önemli etkilerinden sadece birkaç örnektir,” diyor. SETA raporunda, sadece yurtlarda değil, sevgi evleri, sığınma evleri, huzurevi, hastane, cezaevi gibi kamu kurumlarında da hizmet veren manevi danışmanların geleceği ile ilgili olarak, “Orta ve uzun vadeli manevi danışman yetiştirme hedefleri bakımından Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kadro ihti-

40 <http://www.dinihaberler.com.tr/haber/diyanet-manevi-danismanlik-gorevlen-dirmeleri-aciklandi-59203>

yaçlarıyla ilişkili üniversitelerde ‘manevi danışman’ bölümleri açılması uygun olacaktır. Manevi danışmanlık, doktorluk gibi uygulamalı bir alan olduğu için eğitim programlarının tıp fakültesindeki gibi uygulamalı tasarlanması ve rimliliği güçlendirir,” deniyor.⁴¹

Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı kamplarda da manevi danışmanlık yapmak üzere Diyanet personeli görevlendiriliyor. “Gençlere doğru dini bilgi aktarmak, milli ve manevi değerlerimizi kazandırmak ve dini yaşamı gönüllere nakşetmek” amacıyla, Gençlik ve Spor Bakanlığı’nın talebi üzerine görevlendirildiği ifade edilen manevi rehberler, bakanlığın düzenlediği gençlik kamplarında “Maneviyat İstasyonu” adı verilen alanlarda aktiviteler yapılıyor. Kamplarda düzenlenen “Dini Bilgiler Yarışması”nda birinci olanlar Umre’ye gönderiliyor. 2017 yılında 115 kampta 281 Diyanet personeli görevlendirildi. 2018 yılında 125 gençlik kampında görevlendirilen 250 manevi danışman ile 35 bin gence ulaşıldı.

Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü’nün internet sitesinde, “KYK’da Ramazan Sevinci” başlığıyla yapılan duyuruda, Diyanet ile imzalanan protokol gereği bazı yurtlarda görevlendirilen manevi rehberlerin gençlerin daha bilinçli ve huzurlu bir Ramazan geçirmelerine yardımcı olduğu belirtilerek, “Yurtlarda mukabele okunuyor, namazlar hep birlikte yurt mescidinde kılınıyor. Bazı yurtlarda da mescidin yetersiz kalması dolayısıyla teravih namazı, bahçede eda ediliyor,” ifadelerine rastlanıyor.⁴² KYK yurtları ve gençlik merkezlerinde, “Gençlik Kutlu Doğumda Buluşuyor”, “Sabah Namazı Buluşmaları” gibi etkinlikler düzenleniyor. “Kutlu Do-

41 “Türkiye’de Modern Sorunlara Dini Bir Çözüm Olarak Manevi Danışmanlık Uygulaması: Mevcut Durum ve Öneriler” <https://setav.org/assets/uploads/2018/04/234.-Manevi-Dan%C4%B1s%CC%A7manl%C4%B1k.pdf>

42 <https://kygm.gsb.gov.tr/HaberDetaylari/1/66694/kykda-ramazan-sevinci.aspx>

ğum Haftası”nda “Hz. Peygamber ve Birlikte Yaşama Ahlâkı”, “Hz. Peygamber, Tevhid ve Vahdet-Gelin Birlik Olalım” konulu konferanslar yapılıyor. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri için oluşturulan özel irşat ekipleri, KYK yurtlarında kalan ve imam hatip liselerinde eğitim gören kadın öğrenciler için sohbet programları gerçekleştiriliyor. Bilgi edinme kanunu kapsamında, “Kredi ve Yurtlar Kurumu’na bağlı yurtlarda ağırlıklı olarak dini etkinliklere mi yer veriliyor?”, “Bu yurtlarda manevi danışmanlık haricinde psikolojik rehberlik hizmeti de veriliyor mu?”, “Diyanet’in etkinliklerine katılım zorunlu olmasa da öğrencilerin baskı gördüğü iddiası var. Bu iddia doğru mudur?”, “Kadın öğrencilere yönelik etkinliklerin çoğunlukla aile çerçevesinde olduğu iddiası doğru mu?” sorularını yönelttim. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi’nden (CİMER) 2019 yılının Aralık ayında aldığım cevap şöyle:

Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü olarak 1. sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 188. (1-b) madde ve 351 sayılı yasa uyarınca gençlerin akademik, psikolojik, milli ve manevi gelişimlerine destek olmak amacıyla eğitim, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetler düzenlenmektedir. Yurtlarımızda gençlerimizin sosyal, psikolojik ihtiyaçlarını belirlemek, takip etmek ve gerekli durumlarda ilgili devlet kurumlarına yönlendirmek amacıyla sosyal çalışmacılar ve psikologlar görev yapmaktadır. Yurtlarda yapılan faaliyetlerde gönüllülük ve rıza ön planda olup hiçbir öğrenci istemediği bir faaliyete zorla dahil edilmemektedir. Devlet kurumlarınca sunulan hizmeti kadın ve erkek şeklinde cinsiyet ayrımı yaparak sağlamamaktadır. Yurtlarda devam eden kurslar, atölyeler, kültür, sanat faaliyetleri ve gönüllülük çalışmalarına en fazla kız öğrencilerimizin katıldığı görülmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 81 il müftüsüne Eylül 2018’de “Öğrenci Yurtlarında Manevi Danışman Görevlendirmesi” konulu bir yazı gönderdi.⁴³ Söz konusu yazıda, görev almak isteyen personelin dinî yükseköğrenim mezunu veya farklı alanda lisans mezunu olmasının asgari yeterlik şartı olduğu belirtildi. Aynı şart, 2020 tarihli “Manevi Danışman Görevlendirmeleri Usul ve Esasları Talimatı”nda da yer alıyor.⁴⁴ Fakat sertifika veren kurumlarda, başvuru şartı aranmıyor.

Manevi danışmanlar için Diyanet’in düzenlediği eğitimler dışında, üniversitelerin sertifika programları da var. Yalova Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi’nin “Manevi Rehberlik ve Değerler Eğitimi Eğitimci Programı”, uzaktan eğitim sertifikası sunan programlarından biri. Manevi rehberlik programının, dinsel ve manevi alana yönelimli danışmanların gereksinimlerini karşılamak için ve bu alanda toplumun ihtiyaç duyduğu konular dikkate alınarak hazırlanmış bir eğitim programı olduğu ifade ediliyor.⁴⁵ Başvuru için “Herhangi bir mezuniyet şartı aranmayıp bu sertifika eğitimine herkes başvurabilir,” dense de, ilahiyat fakültesi mezunları ve öğrencileri, imam hatip mezunları, Kuran Kursu öğrencileri ve adaylarının başvurması öneriliyor. 280 TL ücretindeki programın kişisel gelişim amaçlı olduğu, iş garantisi verilmediği ibaresi var. Programa katılmak isteyen biri olarak arıyorum. “Personel alımını gerçekleştiren kurumlar, müftülükler. Başvuracağınız müftülüğün

43 https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/istanbul/Ilceler/kucukcekmece/UserFiles/Files/Manevi%20Dan%C4%B1%C5%9Fman%C4%B1k%20Sertifikas%C4%B1%20Hk_74e1cecl-404b-4c00-9b93-eb1c0ae438af.pdf

44 https://webdosyasp.diyanet.gov.tr/muftuluk/UserFiles/duzce/UserFiles/Files/Manevi%20Dan%C4%B1sman%20Basvurular%C4%B1_90c30d5b-25ab-4155-9ccc-c40clf90e45a.pdf

45 <http://yusem.yalova.edu.tr/egitim-376-manevi-rehberlik-ve-degerler-egitimi-egitmenligi-sertifika-programi>

ekstra bir şartı olması durumunda biz müdahale edemiyoruz. Lisans şartı da isteyebilirler. Bir standart yok. Her ilçe müftülüğünün şartı ayrı oluyor. İstanbul'daki lisans mezuniyeti isterken Şirnak'taki imam hatip mezuniyeti isteyebiliyor,” diyor.

Selçuk Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi de aynı programı sunuyor.⁴⁶ 240 TL ücretindeki program için, “Bu alanla alakalı ilgi duyan herkes başvuru yapabilir,” deniyor. Eğitimin amacının, “ülkemizin manevi rehber ihtiyacını karşılamak” olduğu belirtiliyor ve programın, “Batı toplumlarındaki eğitim kurumlarındaki dini danışmanlık ve rehberlik programları incelenerek, bu alanda verilen dersler taranarak, kendi toplumumuzun da ihtiyaçları dikkate alınarak” hazırlandığı ifade ediliyor. “Gençliğin Günümüzdeki Kültürel Yapısı”, “Gençler İçin Gelişim Temelli Etkinlikler”, “Mahremiyetin Temel İlkeleri”, “Sosyal Psikoloji” eğitim kapsamında verilen derslerden bazıları.

Diyanet personeli, kurum içi eğitimlerle de manevi danışmanlık konusunda bilgilendiriliyor. Çoğunlukla psikologlardan din görevlilerine eğitim vermesi isteniyor. İsmi vermek istemeyen bir psikolog, bir gün bir müftülükten e-posta almasıyla başlayan süreci anlatıyor. Din görevlilerine eğitim veren psikoloğa göre, Diyanet'in sunduğu hizmetlerde en büyük sorun, personeline sınır çizmemesi.

Manevi rehberlik yapacak personel için eğitim istiyorlardı. “Cinsel şiddete maruz kalmış gence nasıl yaklaşılr?”, “Çalma hastalığı olan gence nasıl yaklaşılr?”, “Anne-babasını hiç sevmeyen gençle nasıl görüşülür?”, “İntihar girişimi olan gence nasıl yaklaşılr?” gibi başlıklar vardı. Ağırlıklı olarak psikolojik desteğe yönelik birtakım başlıklar yani.

46 <https://selcuksem.selcuk.edu.tr/egitim/manevi-rehberlik-ve-degerler-egitimi-sertifika-programi/4811>

Ben de onlara, “Siz zaten bu tür meselelere nasıl yaklaşıcağınızı bilmeyin, sizin alanınız değil,” dedim. Ben bu eğitimi veremeyeceğimi, her bir başlığın ayrı uzmanlık gerektirdiğini söyledim. Kleptomani olan birisiyle siz çalışma yapamazsınız. Ya da intihar girişimi olan bir çocuğa siz intihar girişiminin önüne geçecek bir şey yapamazsınız. Ancak yönlendirebilirsiniz. Bu kişilerin psikolojik destek alması gerekiyor. Gençler genelde manevi danışmanlara, “Hocam size bir şey anlatacağım ama bunu kimseyle paylaşmayın,” diye gidiyormuş. Kimisinden cinsel şiddet öyküsü çıkıyor kimisinden intihar düşüncesi... Onlar da “Tamam, anlatmayacağım,” diyebiliyorlar.

Uzman psikoloğa, manevi danışmanlık hizmeti hakkında ne düşündüğünü soruyorum. “Yaşamı koçluğu meselesine nasıl bakıyorsam manevi danışmanlara da öyle bakıyorum,” diyor. Psikoloğa göre, sınırlar çizilmediğinde ve verilen hizmet psikolojik danışmanlığa dönüştüğünde sorunlar yaşanıyor. Çünkü manevi danışmanın temas ettiği kişiden ortaya bir sürü konu çıkabiliyor ve danışmanlar bu meseleleri nasıl ele alacağını bilemiyor. “Ellerinde pimi çekilmiş bir bombayla kaliveriyorlar,” diyor. Manevi danışmanların ülke genelindeki yurtlarda görevlendirilmesine karşılık, öğrenci yurtlarının tamamında psikolog ya da sosyal hizmet uzmanı olmadığını hatırlatıyor.

Gençlere eğitim vermek için üç sene boyunca KYK yurtlarına gittim. O yurtlarda her gün mutlaka bir manevi danışmanın orada programı oluyordu. Haftanın dört ya da beş günü yurttaydılar. Psikolog olarak biz yılda bir kere gidiyorduk, onlar her hafta oradaydı. Bir yurt görevlisi, “Öğrenciler yıldı, zorla toparlayıp götürüyoruz manevi danışmanların düzenlediği etkinliklere,” demişti.

“Neden psikolog değil de manevi rehber?”

Peki öğrencilerin deneyimleri nasıl? Röportaj yaptığım gençlerden biri, Ankara’da bir yaz okuluna katıldığı sırada kaldığı yurttaki bir öğrencinin intihar girişiminde bulunduğunu, yurttaki memurlara “Neden psikolog yok da manevi rehber var? İlahiyat okuyup nasıl yurtlarda psikolog görevi yürütürler?” diye sorduğunda, “Biz bilmeyiz, yukarıdan geliyor onlar,” cevabı aldığını anlatıyor. Ankara’da KYK yurdunda kalan bir genç, “Yurtta dinî danışman var bir tane. Hiç sevmem. Birinci sınıfları kaynaştırmak için yanlarına yaklaşıyor. Danışmanlık almaya gidelim diye de bize yapıyor,” diyor.

2013-2017 yılları arasında Eskişehir’de bir KYK yurdunda kalan bir başka öğrenci, okulunun son senesinde Diyanet’in gönderdiği söylenen bir “manevi danışman-abla” için yurtta oda tahsis edildiğini, hem dinî hem de sosyal sorunlar hakkında randevu alıp bu kişiyle psikolojik danışman gibi görüşebileceklerinin iletilendiğini söylüyor. “Ayrıca yurtta bir sürü dinî aktivite yapılırdı. Mevlit, dinî sohbetler, Kutlu Doğum Haftası etkinlikleri, Peygamber’in sevdiği yemeklerden hazırlanan menüler, bunlardan bazıları,” diyor. Kocaeli’nde bir KYK yurdunda kalan öğrenci de, her türlü sorunlarını yurttaki görev yapan manevi rehberlik danışmanı ile konuşmalarının istendiğini söylüyor.

KYK Ankara Şerife Bacı Kız Öğrenci Yurdu’nda kalan bir genç, kaldığı yurttaki çok fazla dinî programlar yapıldığını, katılımın genelde zorunlu kılındığını anlatıyor. “Özellikle 15 Temmuz darbesinden sonrasında artmıştı bu programlar. Ve içeriklerin tamamı aile ve kadın üzerineydi. Sanki aile dendiğinde tüm sorumluluk kadındaymış gibi bir algı yaratılıyordu,” diye ekliyor. İstanbul’da okuyan bir öğrenci de, kaldığı yurttaki 2017’den beri, yani darbe girişimden sonra

düzenli olarak dinî etkinlikler yapıldığını söylüyor. “Önce yurtta Kuran kursu açıldı. Mehmed Zahid Kotku anması nedir mesela yani, üniversite öğrencisiyiz biz. Anmaya gelenler arasında çekiliş yapılır, ödül verilirdi! Ondan sonra ‘Artık yeter,’ deyip çıktım yurttan. Eskiden benzer etkinlikleri cemaat yapardı. Sonra dinî etkinlikler daha kurumsal olmaya başladı,” diyor. Öğrencilerin ilgisini çekmek için ele alınacak konu hakkında yarışma düzenlemek ya da aktiviteleri eğlenceli hale getirmek, Diyanet’in son dönemde başvurduğu yöntemlerden biri... Bir başka yurtta kalan genç, “Kutlu Doğum Haftası’nda eğlence düzenleniyordu. Bildiğiniz eğlence düzenlendi yurtta. Oraya gelen öğrencilerin isimleri yazdırılıyor, sonra o isimler arasında çekilişle hediye dağıtılıyordu. Tabii bunlar öğrenci katılımını teşvik için yapılan şeyler,” diye anlatıyor. Bir dönem Vezneciler Kız Yurdu’nda kalan bir öğrenci de, onun konakladığı dönem Diyanet’in aktif olmadığını söyleyerek, “Devlet o zaman din işlerini cemaate bıraktığı için genelde onlar yürütüyordu dinî faaliyetleri,” diyor.

Bir başka öğrenci de, kaldığı yurtta düzenlenen etkinliklerde dinî içeriklerin baskın olduğunu ifade ediyor. Mühendislik öğrencileri, teknik gezi diye düzenlenen etkinlikte türbeye götürülmüş. “Öğrencilere haber verilmeden, fikrimiz sorulmadan ve bilgimiz olmadan adını hatırlayamadığım bir türbeye götürüldük,” diyen öğrenci, etkinliği yurt müdürlüğünün düzenlediğini söylüyor. “Sabah türbeye gittik, öğleden sonra da madene. Birkaç kişi itiraz ettik ‘Biz geziye bunun için gelmedik,’ diye ama çoğunluk pek aldırmaz etmedi,” diyor. Erzurum’da bir KYK yurdunda kalan bir genç, özellikle Ramazan ayında çok fazla etkinlik olduğunu dile getiriyor. “Genellikle milliyetçilik ile dinî duyguları kullanan söyleşiler olur. Dinî günlere özel söyleşiler, yemekhane- de teravih ve cuma namazı kılma... Geçtiğimiz Ramazan’da

Sakal-ı Şerif getirmişlerdi yurda,” diyor. Üniversite öğrencisi, dinî etkinliklerden sıkıldıklarını ifade ederek, “Olmasın demiyorum ama bilimsel, sanatsal, kültürel etkinliklerin de ağırlıklı olmasını istiyorum. Türkiye’nin Gençlik ve Spor Bakanlığı’ndan beklenmeyecek şeyler ne yazık ki,” diye sitem ediyor.⁴⁷

Isparta’da okuyan bir genç, yurttaki kalan öğrenciler ile yurt memurlarının üyesi olduğu bir WhatsApp grubu bulunduğunu, bu grupta sürekli olarak dinî etkinliklere katılım çağrısı yapıldığını aktarıyor. “Yurtta, adı maneviyat odası mıydı neydi, tam ismini hatırlayamadım ama böyle bir yer var. Orada da ilahiyatçılarla sohbetler oluyor bildiğim kadarıyla,” diyor. Ankara’da KYK yurdunda kalan öğrenci de çok fazla dinî kurs ve etkinlik olduğunu, Nihat Hatipoğlu’nun konuşmasını dinlemek isteyen öğrenciler için servis kaldırıldığını söylüyor. Etkinlik formlarında, siyer ve Kuran dersleri olduğunu hatırlıyor. Ankara Hüseyin Gazi KYK Erkek Öğrenci Yurdu’nda kalan bir genç, yurda haftada en az bir kere bir din görevlisinin geldiğini, yurttaki bulunan bir odanın kapısında “Manevi Danışman” yazdığını, bu danışmanın hemen her gün bir etkinlik düzenlediğini anlatıyor. “Okçuluk eğitimi, Osmanlıca dersleri vardı. Manevi danışmanın ne iş yaptığını asla anlayamadım,” diyor. İstanbul’da bir yurttaki kalan bir genç, kaldığı yurttaki manevi danışmanlık adı altında hizmet sunulduğunu, dinî günlerde mutlaka yurdun mescidinde program düzenlendiğini ifade ediyor ve gülümseyerek, “Yurtta dördüncü senemi doldurdum ve bir defa olsun milli bayramın kutlandığını görmedim,” diyor.

İstanbul’da yurttaki kalan bir öğrenciden edindiğim “Haftalık Ders ve Sohbet Programı” başlıklı duyuruda, Kuran-ı Kerim, Hadis-Siyer, Tefsir-Meal, İlmihal sohbetleri olarak sıra-

47 KYK yurtları, Gençlik ve Spor Bakanlığı’na bağlı.

lanan etkinliklerin hafta içi her gün düzenlendiği yazıyor. Duyuruda ayrıca, “Hafta içi her gün 13.00-22.00 saatleri arasında ‘manevi danışmanlarımız’ yurttadırlar,” bilgisi de bulunuyor. Bazı öğrenciler, manevi danışmanların kim tarafından görevlendirildiği konusunda bilgi sahibi değil. Bir öğrenci, “Dinî kurslar vardı, tefsir, Kuran, hadis vs... Ama bildiğim kadarıyla bu kurslar bizzat KYK tarafından veriliyor. Diyanet’in herhangi bir bağlantısı yok,” diyor. Manevi danışmanların görevleri konusunda da net bilgileri yok.

Geçen sene hiç uğramadığımız bir manevi danışmanımız vardı. Kuran hocası tarzı bir şeydi yanlış bilmiyorsam. Kandil programları vardı sürekli. Ramazan’da hocalarla programlar... İşaret dili ya da fotoğrafçılık tarzı kurslar da olurdu ama geri kalanı Kuran-ı Kerim, Peygamber’in hayatı, tefsir falan... Geçen gün yurttaki kamp tarzı bir duyuru gördüm ama kadın öğrenciler kalamıyormuş, sadece erkekler kalabiliyormuş.

Bir üniversite öğrencisi, Diyanet’in gençlere yönelik hizmetleri için, “Kimi zaman üstü ‘akademi’ ile örtülmüş bir biçimde, kimi zaman da bizzat doğrudan, resmî devletin Türk-İslâm sentezli argümanlarını merkeze alarak paneller düzenliyorlar. Bunları organize eden öğrenci örgütlenmeleri de var tabii,” diyerek, kurumun üniversitelerde kurduğu kulüp ve gruplara işaret ediyor. Gönüllülük esasına dayalı olması gerekirken kimi yurtlarda Diyanet’in düzenlediği etkinliklere katılım zorunlu kılınabiliyor. Bursa KYK Orhangazi Yurdu’ndan bir öğrenci, yurttaki konakladığı 2017-2018 döneminde dinî seminerler düzenlendiğini, katılımın zorunlu olmadığını ama yurt müdürünün öğrencilere etkinliklere katılmaları için baskı yaptığını dile getiriyor. “Etkinlik akşam yemek saatine denk gelirse, o saatte yemek yememiz engellenirdi ya da zorlaştırılırdı. Bu nedenle seminer sa-

atlerinde çoğunlukla yurttan çıkardım katılmamak için,” diyor. Ancak istisnalar da var. KYK yurdunda kalan bir öğrenci, yurtlarında “manevi rehber” olarak din kültürü öğretmenlerinin ya da imamların görevlendirildiğini, bu kişilerin yanlarına giden öğrencilerle dinî sohbetler yaptıklarını, Kandil geceleri sohbet düzenlediklerini belirterek, “Ama etkinliklere katılımda gönüllülük esastır,” diyor. Bir de, katılımın zorunlu olmadığı ama etkinliğe katılım gösteren öğrencilerin “ödüllendirildiği” yurtlar var.

Ben bu konuda çok rahatsızdım. Yurda 2012 senesinde girdim ve 2019’da yurttan çıktım. Yüksek lisans mezunuyum. Yurda girdiğim gün ile çıktığım gün arasında dağlar kadar fark var. Örneğin, bir etüt odasını kapatıp mescit yaptılar. “Diyanet yardım yapıyor, etraftan gelen bağışlar var,” falan dediler. Eğitimin önde olması gereken bir yerde, eğitim arka plandaydı. Hatta Ankara’daki genel müdürlüğe “Yurtta zikir getiriyorlar,” diye şikâyet etmiştim. Yurdu birkaç ke-re aradılar ama sonuç çıkmadı. Normalde yurttaki odalarda eşya düzenini bozamazsınız. Ama yurt müdürü, Diyanet’in yaptığı söyleşilere katılmak şartıyla oda düzenimizi değiştirebileceğimizi söylemişti. Biz de reddetmiştik. Bizim yaşı-mız daha büyük olduğu için ve yurdun eski halini bildiğimiz için itiraz edebiliyorduk ama yeni nesil maalesef söyle-nenleri uyguluyordu.

Bana ulaşan öğrenciler arasında manevi danışmanlık hizmetinden memnun kalanlar da vardı. Erzurum’dan bir öğrenci, “Ben elhamdulillah Müslümanım. Bizim kaldığımız yurtta imam mevcut ve Cuma günlerinde namazları o kıldırıyor. Ayrıca manevi anlamda da her türlü danışmanlığı bize yapabileceklerini söylüyorlar,” diyerek memnuniyetini dile getiriyor. Ancak psikolog olmayan yurtlarda manevi danışman görevlendirilmesi bazı öğrencilerin de tepkisini çeken

bir mesele... Bir öğrenci, Diyanet'ten gelen hocalara tahsis edilen odalar olduğunu, her hafta saat 17.00-21.00 arası kadın öğrencilerle sohbet ettiklerini söyledikten sonra, "Koskoca yurttaki psikolog odaları yoktu ama manevi rehber hocaları vardı. Manevi rehber hocaları psikolog görevi görüyordu," diyor. Yurttaki mescitlerde dinî günlerin kutlandığını, bu günlerde yurt müdürünün muhakkak fotoğraf çektirip üstlerine rapor ettiğini anlatıyor.

Bu hocalarla bir gün sırf merakımdan konuştum. "Dersler çok yoğun," falan demiştim, "İbadetlerini yerine getirirsen, Allah'ın rızasını kazanırsan, için feraha kavuşur," demişti. Aynı hocaya "Hem Diyanet'ten para alıyorsunuz hem de burada derslere girdiğiniz için ek ücret alıyorsunuz. Bu paranın helal olduğunu düşünüyor musunuz?" da demiştim. Müdüre de, "Neden bir psikolog değil de manevi rehber var? Devletin parası hep Diyanet'e gidiyor," demiştim.

KYK Kocaeli Zekiye Gündoğdu Yurdu'ndan bir genç, yurttaki tasavvufi konuların sıklıkla işlendiğini dile getiriyor. Yemekhanede dinî seminerlerin düzenlendiğini, bu seminerlere katılanların banyo ve tuvaleti içinde olan odaların bulunduğu blokta kalma şansının arttığını anlatıyor. "Yurtta yaşadığımız bir problemden dolayı beni ve birkaç arkadaşımı dışarıda düzenlenen 'Fetih 1453' adlı din sohbetinin yapıldığı bir yere götürdüler. Bunu bize resmen şart koştu- lar ve ne kadar çok kişi getirirsek bizim için iyi olacağını, ceza alma durumumuzun azalacağını söylediler," diyor. Yurdun dört bir yanının benzer etkinliklerin afişleriyle dolu olduğunu söylüyor.

Dindar gençlik yetiştirme gayesi ile sadece öğrenci yurtları değil, Türkiye'nin dört bir yanı Diyanet'in gençlik faaliyetleri ile sarmalanıyor. Aile bütünlüğünü koruma ve güçlendirmeye yönelik çalışmalar, çocukluk çağından başlayıp

gençlere uzanıyor. Diyanet, zorlukların varlığından haberdar olsa da gençlere ulaşmak için aklına yatan çeşitli yolları denemeye devam ediyor. 12 Eylül döneminde olduğu gibi, gençliğe dinî referanslarla “milli bilinç” aşılama çabasını sürdürüyor. Yürütülen çalışmaların başarısı tartışılır ancak gerek kurduğu gençlik yapılanmaları gerekse gençlere yönelik etkinlikleriyle devletin “ideolojik aygıtı” olarak kendisine atfedilen işlevin hakkını verdiğini söyleyebiliriz.

Diyanet Medya

“Ailenizin Kanalı”

Temmuz 2010’da *Resmî Gazete*’de 6002 sayılı Kanun ile “radyo ve televizyon kurumları ile diğer yayın kuruluşları vasıtasıyla toplumu din konusunda aydınlatmak”, Diyanet’in görev ve yetkileri arasına girdi.¹ “Diyanet TV”, 2012 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile Türkiye Diyanet Vakfı’nın, TRT ile imzaladığı protokol neticesinde kuruldu. Protokol imza törenine, dönemin başbakan yardımcıları Bülent Arınç ve Bekir Bozdağ, Diyanet İşleri Başkanı Mehmet Görmez, RTÜK Başkanı Davut Dursun, TRT Genel Müdürü İbrahim Şahin katıldı. Bekir Bozdağ, Diyanet TV’nin geç kurulan bir kanal olduğunu ifade ederek, “Dünyanın birçok ülkesinde radyo ve televizyonlar bu alanda yayın yapıyor. Türkiye’de de yayın yapanlar var ama ilk kez kamu adına adım atılıyor. Bu tarihî bir adım,” dedi. Diyanet TV’ye, “TRT Anadolu” kanalında 12 saat yayın yapma hakkı verilmişti.² Ma-

1 “Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/07/20100713-2.htm>

2 “Bu dönemden itibaren Başkanlığımızca talep edilen mal ve hizmet alım işlemleri Vakfımızın ilgili birimleri tarafından yürütülmüştür. Başkanlığımız Yayın

yısı 2018’de Türkiye Diyanet Vakfı’na bağlı kurulan “Vakıf Medya Sanat Radyo Televizyon Anonim Şirketi” ile Türkiye’nin ilk vakıf medya şirketi kuruldu.³ Şirketin kurulması, test yayınının sona ereceğinin göstergesiydi. Aynı yıl “Diyanet TV” logosu ile standart çözünürlüklü (SD) ve yüksek çözünürlüklü (HD) Uydu TV ve Kablo TV yayın lisansları RTÜK tarafından tescil edildi. TRT ile yollarını ayıran kanal, 6 Ağustos 2018’de “Diyanet TV” olarak yayına başladı.⁴ Diyanet TV’nin ardından, “Diyanet Radyo” (2013), “Diyanet Kuran Radyo” (2015) ve “Diyanet Risalet Radyo” (2017) açıldı. 2017 yılında ABD’nin başkenti Washington’da “Diyanet TV” irtibat ofisi açıldı ve bir muhabir görevlendirildi.⁵ “Mezhep, meşrep, siyasi görüş ve düşünüşlerin dışında kalarak, bütün toplum kesimlerini kuşatıcı ve kucaklayıcı yayın yapmak”, radyoların hedefleri arasında yer alıyor.⁶

“Dijital Yayınlar Daire Başkanlığı” kuran Diyanet’in ar-

Kurulu Komisyonu marifeti ile kanalda yayınlanmasına karar verilen yayınlar ve programlar iç veya dış yapımlar olarak hazır hale getirilerek TRT’ye yayınlanması için gönderilmiştir. Prosedürlerin ağır işlemesi, kanalın birden fazla karar verici yapısı ve iki ayrı ekran yüzünün olması sebebi ile Başkanlığımız kendisine yasa ile verilen görevini etkin bir şekilde yerine getirmesinde zorluklar yaşamıştır. Başkanlığımız, arzu edilmesine rağmen yapılamayan programlar sebebiyle zaman zaman eleştirilere maruz kalmıştır.” <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202018.pdf>

- 3 <https://www.milliyet.com.tr/gundem/diyanet-ozel-televizyon-kurdu-2715873>
- 4 “Ağırlıklı olarak giderler Başkanlık Mali Bütçesi ile karşılanmaktadır. Hızla yapılması gereken ve süre itibarıyla prosedürlerin tamamlanmasına vakit bulunmayan, Başkanlık tarafından karşılanmasında güçlük çekilen mal ve hizmetler şirket vasıtası ile karşılanmaktadır. Şirket üzerinde harcama yapılırken Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü ve Daire Başkanının talebi ve Yönetim Kurulu Üyelerinden en az ikisinin imzası ile harcama yapılmaktadır. 2018 yılında reklam geliri elde edilmemiştir. 2019 yılında Reklam, Sponsorluk ve Barter ile Program Yapım ve Telif gelirleri elde edilmesi hedeflenmektedir.” <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202018.pdf>
- 5 <https://tdvmedia.blob.core.windows.net/tdv/MedyaOdas%C4%B1/Raporlar/TDV%20-%20Faaliyet%20Raporu%20-%202017.pdf>
- 6 <https://www.diyanetradyo.com/kurumsal>

şiv ve yayınlarına artık internet ortamından da kolayca erişilebiliyor. Kurumun sanal ortamdaki varlığına giderek daha fazla önem atfettiği söylenebilir.⁷ Milli Eğitim Bakanlığı ile 2016 yılında imzalanan “Eğitimde İşbirliği Protokolü” ile Diyanet’in tüm yayınları, Eğitim Bilişim Ağı’na (EBA) dahil edildi.⁸ Dönemin Milli Eğitim Bakanı Nabi Avcı’nın deyişiyle, bu “seçkin külliyyatı” öğrencilerin hizmetine sunmak çok değerliydi. Protokol kapsamında, sadece Diyanet tarafından hazırlanan yayınlar değil, Diyanet TV ve Diyanet Radyo’nun arşivleri de derslerle eşleştirilerek EBA’ya yükleniyor.

Mobil uygulamalar, kurumun sanal varlığını güçlendiriyor. Akıllı telefonlar için “Namaz Vakti”, “Diyanet Fetva”, “Diyanet Kitaplık”, “Diyanet Çocuk Takvimi”, “Kuran-ı Kerim”, “Namaz Rehberi”, “Sure ve Dualar”, “Diyanet Elifba”, “Diyanet Hafız”, “Kuran Akademi”, “Diyanet Takvimi”, “Diyanet Dergilik”, “Dijital Safahat”, “Ramazan Rehberi”, “Diyanet Radyo TV”, “Diyanet Çocuk Dergi”, “Kurban Rehberi”, “Diyanet Haber” uygulamaları bulunuyor.

Diyanet, kitlelere ulaşmak için başta televizyon, radyo, dergi ve sosyal medya platformları olmak üzere medya araçlarını etkin bir şekilde kullanıyor ve mesajını iletmek için bu araçları oldukça önemsiyor. “Ailenizin Kanalı” yayın anlayışını benimsediğini ifade eden Diyanet’in televizyon kanallarında “Dini Gündem”, “Helal Gıda”, “Ashâba Selam Olsun”,

7 “Bir aydan fazla süredir Başkanlık merkez teşkilatımızda 502 bilgisayarımızda TÜBİTAK tarafından geliştirilen yerli ve milli işletim sistemimiz PARDUS kullanılmaya başlanmıştır. Geçtiğimiz haftadan itibaren PARDUS işletim sisteminin taşra teşkilatlarımızda da yaygınlaştırılması yönünde çalışmalarımızı başlattık. Şu an itibariyle 400 kadar il ve ilçemizde PARDUS’a geçmiş durumdayız. Sayın Bakanımızın ilgi ve destekleriyle TÜBİTAK’la yapacağımız ortak çalışmalar neticesinde, yerli ve milli yazılımlarımızı kullanma noktasında Diyanet İşleri Başkanlığı olarak güzel bir örnek teşkil edeceğimize inanıyoruz.” https://www.diyanehaber.com.tr/dini-haberler/diyanet-ile-tubitak-arasinda-pardus-isletim-sistemi-isbirligi-hl-1050.html?_ref=www.diyanehaber.com.tr

8 “Diyanet Külliyyatı EBA’da”, <https://www.meb.gov.tr/diyanet-kulliyyati-eba-da-haber/10713/tr>

“Niçin İnanıyorum”, “Prof. Dr. Enbiya Yıldırım ile Dersimiz Hadis”, “Diyanet’e Soralım”, “Mukabele 30 Cüz 30 Hafız” gibi dinî bilgilerin ön plana çıktığı programların yanı sıra, “Osmanlı Padişahları”, “Ailem”, “Fatih Savaş Gençlerle Camide”, “Manidar Kelimeler”, “Düşüncede Yolculuk”, “Medya ve Din”, “Gençlerin Dilinden”, “Diyanet Haber”, “İhtida Öyküleri”, “Prof. Dr. Huriye Martı ile Hadisler ve Ailemiz”, “Gençlerle Dinden Konuşalım”, “Biz Aileyiz” gibi gündelik hayata dair programlar da var.

Hedef kitlesi ağırlıklı olarak kadın, çocuk ve genç olan medya kuruluşlarında üretilen içerikler, İslâmi bir hayat kurmanın izlerini sürüyor. İslâmi hayatın inşası, bebeğe isim koymakla başlıyor.

“Abd” kul demek biliyorsunuz. Peygamber Efendimiz Abdurrahman gibi, Abdürrahim gibi, Abdullah gibi başında Allah’ın kulu anlamına gelen “abd” ile başlayan isimleri severdi. Anlamı güzel olan, hoş olan, yumuşak olan ve bir mana taşıyan isimleri önemsiyor. Ya da diğer dinlere ait anlamları olan isimlerden uzak durmak lazım. İslâmi öğeler içeren ve bizim kültürümüzün parçası olan isimler koymak lazım.⁹

**Bir tavsiye: “Şükür defteri
boşanmaları önleyebilir”**

Kadınlara yönelik hazırlanan içeriklerde modern hayatın getirdiği sorunlara İslâm’ın penceresinden yanıt aranıyor. “İslâm Aynasında Kadın”, Diyanet TV’de yayınlanan programlardan biri. Tanıtımda, kadına dair merak edilen konulara “bilimsel yaklaşım” ve “akademik öğretiler” ile cevap ve-

9 <https://www.youtube.com/watch?v=i52mH03AWm8&list=PLtApkPE49wtGz2z4wXLBc-WRFeXV639K&index=19>

rileceği söyleniyor. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden Doç. Dr. Ayşe Esra Şahyar, günümüz kadınlarına tavsiyesi sorulduğunda, İslâm'ın getirmiş olduğu dengeden uzaklaşmadan bir kadın algısı ve anlayışı ortaya konulması gerektiğini dile getiriyor:

Aksi takdirde sadece Batılı değer yargıları ve eşitlik söylemi üzerinden hareket edildiğinde yeri geldiğinde kadının fitratını zorladığımız, aslında hak diye aradığımız şeylerin bizi yordugunu ve yıprattığını zaman içerisinde görmeye başlıyoruz. Bunun sıkıntısını biz yaşamaya başlıyoruz. Ondan dolayı Kuran-ı Kerim'in ve İslâmi esasların bize sunmuş olduğu hakları ve görevleri bilmek suretiyle, hakların peşinde gitmektense görevleri bilmek ve yaşamak bazen daha kolay ve güzeldir. Asıl gaye dünya olmamalı, ahiret hayatı için yaşamayı öncelemeliyiz.¹⁰

Her hafta farklı bir konunun işlendiği programın Çanak-kale On Sekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı'ndan Doç. Dr. Nurten Kımtar'ın konuk olduğu bölümünde, kadın ve aile psikolojisi anlatılıyor.¹¹ Kımtar'e göre, toplum için yapılacak en büyük yatırım, aileyi güçlendirmek. Kişi için en güvenli sığınak olan aile, "yeme, içme, barınma, güvenme, sevmek, çok affederseniz cinsellik ve bunun sağlıklı ve düzenli bir şekilde yerine getirilmesi" gibi ihtiyaçlarını yerine getirebildiği yer olması açısından da vazgeçilmez. Kadının anne olarak ailede önemi de ayrıca mühim... Kımtar'ın sözlerine kulak verirse, geleceğin annelerin elinde şekillendiği bir gerçek ve örneğin, Hitler'i yetiştiren de bir anneydi.

10 https://www.youtube.com/watch?v=XBkn-osT8gk&list=PLtApkPE49w-vSUM0hfmKP_DXqQPATAYkf&index=2

11 https://www.youtube.com/watch?v=gJZReHbX0-Y&list=PLtApkPE49w-vSUM0hfmKP_DXqQPATAYkf&index=11

Medya ve kadın konusunun ele alındığı bir başka programda, gazeteci Gülçan Tezcan'a "feminist akımlar" hakkında ne düşündüğü soruluyor. Tezcan'a göre, kadın-erkek rolleri arasında ayrıma gidilmesi, insanlık ve aile için tehlikeli... Feministlerin rekabetçi olduğunu, erkeklere savaş açtığını ve medyanın da feminist söylemi körüklediğini savunan Tezcan, bu tartışmalar nedeniyle aile kurumunun zarar gördüğünü vurguluyor. Feministler ve feminist hareket, boşanmaları destekledikleri ve aileleri yıktıkları iddiasıyla Diyanet'in medya organlarında sıklıkla eleştiriliyor.

Feministler "Erkekler değil, ben güçlüyüm," diyorlar. O güç savaşını biraz ciddiye alıyorlar. Halbuki karşıtlık kurmak insanı gerileten bir şey. Biz insan paydasında buluşup hayatımızı güzelleştirmek zorundayız. Bunu bir savaşa dönüştürdüğünüz zaman, zaten yeterince savaş, çatışma, ayrışma var. Sürekli çatışma halinde olduğunuz zaman erkeklerle nasıl bir hayat sürdürmeyi düşünüyorsunuz? Mümkün mü? "Ataerkil toplum, baba baskıcı, abi bilmem ne, koca şöyle, patron böyle..." Ya tamam da, sen o güç dengesini insani ve İslâmi noktalarda kurmaya çalışırsan o sana ast-üst ilişkisi kurmaz, sen ona ast-üst ilişkisi kurmazsın. Herkesin rolü, yapması gerekenler bellidir. O zaman çatışma olmaz zaten. "Ben senden güçlüyüm, onu ben yapacağım," dediğin zaman sonu gelmiyor. Sonu bu hale geliyor, o zaman aileler dağılıyor. Aile birliği diye bir şey kalmadığı gibi insanlar aile bile olmak istemiyorlar. Feministlerin asla hoşlanmadığı ve kabullenmediği bir şeydir annelik.¹²

Programın "Ergenlik ve Gençlik Döneminde Kızlarımız" bölümünde, genç kızların tesettür alışkanlığını kazanması için nelere dikkat edilmesi gerektiği konuşuluyor. Anka-

12 <https://www.diyagnet.tv/islam-aynasinda-kadin/video/medyada-feminist-akimlar-ve-zihinlere-aktarilmak-istenenler>

ra İl Müftü Yardımcısı Aynur Yaşar’a göre, çocuklara bebeklikten başlayarak mahremiyet eğitiminin erken yaşta verilmesi tesettür alışkanlığı için oldukça önemli.¹³ “İslâm’a Göre Boşanma Süreci ve Sonrasında Kadın” bölümünde ise ailede sorun çıkaranların genelde kadın olduğu, ailenin yıkılmasının önüne geçecek en etkili yöntemin kadınların bar dağın dolu tarafına bakması gerektiği anlatılıyor. Boşanmayı engellemenin yolu, şükretmekten geçiyor.

Biz bazen özellikle hanımlar olarak olumsuzluklara odaklanıp çok fazla söylenme cihetine gidebiliyoruz. Aile ve dinî rehberlik bürolarımızda pek çok danışanla karşılaştığımızda bunu maalesef gözlemlemek durumundayız. Devamlı olumsuza yönelme ve bunu dile getirme var. Biz bakışımızı değiştirelim. Ailelerde her zaman kötülük yoktur, her zaman şiddet yoktur, her zaman anlayışsızlık yoktur. Bu zor durumlarda olan bazı aşamadığı noktaları olan izleyicilerimiz bir şükür defteri edinebilirler. Bugün neye şükrediyorum? Boşanmanın yolunu önleyici tedbirler geliştirmeye çalışıyoruz. Bununla ilgili yapılacak somut şeylerden biri, şükür defteridir diyebiliriz.¹⁴

“Prof. Dr. Huriye Martı ile Hadisler ve Ailemiz” programında, bugünün problemlerine Hz. Muhammed’in getirebileceği çözümler, hayatından örneklerle anlatılırken, “bir anneyi, bir kız çocuğunun, bir genç kızın ya da yeni evli bir hanımın Peygamberin sünnetiyle nasıl buluşturulabileceği” konuşuluyor. Gücünü Allah’tan aldığı söylenen, günümüz dünyasında tehdit altında olan ailenin dağılmaması için neler yapılabileceği, programın ana fikrini oluşturuyor. En çok boşanan ya da boşanmaya çalışan kadınların öldürüldüğü Türkiye’de, boşanmanın çok mecbur kalınmadıkça kesinlik-

13 <https://www.youtube.com/watch?v=4SvT9SJKO2c>

14 https://www.youtube.com/watch?v=O_541rvmbLo

le başvurulmaması gereken ciddi bir karar olduğu, halka bunun öğretilmesi halinde boşanmalarla mücadele edilebileceği düşünülüyor. Martı'ya göre, aile reisi olan erkek, isteklerini şiddete başvurmadan anlatabilmeli. Boşanmak şaka değil ve sadece gerçekten çaresiz kalındığında boşanılmalıdır çünkü aksi takdirde kadın cehenneme gidecektir.

Peygamber efendimizin bir hadis-i şerifi var. Buyuruyor ki efendimiz, “Geçerli bir sebebi olmadan, anlamlı bir mazereti olmadan kocasından boşanmayı talep eden kadın cennetin kokusunu alamaz”. Şimdi burada alimlerimiz düşünmüşler, üzerinde konuşmuşlar, fikir beyan etmişler ve demişler ki “Geçerli bir sebep nedir?” Geçerli bir sebep ancak ailenin harama sürüklendiği, günah ve haram, yasak ve kötü bataklığından çıkamadığı durum varsa. Birtakım bağımlılıklar olabilir, biliyorsunuz alkol, uyuşturucu bağımlılıkları bir türlü çözölemiyor. Boşanmaların en temel sebeplerinden birisi. Hatta teknoloji bağımlılığı bugün. Telefonu elinden bırakmayan kadın ya da televizyonun kumandasını elinden bırakmayan babaların boşanma sebebi olduğunu biliyoruz. Şiddet geçerli bir sebeptir boşanma için ama çok hassas davranmak gerekir. Aileyi şiddet konusunda bilinçlendirmek, erkeğın taleplerini şiddet uygulamadan güzellikle ifade edebilecek yeteneği kazanmasını sağlamak gerekir. Erkeğın aile reisi olarak merhametli olmasının en ciddi sorumluluk olduğunu ona küçüklükten öğretmek gerekir.¹⁵

Diyanet TV’de aile teması sadece konuklarla yapılan sohbetlerde işlenmiyor. “Film Okumaları” adlı sinema programında, örneğın, “Yerdeki Yıldızlar” filminde ailenin nasıl ele alındığı tartışılıyor. Yönetmenin filmi aile birliğini gözeterek çekmiş olması takdir topluyor.

15 https://www.youtube.com/watch?v=U1M_DcqF3qw&list=PLtApkPE49w-tG-z2z4wXLBc-WRFeXV639K&index=19

Şöyle bir şey de yapabilirdi yönetmen: Kadın tavrı koyardı, adamdan ayrılırdı. Çocuğunu alırdı vs... Bölünmüş aile. Bu çok isteyebileceğimiz bir şey değil. Hayır, o aile yeniden toparlanabilir. Batı sineması çok karamsar, çok karanlık. Bir türlü bunalımlarını aşamıyorlar. O kadar mutsuz ki Batı.¹⁶

“Hakikat Yolcusu Örnek Kadınlar” ise Ocak ayında başlayan bir program.¹⁷ Tanıtımında, “Kadın azimli bir öğrenci, gayretli bir öğretmen, adil bir hükümdardır. İnanç ve mücadelesi ile örnek olur. Hakkı bulma yolunda ilim ve hikmetle adımlar hakikat yolunu, Allah’a kul olur. Dünya hayatının imtihan ve meşakkatlerine karşı sabır ve tevekkülü kuşanır,” denilen programda inanç ve mücadelesiyle tarihin hafızasında güzide bir yere sahip olan kadınların anlatılacağı belirtiliyor. Format gereği üç genç kadın, Ankara Müftülüğü Başvaizi Betül Altun Erincik’e her bölümde ele alınan kadın figürler hakkında sorular soruyor. “Cennetle müjdelenen Şehit Melike Hz. Asiye’den Kıbrıs Şehidi Hala Sultan Ümmü Haram Binti Milhan’a”,¹⁸ medeniyete ve geleceğe yön veren önemli kadın şahsiyetlerin anlatılacağı notuyla başlanan ilk bölümde “hicretin annesi” olarak tanımlanan Hz. Hacer var. “İffet, ismet ve masumiyet timsali Hz. Meryem”in anlatıldığı programda, başvaiz Erincik konuşuyor: “İffetini muhafaza ederek bu toplumda yer edinmeye çalışan tüm genç kızlar, Cenab-ı Hakk’ın çiçek gibi yetiştirdiği genç hanımlardır.”¹⁹

16 <https://www.youtube.com/watch?v=cxGnBIPknT8&list=PLtApkPE49w-vD8opXYe2Wgd-zj9kZt8Pn&index=5>

17 <https://www.diyanet.tv/hakikat-yolcusu-ornek-kadinlar>

18 <https://www.diyanet.tv/hakikat-yolcusu-%E2%80%98ornek-kadinlar-diyanet-tv-de%E2%80%A6>

19 <https://www.diyanet.tv/hakikat-yolcusu-ornek-kadinlar/video/hz-meryem-r-anha--hakikat-yolcusu-ornek-kadinlar-2-bolum>

“Aileler sağlam olursa toplum kurtulur”

Aile teması sadece ekranlardan değil, sıklıkla yazılı basın aracılığıyla da okurlarla buluşturuluyor. *Diyanet Aile* dergisi 2014 yılından beri her ay düzenli olarak yayımlanıyor. Dergide, aile birliğinin parçalanmasına neden olarak görülen sorunlar ele alınırken, ailenin önemi vurgulanıyor. Psikolog Feyzullah Gürdaş’a göre, sosyal medya ve internet, sadakatsizliği artırıyor ve aldatma vakalarında artış yaşanıyor. Psikolog, ailelerin parçalanmasını engellemek için okullarda medya okuryazarlığı dersi verilmesini ve aileler için sosyal medya ve internet kullanım kılavuzu hazırlanmasını öneriyor.²⁰ Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Prof. Dr. Huriye Martı’ya göre de, sosyal medyanın etkilerinden konuşmak gerekirse muhafazakâr mahalleyi ateş aldığını söylemek mümkün. Sosyal hastalıkların aileyi en temelde sarsan hastalık olduğunu savunan Martı, “Bir aile bencillik kaldırır mı? Bir aile sadece haklar üzerinden, keyif üzerinden kurgulanarak sürdürülebilir mi? Mümkün değil çünkü aile imtihan alanıdır. Bu sosyal hastalıklara İslâmın referanslarından çözümler getirmek zorundayız,” diyor.²¹ Diyanet’in “Peygamberimiz ve Aile” temasıyla düzenlenen “Mevlid-i Nebi Haftası” için kadının kocasına hizmet etmesi nedeniyle dikkat çeken “Telefonun Değil, Eşinin Yüzüne Bak!” başlıklı kamu spotunun, aile birliğine yönelik sanal tehditlere karşı hazırlandığı söylenebilir.

Ailenin günümüz dünyasında sığınak vasfını sürdürmesinin değeri anlatılırken, yalnız çocuk yetiştirmenin normalleştirilmeye çalışıldığı ve bu durumun aile anlayışına zarar verdiği ifade ediliyor. Bir ailede anne ve babanın varlık

20 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=31929>

21 <https://www.diyanet.tv/mevlid-i-nebi/video/uluslararası-mevlid-i-nebi-sempozyumu--22-kasim-2019-ozel-yayin->

göstermediği durumlarda sıkıntı yaşanacağı ifade edilirken, toplumsal cinsiyet rolleri de pekiştiriliyor.

Doğumundan sonra bebeğinden ayrılamayan, saatlerini, gece ve gündüzlerini onun bakımına, büyümesine gönüllü olarak feda eden, gerektiğinde ömrünü de vermeye hazır olan annenin, bir taşıyıcı; doğumundan itibaren terbiyesinden korunmasına kadar her ânında, alın teriyle evladının dağ gibi hep arkasında olan bir babanın, bir hücre olarak görülmesi aileye verilecek en büyük zarardır.²²

Aile temalı yazılarda sıklıkla dile getirilen vurgulardan biri de “insanlık” vurgusu. Toplumda kadın ve erkeğin rakip olduğu algısının yaratıldığı, bunun doğru olmadığı, bu algının hem kişilere hem de topluma zarar verecek düzeye ulaştığı ve bu nedenle ailenin ve toplumun yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olduğu söyleniyor.²³ Bu yazılardaki “kadın ya da erkek değil, insan önceliklidir” vurgusu, toplumsal cinsiyet eşitliğine karşı bir duruş olarak görülebilir. Cinsiyet vurgusunun olmaması gerektiğine yönelik ısrarlı tekrar, feminist söyleme karşı bir tepki olarak hayata geçiriliyor. Feminist söylemin kadını önceleyerek aileleri dağıttığı düşüncesine karşı, “insan hakkının öncelenmesi” konuluyor.

Birbirlerini rakip olarak gören kadın ve erkek; aralarındaki benzerlikten, bütünleyicilikten ve ahenkten habersiz, hayatı birbirlerine zindan etme yarışına girecektir. Oysa iki cinsin de Rabbi olan Allah, kadın ve erkeğin hikâyesini ta başından beri Kitab’ında anlatmıştır. Kadın ve erkek aynı özden yaratılmıştır; kâinattaki tüm varlıklardan daha kıymetli olmak bakımından aralarında fark yoktur. Aynı yolun yol-

22 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=31928>

23 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=31930>

cusu olan kadın ve erkek cinsiyetleriyle değil, kulluk yolunda katettikleri mesafe ile değer bulacaklardır. Çünkü Allah'ın katında üstünlük herhangi bir cinse özgü olmayıp, "sorumluluk bilinci" yani takva ile doğrudan ilişkilidir. Kadın ve erkek aralarında üstünlük yarışına girmek yerine bir diğ erinin sahip olduğu yeteneğe odaklanarak bu dostluğu nimete çevirebilecektir.²⁴

Din İşleri Yüksek Kurulu Uzmanı Dr. Bahattin Akbaş, "Kendimizi ve Ailemizi Nasıl Korumalıyız" başlıklı yazısında, toplumun selametinin, esenliğinin, sıhhatinin, güçlü oluşunun, aile yapısının sağ lamlığına bağlı olduğunu söylüyor.²⁵ Diyanet TV'de yayınlanan "Biz Aileyiz" programında da denildiği gibi; "Unutmayın! Aileler sağlam olursa toplum kurtulur."²⁶ Aile vurgusundan çizgi filmler de nasibini alıyor. "Çizgi Film Deyip Geçme" başlıklı yazıda, çizgi filmlerin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini anlatırken, dinî ve millî değerlerden kopuk bir yaşamın sanal kahramanları olduklarını savunarak, "Çizgi filmlerde kahramanların inanış biçimleri, dinî törenler, kutsal saydıkları şeyler çocuklar tarafından çabucak benimsenebilmektedir. Çizgi dünyanın tamamen sahte ve kurmaca akışına inanan çocuk, içinde bulunduğu toplumun geleneklerine uyumda zorlanabilmekte yahut geleneğe yabancılaşabilmektedir. Örneğin kız çocukları tarafından çok sevilen bebekler, uçan atlar, erkek çocuklarının vazgeçilmezi olağanüstü güçlere sahip kahramanlar bambaşka bir dünyadan seslenmektedir. Bu kahramanların düzenli aile ilişkileri yoktur. Seküler yaşam tipinin ve gelenekle bağlarını koparmış bireyselliğin mümessilidirler," diyor. Karapınar yazısını, tarihimizi, kültürümüzü, örf ve âdetlerimizi yansı-

24 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32045>

25 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32228>

26 <https://www.diyanet.tv/biz-aileyiz/video/biz-aileyiz--10-bolum>

tan yerli çizgi filmlerin çoğaltılması gerektiğini vurgulayarak bitiriyor.²⁷

“Biz Aileyiz” programında, Allah’ın her canlıya bir eş hediye ettiği, kalabalıklar içinde yalnız kalmış yüreklerin eş istediği, nikâhla kurulacak sağlıklı bir ailenin ruha şifa veren bir nimet olduğu söyleniyor ve “Peygamberimiz bekâr olan kişileri evlendirin sözüyle bizden erkek ve kadının evlenerek bir yuva kurmalarını ister,” deniyor.²⁸ Programın 11. bölümünde, “Ailede Şiddet” işleniyor.²⁹ Program sunucusu, ailede merhamet vurgusu yaparak, “Biz Kuran-ı Kerim’in sözüyle birbirimizde huzur bulalım, birbirimize iyiliği hatırlatalım, kötülükten uzak turalım diye aile oluyoruz. Ailemizde kimse şiddet görmesin. Buna izin vermeyelim. Kadın şiddet görmesin! Erkek şiddet görmesin! Terbiye etmek için çocuk şiddet görmesin! Yaşlılarımız şiddet görmesin! Ailemiz merhamet yuvası olsun! Unutmayın! İnsanlara merhamet etmeye Allah da merhamet etmez,” diyor.

Diyanet Aile dergisinde yayımlanan yazılarda, aile fertleri arasında dinî atmosfer sayesinde oluşturulan koruyucu katmanın, aileyi dış tesirlerden koruduğu, modern dünyaya Müslümanca verilecek en güzel cevabın çağın bitip tükenmek bilmeyen telaşına karşı namazla verilecek bir nefes olduğu, bu nedenle ailelerin camilere koşması gerektiği dile getiriliyor.³⁰ Günümüz dünyasında evli çiftler en ufak sorunlarda boşansa da ailenin korunması gereken en kutsal toplumsal yapı olduğu vurgulanarak, sosyal medya, televizyon dizileri, filmler ile bazı gençlik kitaplarının nikâhsız yaşamı, ailesiz toplumu teşvik ettiği ve bunların gençlere kötü örnek olduğu iddia ediliyor.³¹ Feminizm eleştirilerek, “Ay-

27 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32589>

28 <https://www.diyanet.tv/biz-aileyiz/video/biz-aileyiz--1-bolum>

29 <https://www.diyanet.tv/biz-aileyiz/video/biz-aileyiz--11-bolum>

30 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32761>

31 <https://dergi.diyanet.gov.tr/makaledetay.php?ID=32840>

rica kadın ve erkeğin hayattaki rolleri, birtakım kişiler ve ‘izm’lerce sarsılmakta, çocuklarına rol model olması gereken ebeveynler, kendi rol karmaşalarıyla boğuşmaktalar,” deniyor ve aile birliğinin bozulmasının toplumun bozulması demek olduğu yineleniyor.

**“Allah domates-biber veriyor,
annelerimiz menemen yapıyor”**

Oyun kiminse çocuk onundur. Oyun kiminse gençlik onundur. Çizgi film kiminse gelecek onundur. Çünkü çizgi filmler gelecek tasarımı içerir. Yani Hollywood’un, Avrupa’nın ürettiği çizgi filmleri bugün izleyen çocuklar gençliklerinde ya da yetişkinliklerinde o çizgi filmlerde tasarlanan insan davranışlarını ortaya koymaya başlıyorlar. Diziler önemli, sinemalar önemli ama çizgi filmler gelecek tasarımıdır.³²

Bu sözler, Diyanet TV’de “Medya ve Din” programına katılan ilahiyatçı Erol Erdoğan’a ait... Çocuk yayınlarına oldukça önem veren Diyanet, çocukların ilgisini çekebilmek için çizgi film üretmenin yanı sıra eğlenceli aktivitelerle çocukları İslâm diniyle buluşturmaya gayret ediyor. Diyanet TV’de yayınlanan çizgi filmlerde işlenen dinî konular kimi zaman milliyetçi ve cinsiyetçi öğelerle bir arada anlatılıyor.

“Yusuf’un Dünyası”, çocuklara İslâmiyet’in barış, sevgi ve kolaylık dini olduğunu anlatan eğlenceli bir çizgi film olarak tanıtılıyor. “İstiklal Marşı” adlı bölümde, “Allahuekber” ve “Allah Allah” nidalarıyla koşan askerler görüyoruz.³³

32 <https://www.diyaret.tv/medya-ve-din/video/cizgi-film-kiminse-cocuk-onundur--ilahiyatci-sosyolog-erol-erdogan>

33 <https://www.youtube.com/watch?v=yJrp7xWqKlI>

Dede: Belki söyleyeceklerimin birçoğunu anlayamayacaksınız ama söylediklerim kulağınızı dolduracak. Birazcık da olsa aklında kalacak biliyorum. Yaşlı genç eli silah tutan bütün Türk erkekleri cephede karın yağmurun altında yurdu-muzu vermemek için mücadele ediyordu. İstiklal Marşımız ne diye başlıyor Osman?

Yusuf: Korkma diye dedecim!

Dede: Korkma sönmez bu şafaklarda yüzen alsancak. Allah bizimle, Allah Müslümanlarla. O yüzden bu millet mağ-lup olmayacak. Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak. Askere diyor ki, “Dön bir bak. Eğer Anadolu toprak-larında bir evin ışığı yanıyorsa bir tek ocak tütüyorsa sa-kın umudunu kesme! Allah’ı rahmetinden ümidini kesme.”

Tanıtımında, “Öğrenilecek ne çok şey var: Adalet, cömertlik, sevgi ve saygı, ölçülü olma, cesaret, dürüstlük...” ifadeleri bulunan “Çocukça” programının her bölümünde sunucu, Diyanet İşleri Başkanlığı ya da Türkiye Diyanet Vakfı tarafından yayımlanmış çocuk kitaplarından öyküler okuyor. Programda, “Ramazan Bildirisi”, “İyilik Bildirisi”, “Kuran Oku Diyor”, “Namaz Dualarına Masallar”, “Benim Güzel Kelimelerim”, “Vatanımı/Dinimi Seviyorum”, “Değerler Eğitimi” gibi bölümler bulunuyor. Sunucunun okuduğu kitabın sayfaları, ekranda da akıyor. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’ndan çıkan *Güzel Vatanım*³⁴ adlı kitapta, bir oyun için rol dağılımı yapıldığını işitiyoruz. Oyunda, küçük asker, komutan, çavuş, doktor, anne, hemşire, çocuk ve nine rol alacak. Sınıftaki erkek öğrencilerin hepsi aynı anda, “Küçük asker ben olabilir miyim?” diye soruyor. Küçük asker olmak isteyen ve asker selamı verebildiği için bu rolü üstlenebileceğini söyleyen Murat’a babası, “Asker vatanını korur, bunun için gerekirse canını bile feda eder,” deyince Mu-

34 <https://www.diyaret.tv/cocukca/video/cocukca-54-bolum--vatanimi-seviyorum--guzel-vatanim>

rat, “Gerçekten zormuş. Olsun, ben yine de asker olmak istiyorum. Başaracağıma inanıyorum. Ben vatanımı çok seviyorum babacığım, iyi bir asker olabilirim,” diye cevap veriyor. Sınıfta rol dağıtımı sırasında söz alan Murat’ı, “Ey güzel vatan, selam olsun sana! Seni korumaya bu küçük asker hazır,” deyip asker selamı verirken görüyoruz. “Tam bir asker gibi konuşan” Murat tüm sınıftan destek alınca, küçük asker rolünü kapıyor. Program sunucusu, “Ne güzel selam verdi, değil mi çocuklar? Aferin. Biz de onu alkışlayalım,” diyor. Diğer rollerin de dağıtıldığını öğreniyor ve tiyatro sahnesine bakıyoruz: Kız öğrenci hemşire, erkek öğrenciler asker ve doktor rolünde.

“Hikâyelerle Çocuklara 40 Hadis” programı için ahlâki yapının çocukların büyüme çağında olduğu vurgulanarak, hadislerin gündelik hayata aktarılması için oluşturulmuş ancak yetişkinler için de bir düşünme aracı olabilecek yapıya sahip bir proje olduğu, bu nedenle de programın her yaştan izleyiciye hitap ettiği ifade ediliyor.³⁵ “Peygamber Efendimiz’in hayatını, ahlâkını ve yaşadığı zamanın toplumsal yapısını biçimlendiren mantığını anlamak için hadislerin tekrar tekrar okunması, üzerine düşünülmesi ve anlaşılması için çaba harcanması gerekmektedir. Diğer taraftan yüce Allah’ın kutsal kitabında uzun uzadıya geçmiş toplumların hikâyelerini, kıssalarını bizlere anlatıyor olması da düşünüldüğünde, insanların olay ve olguları anlayabilmesi için hikâyeleştirme, betimleme ve bir adım ötesinde de görselleştirmenin önemi anlaşılabilir,” deniyor.

Jeneriğinde, Karagöz ve Hacivat ile Keloğlan’ın göze çarptığı “Hikâyelerle Çocuk Tiyatrosu” adlı program için hazırlanmış sahne dekorunda, iki sokak tabelası var. Tabelalarda, “Mescid-i Aksa Sokak” ve “Ayasofya Sokak” yazıyor. Dinî Yüksek İhtisas Merkezleri Daire Başkanı Abdurrahman Ak-

35 <https://www.diyabet.tv/hikayelerle-cocuklara-40-hadis>

kuş,³⁶ her yaş grubuna göre Diyanet'in çocuk kitapları olduğunu hatırlatarak, "Çocuklara bizim kültürümüzle alakalı olmayan masallar kesinlikle anlatılmamalı," diyor.³⁷ "Çocukluk Döneminde Değerler Eğitimi" programının "Erken Çocukluk Döneminde Din Eğitimi" bölümüne konuk olan Akkuş, bu alanda bir formasyonu olmamasına rağmen çocuk gelişimi ve eğitimi üzerine fikirlerini Diyanet TV izleyicileriyle paylaşıyor.

Yenidoğan çocukların kulağına ezan okunması, onlara dua edilmesi, ağzına tatlı bir şeyler sürülmesi eğitimle bağlantılı bir şeydir. Yeni doğmuş 0-2, 0-3 yaş grubunda sözlerden ziyade duygularla olan bir iletişimdir. İlk doğduğunda dini bir karşılama yapılsın ona ve hem çocuğun ilk duymuş olduğu sözler dini olsun hem de duygusal olarak dini ortamı bir yaşasın. Anne karnındayken çocuk nasıl annesine bağlı ise 0-2 yaş devresinde de çocuk duygu bağı ile annesine bağlıdır. Dolayısıyla o dönem içerisinde anne hangi halletti ruhiye içerisindeyse çocuk ondan direkt olarak etkilenir. Anne o gün huzurlu ise çocuk da huzurludur. Anne gerginse çocuk da gergindir. Dini açıdan da bu böyledir. Eğer anne zihin dünyasında inanç bakımından problemlerini çözmüş, kendi iç huzurunu yakalamış, mutmain (inanmış) bir halde ise o annenin çocuğu da bundan doğrudan etkilenir ve huzurlu mutmain olur. Anne çok hızlı, hareketli, saldırgan müzik dinlediği zaman çocuk da bundan etkileniyor.

36 <https://www.diyamet.tv/cocukluk-doneminde-degerler-egitimi/video/erken-cocukluk-doneminde-din-egitimi--cocukluk-doneminde-degerler-egitimi-3-bolum>

37 Abdurrahman Akkuş'un özgeçmişi: "Gümüşhane İmam Hatip Lisesi'nden 1993, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 1998 yılında mezun oldu. 2008'de Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Toplu Yapılması Gereken İbadetlerle İlgili Rivayetler" teziyle yüksek lisans eğitimini, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Baberti'nin Hadisçiliği" tezi ile doktora eğitimini tamamladı." <https://egitimhizmetleri.diyamet.gov.tr/detay/452/Dini-Yuksekk-Ihtisas-Merkezleri-Daire-Baskani>

Böyle bir çocuğun bir Kuran tilavetinden etkilenmemesi düşünülebilir mi? Böyle bir çocuğun annesi eline tesbihi almış “Allah Allah,” derken, bu iç huzuru yakalamışken onun 6 aylık, 8 aylık, 1 yaşındaki evladının bu huzurdan etkilenmemesi elbette düşünülemez.

Diyanet için hazırlanan çocuk kitapları ve programlarında, kadını çoğunlukla evde ve mutfakta görüyoruz. Anne figürü, ev işlerini yapan ve evden sorumlu kişi olarak resmediliyor. “Sabah duası” adlı içerikte, bir kız çocuğu ailesiyle kahvaltıya oturuyor. Baba ve üç çocuk kahvaltı ederken, anne onlara hizmet ediyor. Kahvaltıdan sonra baba işe gitmek üzere hazırlanırken evin en küçüğü olan kız çocuğu babasına kravatını getiriyor. Baba iş için, abla ve ağabey de okul için evden çıkıyor. Aile bireylerinin akşam eve dönüşünü bekleyen çocuk, sabah duası okuyor: “Annemle biz bekliyoruz/Geri dönsünler Allahım!”³⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı’nın yayımladığı *Dinimi Seviyorum: Ramazan Sevinci* kitabının okunduğu çocuk programında ise kadınların mutfak işlerinden sorumlu olduğu algısı yaratılıyor. Öyküde, “Annele- rin, teyzelerin, ninelerin ve çocukların işi çoktu. Hele ki if- tara yakın. Ayşe ve Elif iftar hazırlığı için annelerine yardım ettiler,” ifadeleri geçiyor.³⁹

“Teknoloji çağında büyüyen çocuklara, dinimizi ve peygamberlerimizin hayatını eğlenceli oyunlar ile öğretme- yi amaçlayan yarışma programı” olarak tanıtılan “Vav Çocuk”ta, “Hurmalar” ve “Zeytinler” olarak iki gruba ayrı- lan çocuklar yarışıyor. Programda yarışmanın yanı sıra, ço- cuklara yöneltilen sorular da oluyor. Sunucu, soruyor:⁴⁰

38 <https://www.diyamet.tv/cocuk-dualari/video/cocuk-dualari-4-bolum-sabah-duasi>

39 <https://www.youtube.com/watch?v=jAEySY5G9KY>

40 <https://www.youtube.com/watch?v=m3yZ2H4e-Qo>

“Arkadaşlar bir şey soracağım. Bizi dünyada en çok kim seviyor?”

“Allah!”

“Ne güzel, cevabımız tek. Peki biz bunu, bizi en çok Allah’ın sevdiğini nasıl anlıyoruz?”

“Bize verdiği nimetlerden.”

“Çok doğru. Peki Allahu Teala’nın bize verdiği nimetler neler?”

“Domates.”

“Doğru, onu da Allahu Teala veriyor bize.”

“Menemen.”

“Evet. Domates-biber veriyor Allahu Teala bize. Annele-rimiz de bize menemen yapıyor.”

Programda çocuklara oyunlar eşliğinde dinî bilgiler veriliyor. Bir bölümde sunucu, “Sevr Mağarası” oyunu öncesi çocuklara mağarayı bilip bilmediklerini soruyor. Çocuklardan yanıt alamayınca kendisi anlatıyor: “Peygamber efendimiz ve Hz. Ebubekir’in Mekke’den Medine’ye hicreti sırasında kötü adamlar onları takip ediyorlar. Sevr Mağarası’nın içine giriyorlar ve saklanıyorlar üç gün boyunca. Bir örümcek onlara yardım ediyor. Mağaranın girişine ağ örüyor. Kötü adamlar oradan geçerken diyor ki, ‘Demek ki buraya kimse girmiş olamaz’. Ben de sizden örümcek ağı örmenizi istiyorum.” Çocuklar iki mağara dekoruna iki dakika içinde ip-lerlerle ağ örmeye çalışıyor. İpleri daha sıkı olana 100 puan veriliyor.⁴¹ Programda çocuklara, “Peygamberlere vahiy getiren meleğin adı nedir?”, “Ramazan aylarında iki kişiyle oynanan gölge oyunumuzun adı nedir?”, “İmsak vaktinden akşam ezanına kadar hiçbir şey yiyip içmemek durumunu bir ibadet haline getirebilmek için sahurda ne yapmamız lazım?”, “Ramazan bayramı kaç gün sürer?” gibi sorular yö-

41 <https://www.youtube.com/watch?v=p0Q5ROfq0Yc&t=1287s>

neltiliyor. “Taha ve Tırtıl” çizgi filmi, programda gösterilen bölümlerden biri. Masasında Kuran ve penceresinin kenarında bir kuş olan çocuk karakter Taha’nın, bir Tırtılla yaptığı dinî sohbetleri dinliyoruz.

• *Hoşgeldin Tırtılcığım, nasılsın?*

– Elhamdülillah çok iyiyim Tahacığım. Nasıl iyi olmam ki? Bugün Ramazan bayramı. Çok mutluyum.

• *Ramazan bayramın mübarek olsun Tırtıl!*

– Senin de bayramın mübarek olsun Tahacığım.

• *Nasıl geçiyor bayram Tırtıl?*

– Ben çok sevdim bu bayram denen şeyi Taha. Annemin, babamın, anneannemin, dedemin ellerini öptüm. Hepsi de bana çıtır çıtır, taze taze dut yaprakları hediye etti. Sen ne yaptın peki?

• *Ben de sabah erken kalkıp abdest aldım. Bayramlıklarımı giydim. Sonra da bayram namazına gittik babamla Tırtıl.*

– A aa, bayramın namazı da mı var? Ben niye gitmedim o zaman?

• *Bayram namazı erkeklere vacip Tırtıl. Cemaatle kılınması gerekiyor. Namazdan sonra da herkes birbiriyle bayramlaşıyor. Öyle güzel ki...*

– Sonra ne yaptın peki?

• *Ben de senin gibi büyüklerimin ellerini öptüm. Bir sürü harçlık aldım. Annem bayram gelmeden evi temizledi. Gelenlere ikram etmek için güzel tatlılar hazırladı. Babam da bayram şekeri aldı.⁴²*

“Yusuf’un Dünyası” çizgi filminin, “Müslümanlar Kardeşler” bölümünde, öğretmen sınıfa “dinimizde kardeşli-

42 <https://www.youtube.com/watch?v=DfKWDgVPNRE>

ğin önemi” konusunu işleyeceklerini söylüyor.⁴³ Öğrencilere, bu konuyla ilgili hadis-i şerif bilen olup olmadığını soruyor. Yusuf söz alarak, “Peygamber Efendimiz bir hadisinde sizden biri kendisi için sevdiğini mümin kardeşi için sevmedikçe gerçek mümin olamaz buyurmuştur,” diyor. Öğretmeni, bu hadisten ne anladığını sorunca da, “Yani bir Müslüman kendisi için iyi şeyler istediğinde bütün Müslümanlar için de istemeli. Kötülüklerden korunmak için Allah’a dua ederken Müslüman kardeşleri için de dua etmeli. Kendisi için dilediği her şeyi bütün Müslümanlar için dilemeli. Çünkü bütün Müslümanlar din kardeşidir,” cevabını veriyor. Öğretmen de, Allah’ın “Bütün Müslümanlar kardeşler,” diye buyurduğunu söyleyerek, Yusufu onaylıyor.

Aynı çizgi filmin “Çocuklar Minberde” bölümünde, Yusuf’un küçük kardeşi Osman minbere çıkmak için izin istiyor.⁴⁴ Minbere çıkan çocuk çok heyecanlanıyor, çok mutlu oluyor. Öyle ki, dedesi, “Osman, söyle bakalım. Minberde olmak nasıl?” diye sorunca, “Biliyor musun dede, minberde caminin her yerini görebiliyorsun. Karar verdim ben de imam olacağım,” diyor. Osman’a dedesi ve babası, “Allah gönlüne göre versin oğlum”, “İnşallah oğlum,” sözleriyle karşılık veriyor. Bölümün devamında iki çocuğun sohbet ettiğini görüyoruz. Arkadaşı, Yusuf’a soruyor:

- *İmam abinin dedeni nereden tanıdığını söyleyecektin.*
 - Dedem eskiden müftüydü, emekli oldu. Sanırım oradan tanıyor dedemi.
- *Müftü ne demek ki?*
 - Müftü, görev yaptığı bölgede Diyanet İşleri Başkanlığı’nı temsil eder. Dinî eğitim veren, hizmet veren yerleri

43 <https://www.youtube.com/watch?v=JoxKnqPDOMQ>

44 <https://www.youtube.com/watch?v=AmjJB89EEi4>

yönetir. Görevlilerin hizmetlerini düzenler, onları denetler. Şimdi “Diyanet İşleri Başkanlığı ne?” diyeceksin. Bunu sana uzun uzun anlatacağım.

Küçük kardeş Osman cami ziyaretinden sonra, “Daha lunaparka gideceğiz,” diyen ağabeyi Yusuf’a, “Bugün gitmeyelim, yarın gidelim. Çok yorgunum, lunaparkta yorulacak halim kalmadı,” deyince aile bireyleri gülüşüyor. Aile, lunapark yerine yemeğe gitmeye karar veriyor. Baba çocuklarını, Osmanlı mutfağına götürmeye karar veriyor.

Çocuklara yönelik “Neşeli Dostlar Sokağı” programında ise estetik açıdan oldukça çirkin gözükten Elif ve Mim adlı iki kukla ile dev bir kuş olan Ebabil eşliğinde Elifba eğitimi veriliyor.⁴⁵ Meşhur “Susam Sokağı” çocuk programını andıran programda, iki de sunucu kadın var. İlk bölümde sunucu eğitmen kameraya bakarak, “Ebabil ile Elifba’yı öğreneceğimiz bu güzel macerada sen de bize eşlik etmek ister misin?” diye soruyor. Ardından birtakım kitapları raflara yerleştirirken Ebabil bir rafı neden boş bıraktığını soruyor. “Çünkü orayı ben çok özel bir kitap için ayırdım,” diyen sunucu, Ebabil’den kitabın ne olduğunu bir oyunla bulmasını öneriyor ve “Haydi bana eşlik et, hazineyi keşfet,” diyor. Oyunun adı, “Hazine Avı Oyunu”. Ebabil’e bir sandığın içinde dünyanın en değerli hazinesi olduğunu söylüyor. “Hatta içinde kâinatın şifresi var da diyebiliriz,” diye ekliyor. Sunucu, “sıcak-soğuk oyunu” sonrası nihayet ortaya çıkan sandığın bir şifresi olduğunu dile getiriyor. “Açıl susam açıl,” diyen Ebabil’in yanıldığını, doğru şifrenin besmele olduğunu ifade ediyor. Beraber besmele çekiyorlar ve açılan sandıktan Kuran çıkıyor. Sunucuyu, Kuran’ı öpüp başına koyarken görüyoruz: “Kuran-ı Kerim, Rabbimizin sözüdür. İnsanları iyiliğe ve mutluluğa götüren bir kitaptır. Hayatın her alanında

45 <https://www.diyanet.tv/neseli-dostlar-sokagi>

yol gösterir.”⁴⁶ Sunucu sözlerini, Kuran’ı öğrenmek istediğini söyleyen Ebabil’e hem ona hem de ekran başındaki çocuklara Kuran’ı öğreteceğini söyleyerek tamamlıyor. İkinci bölüm, kukla Elif’in “Her zaman her işte Bismillahirrahmanirrahim diyeceğiz,” demesini “Her işe başlamadan besmele çekeriz,” sözleriyle onaylayan sunucu ile açılıyor. Ardından, kuklalar ve dev kuş Ebabil aracılığıyla eğlenceli olması amaçlanan bölümlerde Elifba eğitimi başlıyor.

“Patili ve Dostları” adı verilen üç dakikalık animasyon çizgi filmle ise çocukların “seyrederken eğlenmesi, eğlenirken öğrenmesi” amaçlanıyor. Bu “şirin mi şirin müzikal şölen” olarak tanıtılan program ile, çocukların ahlâki değerleri kavraması bekleniyor.⁴⁷ Programın ilk bölümünde dinî gönderme yok, ikincisinde “Peygamberim söyler bunu/Mutluluktur sabrın sonu” nakaratı ile şarkı söyleyen iki çocuğa bir köpeğin eşlik ettiğini izliyoruz.

“Cennette de karşılarınız inşallah Bayram”

“Diyanet İşleri Başkanlığı Çocuk Sayfası” olarak geçen cocuk.diyaret.gov.tr’de, çocuklara Ramazan ayını anlatmak için hazırlanmış “Ramazan Postası” adlı sanal bir gazete var. Gazetenin birinci sayfasında, “Ramazan orucu her bünyeye mutlaka tavsiye edilir” ibaresi var. Oruç tutmak, çocuk ya da yetişkin ayrımı yapılmaksızın anlatılıyor.

Oruç, Ramazan ayında imsak vaktinden yani sabah ezânından akşam ezanına kadar bir şey yiyip içmemektir. Yani bu şu demek oluyor: Canın her istediğinde dondurma, pasta ya da patates kızartması yiyemezsin. Bunun için iftarı beklemen gerekir. Yılda bir ay Ramazan orucu tutulur. Bu,

46 <https://www.diyaret.tv/neseli-dostlar-sokagi/video/neseli-dostlar-sokagi-1-bolum>

47 <https://www.diyaret.tv/patili-ve-dostlari>

bedenimiz için son derece sağlıklıdır. Yediğimiz içtiğimiz bir sürü abur cuburla zavallı midemiz yıl boyunca yoruluyor. Oruç sayesinde biraz dinlenme fırsatı buluyor. Oruç sadece bedenimize iyi gelmez. Aynı zamanda daha iyi biri olmamız için de yardımcı olur. Oruçlu olduğumuz için kötü söz söylemekten, anne babamızı, kardeşimizi, arkadaşımızı üzmemekten ve buna benzer pek çok kötü özellikten de vazgeçeriz. Böylece oruç hem içimizi hem de dışımızı temizlemiş olur. Ramazan orucu her bünyeye mutlaka tavsiye edilir.⁴⁸

“Ramazan Postası”, çocuklara oruçluyken enerji gerektirmeyen oyun önerileri ile devam ediyor. “Halsizsin ama oyun oynamak istiyorsun. Oruç tutuyor olabilirsin ama nihayetinde sen bir çocuksun,” sözlerinden sonra, kelime oyunu, sıcak-soğuk oyunu, puzzle yapmak, kitap okumak, Ramazan bilmeceleri sormak, Ramazan fıkraları anlatmak ile anneyle iftar için yemek yapmak, öneriler arasında. “İftarda ne yiyip içmeliyim?” bölümünde, çocuğun gün boyu aç kaldığı için iftarda ne bulduysa yememesi gerektiği belirtilerek, “Birbirinden pratik iftar menüleri paylaşacağım. Annen ‘Bugün ne pişirsem acaba?’ diye düşündüğünde hemen bu menülerden birini önerebilirsin. Hatta yemekleri annenle birlikte hazırlayabilirsin,” diyor. Çocuklara sahura kalkabilmeleri için taktikler de veriliyor: “Akşam yatarken ‘Bugün sahura vaktinde kalkacağım,’ diye kendi kendine 10 kez tekrar et ve öyle yat”, “Gözlerini açtığın an ‘Biraz daha uyuyayım,’ cümlesini kurmana izin verme”, “Sahura kalkmak istiyorum ama kalkamazsam yüzüme su dökme yetkisi veriyorum,” deyip evdekileri görevlendirebilirsin,” bunlardan bazıları. Çocuk gelişimi profesörü Mesude Atay, çocuklara yönelik içeriklerde çocukların yararının gözetilmediğini düşü-

48 <https://cocuk.diyabet.gov.tr/images/posta/ramazan/ramazan-1-buyuk.jpg>

nüyor.⁴⁹ “Diyanet yayınlarında yetişkinlerin yüksek yararını görüyoruz. ‘Biz bu dünyayı çok kirlettik, İslâmi yaşam biçimiyle temizleyebiliriz. Ancak böyle bir yaşam biçimi değerli’ fikri var,” diyor. Yayınların evrensel değerlerden uzak olduğunu savunarak, yayınların karma yaşa yönelik olmasını ve çocukların gelişimsel özelliklerinin dikkate alınmamasını da eleştiriyor. Prof. Atay, “Çocuğun hangi yaşta neleri kavrayabileceği düşünülüyor. Beş yaşlarındaki çocuğa, ‘Ramazan nedir?’ diye soruluyor. Çocuk, ‘Bir şey yiyip içmemektir,’ diyor. O sırada ısrarla, ‘Ezan okunana kadar aç kalırız,’ gibi, zaman kavramı tam gelişmemiş çocuğa bu bilgi kazandırılmaya çalışılıyor,” diyor.

Çocuklar için dinî eğitimi eğlenceli hale getirme çabası, hemen her içerikte var. “Çocuğuz Kuran Okuyoruz” programının tanıtımında, çocukların bir yandan Kuran öğrenirken diğer yandan balon patlatma, dart, boyama gibi etkinliklerle Kuran öğrenme süreçlerinin daha keyifli hale getirildiği belirtiliyor.⁵⁰ Programa katılan 12 öğrencinin yeni ve özgün bir yöntem olarak ifade edilen “Ses Temelli Elifba Yöntemi” ile 12 günde Kuran öğrendikleri söyleniyor. Diyanet TV’de yayınlanan “Gençlerle Dinden Konuşalım” programında, bu değişimin nedeninden bahsediliyor.⁵¹

– Yedi yaşındayken babaannem beni köydeki Kuran kursuna yolluyordu. Gidiyordum ama çok neyin ne olduğunun farkında değildim. Arkadaşlarımla gülüyor eğleniyordum, bir an baktım imam kulağımdan tutuyor. Caminin içinde beni kovalıyordu. Kaçmış kurtulmuştum, öyle düşünüyordum o zamanlarda. Eğer imam bana o davranışı ser-

49 <https://www.dw.com/tr/%C3%A7ocuk-programlar%C4%B1-%C3%A7ocuklara-ne-kadar-uygun/a-49218580>

50 <https://www.diyanet.tv/cocuguz-kuran-okuyoruz>

51 <https://www.diyanet.tv/genclerle-dinden-konusalim/video/genclerle-dinden-konusalim-1-bolum--tasavvuf>

gilemeseydi, şu an belki durumlar daha farklı olabilirdi. Bu konular hakkında ne düşünüyorsunuz?

– Çok doğru, hak veriyorum. Ben de Kuran kursunda okudum. Ben de Kuran kursunda benzer kulak operasyonlarına maruz kaldım yani. Biz Kuran öğretiyorsak ihsan makamı bize ne gerektiriyor? Kuran-ı Allah için öğretmek, güzel öğretmek, güzel muamele ile öğretmeyi buyuruyor.

– Özellikle 2000’li yılların başından itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı Kuran-ı Kerim öğretme meselesinde seferberlik başlattı. Bugün yaz Kuran kurslarına giden öğrenciler kahvaltılarını da camide yapıyorlar, şekerlerini de yanlarına alıyorlar. Hocaların değil şiddet uygulaması, öğrencileriyle birlikte oyun oynadıkları bir yere geldik. Bu mesele bir ihsan örneği, bir güzelleştirme çabası. “Camiler Çocuklarla Güzel” kampanyalarına da şahit olduk. Güzelleştirmek boynumuzun da borcu.

“Müslüman’ın kıblesi / Kâbe’nin bir şubesi / Huzur sevgi köşesi / Camiye gidiyorum / Çocukların neşesi / Camiye gidiyorum / Camiyi seviyorum / Çünkü ben Allah’ı seviyorum”, “Bir bahar yeli gibi estir merhametini / İzinden ayırmasın bizi / Açtık ellerimizi / Yumduk gözlerimizi / Affını diliyoruz / Affet Allahım bizi”, “Sözümün başıdır bismillah / Gözümün yaşıdır zikrullah / Garibin aşısıdır eyvallah/Elhamdülillah”, çocuklar için hazırlanan şarkılarda geçen sözlerden bazıları. Ancak din eğitimini “eğlenceli” ya da “keyifli” hale getirmenin, kavramları ne kadar anlaşılır kılabilirdiği tartışma konusu.

“Çocukça” programında, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’ndan çıkan, Bismillah, Subhanallah, Elhamdülillah, Allahuekber, Maşallah, İnşallah kitaplarından müteşekkil “Benim Güzel Kelimelerim” serisi de okunuyor. “Elhamdülillah”ın anlamı için, “‘Hayırlı sabahlar delikanlı,’ dedi dedesi. Sabaha kavuşturana hamdolsun. Babaannesi,

‘Elhamdülillah,’ diyerek bu sözleri onayladı”, “Öğretmenleri ‘Elhamdülillah çocuklar, bugün harika bir gün geçirdik,’ deyip çocukları evlerine uğurladı”, “Çocuklardan en büyüğü, ‘Her zaman verdiği nimetler için Allah’a teşekkür edersek ve Elhamdülillah dersek güzel olur,’ dedi. Hep birlikte Elhamdülillah,’ dediler,” gibi örnekler veriliyor.⁵² Bir başka bölümde *Allahuekber* kitabı okunuyor.⁵³ “Allah ne kadar büyük, şuna bakın. Birkaç hafta önce bu dal kupkuruydu. Sanki bir parça odundu. Ama şimdi her tarafından minicik yapraklar fışkırmış’. ‘Allahuekber,’ dedi Erdem’in babası”, “Herkes en önde duran imam amcaya odaklanmıştı. O Allahuekber deyince eğiliyorlar, onun okuduğu duayla doğruluyorlar, tekrar Allahuekber dediğinde bu sefer secdeye gidiyorlardı,” örnekleriyle anlatılıyor. Kitabın bir bölümünde, “Erdem bu kalabalığın içinde kendisini büyümüş hissetti. Sanki kocaman bir orduda askerdi. Komutan önde bazı emirler veriyor, herkes o emre uygun hareket ediyordu,” sözlerine, çocuk karakter Erdem’in beraber camiye gittiği babası ve dedesi ile kendisini asker üniforması içinde hayal ettiği üç çizim eşlik ediyor.

Bayram, 10 yaşında. “Diyanet’e Soralım” programını arayarak, “Hocam, ben 10 yaşındayım. Günde beş vakit namazımı kılıyorum. Aileme namaz kıldırabilir miyim?” diye soruyor. Sunucu, “Ben de sana bir soru sorayım peki. Ramazan nasıl gidiyor? Oruçla aran nasıl?” diye Bayram’a soru yöneltiyor. “Güzel gidiyor hocam, üç gündür tutuyorum oruçları,” diyen çocuğa, sunucudan karşılık geliyor: “Elhamdülillah. Allah senden razı olsun. Cennette de karşılarınız inşallah Bayram.”⁵⁴

52 <https://www.youtube.com/watch?v=HqPhdgnlNaU>

53 <https://www.youtube.com/watch?v=rBT8hqMSdYQ>

54 <https://www.diyanet.tv/diyanete-soralim/video/buluga-ermemis-cocuklar-ailelerine-imamlık-yapabilir-mi>

“Camide Çocuk Sesi” programında yaz Kuran kurslarının tanıtımı yapılıyor.⁵⁵ “Mihrap” ve “Minber” diye iki gruba ayrılarak yarışan çocuklara, “Kelime-i Tevhid ve anlamını söyleyiniz”, “Allah’ın güzel isimlerinden Es-Semi ne demektir?”, “Peygamber Efendimiz dedesi vefat ettikten sonra kiminle birlikte yaşadı?”, “Peygamber Efendimizin kız çocuklarının isimleri nedir?” soruları yöneltiliyor. Camide yapılan çekimlerde, soru sorulan çocuklardan sure okumaları da isteniyor. Yarışmaya katılan çocuklar tanıtılıyor:

Vahide 12 yaşında. Kuran-ı Kerim okumayı alışkanlık edinmiş.

Mercan, 12 yaşında. Dini kitaplardan bilgiler edinmek onun için çok değerli.

Mina, 12 yaşında. Boş zamanlarında ezberine yeni sureler ekliyor.

Furkan, 10 yaşında. Kuran-ı Kerim dinlemek onun için çok özel.

Batuhan, 12 yaşında. İlahi söylemek en sevdiği hobilerinden.

Diyanet’in çocuklara yönelik içeriklerinde, doğa olaylarına dinî açıklamalar getirilmesi de sıklıkla rastlanan bir durum. “Bilgi Hazinesi” adlı çocuk yarışma programında, *Güzel Dinim Her Yanı Bilim: Hayatımda Saklı Bilim* kitabından bir bölüm okuyan çocuğu, “Dünyada her şey ince bir hesapla yaratılmış. İklim çeşitlilikleri, denizler, gökyüzü olayları, hepsi bir denge ile görevlendirilmiş Rabbimiz tarafından. Dünya, insan yaşamına uygun hale getirilmiş,” sözlerini dile getirirken işitiyoruz.⁵⁶ cocuk.diyaret.gov.tr sitesinde ise “Dinimi Öğreniyorum” başlığı altında gece, gündüz, madenler, mevsimler, dağlar, atom, gökyüzü, ateş, hava, su,

55 <https://www.diyaret.tv/camide-cocuk-sesi>

56 <https://www.youtube.com/watch?v=8Klq3M5grmc>

toprak, bulut, atmosfer, ay, yağmur, yıldız, güneş, dünya ve gezegenler, surelerle anlatılıyor.⁵⁷

Atmosfer: “Gezegeni saran gaz tabakasıdır ve dünyadaki ısı ve suyu bir yerden diğer tarafa hareket ettirir, gökyüzünü 7 katmanla korunmuş bir tavan haline getirir, zararlı ışınları engeller. Rabbimiz bu katmanı biz canlılar için dünyayı yaşamaya elverişli bir yer haline getirmek üzere yaratmıştır. Hemen her gezegenin kendine ait gaz tabakası vardır. Şimdi burada en güzeli bizimki diye dünyacılık yapmaya gerek yok. Bakalım Rabbimiz Kuran’da bu konuda neler söylemiş?” (Bakara, Fussilet, Nuh ve Mülk surelerinden alıntı yapılıyor.)

Dünya: “Merkür gibi kraterleri var. Venüs gibi volkanlara sahip. Aklın mı karıştı? Peki yüzde 70’inin suyla kaplı olduğu bilgisini versem? Onu Güneş sisteminde mükemmel bir yerde görürsün, 150 milyon kilometre uzaklıkta güneşin etrafında tam bir yılda dönüşünü tamamlar. Allah onu mükemmel bir şekilde yaratmıştır. Kuran’da bu gezegenle ilgili neler denmiş?” (Yunus ve Yusuf surelerinden alıntı yapılıyor.)

Yıldız: “Güneş gibi sıcak, dev bir gaz topudur. Çok uzakta oldukları için biz onları minnacık görürüz, oysa güneşten daha büyük olanlar bile vardır. Sonsuza kadar yaşamazlar. Onlar da doğup ölürler. Kendi adlarına Kuran’da bir süre bile vardır. Necm suresi, Kuran-ı Kerim’in 53. suresidir ve tam 62 ayetten oluşur. Onlar geceleri gökyüzünün süsüdür. Kendilerine bakıp hayaller kurarız. Rabbimizin biz insanlar için yarattığı güzelliklerden biridir. Kuran’da onlarla ilgili neler denmiş? (Araf ve Hac surelerinden alıntı yapılıyor.)

57 <https://cocuk.diyaret.gov.tr/dini-ve-milli-degerlerim/dunya-gunlugu.html#dunyagunlugu>

Madenler: Yer kabuğunda doğal etkenlerle oluşan ekonomik yönden değer taşıyan mineralleri aklımda tuttum bu defa. Ama onların özel bir adı var elbette. Altın, gümüş, demir, bakır gibi madenleri bilirsin. Bazıları Kuran’da da yer alır. (Rum suresinden alıntı yapılıyor.)

**“Hikâyemizde kâfirler vardı,
çok güzel bir ayet okuduk”**

“Çocukça” programının bazı bölümlerinde, surelerden esinlenerek hazırlanan, Türkiye Diyanet Vakfı’nın *Kuran Bana Ne Diyor: Anla Diyor* kitabı okunuyor. Kitaptaki “Murat ve Melek Misafirlikte” öyküsü, Meryem suresini öğretiyor. Yarıyıl tatilinde teyzelerinin evine giden Murat ve Melek’e kapıyı, imam hatip lisesi öğrencisi Meryem açıyor. Meryem abla, iki çocuğa Meryem suresinin hayata bakışını nasıl değiştirdiğini anlatıyor.⁵⁸ “Allah, emirlerine uygun yaşayanları cennetine davet edecek. ‘Kullukta sabret,’ diyor Allah Meryem suresinde. Namazı bırakıp Allah’tan uzaklaşanlara benzemek istemeyiz, değil mi? Onlar için hiç de güzel şeylerden bahsetmiyor Kuran,” diyor. Hikâye, mutfakta yemek hazırlayan annelerin çocukları sofraya çağırmasıyla son buluyor. Aynı kitapta yer alan Kâfirun suresini anlatan öykünün bitiminde ise sunucuyu, “Hikâyemizde çocuklar, bugün Kâfirun suresi vardı. İnanmayan ve Peygamberimize dinini değiştirmesi için baskı yapan kâfirler. Çok güzel bir Kuran ayeti okumuş olduk,” sözleriyle programı sonlandırırken görüyoruz.⁵⁹

58 <https://www.diyanet.tv/cocukca/video/cocukca-39-bolum--kuran-anla-diyor-6--meryem-suresi>

59 “De ki: Ey Kâfirler! Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk etmem. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Ben sizin kulluk ettiklerinize kulluk edecek değilim. Siz de benim kulluk ettiğime kulluk edecek değilsiniz. Sizin dininiz size, benim dinim de banadır.” <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/kafirun-suresi-109/ayet-4/diyanet-isleri-baskanligi-meali-1>

Türkiye Diyanet Vakfı'ndan çıkan *Namaz Dualarına Masallar* da, “Çocukça” programında okutulan kitaplardan. Sunucu, “Allahümme Salli” ve “Allahümme Barik” dualarını öğretmek için yazılmış olan “Bu Kuş Kim Acaba?” öyküsünü okuduktan sonra çocuklara soruyor.

Çok güzel bir hikâyeydi, değil mi arkadaşlar? Bu kitapta iki tane dua öğrendik çocuklar. Kâbe'nin inşasını yapan Hz. İbrahim Aleyhisselam ve sevgili oğlu Hazreti İsmail Aleyhisselam'a dua ettik. Sonra Peygamberimize ve Peygamberimizin ailesine dualarda bulunduk. Bu iki duayı inşallah en kısa sürede siz de ezberlersiniz. Belki birçoğunuz biliyorsunuzdur. Allah'a emanet olun. Bir dahaki hikâye saatine kadar bol bol Hz. İbrahim'e ve Hz. İsmail'e, sonra Hz. Muhammed'e dua etmeyi ve selam göndermeyi unutmayın, olur mu çocuklar? Gökten üç elma düştü. Birisi sevgili çocuklara, diğeri hikâye anlatıcısı bana, üçüncüsü ise Kâbe'nin üstünde uçuşan tatlı kuşlara gelsin. Olur mu? Afiyet bal şeker olsun. Allah'a emanet olun çocuklar, olur mu?⁶⁰

Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan “Allah'ı Seviyorum: Sincap Kuki” öyküsünün okunduğu programın bir başka bölümünde, çiçekler konuşuyor.

Çiğdem Çiçeği heyecanla öne atıldı. “Her birimizi ayrı güzellikte yaratan ve bize hayat veren Allah'a şükürler olsun. Var olmak, yaşamak ne güzel!” Gelincik nazlı nazlı salınarak, “Bizi yokken var eden Rabbimi seviyorum. Bilgisiz sevgi olmaz. Rabbimizi bilip tanıdıkça daha çok seveceğiz”. “Ben de Rabbimi hem çok seviyorum hem tanıyorum,” diye söz aldı Mor Menekşe neşeyle. “Allah Ehad'dir. Birdir, tektir,” diye ekledi Yoğurt Çiçeği. Taçlı Kırkalesi gözlerini

60 <https://www.diyaret.tv/cocukca/video/cocukca-78-bolum--namaz-dualarina-masallar--bu-kus-kim-acaba>

saygıyla yumarak, “Allah Samed’dir. İhtiyaçlarımızı karşılayandır, her ihtiyacımızı gören, bilen ve gideren Allah’a şükürler olsun,” dedi.”

Çiçekleri dinleyen Sincap Kuki, içi huzurla dolarak onlar gibi Allah’a şükrediyor. Hikâye bittikten sonra sunucu, “Burada İhlas suresinden bahsediyor. Siz İhlas suresini biliyor musunuz çocuklar? Varlığıyla birliğiyle bizi mükemmel yaratan Allah’a şükürler olsun,” sözleriyle programı bitiriyor.⁶¹

İyilik-kötülük kavramları, yaş ayırdına gitmeksizin Diyanet’in çocuklara yönelik yayınlarında işlenen konulardan biri. Bir yarışma programında bir kitap bölümü okuması istenen çocuğun elinde, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından çıkan *Dini Değerler Serisi: Kul Hakkı Gözetmek* kitabını görüyoruz. Söylenen sayfayı açıyor: “Hak alan iflah olmaz. Başkalarına kötülük yapan, zulmeden, haksızlık yapan kimse onları üzdüğü ve ahlarını aldığı için mutlu olamaz. Yaptıklarının cezasını mutlaka görür, sonu asla iyi olmaz.”

“Vav Çocuk” programının “Diyanet’e Soruyoruz” bölümünde, Elif ve Emine adlı iki küçük çocuğun Diyanet İşleri Başkanlığı binasında eski başkan Mehmet Görmez’i ziyaret ederek, “Allah neden küçük çocukları daha çok seviyor? Büyünce bizi sevmeyecek mi?” diye sorduğunu görüyoruz. Görmez, cevap veriyor: “Büyüdüğünüzde de sevmeye devam edecek. Ama çocuklar kusursuz ve günahsız oldukları için Allah onları daha çok seviyor. Büyüdüğünüzde de eğer hiçbir kötülük yapmazsanız, eğer Allah’ın sevdiği işleri yaparsanız hayatınız boyunca Allah sizi sevmeye devam edecek.”⁶²

Diyanet TV, gençlere yönelik programlar da yayınlıyor. Gençlere türlü tehlikelere karşı uyarıda bulunulan yayın-

61 https://www.youtube.com/watch?v=LwaeEC_ySKU

62 [https://www.diyaneet.tv/vav-cocuk/video/vav-cocuk--diyanete-soruyoruz-\(prof-dr-mehmet-gormez\)](https://www.diyaneet.tv/vav-cocuk/video/vav-cocuk--diyanete-soruyoruz-(prof-dr-mehmet-gormez))

larda, onlara milli değerlerden uzaklaşmamaları yönünde telkinlerde bulunuluyor. Ancak Diyanet yayıncılığında, çocuk ve genç ayrımı çok fazla gözetilmediği için “gençlere yönelik” olarak duyurulan programların aslında 18 yaş altına yani çocuklara hitap ettiği görülüyor. Diyanet’in karma yaşa yönelik hazırladığı içeriklerden biri, “Kafama Takıldı” programı. Programın “arayışta olan herkese hitap ettiği” söyleniyor. “Fakat program içeriğini hazırlarken bilhassa ergenlik çağındaki gençler hatta ilkokul çağındaki çocuklar için bir dil oluşturmaya çalıştık,” diyor. Oluşturulmaya çalışılan dilin “derinliği olan, akıl yürütme odaklı bir tarz içerdiği” belirtiliyor. Programı hazırlayan ve sunan Şule Kala, “Dolayısıyla izleyicilerimizi ‘ergenlik dönemi gençler’ diye sınırlamak istemiyorum. Arayış içinde olan herkes bizim bu programı ilgiyle takip ediyor. Çocuklarıyla birlikte seyreden ebeveynlerin tepkileri de bunu doğruluyor,” diyor.⁶³ “Nedir özgürlük?” programında, özgürlüğün tanımı yapılıyor.

Güzel, canımız Türkiyemiz üç tarafı denizlerle çevrili bir yarımadadır. Aynı zamanda sekiz farklı ülke ile sınırı vardır. Canım ülkemizin taşı toprağı altın adeta. Ama sınırları belli. Askerimiz sınırda, polisimizse yurtiçinde bizlerin güvenliği için 7/24 nöbette. Bu güvenle bizler gece gündüz evlerimizde, okullarımızda, parklarda, bahçelerde güven içinde yaşıyoruz. Bu sınırlar sayesinde özgürleşiyoruz.⁶⁴

“Ecdad yadigârı camilerde ibadetle sohbet bir arada,” diye tanıtılan “Fatih Savaş Gençlerle Camide” programında ise sunucu üç genç erkekle beraber Türkiye’nin dört bir yâının-

63 <https://www.diyabet.tv/diyabet-tv-den-yepyeni-bir-program-%E2%80%98ka-fama-takildi->

64 <https://www.diyabet.tv/kafama-takildi/video/nedir-ozgurluk--kafama-takildi-25-bolum>

da camileri ziyaret ediyor. Savaş, ilk bölümün açılışında delikanlılarla konuşuyor:

• *Ya gençler, aklıma geldi. Şöyle İstanbul'un şu güzelliğine bakınca... Minareler, camiler, ezanlar semalarda elhamdülillah... Her hafta bir camiye beraber gitsek, nasıl olur?*

– Muazzam olur.

– Biz geliriz hocam, ondan şüpheniz olmasın. Peki hocam, imamlarla muhabbet edebilir miyiz gitsek?

• *Tabii ki, tabii ki. Hem onları ziyaret ederiz hem ibadetimizi gerçekleştiririz. Hem de o sohbet halkasında ilmi münazara yaparız. Kafanıza takılan suallere cevap ararız.*

– Hocam o zaman yarın sabah Ayasofya ile başlayalım mı?

• *O zaman yarın sabah, sabah namazında Ayasofya-i Kebir Camii'nde buluşuyor muyuz? Var mısınız? Harikasınız! İçin çaylarınızı.*

Program tanıtımı için hazırlanan videoda, “Cami eksekinde gençlik”, “Camide hayat var”, “Geç kalma genç gel” sözleri ekrana yansıyor. Her bölümde farklı bir mizansen var. Birinde bir imam Fatih Savaş'ı gençlerle beraber görev yaptığı camiye ziyaret etmeleri için cep telefonu ile arayarak davet ediyor. Bir diğerinde cami ziyareti yolunda arabada sohbet ederken Savaş bir mezarlık görmesiyle dua okumayı teklif ediyor ve kabristan görünce dua okumanın önemi değiniliyor. Bir diğer bölümde İstanbul dışında bir şehre gitmek üzere seyahate çıkan üç genç ve Savaş'ı uçakta yolculuk duası ederken görüyoruz. Gençlere, “İnsan ayakbağı bağına kadar Allah'tan istemeli. Siz isteyin Allah verir”, “Akıllı insan ölmeden önce ölüme hazırlıklı olandır”, “Rabbimiz duamız karşılığında bize değer veriyor,” gibi nasihatlar veriliyor.

Bazı istisna programlar da var. “İman ve ibadet konuları başta olmak üzere ahlâki meseleler ve sosyal yaşama dair güzel sözlerin” yer aldığı belirtilen “Gençlerin Dilinden” programını, üç delikanlı sunuyor. Gençler program boyunca birbirleriyle şakalaşırken gündeme dair espriler de yapıyor. Dinî konular kadar güncel konuların da işlendiği programın çoğunlukla eğlenceli geçmesine gayret ediliyor. “Dijital Dünyada Av Olmayın” bölümünün tanıtımı, “Masumca katkı verdiğiniz bir anketle ülkeniz için planlar yapılabiliyor. Farklı akımlar oluşturulup gençlerin ve çocukların onlara yönelmesi, aslında kötü olanın iyi gibi gösterilmesi, insanların kültürel, dinî ve milli değerlerinden uzaklaştırılması gibi olumsuzluklar bu dijital çağla evimize, zihnimize geliyor. Peki, ne yapmalıyız? Cevabı videomuzda,” sözleriyle yapılıyor. Bazen konukların davet edildiği programda genellikle üç genç birbiriyle sohbet ederken görülüyor.

– Ahirete iman, imanın altı şartından biri. Ahirete inanmak zorundasın kardeşim ki imanlı olasın. Altını çizdim: İnanmak zorundasın ki imanlı olasın. Ahiret ilahi dinlerde olan bir inanç ki olmalı da. Niye? Çünkü adalet sistemi. Öteki dünyada sağlanacak adalet tesisi.

– Olmadığını düşünsene, ne kadar garip olurdu ya...

– Yaşadığınla kalıyorsun, ne kadar kötü bir durum. İyisin, bütün zararları, zulmü, kötülüğü görüyorsun ama... Şimdi biz sabrediyoruz kötü bir şey görüyorsak, kötü bir yaşantımız varsa. Sabrediyoruz. Niye? Çünkü biliyoruz öteki tarafta bunun bir karşılığı olacak. Yani ahirette. Ki olmadığını varsay. Varsayamıyorsun, var.⁶⁵

Diyanet’in gençlere ulaşma gayretiyle attığı adımlardan biri de, edebiyatı dert edindiğini iddia eden, bol satışlı yeni ne-

65 <https://www.diyanet.tv/genclerin-dilinden/video/inanmak-zorundasın-kardeşim-ki-imanli-olasın>

sil dergilerin (*Kafa, Ot, Bavul* vb.) bir benzerini çıkarmak oldu. *Geçerken* adlı aylık derginin ilk sayısı, “Güzel bir iz bırakmak için” sloganıyla Ekim 2020’de yayımlandı. Ali Erbaş derginin duyurusunu kişisel Twitter hesabından, “Söz gençlerde! Diyanet İşleri Başkanlığımız yarım asırlık dergicilik tecrübesine yeni bir sayfa daha ekliyor. *Geçerken* dergisinin gençliğimize, kültür ve sanat dünyamıza hayırlar, güzellikler getirmesini temenni ediyorum,” sözleriyle duyurdu.⁶⁶ Dergi için hazırlanan tanıtım videosunda, “Genç kalemler, usta yazarlar, keyifli söyleşilerle edebiyata, sanata, hayata dair bir yolculuk başlıyor,” diyor. Gençlerin anlam arayışına katkıda bulunan yazılar bugünün sorunlarına, yarının kaygılarına farklı bir pencereden bakıyor.⁶⁷ Derginin meramını “gençlerle gençlerin dilinden” anlatma çabası var. Derginin genel yayın yönetmeni, Diyanet İşleri Başkanlığı Dinî Yayınlar Genel Müdürü Fatih Kurt, derginin çıkış amacının, gençlere yönelik iyi niyetli yayınlar olsa da bu konuda Diyanet’in de söyleyecek sözü olmasıyla açıklıyor.⁶⁸

İlk sayının kapağında, “Anlatıyorum hiç konuşmadan/ Buğdayın içini dökmesi gibi” sözlerine siyah-sarı renklerde buğday ve yerde oturur, başı öne eğik vaziyette bir gencin çizimi eşlik ediyor. Derginin diğer sayılarının kapak tasarımı da aynı: İki alıntı cümle ve bir illüstrasyon. Instagram hesabından ise dergideki yazılardan alıntılar birer fotoğraf ile paylaşılıyor: “Galiba en iyisi bu hayatın okuryazarı olmak” (Hüseyin Akın), “Her şey ben geçerken oldu. Yaşamak da” (Ayşegül Genç), “Kendime anlatıyorum ve ben kiminle konuşursam konuşayım kendimle konuşuyorum” (Süleyman Unutmaz), “Şiir bize dile getirilemeyen, aralıkta duran,

66 <https://twitter.com/DIBAliErbas/status/1317107746479669250?s=20>

67 <https://www.facebook.com/watch/?v=2789063781338367>

68 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/diyanetin-genclik-dergisi-gecerkenin-ilk-sayisi-yayimlandi/2012405>

aradılığı gösteren bir durumu dile getirmeye yaklaşımdır” (Ahmet Murat). Duygu yüklü, insanın geçiciliğini vurgulayan paylaşımlar göze çarpıyor. Edebiyat paylaşımı yapan her Instagram hesabında olduğu gibi, Diyanet’in gençlik dergisinin hesabında da kediler, kahve dolu fincanlar, deniz kıyısı ve çiçekler var.⁶⁹

Yetişkinler için: “Terapi tadında bir program olacak”

Diyanet TV’de sadece çocuk ya da gençlere yönelik programlar yok. Kanalda yayınlanan bir dizi de var. Her bölüm farklı bir konunun işlendiğı “Yolcu” adlı dizide, şehirlerarası otobüs yolculuğu yapanların öyküleri anlatılıyor. Yetişkinler için üretilen içeriklerden bir diğeri, “Medya ve Din” programı. Her hafta farklı bir konuğun yer aldığı programda, medyanın toplum ve birey üzerindeki etkileri konuşuluyor. Programa, yönetmen, yazar, gazeteci gibi kişilerin yanı sıra, Cumhurbaşkanı Başdanışmanı Mücahit Küçükylmaz, RTÜK Başkan Yardımcısı İbrahim Uslu gibi isimler de konuk olabiliyor. “Medya, Din ve Kültür Endüstrisi” bölümünde, kapitalist sistemin dayattığı yaşam tarzı eleştirilirken, medya aracılığıyla “toplumun genetik kodlarının” değiştirildiğı savunuluyor.

Çevreden itilenler, işte feministler, çevreciler, farklı etnik gruplar, farklı mezhep grupları da merkeze gelme taleplerini artırmaya başladılar. Bunlardan birisi de dindarlar. Fakat dünyada kültür endüstrisi bunu ince bir ayarla şuna getirmeye başladı. Ülkelerin kendi gelenek, kültür, örf dedğimiz yapılarının bozulmasına yönelik... Ben ona “nomos” diyorum, Türkiye’nin nomos’u. İslâm, Türk, ehl-i sünnet,

69 <https://www.instagram.com/gecerkendergi/>

gaza omurgası dediğimiz tarihimizde bizi bugünlere getiren yapının bozulması. Burada ne var mesela? Aile. Toplumun çekirdek yapısının çözülmesi. Nasıl çözülebilir bu? İşte feminizm bir tabuyken şu anda feminizm çok masumane kalmaya başladığı için LGBT dediğimiz oluşumların etkinlikleri artmaya başladı.⁷⁰

Popüler kültürün tartışıldığı bir bölümde, popüler kültüre karşı dikkatli olunması gerektiği ama bu kültürün görmezden de gelinemeyeceği konuşuluyor. İlahiyat profesörü Vejdi Bilgin, “Kitlelere ulaşma noktasında popüler kültürün kullanılmaması halinde emsallerinizle mücadele etmekte geride kalırsınız ki zaten geride kalındı,” diyor.⁷¹ Bilgin’e göre, popüler kültürü görmezden gelmek mümkün olmadığı için dini anlatırken kullanmak gerekiyor. Aile teması da, “Medya ve Din” programında işlenen konulardan biri... Program konuğu yönetmen Emre Karapınar, çok sevilen “Inside Out” adlı bir animasyon filmin aslında aile yapısına zararlı unsurlar içerdiğini anlatıyor.

Çocuğuyla babası arasında bir tartışma geçiyor. Ve o tartışmanın sonucunda kadının zihni şöyle bir ifade kullanıyor: “Bunun için mi bıraktın o güzelim pilotu?” Ve pilotun resmi zihinde beliriyor. Ve biz seyirci olarak hepimiz buna güldük hocam. Kadın kocasını zihninde aldatıyor ve biz bunu çocuk filmi diye izliyoruz ve kahkaha atıyoruz. Kimse de bunu sorgulamıyor. Baştan sona aslında eşcinsel propagandası var filmde. Bunu kodlarla, renklerle yapıyorlar.⁷²

70 <https://www.diyanet.tv/medya-ve-din/video/medya-din-ve-kultur-endustrisi-medya-ve-din-31-bolum>

71 <https://www.diyanet.tv/medya-ve-din/video/populer-kultur--medya-ve-din-20-bolum>

72 <https://www.diyanet.tv/medya-ve-din/video/medya-ve-aile--medya-ve-din-21-bolum>

Diyanet TV'nin "Dertlerinize, sorunlarınıza ve sıkıntılarınıza derman bulasınız diye yepyeni bir programla psikolojik destek olmak için evlerinize konuk oluyoruz," diye tanıttığı "Adım Adım İnsan" programına ise psikiyatrist ve psikologlar katılıyor. "Bebek Sahibi Olmak Evliliği Nasıl Etkiliyor?", "Anne Oluyorum", "Annelik Depresyonu", "Babalık Kaygısı" gibi konuların işlendiği program, oldukça iddialı. Program sunucusu, izleyicilerine psikolojik destek vaadi ile sesleniyor.

Yine terapi tadında, tam bir seans tadında bir psikoloji programı olacak. "Adım Adım İnsan"la her hafta dertlerinize derman olmaya gayret edeceğiz. Her bölümde bir insan hikâyesiyle geleceğiz ve o insan hikâyesinde yaşanan sıkıntıları, dertleri tıpkı bir terapi odasında gibi değerlendireceğiz, çözümler üreteceğiz ve rahatlatmaya çalışacağız sizleri. Bu hikâyeler yaşanmış hayat hikâyelerinden kurgulanmıştır.⁷³

Yetişkinler için hazırlanan programlardan bir diğeri, "İhtida Öyküleri"... Bu programda İslâmiyet'i seçenlerin öyküleri anlatılıyor. Programda yer alan insan öykülerine, Müslümanların ne kadar iyi insan olduklarına dair tanıklıklar ile Müslümanlarla iç içe yaşamının avantajları eşlik ediyor.⁷⁴ "İslâm dini ile sonradan tanışmış ve Müslüman olmuş insanların hidayete erme serüvenleri" diye tanıtılan program-

73 <https://www.youtube.com/watch?v=z-yHapWUs18>

74 İhtar Gözaydın, *Diyanet: Türkiye Cumhuriyeti'nde Dinin Tanzimi* kitabında "İhtida Öyküleri" için şu yorumu yapıyor: "Kurum gayet açıkça Sünni İslâmcı bir anlayışta konumlanmış; devletin yansızlığı yani tüm nüfusuna eşit mesafede olma ilkesine tümüyle aykırı bir siyasa benimsenmiştir. Bu konumlama, halihazır Türkiye devleti bakımından, kendi aldığı taraf dışında hiçbir anlayışa yer tanımak istemediği şeklinde okunabilir; ne Alevilik gibi farklı bir yorumun inanç bazında resmen kabulüne, ne de anayasal düzenlemelerle tanınmış ihtida gibi uygulamalara burada yer vardır. Bu tutumun gerek uluslararası gerek ulusal hukuk nezdinde aykırılığı aşikardır. Oysa Müslümanlık yerine başka dinlerin tercihini misyonerlik çalışmaları kabul ederek mücadele açan anlayışa karşı, Diyanet TV'de İhtida Öyküleri gibi Müslümanlığı seçenler hakkında övücü yayınlar yapılması bu taraflılığın örneklerinden sadece biridir."

da anlatılan hikâyelerden biri, “Mania” isimli Gürcü kadına ait. Kastamonu’nun Tosya ilçesinde Müslüman olup adını değiştiren Meryem Minnet, yalnız ölmekten korktuğu için evlenmeyi kabul ettiğini anlatıyor. “60 yaşından sonra hayatım tamamen değişti. Yeni bir din, yeni bir eş, yeni bir ülke. Allah eşimden razı olsun, beni ilahi gerçeklerle tanıştırdı,” diyen kadının üvey oğluyla da röportaj yapılmış:

“Dürüst bir insansın. Müslüman gibi yaşıyorsun. E bir de Kelime-i Şahadet getirelim de bu iş tamam olsun,” dedim. Kendi isteğiyle Müslüman oldu, ben hiç zorlamadım. “Sen hakikaten Müslümanlığa layık bir insansın,” dedim. Hakikaten layık bir insan. Yalan konuşma nedir bilmez, asla ve asla.⁷⁵

Yayınlanmaya başlayan yeni programlardan biri de, “Osmanlı Padişahları”.⁷⁶ Sekiz dakika süren animasyon filmlerde, “üç kıta yedi denizde adaletle ve merhametle hükmeden,” sözleriyle tanıtılan padişahların hayatları vesilesiyle Osmanlı tarihi anlatılıyor. Serinin ilk bölümü, “kahramanlığı, cesareti ve adaleti sebebiyle idaresi altında bulunan yerlerde gayrimüslimlere İslâm’ı sevdirdiği,” belirtilen Ertuğrul Gazi’yi konuyu alıyor. Her bölüm, “Allah padişaha ve nesline rahmet eylesin,” sözleriyle sonlandırılıyor.

“Diyanet’e Soralım”: Spiral de doğum kontrol hapi da caiz değil

Diyanet TV’de yayınlanan “Diyanet’e Soralım” programında İslâm’la ilgili sorular cevaplanıyor. Program tanıtımında, telefon, e-posta ve Instagram üzerinden iletilen, günlük ha-

75 <https://www.diyanet.tv/ihitida-oykuleri/video/meryem-minnet--ihitida-oykuleri-26-bolum>

76 <https://www.diyanet.tv/osmanli-padisahlari>

yatta bireysel ve toplumsal durumlara dair soruların cevaplandırıldığı belirtiliyor. Hafta için her gün yayınlanan programa, “Afrika’da su kuyusu açtırmak zekâta sayılabilir mi?”, “Üzerinde hayvan resmi olan giysi ile namaz kılınır mı?”, “Tedavi amaçlı içinde haram madde bulunan ilaçlar kullanılabilir mi?”, “Güneş enerjisinde ısınan su ile abdest alınır mı?”, “Kesilen tavuğun tüylerinin temizlenmesi için kaynar suya sokulmasının hükmü nedir?”, “Kişinin kendisinin mayaladığı kefi içmesi caiz mi?”, “GSM hatları üzerinden yapılan satışlar caiz midir?”, “Ney üfleme caiz mi?” gibi sorular geliyor. Bazı sorular ve sorulara verilen cevaplar şöyle:

• *Vefat eden bir gayrimüslim için rahmet dilenir mi?*

– Kâfirlere dua etmenin, onlara namaz kılmanın Kuran-ı Kerim’de yasaklandığını biliyoruz. Dolayısıyla Allah’ın rahmet etmeyeceğini bildiğimiz, yaşadığı dünya hayatı tarzı sebebiyle ahirette cehenneme mahkûm olduğunu bildiğimiz bir insan hakkında Cenab-ı Hakkın razı olmadığı istikamette duada bulunmak dine uygun değildir, bunu yapmamak lazım. “Ameliyle karşılık bulsun,” der bazı insanlarımız. Bu insanlara gayrimüslime dua etmek bizim dinî ör-fümüzde yoktur.⁷⁷

• *Erkeklerin altın takması ve ipek giymesi haram mıdır?*

– Hz. Muhammed’in sünnetiyle belirlenmiş yasaktır erkekler için. Bugün de halen öyledir. Yani mesela diyelim ki altın kadına yakışır. İpeksi şeyler kadına yakışır. Altının kullanım amacı süs. İpek de öyle. Hz. Muhammed’in o ya-sağı halen bugün de geçerli. Ama ipeksi bazı karışım şey-ler var. Bugün eğer ürünün yarısından fazlası ipekseyse bu ipek hükmündedir.⁷⁸

77 <https://www.diyabet.tv/diyanete-soralim/video/vefat-eden-bir-gayrimuslim-icin-rahmet-dilenir-mi>

78 <https://www.diyabet.tv/diyanete-soralim/video/erkeklerin-altin-takmasi-ve->

• *Kürtaj yaptırmanın kefareti nedir?*

– Geçmişte bilerek veya bilmeyerek kendi canımızdan olan birinin ölümüne sebebiyet verdiysek bunun adı kürtajdır. İslâm dininde yasaktır, bütün dinlerde öyledir. Canın muhafazası önemlidir, elzemdir. Hatta kutsaldır, buna müdahale edilemez. Anne-baba karar vermiş, bu cinayeti beraber işlemişse tövbe etmelerini tavsiye ediyoruz.

• *Müslüman kimse gayrimüslim biri ile evlenebilir mi?*

– Bir Müslüman mümkün oldukça Müslüman biriyle evlenmeli. Hatta Müslümanlar içerisinde kendi kültürüne, örfüne, âdetlerine uygun biriyle evlenmeli. Evlilikte aile saadeti önemlidir, o yüzden uyuşabileceği insanlarla evlenmeyi tercih etmek lazım. Onun için bir Müslüman bir Müslümanla evlenir. Farklı bir dinden biriyle evlenecekse Müslüman bu da semavi dinlerden birisinin mensubu olması lazım.

• *Bir yıl evli kaldım, 16 yıldır nafaka ödüyorum. Ama ödedikten sonra ben de haram ediyorum. Bu haram olur mu?*

– Ayrıldıktan sonra iddet süresince nafaka verilir. Vefatta ayrıdır, boşamada ayrıdır. İddet süresi bittikten sonra nafaka almak caiz değildir. Buna din onay vermiyor. İddeti sonra erinceye kadar nafakayla yükümlü. Bir yıl evli kaldım, 16 yıl nafaka veriyorum denildi. Bu uygun değil, din buna onay vermez. İzleyicilerimiz, “Yasa buna izin veriyor,” diyebilir. Yasal düzenlemelerle ilgili olarak bizim burada söyleyeceğimiz bir şey yok. Benim burada dinin bu konuya ne öngördüğünü söylemem gerekir.⁷⁹

• *Kalıcı doğum kontrol yöntemleri uygulamak caiz midir?*

– Meşru olanları uygulanabilir. Üremeyi ebediyyen engelleyecek tedbirlerden de uzak durmak lazım. Kordon

ipek-giymesi-haram-midir

79 <https://www.diyabet.tv/diyanete-soralim/video/bosanan-kadinin-ne-kadar-sure-nafaka-almasi-helaldir>

bağlatma hadisesi böyle bir kontrol şekli. Mecbur olmadıkça başvurulmaması gereken bir husus. Risk almayalım diye kordonlarımızı bağlattık. Biliyorsunuz deprem kuşağındayız. Yaşanan depremde çocuklarımızı kaybettik. Çocuk sahibi olmak için gayrete girdiğimizde normal yollardan çocuk sahibi olamıyormuşuz. Bunu da düşünmek lazım. Bazı rahatsızlıklar vardır, hayati risk vardır, hamile kalırsa tehditte karşı karşıyadır. Zaruri bir durum olmadıkça kordon bağlatmak caiz değildir. Doğum kontrol hapları da spiral de döllenmeye engel olabildiği gibi bazen de döllenmiş yumurtanın imhasına sebebiyet verdiği de bir gerçektir. Böyle oluyorsa başka doğum kontrol yöntemlerini tercih etmek lazım. Spiral de doğum kontrol hapi da caiz değildir.⁸⁰

• *Boşanan kadın hangi şartlarda nafaka almayı hak eder?*

– Bu toplumda bir problem. İslâm dini boşanmayı aslında önermez. Kadınların bir başkasıyla evlenebilmeleri için iddet süresi var. İddet bittikten sonra yani çok özür kadının bir başkasıyla evlenmesinde bir engel kalmadığı süreden itibaren İslâm hukukuna göre nafaka yoktur. Günümüzde kadına şiddet meselesi devletin çok üzerinde durduğu, sivil toplum örgütlerinin üzerinde durduğu önemli hususlardan birisidir. Bu ayrı bir şey ama belki bir yıl evli kalmışlar, arkasından 16 yıl ayrılan hanımın adeta emekli parası gibi ayrıldığı eşinden nafaka alması İslâm hukukuna göre caiz değil.⁸¹

• *Oruç fidyesi “Biz Bize Yeteriz Türkiyem” kampanyasına verilebilir mi?*

– Fidyeye normalde fakirlere verilir, kuruma, müesseseye verilmez. Bu kampanyayı Din İşleri Yüksek Kurulu’muz de-

80 <https://www.diyabet.tv/diyanete-soralim/video/kalici-dogum-kontrol-yontemleri-uygulatmak-caiz-midir>

81 <https://www.diyabet.tv/diyanete-soralim/video/bosanan-kadin-hangi-sartlarda-nafaka-almayi-hak-eder>

ğerlendirdi. Paraları buraya yatırırken zekât, fidye ya da fitre kaydını düşerek yatırılırsa ilgililer de öyle zannediyorum ki bunu değerlendirirler ve caiz olur.⁸²

• *Kalp atışı olmayan gebeliği sonlandırmak caiz midir?*

– Anne rahmine konulduğu andan itibaren artık bir bireydir. Din İşleri Yüksek Kurulu ona dahi dokunamazsınız diyor. Bir cinayet gibi değerlendirilir. Ruh üflenmiş mi, üflenmemiş mi. Kalp atışı var mıdır yok mudur, bunların hiç önemi yoktur. Ne annenin ne babanın ne bir akrabanın ne bir doktorun o canlıya müdahale etmek hakkı yoktur.⁸³

Burada verilen cevaplardan görüldüğü üzere, Diyanet İşleri Başkanlığı sorulan sorulara verdiği cevaplarda İslâm'ı referans göstererek ayrıştırıcı ve ötekileştirici ifadeler kullanmaktan çekinmiyor. Öte yandan, kürtaj, doğum kontrol yöntemleri ya da nafaka gibi hukuk devletinin sağladığı yasal haklara getirdiği yorumlarla ikilik yaratıyor. Dinin devlet işlerine müdahale etme alanı arttıkça su bulanıyor. Bu da en berrak şekilde, Diyanet'in yanıt verdiği sorularda ortaya çıkıyor.

82 <https://www.diyamet.tv/diyanete-soralim/video/oruc-fidyasi-biz-bize-yeteriz-turkiyem-kampanyasina-verilebilir-mi>

83 <https://www.diyamet.tv/diyanete-soralim/video/kalp-atisi-olmayan-gebeligi-sonlandirmak-caiz-midir>

“Diyanet eleştirisi, din eleştirisi değildir”

Prof. Ali Bardakoğlu ile söyleşi

• *Diyanet, 2010 yılından bu yana cami dışı din hizmetlerini artırdı ve faaliyet alanını genişletti. Artış gösteren faaliyet ve hizmetlerin toplumdaki yansımaları nasıl gözlemliyorsunuz?*

– Dinî ödevlerimiz sadece cami içinde yapacağımız ibadetle sınırlı değil. İmamın cemaate namaz kıldırmasından ibaret değil. Dindarlık, bir defa ahlâk bütünlüğü demektir. İnsanın sözüyle özünün tutarlılığı demektir. Böyle olunca tabii Diyanet’in cami dışına çıkması gerekir. Cami dışındaki insanlara ulaşması, onlara dinin güzel mesajlarını vermesi gerekiyor. Bizim zamanımızda da öyleydi. Biz din görevlilerine “Sizin göreviniz sadece camide namaz kıldırarak değildir. Cami dışında insanlara ulaşın, güler yüz gösterin. Onlara Müslümanlığın güzel ahlâk olduğunu anlatın,” diyorduk. Tabii ne kadar etkili, bu şuna bağlı Burcu kızım: Din görevlisinin yöntemine, benimsemesine bağlı. Bazen kaş yaparken göz çıkarabilir. Bunu herkes yapamaz. Cami dışındaki insanlara ulaşırken kullandığı dil önemli, yaklaşım önemli. Öyle olunca da bu riskli bir hizmet alanı. Bazen çok yanlış şeyler de yapabilir.

• *Neden riskli bir alan?*

– Çünkü insanlarla iyi iletişim kuramazsa, dinin mesajını iyi anlatamazsa veya bir şey anlatırken o insanları rencide edecek bir tavır içinde olursa veya siyasi bir motivasyon içinde olursa falan o zaman karşısındaki insanlar rahatsız olup, “Din bu muymuş?” diyebilirler. Onun için de Diyanet İşleri Başkanlığı cami dışı hizmetlerinin yöntemiyle ilgili mevzuatlar çıkarıyor, seminerler yapıyor. Mesela gençlere ulaşması lazım. Engellilere ulaşması lazım. Engellilerin, şehitlerin, gazilerin, dulların yanına gitmesi lazım. Yoksulların yanına gitmesi lazım. Yoksula “Gel de ben sana yardım edeyim,” olmaz. Yoksulun kapısını çalacaksın, bir garip insanın gönlünü alacaksın. E bunlar hep caminin dışına taşmakla olur. Bunda da incelik gerekiyor. Mesela engellilerle ilişki... Adama engelli olduğunu hissettirerek hizmet ulaştırmak son derece rencide edici olur.

• *Çocuklara, gençlere nasıl bir yaklaşım olmalı?*

– Çocuklarla, gençlerle iletişim için 50-60 yaşındaki bir din görevlisinden bunu istemek bazen doğru olmayabilir çünkü bu konularda nasıl iletişim kurulacağına dair bilgisinin, kültürünün olması gerekir. Hatta seminerler alması gerekir. Mesela, hapishanelerdeki tutuklu ve hükümlüler diyelim. Onlarla nasıl iletişim kuracaksınız? O konuda bilgisi, deneyimi yoksa hapishanedeki insanlara hitap etmek kolay olmayabilir. Engelli, çocuk, hükümlü, hangi kesim olursa olsun, onunla iletişimin düzgün kurulması gerekiyor. Bunun için de Diyanet İşleri Başkanlığı bildiğim kadarıyla seminerler yapıyor. Hizmet içi kurslar düzenlemesi gerekir. İnsanımız aile içinde huzursuzluk olunca müftünün veya hocanın, “Ayıptır, günahıdır,” demesini bekliyor. “Niye bir psikoloğa gitmiyor?” diye sorarsan onun cevabını ben veremem. İnsanımız “Hocamıza bir anlatayım da

derdimi, belki çare üretir,” diyor. Hocanın da onlara doğru şeyler söylemesi lazım. Onun için de seminerler oluşturuluyor.

• *Din adına konuşacak yetkili merci olmaması gerektiğini savunan ve din insanlarının görevinin dinin doğru bilgisini aktarmak olduğuna inanan biri olarak, Diyanet’in bazı açıklamalarıyla görev tanımının dışına çıktığını düşünüyor musunuz?*

– Diyanet’in mevcut durumunu tartışmayı doğru bulmam. Diyanet mümkün olduğu kadar iyi şeyleri yapmaya çalışıyor. İyi şeyleri yaparken zaman zaman algıyı iyi yönetemediği veya “Şöyle yapsaydı daha iyi olurdu,” dediğimiz şeyler olabilir. Onun tartışmasını doğru bulmam.

• *Şöyle sorayım: Diyanet’in görev tanımı sizin için nedir?*

– Diyanet iki şey yapacak: Birincisi; İslâm dini hakkındaki toplumu doğru bilgilendirecek, İslâm’ın doğru bilgisiyle toplumu aydınlatacak. İkincisi; ibadet yerlerini düzgün bir şekilde kamu yararı mantığıyla yönetecek. O kadar, iki tane görevi var. Bir de yapmaması gerekenler var. Siyasetin dışında duracak, toplumsal ayrımcılık yapmayacak.

• *Bazı röportajlarınızda, Türkiye’de dindarlaşmanın artmadığını dile getiriyorsunuz. Diyanet’in ise “dindar toplum” gayesiyle aile, kadın, çocuk ve gençlere yönelik çalışmalarının olduğunu görüyoruz. Diyanet’in dindarlaşmaya yönelik çalışmalarını etkili buluyor musunuz?*

– Diyanet İşleri Başkanlığı insanların dindar olması için dini daha iyi bilmesi, daha iyi yaşaması için gayret sarf eder. Bu gayet normaldir. Bu onun görevidir, bunu yapmazsa kusurludur. Elbette insanların dinine bağlı olmasını, dindar olmasını ister. Dinî prensiplerin hayatta karşılık bulmasını is-

ter. Ama insanlar bunu alıp almamakta özgürdür. Diyanet'in faaliyetleri meyve verebilir de vermeyebilir de. O da yapılan hizmetin etkinliğiyle alakalı, insanların algısıyla alakalı. İnsanlar sadece Diyanet'i dinlemiyor ki. İnsanların dinlediği birçok kurum, birçok ses var. Ama insanların dindarlaştığı şeklindeki kanaate ben henüz ihtiyatlı bakıyorum. Kullanılan ölçütleri çok sağlıklı görmüyorum. Mesela bence dindarlığın birinci şartı, ahlâklılıktır. Dürüstlüktür. Mesela namaz kılanların sayısındaki artış, dindarların arttığı anlamına gelmez. Ramazan'da oruç tutanların sayısındaki artış, dindarların arttığı anlamına gelmez çünkü namaz ve oruç dinî ödevlerimizin bir tanesidir. Onun dışında birçok dinî ödevlerimiz var. Biz dine bir bütün olarak bakmalıyız, din sadece ibadet değil ki. Din sadece inanç değil ki. Din sadece namaz, oruç değil ki. Dinde çok temel insan davranışları var. Hoşgörü var, barışçıl olmak var, üretkenlik var, temizlik var, saygı var, nezaket var, yalandan kaçınma var, ahlâklı olmak var, dürüst olmak var. Harama bulaşmaması lazım, başkasının hakkına el uzatmaması lazım. Din o kadar geniş bir yükümlülükler bütünü ki. Bütün bunların ölçülmesi çok zor. Sadece şekilleri ölçebilirsiniz. Mesela, yoldan geçen kadınların kaç tanesinin başı kapalı? Bunu ölçebilirsiniz. Bunkdaki artış dindarlıktaki artış anlamına gelmez. Başını örtenlerin artışı anlamına gelir.

• *Günümüz Türkiyesi'nde insanların dinle bağı zayıflıyor mu?*

– İnişli çıkışlı bir şey. Modern hayat, teknolojik gelişmeler dini yok etti mi? Etmedi. Bir insan hem modern hem dindar olabiliyor. Peki fakirlik, yoksulluk dini yok etti mi? O da etmedi. Ne din yok olur ne modern hayata dair taleplerimiz yok olur. Böylece bu iniş çıkışlarla devam ederiz. Toplumsal hayatın iniş çıkışları vardır.

• İki sene önce din istismarcılarına karşı yüksek sesle “Dur” denilmesi gerektiğini, bu nedenle, Türkiye’de Diyanet’in etrafında kenetlenmeye ihtiyaç olduğunu belirterek, “Böyle giderse din elimizde kartopu gibi eriyecek,” demiştiniz. Ancak din algısında Diyanet’in olumsuz etkisine de dikkat çekenler var. Bu eleştiriler haklı mı?

– Diyanet’in sunduğu doğru din bilgisi etrafında toplaşmamız lazım, yoksa kurumsal olarak Diyanet’in etrafında değil. Diyanet’in topluma anlattığı apaçık, doğru, hurasiz, istismarsız, çıkar ilişkisinin olmadığı dinî bilgi etrafında öbekleşelim diyorum. Diyanet derken kurumdan ziyade, Diyanet’in sunmak zorunda olduğu doğru dinî bilgiyi kastediyorum. Her kurum eleştirilebilir. Diyanet’in günümüzde eleştirilerin odağı olmasının birkaç sebebi olabilir. Birincisi, sektör olmuş dinî cemaatler Diyanet’i ve ilahiyatları hedef tahtasına koyuyorlar çünkü onlar kendi politikalarına aykırı. Diyanet’in duruşu, dini istismar etmek isteyen çevreler açısından ciddi bir engel. İkincisi, siyaset ile ilişki çok önemli. Bazen siyasi eleştiri yapmak isteyenler Diyanet üzerinden siyaset eleştirilerini yapıyorlar. Yani, “Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla,” gibi. Bir bakıma siyasi eleştirilerini Diyanet üzerinden yapıyorlar. Siyaseti eleştirmesi gerekirken Diyanet’i eleştirmeyi tercih ediyor çünkü siyaset eleştirisinin bazen faturası ağır olabiliyor. Dolaylı söylemiş oluyor. Demokratik bir toplumdayız, insanlar elbette kurumların yaptıklarını eleştirebilir. Diyanet eleştirisi, din eleştirisi değildir.

• Diyanet’in özerkliği yıllardır tartışılan bir konu. “Avrupa’da kilisenin başını siyasi iradenin atadığını göremezsiniz,” demiştiniz, dolayısıyla sizin de kurumun özerkliğinden yana olduğunuz biliniyor. Özerklik bir hayal mi yoksa zorunluluk mu?

– Diyanet’in özerk olması hem hayal hem büyük bir risk. Diyanet bir defa din alânında söyleyecekleri konusunda tam özerk ve dokunulmaz olmalı ve bundan taviz vermemeli. Kimseyi memnun etmek için din konusunda açıklama yapılmaz, fetva verilmez. Allah’ın kitabı belli, Peygamber’in sünneti belli. Tam bağımsızlık, tam özerklikten yanayım. O konuda hiçbir din bilgininin ödün vermemesi gerektiğini düşünüyorum. Kurumsal özerkliğe gelince, onun riski var. Niye? Çünkü Türkiye’de din, çok kolay manipüle edilen, siyasi gruplaşmalara araç kılınılabilen bir şey. Böyle olunca ben özerk bir Diyanet’te etnik, siyasi gruplaşmaların çok daha öne çıkacağına dair bir sezgiye sahibim. Böyle olduğu için de Osmanlı’da olduğu gibi kamu kurumu hüviyetini korumasının daha doğru olacağını düşünüyorum. Camiler, mesela, bütçeden ayrılrsa Diyanet İşleri Başkanlığı’ndan. Camilerde imamların maaşını cemaat verse ilk bir anda iyi gibi. Avrupa normlarında uygun gibi. Ama bunun o kadar çok açmazı olur ki. Bir defa din görevlisi kimden maaş alıyorsa zihnen ona bağımlı olur. Din görevlisinin bağımsızlığı ciddi zarar görür. O altyapıya henüz sahip değil. Şu söylenebilir: “Ne zamana kadar bekleyeceğiz? Bırakalım kavga yapılsın, sonra o zemine sahip olalım.” Bu da denenebilir ama ben maliyetinin yüksek olacağını düşünüyorum. Onun için Osmanlı ve Cumhuriyet’in Diyanet İşleri Başkanlığı modeli ana hatlarıyla olumludur. Ama onarılması gerekenler var. Bir defa laiklik ilkesi Diyanet İşleri Başkanlığı’nın lehine işlemelidir. Ne demek? Laiklik ilkesi, din-devlet işlerinin ayrılığı ilkesidir. Siyasetin ve devlet bürokrasisinin Diyanet’in din hakkında yapacaklarına müdahil olmaması şeklinde laiklik ilkesi işlemelidir. Yoksa, “Diyanet siyasete karışmasın”. Tamam. Bu, laikliğin bir yönüdür. İkinci yönü nedir? Siyaset de Diyanet’e karışmasın. Sen bana karışma, biz din hakkında doğru bildiğimizi yapalım. İlke budur.

• *Türkiye’de bu şekilde mi işliyor?*

– Benim arzum ve temennim budur. “Diyanet laikliğe aykırı mı?”, “Diyanet özerk mi olmalı?” tartışmaları kendiliğinden son bulur. O tartışmaların sebebi, Diyanet’in tam ortada durup durmadığı konusunda zaman zaman tereddütlerin çıkmasıdır.

• *Diyanet İşleri Başkanlığı’nın devletin dinî hayatı kontrol mekanizması olmaması gerektiğini savunuyorsunuz. Gelineen noktada, sadece dinî hayatı değil, gündelik hayatı da kontrol etmeye yönelik faaliyet gösterdiğini söyleyebilir miyiz?*

– Diyanet İşleri Başkanlığı’nın toplumun dinî hayatıyla ilgilenmesi gerekir ama Diyanet dinî hayatın zabıtası değildir. Aydınlatmaktır Diyanet’in görevi. Yoksa insanların sicilini tutup da kim namaz kılıyor, kim dindar, kim oruç tutuyor, Diyanet’in görevi bu değildir. İzleyecek, takip edecek, bilgilendirecek ama insanları da kendi hür iradeleriyle baş başa bırakacak. Bırakın devleti, bırakın siyaseti, Diyanet dahi dinî hayatı zapturapt altına alma, kontrol etme kurumu değil. Dindarlığın değerli olanı insanın özgür iradesiyle yaptığı dinî ödevlerdir. Yoksa zorla namaz kılmış, zorla oruç tutmuş, zorla başını örtmüş, bunun dinî açıdan çok fazla bir anlamı yoktur.

• *Siyasetin farklı konularda Diyanet’e danışmasının laiklik ilkesine aykırı olduğu görüşündersiniz. “Siyasete karışmıyoruz, kendi işimize de karıştırmıyoruz,” dediğiniz bir söyleşiniz var. Günümüzde toplumdaki Diyanet algısı ise farklılaştı. Bu durum, Diyanet’e olan güveni zedeliyor mu?*

– Biz herhangi bir siyasi partinin ne yanında oluruz ne karşısında. Din sermayenin yanında yer aldığı sürece zayıflar. Din güçlünün yanında olduğu sürece zayıflar. Dinî söylemin asıl gücü zayıfın, mağdurun, kimsesizin, garibin, hak-

kı elinden alınanın, hakkı ihlal edilenin yânında olmaktır. Birinin yânında olmak gerekiyorsa kimsesizin, fakirin, garibin, işsizin yânında olmak gerekiyor. Güçlünün yânında olan çoktur. Güçlünün din adamına ihtiyacı yoktur.

Sonuç yerine

Türkiye, 20 Mart 2021 tarihinde tek taraflı olarak kamuoyunda “İstanbul Sözleşmesi” olarak bilinen, “Kadına Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye Dair Avrupa Konseyi Sözleşmesi”nden çekildiğini duyurdu. *Resmî Gazete*’de yayımlanan kararın ardından Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, bir açıklama yaptı. Açıklamada, sözleşmenin “Türkiye’nin toplumsal ve ailevi değerleriyle bağdaşmayan eşcinselliği normalleştirmeye çalışan bir kesim tarafından manipüle edildiği” ve çekilme kararının bu nedenle alındığı belirtildi.¹ “Polonya da eşcinsel grupların toplumsal cinsiyet hakkındaki fikirlerini tüm topluma empoze etme girişimini gerekçe göstererek sözleşmeden çekilmek için adımlar atmıştır,” ifadeleri, LGBTİ’leri doğrudan hedef aldı. Söz konusu açıklamayı izleyen günlerde, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, AKP’nin 7.Olağan Kongresi’nde “Kadın haklarını vicdan yerine kâğıtlarda arayanlar var,” dedi. Aynı hafta, Saadet Partisi’ne yakınlığıy-

1 <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/turkiyenin-istanbul-sozlesmesinden-cekilmesine-iliskin-aciklama>

la bilinen *Millî Gazete*'de "Üniversitede fıtratı temelden reddeden ders"² başlığıyla yayımlanan haberin ardından Sağlık Bilimleri Üniversitesi, seçmeli olarak okutulan "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği" dersi hakkında inceleme başlattı. Üniversite tarafından yapılan açıklamada, "Aile yapımızı, toplumsal değerlerimizi hedef alan, örf, âdet ve kadim geleneklerimize, dinî ve milli değerlerimize zarar veren hiçbir ders içeriğini kabul etmemiz, izin vermemiz, hoş görmemiz veya onaylamamız asla mümkün değildir," denildi.³ Bu olaylara, Ayasofya'nın baş imamı Mehmet Boynukalın'ın mesajları da eklenebilir. Boynukalın, 8 Mart Dünya Kadınlar Günü'nde sosyal medyadan yaptığı paylaşımda, "Sürekli 'kadın cinayetleri' vurgusu, kadını erkeğe düşman etmeye çalışan bir sloganik medya propagandasıdır. Kadın veya erkek diye ayırım yapmadan masum bir insanı öldürenin cezası kısas yani ölüm olmalıdır; Kuran'ın hükmü budur," paylaşımında bulundu.⁴ Merkez Bankası Başkanı Naci Ağbal'ın görevden alınmasından sonra ise yine kişisel Twitter hesabından, "Faizcilerle mücadele etmek de İslâm'ın bir emridir," mesajını paylaştı.

Bu yaşanan gelişmelerin, Diyanet'in bir kısmı bu kitaba da konu olan çalışmaları ışığında değerlendirildiği zaman, kuruma siyasi erk tarafından atfedilen rolün daha iyi anlaşıldığını düşünüyorum. İnsan haklarının evrensellik çerçevesinden değil, "fıtrat", "merhamet", "vicdan", "millî/dinî/ailevî/toplumsal değer" gibi kavramlarla ele alınması sonucunda bugüne kadar elde edilmiş kazanımlar ya yok oluyor ya da yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalıyor. Bu durum ise "makbul vatandaş" (Sünni-heteroseksüel-erkek-

2 <https://www.milligazete.com.tr/haber/6814443/universitede-fitrati-temelden-reddeden-ders>

3 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/saglik-bilimleri-universitesi-toplumsal-cinsiyet-esitligi-dersi-icerigiyle-ilgili-inceleme-ve-sorusturma-baslatti/2189308>

4 <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-56434283>

Türk) tanımının dışında kalanların sadece yaşam alanlarının daralmasına değil, bizzat yaşamlarının tehlikeye girmesine neden oluyor. İşte tam da bu noktada Diyanet İşleri Başkanlığı'nın toplumu dizayn etme amacıyla attığı adımlara dikkat çekmenin ve söz konusu adımların daha fazla görünür hale gelmesinin oldukça önemli olduğu kanaatindeyim.

Diyanet'in her geçen yıl artış gösteren faaliyetleri, mevcut iktidar tarafından arzu edilen toplumsal değişime ivme kazandırma amacıyla hayata geçiriliyor. Aile kurumunun bütünlüğünü korumaya yönelik çalışmalar, kadınların boşanmalarını engelleme amacıyla gerçekleştirilen etkinlikler, çocukları kavramakta zorlandıkları dinî kavramlarla tanıştıran eğitimler, gençlere KYK yurtlarında verilen manevi danışmanlık hizmetleri, üniversite kampüslerinin tamamına cami/külliye yapılması, tahayyüllerdeki toplumu inşa etmek için atılan adımlar arasında yerini alıyor. Bu çalışmaların bizzat Diyanet İşleri Başkanlığı himayesinde yürütülmesi, kurumun Cumhuriyet tarihinde belki de hiç olmadığı kadar araçsallaştırıldığını ortaya koyuyor. Kimi faaliyetler uğruna hukuk ilkelerinin göz göre göre çiğnenmesi, bu hukuksuzluklara karşı çıkarılan seslerin duymazdan gelinmesi ise sadece Diyanet'e değil, devlet kurumlarının tamamına zarar veriyor. Din ve devlet işlerinin iç içe geçmesiyle yetki alanlarının sınırları muğlaklaşıyor. Bu "yeni normal" Diyanet'in konumunu güçlendirmeye yararken, işbirliği yaptığı kamu kurum ve kuruluşlarının bir kısım yetkileri gaspa uğruyor, devlet bütçesi belli bir tanımı olmasa da sürekli olarak dile getirilen "toplumun dinî ihtiyaçları" uğruna Diyanet için harcanıyor, kadın ve çocuk hakları ihlal ediliyor. Diyanet'in dokunulmaz olması gerektiğine yönelik kamuoyunda oluşturulmak istenen algı, kurumun faaliyetlerine yönelik kapsamlı tartışma fırsatını ortadan kaldırıyor. Ancak va-

tandaşın vergileriyle varlığını sürdüren hiçbir kurum ya da kuruluş, Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun da vurguladığı üzere, eleştiri, soru ya da denetimden muaf değildir. Diyanet'in de bu yapılardan biri olduğunu daha sık hatırlamak ve hatırlatmak gerektiğine inanıyorum.